This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Slav
7274.
161

HARVARD COLLEGE LIBRARY

Bought with the income of
THE KELLER FUND

Bequeathed in Memory of
JASPER NEWTON KELLER
BETTY SCOTT HENSHAW KELLER
MARIAN MANDELL KELLER
RALPH HENSHAW KELLER
CARL TILDEN KELLER

Knihovna Samostatnosti.

Sbírka poučných spisů a pojednání o otázkách časových.

SVAZEK XXIII.

Inž. J. Kalivoda:

Volní myslitelé v Čechách.

V Praze 1907.

25 —

2551

391/202

INŽ. J. KALIVODA:

Volní myslitelé v Čechách.

✳

(Knihovny Samostatnosti sv. 23.)

✳

V Praze 1907.

Nákladem „Tiskového a vydavatelského družstva „Samostatnosti", zapsaného společenstva s obmezeným ručením v Praze".

Slav 7274.161

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
MAR 5 1974

Keller fd.

Vytiskla knihtiskárna Jos. B. Zápotočného v Rokycanech.

PANU

J. S. MACHAROVI

V ÚCTĚ VĚNOVÁNO.

Úvodem.

I. **Vzrůst hnutí volné myšlenky.** Jsou tomu sotva dvě, tři leta, kdy se poprvé po Čechách rozlehlo hlasitější volání volné myšlenky. Původně je tu jen něco málo českých lidí, kteří r. 1903 sdružují se v Čechách ve „Spolek volných myslitelů Augustin Smetana", později na Moravě ve „Spolek volných myslitelů na Moravě", a kteří v květnu 1905 zakládají vlastní list: „Volná Myšlenka".

Dnes, po takovéto krátičké době, jest tu již hnutí mocné a ne bezvýznamné, které zvířilo celou zemi a dovedlo k sobě upoutati pozornost většiny myslících hlav.

Není třeba zapírati, že na vzrůst volnomyslitelského hnutí zapůsobily značně také vlivy zevnější: duševní a posilující mravní světlo ruské revoluce, i vzrůstající stále rozpínavost katolického klerikalismu. *)

Rychlé ujmutí se snah a myšlenek, které volná myšlenka v Čechách a na Moravě šíří, i ohlas a sympatie u jedněch a nenávistný odpor u druhých, to vše nasvědčuje faktu, že jde o problémy velmi

*) Jak se tak typicky projevila v denunciaci prostějovského faráře Dostála-Lutinova proti professorovi Karlu Judovi, i v žalobě 308 proti prof. T. G. Masarykovi, a konečně v chystaném prováděcím nařízení zemské školní rady v Čechách, kterým měli býti učitelé i správci obecných škol dáni v úplnou područ katolickému kněžstvu, a dle kterého rodiče školou povinných dětí měli býti šikanováni, pokutováni a vězněni, kdykoliv by jejich děti neomluvily svoji nepřítomnost v k o s t e l e.

vážné sice, ale nikterak ne o problémy nové. Volná myšlenka vskutku toliko vyslovuje, co se u nás již ode dávna — tak jako i v celé Evropě — cítilo, myslilo a připravovalo: přesvědčení, **že starý náboženssko-militární názor světový upadá,** a že už nikde na světě není moci, která by pádu jeho mohla zabrániti.

II. **Úkol a rozvrh práce.** Jest naším úkolem vyložiti vědecky a při tom pokud možno populárně základy novodobého myšlení, dotvrditi neodvratnost pádu nauk mocenských: lidového církevního křesťanství i aristokratických filosofií přírodovědeckých a osvětliti souvislost osvobozenského myšlení s ostatními částmi osvobozenství.

Postupujeme od jednoduššího k složitějšímu, snažíme se vystříhati všeho planého theoretisování a soudy svoje pronášeti chceme jenom na základě fakt a zkušeností a se zřetelem k lidské společnosti **jakožto celku.** Dostaneme se tím sice do značných konfliktů s dnešní mocenskou vědou, ale čtenáři zůstává volno kontrolovati naše fakta a přesvědčovati se, jsou-li závěry činěné správnými.

Stanovíme nejprve vědecky, co jest úkolem moderní společnosti, (abychom toto praktické měřítko měli při pozdějších svých zdánlivě theoretických úvahách stále na zřeteli), upozorníme na všeobecně v Čechách rozšířenou obavu před jakýmkoliv náboženským novodobým hnutím a vyložíme hlavní znaky skutečného náboženství lidového. Neodvratnost námitek, které při tom vzniknou, donutí nás obírati se katolicismem knižním, který stručně projdeme ve všech jeho částech: v metafysice, v methodě, v kultu i mravouce — a položíme otázku: „Jest možna reforma katolicismu? — Otázka povede nás k nejdůležitější části práce: „Církevní křesťanství jako činitel politický a socialní.“ Na základě historických fakt pokusíme se o kritiku křesťanské mravouky a osvětlíme křesťanství s hlediska podstatně náboženského a lidového: s hlediska útěchy, kterou poskytuje trpícím. Ukážeme na faktech a na podstatě křesťanské methody, metafysiky, kultu i mravo-

uky nutnost a vnitřní souvislost církevního křesťanství s klerikalismem.

To bude část více negativní, snad i bořivá. Část další je kriticky positivní, tvořivá: zabývá se naivností utopie „uceleného názoru světového“ a učleňuje volnou myšlenku v moderním hnutí osvobozenském. Shledává její historické základy a volá po nové methodě bádací. Staví vedle politicky již osvědčeného a v přírodovědě všeobecně přijatého racionalismu přírodovědeckého racionalism sociální a ukazuje, že socialní racionalism je schopen státi se za jistých okolností hnutím dějinotvorným a lidovým, ježto bude moci poskytnouti i skutečné poznání i realné ovládnutí zla přírodního i socialního, tak jako kdysi racionalism přírodovědecký umožnil třídám majetným ovládnutí přírody i společnosti.

Část prvá.

Volná myšlenka součástí novodobého života.

I. Úkoly moderní společnosti.

Základní úkol společnosti vůbec. Kdyby nebylo myšlenkového chaosu, který různé soustavy myšlenkové z důvodů mocenských zavedly, nebylo by dnes třeba obírati se otázkami základními. Zdálo by se, že po oněch staletích, která lidstvo již prožilo, nebude moci býti již o základních úkolech lidské společnosti sporu.

Ale spor ten zde jest. Jsou jedni, kteří praví: Úkolem společnosti jest chváliti a velebiti boha. — Jsou druzí, kteří učí: Jest tím úkolem šíření a pěstování kultury. — Jsou třetí, kteří vymýšlejí pro jednotlivé národy různá podivuhodná „poslání".

Neobírejme se těmito učeními; nelze jich vědecky zdůvodniti. Základní úkoly jsou neobyčejně prosté, jsme-li jen na tolik vědecky založeni, že jsme se přestali honiti za nadsmyslnými fantomy.

Společnost vytvořují jedinci. Aby existovala, musí existovati jednotlivci. Člověk, jedinec, má-li žíti, musí ukojovati své životní potřeby.

Ukojování nezbytných potřeb životních jest naprostou nutností všech lidí, a proto úkol pracujících: vyráběti, dopravovati a směňovati statky, kterých všichni bez rozdílu potřebují, lze vědecky považovati za základní a bezesporný úkol společnosti vůbec.

Základní problém společnosti jest rázu hospodářského. Základní problém lidského života jest p r o b l é m v ý r o b y.

Že věda a náboženství nechtí nic o takovém problému slyšet? — Ach, věda a náboženství! P r a k s e života nám ukazuje, že všecka zřízení státní, všecky nauky náboženské a socialně-vědecké jen k tomu směřují: vyřešiti problém výroby! Nezapomínejme, že každá výroba nových statků nutně předpokládá jsoucnost statků již existujících. Výroba ve své podstatě není než — uvědomělé přemísťování, přeměňování statků již existujících.

Jest zvykem nazývati přemísťování to p r a c í, a statky již jsoucí a přeměňované nebo přemísťované — p r o s t ř e d k y v ý r o b n í m i.

Kterak byl až doposud vyřešován základní problém lidské společnosti? U národů „kulturních", jimiž se tu budeme zabývati, bylo by lze rozeznávati tři základní způsoby řešení problému výroby: a n t i c k ý, k ř e s ť a n s k ý a p ř í r o d o v ě d e c k ý.

Způsob a n t i c k ý učí: „Cizozemec není ‚člověk', není to občan; proto, abychom si opatřili, čeho všichni stejně k životu potřebujeme, ozbrojíme se, přepadneme cizozemce, svážeme jej, přivlastníme si všecky jeho prostředky výrobní, a donutíme ho, aby nám vyráběl, čeho všichni bez rozdílu potřebujeme . . ." Tento jednoduchý způsob antické výroby vyplňuje několik tisíciletí lidského života. Většina kulturních národů této doby má ve svém vlastnictví zástupy porobeného cizího lidu („nepřátelského"), chová je, krmí a nechává rozplemeňovati ne nepodobně jako asi dnes chováme domácí dobytek: krávy, voly a kuřata, a dává jimi vyrábět, čeho potřebuje. Antická forma řešení základního lidského problému byla pro svou jednoduchost a výhodnost všeobecně přijata a křesťanstvím později za „zřízení boží" vyhlášena. Její podstata jest: mečem a vraždou nechť zmocní se jedni (příslušníci jednoho národa) života, majetku a zbraně druhých (cizozemců). Nechť odejmou jim majetek i zbraň a donutí je pracovati. Zmocňovati se života a majetku příslušníků v l a s t n í h o národa tato antická forma všude přísně zakazuje

Porobení, pracující lidé tvoří tak ve státech starověkých sice většinu obyvatelstva, ale jsou majetkem; proto nemají a nesmějí míti ani zbraně, ani práva, ani majetku. Jejich úkol jest jediný: vyrábět a poslouchat.*)

Způsob druhý, křesťanský, učí, že všichni lidé jsou si před bohem rovni, že příslušník vlastního národa stejně jako cizozemec jest náš bližní a že tedy není třeba zotročovati jen cizozemce, nýbrž že jsou k tomu vhodní také příslušníci vlastního národa. Šlechta křesťanská u příležitosti válek a povstání a někdy i za dob zcela klidných (a spolu s ní i vyšší duchovenstvo) zmocňovala se během staletí majetku i života vlastních svých soukmenovců, odňala jim svobodu i „právo", (najmě právo antickým občanům vlastní: nositi a užívati zbraně) a donutila je, bezprávné, nemajetné a nesvobodně pracovati pro všecky.**) Podstata křesťanské formy výroby jest taková: lidé pracující, t. j. většina společnosti, jest bez práv, a skoro bez majetku, nejsou sice ani majetkem, ale jsou povinni pro jiné pracovati. Jsou to příslušníci i vlastního národa.

Způsob třetí, který lze zváti přírodovědeckým, trvá jakožto forma všeobecná sotva nějakých 100 let. Jeho podstata jest velmi zajímavá: lidé pracující jsou svobodni, z velké části bez práv (najmě právo disponovati zbraní jim nepřísluší), ale nemají žádného majetku. Jsou to svobodní lidé bez majetku: dělníci, námezdníci, učitelé, úředníci, kněží. Žít tito lidé musí. Mají-li žíti, musí pracovat. Ku práci je třeba výrobních prostředků. Proto musí jíti k lidem, kteří mají tyto prostředky, musí jim nabídnouti sebe

---

*) V Athenách za největšího rozkvětu státu (okolo r. 430 před Kristem) bylo jen asi 45.000 státních svobodných občanů. Tito chovali si ke své spotřebě — 365.000 bezprávných a nesvobodných: otroků. Stejné poměry byly v Egyptě, v Palestině, v Persii, v Indii, v Římě — všude, kde se v starověku shledáváme s národy kulturními.

**) V Čechách za časů Marie Terezie (r. 1750.) bylo jen asi 57.000 svobodných měšťanů a 28.000 svobodných řemeslníků. Ostatní část obyvatelstva 1,178.000 osob jsou lidé nesvobodní a bezprávní — poddaní, lidé pečující o život 1426 šlechticů a 6500 kněží, mnichů a jeptišek, něco sluhů a tovaryšů a asi 750 úředníků.

a konati vše, co oni chtějí; z výtěžku musí jim ovšem ponechati tolik, kolik oni chtějí.

O t r o c t v í, p o d d a n s t v í, n á m e z d n i c t v í, to byly by — ve velkých konturách — tři základní formy řešení nejdůležitějšího problému společnosti: výroby toho, co všichni potřebují.

Díváme-li se na posavadní tři způsoby vyřešování základního problému společnosti vědecky, postihujeme zajímavou souvislost: Společnost lidská člení se stále na dvě hlavní skupiny: jednu, nepatrnou počtem, která nevyrábí nic z toho, co lidé potřebují, která však nosí a užívá zbraně a přisvojuje si netoliko skoro všechen majetek jsoucí, nýbrž i výtěžek práce druhých... Skupina druhá, převážná většina lidí, pracuje a skutečně také vyrobí statky k ukojení všech, nemá však základního antického práva: rozhodovati o užití zbraně, nemá často vůbec žádných práv politických, ale najisto jest skoro vždycky nemajetná.

Mohli bychom ještě stručně říci: Základní problém lidské společnosti vyřešen byl mečem. Jedni, silnější, zmocnili se i majetku i života i práv druhých, slabších, a donutili je pro sebe pracovati. Žijí z nich, ne nepodobně, jako cizopasník z bytosti, ze které tyje. Jest vědecké, zváti privilegovanou a nepracující část lidské společnosti „třídou cizopasnou".

Můžeme si uvědomiti ještě, že kromě dvou základních, uvedených, tříd jest ve společnosti vždy také třída třetí: s t ř e d n í. Středověk měl své svobodné měšťany, starověk své jen na polo právné obchodníky a řemeslníky, a novověk své polomajetné měšťany, menší rolníky a živnostníky. Střední stav tvoří ovšem jakýsi stupeň, přechod jakýsi od třídy pracující k cizopasné, a bylo by nesprávno neviděti tohoto stavu. Stejně nesprávno bylo by však neviděti zjevu hlavního: rozrůznění společnosti na třídy: pracující a cizopasnou.

Pokud jde o otroctví a nevolnictví, jest dnes téměř všeobecně přijato již mínění, že to byly formy cizopasné. Forma současná: námezdnictví, se za takovou neoznačuje. Také otroctví, p o k u d e x i s t o v a l o, bylo vyhlašováno za ustanovení od boha, za „přirozenost" anebo za neodvratný příznak kultury.

Vědecky stačilo by namítající se tu otázku vyřešiti takto: Po 3000 let vedou kulturní národové — a najmě některé jejich třídy — výbojné a loupežné války, jejichž úkol je stále týž: Odnímati přemoženým majetek a porobovati lid. Je tedy správno vědecky očekávati, že po třítisícileté činnosti takové bude snad konečně již většina porobena a zplna ochuzena. Očekávání to zdá se tím správnějším, čím jistším je vědecký fakt, že uloupený majetek nebyl nikdy navracován a práva jednou odňatá téměř nikdy nereaktivována.

Taková argumentace zdá se však našim sociologům a národohospodářům málo vědeckou. Musíme tedy postupovati jinak. Položme jasnou otázku: „Jak bylo zrušeno poddanství?“ Byl sedlák zbaven povinnosti pracovati pro nepracujícího? Anebo platil sedlák po plných 50 let a platil, a když nebylo z čeho, prodával anebo si vypůjčoval, až přestal býti skutečným vlastníkem půdy? Nestal se sedlák z velké části nemajetným dělníkem aneb, zůstal-li vlastníkem, neodvádí téměř polovici — a snad i dvě třetiny svého výtěžku rok co rok lidem nepracujícím? Co to povídají známá naše čísla?*) A nejsou stejné poměry také v Anglii, v Uhrách, ve Francii, v Německu, v Rusku? A nejsou také všecky prostředky výroby průmyslové v rukou nepracujících lidí, jimž dle dnešního řádu přísluší všecko, co nemajetní vyrobí? A proč máme zavírati oči před faktem, že tito nepracující majetní lidé mají dosud v rukou převážnou část moci politické, a že především moc nejdůležitější: rozhodování o užití zbraně jim všecka přináleží?...

Vyřešiti číselný poměr majetných a nemajetných není posud přesně možno. Soudí se dle daní a dle některých statistik, že něco přes ¾ obyvatelstva tvoří nemajetní.**)

---

*) V Čechách odvádějí rolníci asi 70,000.000 korun ročně (jako úroky) do bank, záložen a spořitelen. Lidé, kteří na polích nepracovali, posílají si tam své služky nebo lokaje a ti jim výtěžek rolníkovy práce nosí domů.

**) V Rakousku dle sčítání z r. 1890. připadala na každou 21 osobu samostatnou 71 osoba nesamostatná (dělníci, zřízenci, služebníci), to je poměr asi tří k desíti. Téhož roku

Důležita jest otázka, jakou asi část výtěžku pracujících přisvojují si nepracující.

Vědy národohospodářské — je pravda — namáhají se, jak mohou, a vymýšlejí stejně nejdůmyslnější jako nejnesmyslnější theorie, aby cizopasnický ráz hospodářského zřízení moderní společnosti maskovaly. Na neštěstí vše, co podnikají, projevuje více dobré vůle, než vědeckosti bádání.

Způsoby, kterými nepracující přisvojují si výtěžek pracujících, jsou velmi jednoduchy. Uvedli jsme jeden („vybírání úroků"), zavedený téměř všeobecně. Ještě primitivnější, ač — sluší to přiznati — velmi důmyslný způsob jest přisvojování si výtěžku nemajetných súčastněním se kapitálu při výrobě. Nepracující drží prostředky výroby a rozdělují sobě zisk... Je to všecko tak nevinné.*)

Čítejme průměrný výdělek nemajetného rakouského dělníka na 800 K ročně. (Celoroční mzda českého dělníka na panském je asi 180 K, ženy dělnice 120 K, nebo méně a byt.) Zisk majetných na jednom

---

platili z každého tisíce plnoletých mužů jen 303 daň z majetku nebo ze živnosti. (To je týž poměr: 3 : 10.) R. 1903. platilo v Rakousku ze 25,630.000 obyvatelů jen asi 899.000 osob. daň z příjmů. Čítáme-li takovou osobu za hlavu pětičlenné rodiny, vychází odtud, že pět rakouských rodin z každých šesti nemá ročního příjmu ani 600 zl.

*) Nemajetní roznášeči, kočí, spisovatelé, tiskaři, strojníci, sazeči, redaktoři celý rok pracovali. Skončil rok a ředitel účtárny hlásí: „Je letos 320.500 korun zisku... Co s tím?" A do budovy závodu přijde jakoby nic dvaatřicet neznámých pánů. Kde se vzali, tu se vzali — celý rok je v budově nikdo neviděl. Zasednou, pohovoří, zakouří a řeknou: „Co s tím? — To uděláme tak: 500 K dáme na Matici a na nás na každého připadne 10.000." Mají hroznou radost ze svého nápadu. Zastaví se u pokladny, dají si vyplatit 320.000 a jdou domů... Neztratí se — jen se nebojte. Po roce přijdou opět. Tímto způsobem (uveden byl za příklad podnik „Národní Politiky" v Čechách) rozděleno bylo v Rakousku r. 1894. 279 podniky 98,000.000 K. Dráhy rakouské rozdělily tak téhož roku 113,500.000 K; tak — to jest bez jakékoliv práce — rozdělují si majetní úroky ze státních dluhů (každoročně asi 300,000.000 K), úroky ze vkladů záloženských (asi 160,000.000 K), čisté zisky soukromých podnikatelstev, sumy pachtovní i nájemné, i sumy rent pozemkových. — Charles Gide (Zásady národního hospodářství, 329) odhaduje sumu, kterou příživníci pracujícím odnímají, na 5 až 6 miliard, t. j. 5 až 6.000,000.000 franků ročně.

dělníku udává se průměrem asi na 150 K ročně. Platí-li dále dělník as 150 K nájemného, 150 K daní nepřímých a jen asi 25 K ročně úroků, sluší počítati, že z jeho výtěžku (800+150=950 K) připadá majetným: 150+150+150+25=475 K ročně. To je právě polovice.

Polovici z výtěžku práce nemajetného přisvojují si dnes majetní.*)

Někteří národohospodáři tvrdí, že část, kterou majetní člověku pracujícímu pro sebe bez práce odnímají, je tak nepatrná, že je hanba o tom mluvit. Malá, nemalá. Je to u dělníka přibližně asi polovice, u rolníka často i dvě třetiny, ano i více z jejich výdělku... Jiní vykládají velmi vážně, jak je oprávněno d ě l e n í s e nepracujících s pracujícími. Nepracující poskytli prostředky ku práci: pole, továrny, nástroje, kapitál. Bez toho všeho byl by dělník zahynul hlady. — Zajisté: Silný vždy jest „o p r á v n ě n". Při otroctví a nevolnictví každý dnes vidí, že je to oprávněnost mocenská, oprávněnost meče a vítěze. Stejná oprávněnost jest i při rozdělování zisku pracujícího námezdníka.**) — — —

*) Naše výpočty jsou ovšem jen zhruba přibližné. Tak slušelo by se ze sumy, nájemné — počítáme-li přesně — odečísti jistou část na opotřebení, a z položky daňové onu část, která připadá na prospěch nemajetného. (Je to v Rakousku 1 K 60 h, v Rusku 15 h na hlavu ročně — sumy to, jež věnuje stát na chuďasovo vzdělání.) Ale jsou stejné poměry i ve výrobě zemědělské: Katastrální výnos českého království odhaduje se na 120,000.000 K ročně. Praví-li se, že jest počítán nízko, můžeme jej odhadem zvýšiti na 140, na 150 milionů. To je čistý výtěžek vší polní práce. — Byl by, jen by byl, kdyby lidé nepracující nedostávali z výtěžku toho polovic a snad i více. Půda je do dvou třetin zadlužena a proto polovice výtěžku (snad dobrých 70,000.000 K ročně) připadá nepracujícím...

**) Chudí nemajíce ani polí, ani strojů, ani nástrojů nebo surovin, z nichž by vyráběli, musí, nechtějí-li zemříti, jíti k majetným a nabídnouti jim své ruce, své nohy, hlavu, péro, štětec anebo svá záda. Bohatí přidělují jim úkol a dávají jim pracovati. Když se rok s rokem sejde, dělí majetní výtěžek. To je neobyčejně složitý úkol: Kolik asi mají přiděliti sobě? — Pes přinesl králíka a lev má děliti. — Jaké dělení? myslili byste. Kdo králíka přinesl, ať si ho sní. Ale problém není prý tak prostý; každý národohospodář vás rád o tom poučí, že na kořisti psa má zásluhu lev p ř e d e v š í m, a že mu tedy přísluší tolik — ano: aspoň tolik, kolik si přidělí. On

Otroctví, nevolnictví a námezdnictví jsou základní formy cizopasnického zřízení společnosti. Při nich je pracující bez práv, beze zbraně a bez majetku. Jsou ovšem známy ještě jiné způsoby řešení základního problému výroby, způsoby, při kterých pracující jest z části svoboden, ozbrojen a nebývá chudý, ale společnosti tak žijící nepovažují se za kulturní. Obíráme se jimi stručně na jiném místě.

Úkoly moderní společnosti. Na školách dodnes převážně se učí, že úkolem společnosti lidské — a tedy i společnosti moderní jest: nemyslit, poslouchat a chválit a velebit boha. Třídy měšťanské, zbohatlé i polozbohatlé osvojují si názor, že je úkolem dobře se mít, mnoho nemyslit a vykonávat při tom šikovně všecko, co se žádá a z čeho něco kouká. V obou těch zásadách odchovává se — zhruba pojímáno — dnešní lidstvo.

Chtěli bychom tvrdit, že učení ta nejsou dosti vědecká. Vědecky jsme již odvodili, že základním úkolem společnosti a tím i úkolem každého jedince jest pracovati — to jest vyráběti něco z toho, co lidé potřebují. Ale vedle tohoto úkolu základního jsou i úkoly zvláštní, úkoly dané dobou a připravované historicky. Krok za krokem, jev za jevem celá staletí sledují a vytvořují se situace, myšlenky a poměry, jež určují dráhu lidstva. Starověk zotročoval tělesně a tvořil kasty, středověk zotročoval tělesně i duševně a tvořil stavy, novověk připravil osvobozenství myšlenkové, započal osvobození politické a přemýšlí o osvobozenství hospodářském.

Osvobozenství jest historicky předaným příznakem novověku a proto vyráběti a osvobozovati se, a tím rozmnožovati štěstí jedince... takové jsou úkoly moderní společnosti.

---

lev, má na tom zásluhu, že pes králíka přinesl, neboť on mohl psa sníst, a pes by tak nedostal vůbec ničeho. A tak i bohatý, vykládají přemoudře národohospodáři, má svou zásluhu na výrobě: on poskytl peníze, on nechal chudého na svém poli nebo svým nástrojem pracovat, i má chudý býti rád, že je živ, neboť kdyby ho majetní nenechali na svém pracovati, zhynul by stejně hlady. — O národohospodářském působení meče a „práva“ věda ničeho nepraví.

Námitky proti naší diagnose nejsou nijak nebezpečné. Oprávněně klade je: proti výrobě sebevrah; proti osvobozenství špatný počtář a proti štěstí jen pravý křesťan, anebo ten, kdo stejně jako křesťan učí a věří, že zlo je dobrem, anebo že vede k dobru.

Jest pravda: naše stanovení úkolu společnosti jest trochu nezvyklé. Není tomu ještě dosti dlouho, co dělník a člověk pracující byl pro společnost — a tím ovšem i pro vědu — objeven. A proto není dosud dosti vžitým novodobý vědecký názor, že „společnost" tvoří lidé pracující, lidé devíti desetin dle počtu, a nikoliv nejvyšší držitelé moci ani ne šlechta, ani ne kněžstvo, jak se tomu všeobecně učilo ještě do nedávna.

Proto nemýlíme-li se — a všecko nasvědčuje tomu, že se nemýlíme — a je-li společnost především souborem pracujících, porobených a nemajetných, nemůže býti úkolem společnosti nic jiného, leč pečovati o zájmy porobených, pracujících a nemajetných.

Za jistých okolností mohli bychom považovati takto definované úkoly moderní společnosti za vědecky jisté. Ale spor tu jest a také zůstane. Nejde o problémy, ani o poučky, jde o dva naprosto různé a příkře proti sobě stojící s v ě t y. Smír ani dohoda nejsou možny; je možný jen zápas; a zápasy nelze vyřešovati vědecky.

Svět starý stojí na zásadě, že společnost tvoří jedna desítina lidí, t. j. oni, kteří mají v rukou zbraň a majetek, a že úkolem zbývajících devíti desetin jest pracovati a poslouchati.

Svět nový hlásí se k objevu před 50 lety učiněnému, že devět je více nežli jedna, a že tedy veškera (d o s l o v n ě: veškera) zřízení společenská mají sloužiti zájmu pracujících.

A tak, v ě d e c k y byl by spor rázu jen mathematického: Jest devět víc anebo méně než jedna? —

Starý svět říká: „Devět je méně. A všecko, co prospívá nám, jest také vám, totiž ‚společnosti', na prospěch."

A nový říká: „Devět je více. Všecko, co prospívá nám (devíti desetinám), jest sice vám na škodu, vám, jedné desetině, ale je to ku prospěchu společnosti, neboť devět je více. Ano, odpusťte: K vaší škodě, ale

nemůžeme si pomoci. Naše zájmy se příliš rozcházejí: Vy chcete vykořisťovat a ovládat, a my chceme pracovat a spravovat se. Ne, že jen chceme, — m u s í m e chtít, máme-li býti vůbec živi. A proto, neračte se pohoršovat: stojíme proti vám.“

Není pochyby: v ě d e c k y je spor vyřešen, ale není vyřešen mocensky. Svět starý má posud v rukou všecku moc. Tím stává se každá a jakákoliv disputace velmi obtížnou, ne-li vůbec zbytečnou. Moc, kterou staří mají v rukou, není nic záhadného a nic abstraktního. Je to: zbraň, majetek a duševní autorita.

Proto novodobý svět musí bojovati současně na několik front: p o l i t i c k y: proti ovládání moci cizopasnými, h o s p o d á ř s k y: proti odnímání výtěžku pracujících nepracujícími, a m y š l e n k o v ě: proti porobě duševní.

Vědci a učitelé náboženství jsou dnes na majetných závislými stejně jako bezprávní dělníci, a také ve středověku byli stejně jako naši rolníci podřízeni moci státní i moci církevní. Jejich úkol je stále přibližně stejný: Mají předkládati lidu nauky, které by byly těm, na nichž jsou závislými, ku prospěchu.

M y š l e n k o v ý úkol novodobé společnosti jest proto z míry obtížný. Moderní věda bude musit znovu probádati a ozřejmiti historii, a položiti na novodobý základ všecka odvětví socialních věd. Bude nucena revidovati myšlenkové soustavy náboženské i vědecké a káceti z nich ony, které měly a dodnes mají převážně mocenský, t. j. lid zotročující ráz. Novodobé hnutí myšlenkové musí ujasniti si úkol, který mu historicky připadá, a musí proto činně a s plným vědomím spolupůsobiti při moderním hnutí osvobozenském, ať politickém nebo hospodářském, a musí proto působiti kriticky a rozvratně na všecky ony myšlenkové soustavy, jichž dodnes užívá se k politickému a socialnímu porobování. Ale to by byla jen jedna část úkolu moderního myšlení. Jeho úkol positivní jest daleko obtížnější a složitější: Novodobá věda má dáti pracujícímu člověku takovou nauku o životě, která by byla netoliko ve všech svých částech p r a v d i v a, ale která by současně ovládnutím zla přírodního i společenského poskytla pracujícímu a

trpícímu člověku štěstí, po kterém touží a kterého se mu po celé tisíciletí nedostávalo.

Bořiti a obtížně stavěti — lámati poroby a budovati štěstí — takové jsou úkoly volné myšlenky. Jsou to úkoly nesnadné, a nikdo nebude asi pochybovati o tom, že se při nich učiní leckterý chybný krok.

II. Potřeba a oprávněnost hnutí volné myšlenky.

Volná myšlenka součástí osvobozenství. Vyráběti, osvobozovati se a budovati štěstí pracujícího jedince: takové úkoly stanovili jsme moderní společnosti. Na tomto místě jest nám obírati se „osvobozenstvím". Osvobozenstvím nazýváme politické, socialní a myšlenkové hnutí, jež déle než dvě stě let zmítá již Evropou. Jsme-li velmi jasní a velmi struční, říkáme: „Usilujeme o to, abychom vydobyli politickou moc bezprávným, majetek nemajetným a vědecké vzdělání lidem náboženským".

Jsou tu možny několikeré spory (jde o troji osvobození), i mohly by se spory točiti kol otázky: „Co především — co nejdříve jest podniknouti?"

Spory ty již povstaly. Tvrdí-li jedni, že základním hybatelem lidské společnosti je moc, tvrdí-li druzí, že je tou pakou myšlenka, a třetí, že poměry hospodářské, toť je něco víc než samozřejmo, že takové spory vypuknou, a lze předem říci, jak se povedou. — Spory jsou většinou papírové.

Rozhoduje prakse.

Prakse všech (i měšťanských politiků i socialistů i volných myslitelů) je stejná. A nejen dnes, je to od věků táž zkušenost: Na obzoru zjevuje se jedinec, podivuhodný člověk, který myslí neodvisle a jinak, než jej tomu naučili. Po něm přijdou jiní, kteří jeho ideje propagují; a teprve na konec přicházejí oni, kteří je mohou uvésti ve skutek.

„Nejprve idee, pak mravy, pak instituce", praví o tom Comte, a nic na faktu tomto nemění zkušenost druhá, že myšlenka, nemá-li také své mocenské a hospodářské prostředí, zapadne a zůstává neusku-

tečněna... Tak přeměna vzniká, ale tak i v každém lidském jedinci se vyvíjí. Člověk nejprve zkoumá a opatrně přijímá novou myšlenku, znenáhla na ni uvyká, a konečně zatouží spatřiti ji také ztělesněnu.

Změny společenské i individualní dějí se nejprve myšlenkově.

Má-li se osvobozenství socialní a politické státi na trvalo skutkem, jest neodvratně nutno provésti nejprve osvobozenství myšlenkové.

Bylo by ovšem nerozumno odvozovati odtud nějaký primát pro volnou myšlenku. Třeba jen odvozovat vážnost a nutnost volání, aby myšlení bylo svobodno, a aby nebylo, jako je tomu dosud, poutáno majetkem, státem a církví. Věda zná jedinou autoritu: autoritu rozumu a smyslového poznání. Vše, co jest mimo to, jest násilí. Vědecké bádání má býti svobodno.

Ale svoboda vědy jest problém ne vědy, ale moci a majetku.*) Nemajetný učitel, kněz, profesor, spisovatel nemůže svobodně bádat; chce-li býti živ, musí bádati tak, jak mu to jeho chlebodárce předpisuje. Stejně nesmí a ani nemůže porobený a slabý bádati o tom, co by podlamovalo moc silného, nebo veřejně učiti tomu, co by sesilovalo slabého.**)

Svoboda vědy jest rovněž tak problém politický a socialní, jako jest demokratism problém vědecký i socialní, a jako je socialism problém též politický a vědecký.

Osvobození lidské společnosti nelze provésti jen myšlenkově, a nelze je provésti jen politicky, ani jen cestou změn hospodářských.

Myšlenka, moc a majetek jsou jen části jednoho kruhu, v němž jedna část druhou podmiňuje, jedna s druhou padá: chudý a bezprávný zůstává nevědom,

---

*) „Volná myšlenka" ve své pravé podstatě jest především touhou po svobodě vědy. Soustřeďuje v sobě různé směry, ponechávajíc každému právo projevu i kritiky. Zastává názor, že nauky společensky nezdravé a rozumově vědecky nezaložené daleko jistěji padnou veřejnou vědeckou kritikou, než vězněním anebo šikanováním jejich stoupenců.

**) Srovnej: Menger, Stát budoucnosti, 285.

nevzdělaný a nemajetný těžko nabude politické moci, člověk nevzdělaný a bezmocný zůstane chud.

Společenské osvobozenství nesmí se dáti toliko jedním směrem, nemá-li se státi naivní utopií. Musí hnáti útokem t ř e m i p r o u d y s o u č a s n ě. Musí současně dobývati politické moci (demokratismem) i majetku (hnutím hospodářským, které bychom mohli v tomto smyslu zváti socialismem) i vědeckého vzdělání pracujícího lidu (volnou myšlenkou).

Musíme dobývat, teď, hned a současně: **moci, majetku i vědeckého vzdělání,** jinak se vůbec neosvobodíme. Volná myšlenka, demokratism a socialism jsou tři naprosto a vzájemně se podmiňující složky jediného hnutí a není vědecké tvrditi, že ne všech tří složek, nýbrž jen jedné z nich nebo jen dvou jest potřebí, „a že bude hned dobře a nastane ráj na zemi".

Porobu provádí silnější. Slabý, chce-li se osvoboditi, musí (nutně a neodvratně) s t á t i s e s i l n ý m. A to není nic jiného, než: vzdělaným, majetným a politicky svéprávným. Ani osvobození národa, ani osvobození třídy, ani osvobození jedince nelze jinak provésti: vzdělání, moci a majetku jest potřebí k osvobození.

A není pravého vzdělání bez moci a bez majetku, a nemůže býti jakékoliv moci bez vzdělání a bez majetku. Proto každé volání: „Počkejte, až dobudeme nového státu", nebo: „počkejte, až budeme ve většině", nebo: „počkejte, až zbohatneme", je naivní a nevědecké, ježto nelze dobýti státu bez velkého hnutí myšlenkového a bez bohatnutí národa, jako jest sotva možno státi se většinou bez politické moci a bez majetku.*)

Moc konec konců není než výsledek jistých po-

---

*) U nás je stále plno lidí, kteří jsou odhodláni prováděti osvobozenství národní nebo společenské jen dvěma nebo i jen jedním směrem: konservativci a agrárníci chtějí se osvoboditi jen nabýváním majetku a mocí politickou. Strany státoprávní, zažehnávajce každé hnutí náboženské i sociální, slibují provésti osvobození jen mocensky. Anarchisté zříkají se účastenství na moci a učí, že lze lidstvo osvoboditi čistě ideově. Ale i jinde děje se podobně. Anglické hnutí dělnické na př. až do nedávna bylo převážně hnutím jen majetkovým, jako zase dělnické hnutí v Německu a u nás z části má ráz převážně jen politický.

měrů myšlenkových a majetkových, i nelze přesunouti ji bez současného přesunutí idejí a majetku.

Není třeba tvrditi, že národ, třídy nebo nemajetný nemohou čekati se svým částečným osvobozením, až bude vydobyt „český“, „socialistický“ nebo „anarchistický“ stát, a že je proto nutno současně a ihned opatřovati nevzdělanému vzdělání, bezprávnému právo a nemajetnému majetek; nýbrž je nutno zdůrazňovati, že bez současnosti a vespolné podpory těchto tří složek lidového osvobozenství, vůbec žádného hlubšího osvobození nelze provésti.

Život, toť synthesa: výroby, moci a idee. Není možno přeměňovati takové synthesy po částech.

Vědecky založené osvobozenství národní musí míti ráz hospodářský (naše vrstvy konservativní dobře to vystihují), politický i myšlenkový (filosofický). Ale, s hlediska vědeckého, „národ“ — toť souhrn jedinců; a většina těchto jedinců jsou: pracující, nemajetní a bezprávní. Proto novodobé osvobozenství národní převádí se na osvobozenství pracujících a stává se součástí hnutí všesvětového. Osvobozenství moderní přestupuje hranice národa a přijímá na sebe úkoly a ráz osvobozenství lidského vůbec. Pracující pak nejsou než jedinci. A jako nelze osvobodit národ bez osvobození jeho většiny (pracujících), tak nelze osvobodit pracujících bez osvobození jedince.

A tak osvobozenství ve své nejkonkretnější podstatě není nic jiného, leč snaha o pojištění štěstí jednotlivce, to jest snaha zajistiti a opatřiti mu vzdělání, moc a majetek.*)

Osvobozenství není na světě od včera. Ukážeme, jak vyvíjelo se ve vrstvách majetných a jakými asi cestami bude se bráti u vrstev nemajetných. Velká část evropských národů vedena jest dnes i určována „osvobozenstvím“.

Volná myšlenka snaží se poskytnouti filosofickou synthesu osvobozenství. Nikoli

*) Kdybychom si chtěli hrát se slovy (aneb i z důvodů taktických), bylo by správno zváti osvobozenství „moderním hnutím náboženským“. Opatřovati štěstí — to je úkol náboženství, jak později dotvrdíme.

neživotné theorie a nikomu potřebná abstrakta má podávati novodobé myšlení. Volná myšlenka chce vědecky, to jest smyslovým pozorováním a rozumovým bádáním poznati skutečně dno společenského života a na základě tohoto poznání i svojí činností kritickou a bořivou spolupůsobiti při sociálním a politickém osvobozenství.

Je-li dnes moc politická, najmě disponování ozbrojenou mocí vojenskou v rukou několika jednotlivců, jsou-li dnes veškeré prostředky společenské výroby v rukou nemnoha jednotlivců, a je-li dnes v moci jednotlivců i myšlení pracujících vrstev, jest potřebí hledati nějakou vnitřní spojitost mezi stávajícím učleněním moci, poměrů majetkových i výrobních a mezi současnými názory většiny lidu.

Také nová hnutí za osvobozením z trojích pout mají tvořiti synthesu a mají se vespolek podporovati. Tím je též úkol volné myšlenky v hnutí osvobozenském přesně určen: Je bořivý, proti dnešní třídní vědě: proti porobujícím naukám náboženským, a tvořivý: hledáním vědecké nauky o životě a znenáhlým vědeckým usoustavňováním novodobého osvobozenství duševního, politického a hospodářského, má podporovati vybudování novodobého názoru světového.

Štěstí jednotlivce jest východiskem, vědecké bádání jest methodou; zápas s třídní vědou a církevním náboženstvím je stránkou negativní; stanovení vědecké nauky o životě jest stránkou positivní; osvobozenství jest synthesou, a vytvoření nové kultury osvobozeného lidstva dalekým, hlavním úkolem volné myšlenky.

Vědecká dělba osvobozenské práce. Jestliže kde, tedy u nás v Čechách třeba je stále mluviti a vykládati o dělbě společenské práce.

Jsme mladý, nezkušený, životem neprotřelý národ. Nemáme národní tradice, a co tu je, je nějak podivuhodně polámáno. V době, kdy poprvé letělo osvobozenství Evropou, byli jsme již na bludné cestě, a když letělo podruhé, nebylo v nás života.

Neucelenost, nedovzdělanost, nedostatek vyšších hledisek vytýká se nám všeobecně. Náš veřejný život má v sobě stále mnoho nízkého a fanatického; není snášelivosti a není porozumění pro názory odpůrců.

Potřebujeme více soustavnosti, potřebujeme vyšších hledisek a více úcty k míněním protivníků.

Život společnosti není šablona, není to řeka, nikoli jediná vyjetá silnice.

Mluvíme-li o osvobozenství, nemůžeme sloužiti zájmům jednotlivé strany O celek se jedná, o historický staletý pochod, jehož jsme účastníky a jehož český cíl stále daleko je v neznámu.

Stopujme jednotlivé směry osvobozenské po jich hlavních stránkách a po jejich taktice.

Praktická činnost v ý r o b n í, nemá-li vésti k úpadku, nebo státi se přímo směšnou utopií, nemůže býti založena revolučně po stránce mravní neb ideové. Výroba je podmíněna existující mocí i existujícími poměry myšlenkovými na tolik, že výrobcům nezbývá než počítati s věcně danými poměry, přizpůsobiti se jim a využiti jich.*)

V e d o u c í, z o d p o v ě d n ý p r a c o v n í k p o l i t i c k ý může státi v odporu proti některým současným zřízením hospodářským, a může a také vykonává na ně vliv (cla, daně, smlouvy, zákony), ale nemůže a sotva se odváží státi na příč převládajícímu právě veřejnému mínění tříd, které mají v rukou moc. Počítá s danými skutečnými poměry (najmě s poměry moci a veřejného mínění) a na základě jich pomocí kompromisů vykonává svůj zákonodárný nebo správní a výkonný úkol. Můžeme říci: zodpovědný politik musí býti člověk r e a l n ý. (A co tu řečeno o politice, platí také o činu.)

P o k r o k o v ý p u b l i c i s t a nebo příslušník nezodpovědné strany politické může státi v odporu i s danými veřejnými poměry i s míněním tříd majících moc. Jeho snažením jest vybudovati mínění n o v é, na základě kterého teprve po čase hodlá nabýti své, nové moci politické. Pravíme: je a může býti r a d i k á l n í.

---

*) Výrobce požívá jisté ochrany státní, využívá své politické moci, svých privilejí majetkových, existujících obchodních smluv, cel, válek, zákonů i existujícího veřejného mínění, neexperimentuje mnoho, je a musí býti (pokud se týče výroby) k o n s e r v a t i v n í.

Osamělý pokrokový myslitel může státi i proti zřízením hospodářským, i proti projevům moci politické, i proti převládajícímu veřejnému mínění; může se pustiti v zápas o idee, které teprve budoucnost počne uznávati, které teprve druhá budoucnost bude rozšiřovat, aby je třetí budoucnost mocensky upravovala a budoucnost nejvzdálenější také hospodářsky využívala.

Osvobozující se společnost potřebuje: 1. nezávislých a samostaných myslitelů, kteří by byli schopni (duševně i mravně) přinésti vědecké zásady revoluční, 2. radikální publicisty, vytvořující mínění společnosti, které by bylo vždy aspoň o krok napřed před současným míněním tříd držících moc politickou, mínění, které by seslabovalo tuto moc a bylo oporou pokrokových politiků; 3. realných pokrokových politiků, kteří by dobývali další moci lidu, ale kteří by přece neusilovali o nedosažitelné a nežádali nejhroznějších a nejistých obětí, a posléze 4. konservativních hospodářů, kteří by využívali všech daných poměrů majetkových i mocenských, aby obohacovali sebe a tím i svou třídu a národ.

Ve vědecky založené společnosti byla by: výroba konservativní, politika realná, mínění radikální a věda revoluční.

V různosti úkolů: vědce, žurnalistiky, strany bez moci a strany politicky zodpovědné, i činnosti výrobní tkví podstata myšlenkové rozrůzněnosti dnešní společnosti.

V takovém učlenění společnosti: na ideové revolucionáře, radikální žurnalisty, realní politiky a konservativní hospodáře, nesluší se viděti protichůdné, odporující si tábory, které měly by se vzájemně vyhlazovati, ježto leží v něm nejrozumnější, ano přímo vědecká dělba osvobozenské práce.

Není vědeckým a také nijak oprávněným nějaké mravní rozhořčování se na výrobce, že „vykořisťují"? Jest správné vědecky to konstatovati. Ani socialista, ani anarchista nebude platiti dělníku více, než kolik mu nezbytně bude nucen dáti, a je to tak v pořádku. Reformám výroby musí předcházeti reformy mocen-

ské.†) Výroba je, byla a vždy bude (s hlediska politického) konservativní a nedá se to nijak oddisputovat.

Politika je měření sil. Vědecký politik nehazarduje a nežádá nad své síly. Ale nedělá také mravně uraženého, nestrká ruce do kapes a neříká, jako dítě, jež čehosi nemůže dosíci: „Já si nehraju!“ Politik má býti realný: účastniti se při moci a urvat, co se za daných poměrů z moci urvat dá. Revolučnost a mravní rozdurděnost a nevraživost k moci jsou vysvětlitelným sice, ale ne omluvitelným výsledkem křesťanské nevědecké morálky. „Revolučnost“ — toť v nejjednodušší své podstatě usilování o něco, k čemu není dosti moci. Jakmile nabudu moci, přestává revolučnost a nastupuje p r á v o. Proto je vědecký postup života takový: revoluční vědou k radikálnímu veřejnému mínění, jím k positivnímu nabývání práv a jimi ke konservativnímu obohacování se.

Jednostrannost důsledkem dělby. Jedinec a někdy ani celá třída nestačí na to, aby obsáhli více částí osvobozenské práce. Nejčastěji potkáváme se s lidmi, kteří soustředili se na práci jedinou, stali se odborníky, a jednostranný, nesynthetický ráz své činnosti přenesli i na pole ostatní. *)

R e v o l u c i o n á ř i m y š l e n k o v í stávají se revolučními také politicky, ano pokoušejí se často i o utopie výroby. Při tom prudce zamítají každou positivní politiku a mnohdy i jakoukoliv účast na státní moci.

R a d i k á l n í ž u r n a l i s t é a mocensky nezodpovědné strany politické útočí drsně a prudce na každý čin positivní politiky, přenášejíce svůj radikalism i na pole moci, neb i zhusta až do výroby. **)

P o s i t i v n í p o l i t i k o v é (a s politikou na stejný stupeň třeba klásti každý veřejný č i n) re-

†) Ani pojišťování, omezení práce dětí a pod. reformy nebylo lze jinak, než mocensky provésti.

*) Příznačným u nás typem vedle mladých českých stran byl tu do nedávna také poměr žurnalistiky mladočeské k politice vlastní strany a vyplývající odtud rozdvojenost tehdejší české politiky vůbec: na papírovou (radikální) a positivní.

**) Po případě každou jinou veřejnou práci — kromě své vlastní — zamítají.

spektují existující zájmy a názory mocných a bohatých tříd a měří s nimi své síly. Počítají s danými poměry často tak intensivně, že zanášejí kompromisnictví a realnost i do své žurnalistiky i do vědy a porušují tak velmi nebezpečně úspěchy vlastní své práce.

V ý r o b c i: majitelé, továrníci, šlechta, rolnictvo přenášejí konservatism, nutný ve výrobě, také do politiky, neboť zvykli již na tolik počítati s danými poměry mocenskými, že jim přichází zatěžko, nejen postaviti se nad ně, ale i jen si představiti jakoukoliv jich poznenáhlou změnu. Ano přenášejí konservatism i do své žurnalistiky a ovšem i do vědy — a stávají se tak — chtíce nechtíce — politicky a vědecky reakčními.

Lze si sotva představiti, že by vzdělání stouplo kdy na tolik, aby jedinec byl schopen sloučiti v sobě všecky prvky vědeckého osvobozenství, že by dovedl mysliti revolučně, projevovati se radikálně, jednati positivně a obohacovati se konservativně. Spíše vždy shledáme se s lidmi, kteří jsouce konservativními ve výrobě, budou jimi i v politice i v smýšlení; nebo s lidmi, kteří jsouce positivními v jednání, t. j. respektujíce mínění a názory jiných, budou je i ve svém vlastním myšlení respektovat nebo spíše i za vlastní své přijímat.

Třeba spokojiti se s faktem, že třídy ovládající výrobu, budou v politice konservativní a ve své žurnalistice i ve své vědě reakční; že pokrokoví positivní činitelé (i politici i veřejní funkcionáři) budou se smiřovati s danými poměry také ve svém myšlení i ve své vědě — budou realističtí a ne pokrokoví; že mladé, jen na žurnalistickou činnost odkázané strany budou radikální i v politice, i mravné ve výrobě, a směry jen myšlenkově působící že budou snad revoluční i politicky i hospodářsky.

Pro osvobozenství celku nemusí to býti ještě na závadu. Pro skutečné osvobození pracujících bylo by nejvýhodnější, kdyby osvobozující se společnost tvořila několik skupin, z nichž by každá neodvisle pracovala ve svém oboru, aniž by jakkoli omezovala druhou. Jedna skupina osvobozovala by společnost pracujících majetkově. Druhá skupina vedla by osvo-

bozenství politické, dobývala by moci a užívala jí na prospěch pracujících. A skupina třetí, aniž by rušila práci prvých dvou, předcházela by jejich činnost vždy o generaci a osvobozovala by pracující myšlenkově.

Nám v Čechách nedostává se dosud ani hospodářské ani vědecké činnosti osvobozenské.

Volná myšlenka teprve v novém století, tedy poměrně jistě velmi pozdě, chápe se svého úkolu. O pronikavé činnosti hospodářské se nám vůbec ještě ani nezazdálo. *) Usilovati při tom také ještě o vědecké ujednocení taktických otázek — ne, tak daleko jsme ještě nepostoupili. Naivní názory, že stačí k osvobození lidu jen práce myšlenková a kulturní, nebo že lze provésti socialní osvobození jen politicky, nebo politické a duševní jen majetkově, nebo nejmodernější názor, že se společnost sama vyvíjí, a že se tedy všecko samo upraví, názory takové dodnes u většiny veřejných pracovníků převládají. A přece není pochyby, že tak jako společenský útlak proveden byl cestou trojí, ano až doposavad se v trojí formě projevuje, tak i hnutí osvobozenské musí se neodvratně nésti třemi směry: s o c i a l i s m e m hospodářsky a majetkově proti porobě nemajetných, d e m o k r a t i s m e m politicky a mocensky proti porobě bezprávných a v o l n o u m y š l e n k o u vědecky a ideově proti porobě nevzdělaných.

Snažili jsme se dokázati, že proudy ty se mohou — a snad dokonce i mají — v t a k t i c e s v é hluboce odlišovati.**)

Sociologická oprávněnost volné myšlenky. Podstata moderního hnutí osvobozenského netkví ani v otázkách politických, ani v otázkách filosofických. Jde o více. Usiluje se o nové vyřešení základního problému lidské společnosti, o nové vyřešení problému v ý r o b y. I otroctví, i nevolnictví i námezdnictví jsou formy vytvořené ne humanně ani ne vědecky, nýbrž brutálnou mocí, mečem, násilím. Základ osvobozenství tkví ve snaze vyvrátiti dnešní formu hospodář-

*) Ani třídy majetné nejsou u nás hospodářsky dosti podnikavými, natož třídy nemajetné, u nichž zisk je nekonečněkráte bolestnější.

**) Sami pro sebe odvodili jsme si oprávněnost myšlenkové revolučnosti.

ské poroby: námezdnický výprodej nemajetných, a vybudovati formu novou: svobodnou a vědecky zdůvodněnou správu a dohodu pracujících.

Domnívati se, že k tak obsáhlému světovému a tak hluboce revolučnímu úkolu, pro který nikde v dějinách není příkladu, vystačíme s existujícím právě vzděláním lidu a s mocensky udržovanými dnešními způsoby vědeckého a náboženského myšlení, domnívati se něco takového, bylo by zajisté utopií.

„Každá doba, v dějinách lidstva kulturně ucelená, měla dosud vždy svou vědu a svou filosofii, své náboženství a své umění. **)

S jistou přibližností přísluší hospodářské formě otroctví filosofie a náboženství polytheismu, formě nevolnictví filosofie sv. Tomáše a náboženství křesťanské, a formě námezdnictví filosofie přírodovědecká a náboženství přirozené.

V osvobozenství usiluje se skutečně o celou novou kulturu, a tu sotva stačí přírodověda nebo sv. Tomáš, nebo „náboženství přirozené". (O existujícím církevně-křesťanském názoru světovém ani nemluvě).

Osvobozenské hnutí nové doby bude a musí býti doprovázeno také novými vědami, novou filosofií a novým „náboženstvím".

Sociologie snaží se již dlouho vytvořiti a vyhledati zákonitost lidského života. Snažení, zdá se, ne nepodobné hledání kamene mudrců v alchemii. Nikoli zákonitost, ale jakási hrubá a povšechná schemata vytvořila sociologie. Schemata, kterých lze někdy užiti jen jako pomůcek k přehledu dějin vzdělanosti.

Taková základní schemata, jichž vědeckost jest ovšem jen přibližná, by byla:*)

V dějinách lidstva vystupují tři velká období:

1. Doba stará, která je nábožensky význačná mnohobožstvím, hospodářsky otroctvím a politicky neobvykle značným rozmachem hrubého vojenského násilí, kterému podřízeno jest všecko dění i života mravního i vědeckého i náboženského, společenského i uměleckého. V tom ovzduší vzniká římské právo

---

**) Drtina: Myšlenkový vývoj evropského lidstva, 367.
*) Srovnej: A. Comte: Sociologie, 364 a d.

násilí a jím vybudovány jsou základy našich zřízení právních a politických.

2. Doba střední, kterou vyznačuje nábožensky křesťanství, zavádějící vedle formy otroctví i poroby příslušníků vlastního národa: nevolnictví. Křesťanství vytváří novou podivuhodnou moc (ducha, citu, boha, papeže); staví moc tuto nad moc meče a vede velkolepý zápas s panovníky světskými, zápas, ve kterém vítězí, aby nové své moci podřizovalo stejně mravnost jako meč, všecku vědu jako i umění a myšlení. Mravouka stojí nad politikou, moc je zduševněna, ač ovšem stejně hrubá a brutální a stejně v rukou jedince — je to moc boží. Z této moci jediná věda, po hroznych zápasech, počíná se vybavovat a počíná omezovat působnost boha a stavěti nad něho zákonitost. (Mathematika, geometrie.) Pod pláštěm této doby, za poroby všeho samostatného myšlení vybudováno naše, vnucované nám všem dodnes náboženství a upevněna zřízení křesťanských církví.

3. Doba nová, kterou vyznačují myšlenkově vědy přírodní, filosoficky a nábožensky reformace v lidu, a různé pokusy myšlení metafysického u tříd zámožných. Po stránce hospodářské dokonává tato doba porobu člověka pracujícího a na to — za doby přírodovědecké — přeměňuje nesvobodného poddaného ve svobodného, ale nemajetného námezdníka. Politicky bojuje tato doba na dvě fronty: proti samovládci vojenskému i náboženskému, proti císaři i papeži. Vítěznými revolucemi (Holandsko, Anglie, Amerika, Francie) vyvrací moc samovládného a nedotknutelného, odstraňuje ho, nebo mu vyráží z rukou samovládu. Osvobozuje národy od libovůle císaře a papeže, a zavádí samostatnější, často i národní své církve, ústavy, státy i zřízení. Věda po dlouhém tápání vymaňuje se a po staletém zkoumání poznává konečně téměř celou přírodu. Bádá se rozumově, myslí se individualněji, ale ve filosofii stále ještě nevědecky — středověce...

Veliká většina pokrokových badatelů shoduje se dnes v názoru, že doba současná je rozhraním a přípravou k nové epoše dějin, rozhraním mezi námezdnictvím a socialismem; mezi rodinným a byrokratickým konstitucionalismem a demokratismem skuteč-

ným; mezi učením náboženský církevnickým a učením svobodného vědeckého bádání.

Hlavní úkol jest rázu hospodářského, ale bude asi též doprovázen novými poměry mocenskými i novými náboženskými názory pracujícího lidu.

Vědecky jistě nelze tu tvrditi ničeho. Lze jen poukázat na dějinný fakt, že ve velkých rysech, schematicky pojímáno, přeměna názorů náboženských souvisívala s přesunutím moci, obé pak s přeměnou forem výroby. Co kdy bývalo příčinou a co následkem, nelze snadno říci. Byla tu současnost, a to prakticky zatím stačí. Až vyložíme základní učení křesťanské, ukáže se souvislost jeho s nevolnictvím a se soustředěním moci i majetku v jedněch rukou jasněji, a bude také jasnějším názor, že hospodářské osvobození bez osvobození duševního provésti nelze. Z podstaty dnešních náboženských názorů lidu usoudíme na nutnost myšlenkové přeměny, neboť usuzování z dějin a ze sociologie — jen analogicky — nezdá se býti dosti spolehlivým.

Zde jenom povšechně chceme ještě konstatovati: dnešní porobení společnosti, započaté duchem antickým (římským právem meče), připravováno a rozšiřováno křesťanskou církevní mravoukou chudoby a povrhování životem, vyvrcholilo za reformace odnětím majetku, svobody i práva myšlení většině z tříd pracujících. Učení antické, církevní i metafysické doprovázelo stálou a stále všeobecnější porobu člověka, jedno po druhém odnímalo pracujícímu stále intensivněji a rafinovaněji majetek, moc i svobodu myšlení, takže pouhá představa, že by některé z nich mohlo doprovázeti nebo dokonce podporovati moderní o s v o b o z e n s k é hnutí, je předem protismyslna.

Antika vykonala, co bylo v její moci: naučila jedince, kterak lze mocí ovládati a mečem porobovati národy, a zavedla římské právo. Církevní křesťanství vykonalo, seč bylo: porobilo lid ještě duševně, dalo mu podivuhodnou otrockou mravouku a umožnilo soustředění všeho majetku v rukou několika. Ale vykonala i doba metafysická, co mohla: rozbila obě absolutní moci, zavedla „právo většiny“ a uvedla částečně osvobozeného, ale jinak nemajetného člověka do polí, do dílen, do továren a za stůl učencův.

Provésti osvobození další a hlubší, bude úkolem nové synthesy.

„Přicházíte příliš rázně a příliš záhy", praví radikálové a lidé positivní — „osvobození národní a politické není ještě dokonáno, a vy voláte již po problémech socialních a náboženských!" Ano: dílo filosofie předrevoluční není u nás dodnes dokonáno. A posléze: ani to, co máme, není výtěžek naší práce; přiživovali jsme se jen s Evropou. Ona bojovala a krvácela .. a my jsme se hřáli. Zůstali jsme pozadu. O svéprávnosti národní se nám ještě ani nesní. Avšak není dnešní ruské hnutí také již hnutím socialním? Usiluje se v něm jen o práva národní a jen o práva politická, nebo také a především o hrozné a nebývalé problémy: o otázky půdy, majetku a vlastnictví? — Ano, o tyto hrozné problémy jde již dnes už i v Rusku.*)

Také u nás půjde co nevidět o majetek a o půdu, neboť vzrůst socialistických stran i u nás je neodvratitelný. — Již déle jak půl století ozývá se a šíří Evropou poznání, že udělování práv politických při současném neposkytování „svatých práv vlastnických" jest zajímavým kulturním podvodem. Kdo si troufá zadržeti rozšíření tohoto vědeckého poznatku?...

Hle, pro takové problémy ani přírodověda, ani protestantism a tím méně katolicism nemají měřítka. Stojí tu bezradni, bezmocni, kulturně vyžilí.

Ale i strany jen národní a jen demokratické, zdá se, že upadají. Při životě a při síle drží se ještě přisluhováním reakci. Za to sílí a mohutní strany nové, dělnické a třídní, s úkoly novými a hlubšími.

Socialní otázka u všech národů vystupuje do popředí, a zdá se jistým, že dějiny tentokrát nepůjdou přes ni k dennímu pořádku.

Bylo by velmi cenno, kdyby o těchto základních otázkách u nás bylo už jednou jasno. Pád liberalistického a nacionalního demokratismu i u nás je neodvratitelný. Demokratism ten nemá již ani rozvahy, ani půdy. Roste z Říma a prosí arcibiskupa, aby se

---

*) „Zvolili jste nás svými zástupci a uložili jste nám vybojovati vám půdu a svobodu", praví první zástupci ruského lidu v protimanifestě, vydaném ve Vyborgu po rozehnání dumy dne 23. července 1906.

přimluvil u panovníka za korunovaci.*) Nemá ani prostředí. U národů jiných spjat je s částí šlechty a s lepší částí tříd majetných. U nás není takových tříd. České měšťanstvo je zbahnělé a inteligence jalová. Je sotva možno očekávati z těchto stran nějaké p o l i t i c k é osvobození.

A přece není příčiny strachovati se o naše národní a politické osvobozenství. Vážné a hluboké zdemokratisování státu jest chléb, vzduch i voda všech reforem socialních. Kdežto u stran liberálních je demokratism jen závěrečným článkem všeho snažení (na který konečně ani není nutno příliš spěchati), jest demokratism u stran socialistických základní podmínkou všeho bytí nebo nebytí.

Demokratism, nehotový odkaz doby metafysické, jest u českého organisovaného dělníka v rukou nejlepších, jistě v lepších, než u vyžilého, bezživotního a bezideového českého měšťáka.

Vykládáme své sociologické pozorování co nejstručněji, aby byl možným k a ž d ý o d p o r:

1. Postup a vzrůst socialismu je u nás i v Evropě oprávněný a neodvratitelný.

2. Socialism, nechť jeho forma je jakákoliv, bude nezbytně nucen provésti další demokratisaci státu, aby mohl přejíti k přeměně řádu hospodářského.

3. Přeměna řádu hospodářského neobejde se bez přeměn soustav myšlenkových, bez přeměny náboženství, mravouky, filosofie a vědy. Soustavy nové budou hospodářskou přeměnu z části doprovázeti, z části spolu podmiňovati.

4. Klidné a trvalé zakořenění reforem socialních nelze provésti ani shora (mocí jen politickou), ani ze zdola (socialní revolucí). Trvalost a klidné zavedení reforem žádá přeměnu v e ř e j n é h o m í n ě n í, přeměnu náboženskou, mravní a vědeckou.

5. Jest nutno, aby myslící lidé znenáhla tuto myšlenkovou přeměnu připravovali, nechtějí-li, aby budoucnost šla vstříc zápasům a bojům, jakých dějiny dosud neviděly.

6. Volní myslitelé uvědomují si úkol, dějinně jim

*) Stalo se v Kolíně r. 1906.

připadající, a pracují propagačně, organisačně i vědecky k takovému novodobému myšlenkovému převodu.

Volné myšlenky oprávněnost mravní. Kapitola smutná a nesnadná. Jedná o pokrytectví a má dokazovati, že pokrytectví je nemravné a společensky nebezpečné.

Není neznámo, že náš veřejný novodobý život je nenáboženský. Náboženství již neovládá praktického života, jak tomu bývalo ještě před stoletím, neboť naše denní strava: politika, umění, věda, problémy hospodářské nejsou více náboženskými. Společnost nedělí se již, jak tomu bývalo, na strany náboženské, nýbrž dělí se třídně, stavovsky, politicky. Náboženství přestává býti kulturním činitelem — takový je fakt, a upřímní vědečtí theologové sami fakt ten přiznávají.

Neprávem mluvíme u nás o „náboženství".

V Čechách a na Moravě jest náboženstvím většiny obyvatelstva katolicism.

Vidíme takový fakt: prakse, život se odkatoličuje. Je to patrně odtud, že i nitro části pracujících tříd a téměř větší části tříd majetných je odkatoličeno. Ale všichni tito lidé — a každý dnes ví, že jsou to naši kněží, učitelé, profesoři, dělníci, lékaři, úředníci, rolníci i obchodníci — všichni tito lidé zůstávají na dále nevěřící v církvi, podrobují se a obcují nejdůležitějším jejím úkonům, a což je nejpodivuhodnější: dávají své děti vyučovat náboženství, kterému nevěří.

Niterné názory jsou jiné, a veřejný projev opět jiný. —

Veškera naše mravouka je nábožensky založena. Jak? Ale vždyť tito lidé nemohou, nechtějí-li sami sebe přelhávati, věřiti základům Augustinské a Tomášovy katolické metafysiky, a s náboženským základem neodvratně zavrhují i mravouku a — týká se to hlavně tříd majetných — neuznávají pak vůbec žádných pravidel lidskosti nebo společenské vzájemnosti. A při tom na oko a před veřejností se tváří, jakoby čemusi věřili a nějaké mravouky uznávali.

Problém jest tedy zde, netřeba jej ani vyvolávati ani zapuzovati; dlužno jej a n a l y s o v a t i.

Nebezpečí mravního rozvratu společenského je problém vážný. Nebude jistě nikoho, kdo by tvrdil,

že je to zjev příznivý, když nevěřící úředníci, učitelé, profesoři chodí do kostela, křižují se, klekají neb i jiných náboženských úkonů se účastní, a když současně většině je pozorujících je známo, že je to vše jen klam.

Je dosti s podivem, že se nám na otázku: „Jest potřebí proti zhoubnému vlivu neprojevované nevěry něco podniknouti" — se všech stran stejně odpovídá: „Ne, není potřeba ničeho podniknouti!... Nehýbejte náboženskou otázkou v Čechách!"

Problém neprojevované nevěry není jen u nás a není tu od včerejška. Nevěra už déle než sto let ohlodává kořeny víry po celém vzdělaném světě, a nikde není už prostředků, kterými by bylo lze ukázati lidem, že nauky, které jsou proti rozumu a proti všem lidským smyslovým poznatkům, že nauky ty jsou pravdivy a lidstvu potřebny. Ano, selhal i nejúčinnější prostředek, rafinovaný nápad, podávati nauky ty a očkovati je lidem, dokud jsou ještě mládi a nezkušeni, a kdy jsou tedy zcela neschopni pochopiti jejich rozumovou nedostatečnost a mravní nemohoucnost.

Nechť jen se o tom uvažuje: Lidé, jakmile se zrodí, již přicházejí do rukou kněžstva. Ve škole po 8 let jsou nábožensky vychováváni, každý den se tam čtyřikráte modlí, kříž mají stále před očima. Inteligence vzdělává se nábožensky hlouběji a všestranněji. Výchova kněžstva v seminářích a učitelstva v paedagogiích vede se přísně, až krutě v duchu katolickém. Církev má k disposici velikou svoji organisaci, veliká bohatství svá, četné kněžstvo, podporu všech úřadů i zákonů, má svobodu slova i shromažďování ve svých kostelích, svolává si věřící své den jak den ke svým úkonům a ke svému působení na ně, požívá podpory i ochrany vší státní moci a... nevěra se šíří a rozmáhá.

Nevěry nelze zastaviti. — Přesvědčení to zakotvilo už i u vedoucích členů církve, a odtud možno si vysvětliti fakt, že církev nežádá již víry, ale jen na to přísně dohlíží, aby se nevěra neprojevovala. Kněží se zoufalstvím, často až se směšností hraničícím, dovolávají se politické moci státní, žalují, denuncují, neb i sami veřejné projevy nevěry na pranýř stavějí. Ba,

i úřady dělají, co mohou, věznì, pokutují, přesazují i sesazují a... nevěra se šíří a šíří a rozmáhá.

Nežádá-li dnes církev od svých dospělých členů ani víry ani mravnosti, je to konečně zjev lhostejný a bezvýznamný. Svědčí jen o tom, že moc církve upadá, a že je katolicism proti nevěře již bezmocným. Ale žádá-li současně církev od nevěrců předstírání víry a žádají-li toho i úřady i veřejné mínění, je to zjev velmi povážlivý a společensky jistě ne bezvýznamný.

Duševní, niterné mravní přesvědčení bývalo každému hlubšímu člověku vždy statkem nejvzácnějším. Učí-li se lidé obchodovat i se svým nitrem, jest to beze sporu zjev mravně zhoubný.

Volní myslitelé nechtí šířiti nevěry, volní myslitelé respektují každé vážné niterné přesvědčení. Ale ani oni, aniž kteří jiní, nemohou neviděti, že zúmyslně a systematicky pěstovaná dvojakost, licoměrnost a veřejné pokrytectví, ku kterému dnes veřejné mínění i církev v oboru náboženského myšlení společnost vede, jest nemravné a socialně škodlivé. — Proto snaží se volní myslitelé utvořiti organisace „nevěrců“, aby bezkonfesijní nabývali veřejné moci a vydobyli všem, kdož nevěří, právo, veřejně nevíru svou projevovati.

Volní myslitelé zavrhují nemravný náboženskocírkevní český liberalism, který učí: „Mysli, co je ti libo, ale nikomu toho neříkej“, a staví proti tomu své: „Mluv a jednej tak, jak smýšlíš.“

Všecka veliká světová hnutí vyvěrala z mravní opravdovosti, z jakési podivuhodné neschopnosti člověka, býti dvojakým. Učení: „Mysli, ale nejednej“ — toť přece zřejmé učení poroby.

Bylo by podivuhodné, že je u nás hlásají strany svobodomyslné, kdybychom neviděli, že to jsou strany, které denně se křižují před osvobozenstvím socialním. Klerikálové, konservativci, liberálové i radikálové jdou ruku v ruce spolu a praví: „Nevěřte si: jak byste také mohli věřiti. Vždyť my také nevěříme. Ale aspoň toho veřejně neříkejte. Na veřejnosti, před úřady, před občanstvem třeba jest věření předstírati.“*)

---

*) „Znamenitý český učenec, universitní profesor“ (vypravuje E. Chalupný v Přehledu roč. IV. 638) „řekl mi jednou: Nechte náboženství na pokoji! Náboženství

Učí-li tak katolicismus a konservatismus, nepřekvapuje to příliš. Učení to u nich vyvěrá z přesvědčení, že nevěry zadržeti již nelze a že lidu jest náboženství velmi potřebno.

Ale i svobodomyslní a radikálové tak učí: „Nechte náboženství na pokoji.“ U nich je to zásada úžasná.

Dospěli jsme skutečně tam, že nevíra v katolicismus rozšířila se v netušené míře, a že jsme při tom všichni zůstali katolíky. Veřejné pokrytectví stalo se základním a typickým příznakem našeho života rodinného, společenského i soukromého. Zvláštní hnus nás jímal, když jsme jako mladí lidé začali rozuměti těmto poměrům. Když jsme viděli, jak rodiče naši, jak naši učitelé a profesoři nevěří, ale nám víru vnucují a tváří se věřícími; když jsme viděli, kterak je trestán každý veřejný projev nevíry, jak je zavrhován; a jak všecka mravní opravdovost je nám mladým rvána z duše a za největší zločin prohlašována. A tak jsme počali dívati se na život: Není potřebí víry; ani vážnosti mravní ani opravdovosti není třeba; jest jen potřebí, zručně, a jakoby samozřejmě — na veřejnosti, před svými představenými i podřízenými — předstírati a vykonávati, co se právě žádá. A pronesli jsme ty myšlenky veřejně: „Opravdu? je to tak potřebí?“ — „Ano, ano, tak, tak!“ zaznělo nám odpovědí se všech stran. Mluvila tak naše zkušenost, vedli nás tak naši kněží, naši učitelé, příkladem takovým předcházeli nás naši profesoři, učili nás tomu „vynikající konservativní učenci“, žurnalisté svobodomyslní i radikální. Jen strany nejmladší se jaksi potutelně usmívaly: „Eh, to nic, to nic, chlapečku. O to se nestarej, to je záležitost soukromá... Tadyhle: potřebujeme lokálku o oslavě Husově, napíšeš?“... A my jsme psali a chodili jsme oslavovat Husa.

Až konečně!

Po tolika létech utrpení a vnitřních bolů provalila

---

je jako naše ženy; nejsme jim věrni, ale nadávat jim nikomu nedovolíme.“ Tu máme takové učení. Přeložíme-li je do vědy, zní takto: „Nechte náboženství na pokoji, věřit nemusíte (tak jako svým ženám nejste věrni), ale neříkejte toho nikde veřejně, obhajujte na veřejnosti náboženství, kterému nevěříte (tak jako i o čest svých žen, kterých nevěrou zneuctíváte, před veřejností pečujete).“

se a odhalila všecka tá znemravnělost veřejného života českého. „Jak?", počali jsme se tázat — „vy chcete zápasit se svým národním nepřítelem? vy chcete zápasit s Němci a s Vídní, a nemáte ani tolik síly a opravdovosti, abyste strhli se sebe škrabošku, kterou na vás navěsili? Vy chcete býti politicky svobodni, a národnostně samostatni a neodvisli, chcete se vymaniti z moci aristokracie a kapitálu, a nedovedete uzavříti účty ani s mocí dnes už poměrně nejslabší — s Římem? — Což není potřebí k našim těžkým zápasům: odhodlání, opravdovosti a mravní síly? Což chcete jíti do boje sklíčeni těžkým mravním kompromisem a vysíleni tíhou vnitřního rozporu?..." A tehda zablesklo se po Čechách. Počalo volání: „Mimo církve!" — — —

Volnou myšlenku sluší hodnotiti mravně. Počítá s danou skutečností, že náboženství katolické upadlo a se vyžilo a že se udržuje jen uměle. Usiluje proto o vytvoření nové organisační síly, která by vydobyla každému jedinci nové neomezené právo mravní: p r á v o p r o j e v u k a ž d é m y š l e n k y. Nevěřícím a těm, kdož s katolicismem vnitřně již doúčtovali, má se poskytnouti možnost, rozloučiti se s katolicismem i formálně a žíti svým vlastním a neodvislým životem. Soukromému a veřejnému životu našich lidí má tak býti dán ráz ucelenosti a pravdivosti, a každému člověku má býti poskytnuto právo i veřejně projeviti, čím duše jeho žije.

S t v o ř i t i č e s k é m u č l o v ě k u p o d m í n k y m r a v n í o p r a v d o v o s t i, t a k o v ý j e s t p o s t r á n c e m r a v n í ú k o l v o l n é m y š l e n k y.

Volná myšlenka třeskla do soustavy vzájemného a všeobecného klamání, a dobyla úspěchů. Na jeviště vystupují lidé, jakých potřebujeme: Lidé s j e d n o u tváří. Nalézají ohlas a porozumění, a najednou, jakoby se to už dávno samo sebou rozumělo: Lidé chápou, že nepotřebují škrabošky, že je nečestno přetvařovati se, a že je nutno osvobozovati se nábožensky.

A v nitru usazuje se klid, vědomí jednoty; radost, že jsme se očistili...

Část druhá.

Křesťanský názor světový.

I. Náboženství lidové.

Základní prvky filosofie lidové. Vyslovili jsme, jaký je úkol moderní společnosti, a řekli jsme, že každé hnutí i každá instituce má také svůj obsah myšlenkový. Ježto osvobozenský úkol moderní společnosti týká se „lidu" a ježto není myslitelno provésti jej nějakými reformami se shora, dá se prováděti jen revolucionováním jednotlivých hlav mezi lidem.

K tomu účelu třeba znáti především existující obsah současného myšlení lidového.*)

Práce se usnadní, vymezíme-li něco pojem „lid". Náš pojem lid nezahrnuj v sobě vzdělance; za názory „lidu" považujme názory většiny (a najmě tedy také žen) a ne již názory probouzejícího se dělnictva.

Jde nám o normálního českého člověka, o jeho vzdělání, jeho zájmy a jeho světový názor; o kulturní stav jeho vědecký, umělecký, politický, hospodářský, společenský, mravní a náboženský.

Jeho vzdělání opatřila mu před dvaceti, patnácti léty obecná škola; od té doby pochodil v neděli někdy do kostela, přečetl několik románů od Hynka a jednou za rok kalendář. Možná, že ani tolik nečetl.

---

*) Mluví se stále a opakuje se už celá desítiletí: „Nebeřte náboženství lidu!" Nikdo však nepoložil ještě vážně otázku: „Jaké je náboženství lidu?"

Řekněme, co je mu asi známo: z praktické socialní vědy, z národního hospodářství, z práv, ze světových dějin, z filosofie, z politiky? — Z různých projevů a snah uměleckých? — Ze všeho toho náš ubohý člověk nezná ani joty. Jeho uměleckým požitkem je flašinet nebo jarmareční obrázek panny Marie. O hospodářské a myšlenkové vzájemnosti lidí nemá potuchy — ba často nezná ani nejprimitivnějších článků zřízení obecního a nejjednodušších ustanovení zákona. (Nikdo ho tomu také neučil.) Můžeme říci, že ze všeho toho, co činí myšlenkovou podstatu moderního člověka, on nezná ničeho.

Ale on po tom ani netouží.

Jeho zájmy jsou těžké, vyčerpávající. On časně ráno vstává a plahočí se obyčejně celý den . . . Nemívá chvilky oddechu. Večer, není-li neděle, kdy chodí do hospody, tupě a bezcitně ulehne, neboť každá část jeho svalů je znavena. Z rána opět časně vstává, a tak to jde měsíce, roky a celý život . . . Nemá času ani schopnosti mysliti na „společnost." Myslí na to, jak by to udělal, aby zítra byl s prací hotov.

K jeho osobní výrobní práci soustřeďuje se jeho všecek zájem.

Ulehčit ji, umenšit . . . Ano, to by chtěl, ale on toho nedovede . . . Není to ani myslitelno: Ba více, v í c e kdyby mohl udělat! Aby dluhy poplatil, a potřebuje pro Františka zas na nové kalhoty . . .

Jeho světový názor? — „Eh, je to už na světě taková dřina, a my to nepředěláme."

A když mu je zle, řekne: „Jo, jo, vůle boží snad to tak pámbu chce; jsme v jeho rukou." — Pozoruje-li, že někdo jiný trpí, řekne: „I jen ať také něco zkusí", anebo je-li nábožnější, řekne: „Vida, přec si na něj pámbu taky vzpomněl" — a do očí potěší: „No, no, koho bůh miluje, křížkem ho navštěvuje." — Jeho poměr k bohu je podivný: Bojí se boha, předchází si ho a hledí se mu všelijak zavděčiti. Bojí se ho proto, že ví, jak bůh dovede „nevěrce" potrestati: Pojde-li sedlákovi kráva a „rouhá se", pojde mu druhá a tak často už čtyry do rána pošly. — Trestání boží — týká-li se jiného, — má velmi rád. — Děje-li se jemu křivda, utěší se tím, že mu toho pámbu nezapomene. — Pro

mravní výchovu dětí je mu hrozba peklem a trestem božím věcí naprosto nezbytnou. *)

Všecko zlo, které našeho člověka potkává, je boží trest . . . I nemoc, i neúroda, i úraz, i připálená jiška (zla politického a socialního náš člověk nezná), a proto zlo nelze jinak ovládat, než předcházením si boha. Má-li churavé oči, přikládá si na ně ozdůbky ze svíce z kostela, když se blýská a bouře se blíží, padá shrouceň na kolena a prosí: „Ah, bože, dlouho jsem na tě nepamatoval, ale odpusť, ach, promiň a netrestej mne.“ I modlí se dále některé modlitby. Ten člověk (na českém jihu) dává také do oken svíce hromnice a na rámy křížky svěcených kočiček — aby bohu naznačil, kam nemá bleskem tlouci. Bůh je ve všem a všude a náš člověk je s ním velmi familiární a do všeho jej uvádí. Co o věci napsal Havlíček:

„Sám se nechce žádný starat,
za všecko se modlí,
jakoby měl každý boha
jen pro své pohodlí“,

není satyrou, aniž zastaralo.

Jeho v š e c k o společenské a filosofické vědění jest jen náboženské, t r i v i a l n ě, smutně náboženské. Jeho bůh je ve všem a všude: dává déšť, úrodu, teplo, zimu, zdraví, nemoc, válku, zapaluje bleskem, dává děti, dává sílu a radost k práci nebo trestá tím, že mu práce nijak nejde. Všecko je s bohem a nic není bez boha.

Také všecek vyšší a lepší i společenský život jeho je náboženský. Kostel dává mu jediné požitky umělecké; poskytuje mu i požitek občasného abstraktního vyššího myšlení.

Nevěří všemu, co kněz říká . . . ale kněz se tomuto člověku velmi přiblížil . . .

Jeho methoda je: klapky na očích.

Vysvětlete našemu člověku, že by neměl ve všem

*) Jeho děti si také libují v tomto božím trestě, projevuje-li se na někom jiném, než na nich, jak často pozorují učitelé, musí-li některého žáka potrestat. Oči jim září a ústa se usmívají, když pokřikují: „Kyš, kyš, pámbu tě potrestal.“

spoléhat na boha, a že by měl lepší brambory, kdyby více pomrvil, anebo koupil jiné; namítá:

„Říkejte si co chcete; já věřím. Pámbu, když chce, i ve špatně pohnojeném dá ourodu. — Jen se ho nespouštět."

Nezná jiné methody než v ě ř e n í.

Jeho lenost, jeho nerozum, jeho neznalost — to je všecko vůle boží, jeho utrpení a jeho bolest — vůle boží, jeho slabosti a vášně i utrpení, které jiným působí — všecko je to vůle boží, a tak všude a ve všem je vůle boží a on je šťasten a spokojen, neboť nemusí ani myslit, ani na sobě ničeho měnit.

Naprosto nenávidí „n u t n o s t" v přírodě — a za žádných okolností jí do svých názorů nepřipustí. Řekněte mu, že když se naň namíří a spustí, že jej kulka provrtá a nikdo že mu nepomůže; a on vám poví, že u boha není nic nemožného a že bůh už mnoho lidí i v takovém případě zachránil. A tak bůh je všude a ve všem a obstará mu všecko, čeho potřebuje a proč on sám ani prstem nehne.

Kdybychom měli právo kritisovat, ale my toho práva nemáme, řekli bychom: všudy a ve všem spoléhá na boha; h ř í š n ě a l e h k o m y s l n ě.

Po stránce m r a v n í jeví náš člověk zvláštní laxnost: „Jeho svatí na oltáři jsou mu skutečnými svatými, soška panny Marie skutečnou rodičkou boží a pán Ježíš ze dřeva skutečným bohem, a ti mu nevadí, aby nelhal, nekrad, nepodváděl, křivě nesvědčil, nepomlouval a kde svůj prospěch vidí, nebyl schopen každé špatnosti. Rozum jeho je uspán, člověk v něm neprobuzen, a život, jejž žije, žije jenom hrubými instinkty přírody, jako každé zvíře." *)

Ale i tam, kde skutečně něco podniká, žádá hned zase odplatu — „Z r u č k y d o r u č k y", tak dívá se na sebe a na boha.

Kdybychom chtěli stručně shrnouti světový názor lidový, vypadal by několika slovy asi takto:

Všecko vědění i myšlení lidu jest n á b o ž e n s k é, jeho metafysika učí, že bůh všechno může, že všechno řídí a že může člověku v každé jeho bolesti pomoci.

*) J. S. Machar v Čase 1906, čís. 228.

Bůh je ve všem a všude, a vše co jest, jest dobré. S toho stanoviska učí metafysika lidu, že všecek pokrok je nejen zbytečný, ale i nemravný a zavrženíhodný. Proto každá změna (i na př. prvé koupení umělého hnoje) jest proti bohu a nemůže se bohu líbiti, neboť se jí projevuje nespokojenost s dosavadní úrodou, kterou bůh dal a nedůvěra k jeho moci, že „dobrému" člověku sám požehná.

Jeho mravnost spočívá na familiárním poměru k bohu. Děláš-li zlo, bůh tě potrestá. I není tedy člověku potřebí, aby proti zlu bojoval. Za to dobro, které v očích lidu je identické s almužnictvím (tedy s něčím, co moderní člověk považuje za jistý druh nutného zla), bůh ti odmění.

Jeho učení o činnosti (kult a nauka o ovládání přírody a světa) praví, že úctou a některými nepatrnými úsluhami obrazům a šoškám boha, svatých nebo jeho služebníků (jako koupí nových šatů panence Marii, modlitbou a postem, líbáním rukou kněží, líbáním kříže, koupením svící nebo zaplacením mše), lze si boha na tolik nakloniti, že učiní vše, čeho náš člověk potřebuje: že mu zachová nebo dá zdraví, úrodu, bohabojné děti, šťastný život a hodně pozdní smrt. — Pokusy o samostatné ovládání života, vědecké lékařství, racionelní polní hospodářství, moderní vychovatelství, vědecká filosofie a touha po kritickém proniknutí a osobním ovládnutí svého i společenského života — vše to jest jen jistý smutný druh nedůvěry a nevěrnosti k bohu, jakousi špatností, ne-li hříchem.*)

Názory lidu jako prakse učení křesťanského. Bylo by důležitou a vděčnou úlohou zkoumati, na kolik projevuje se v lidovém náboženství duch „katolicismu", na kolik „křesťanství" a na kolik „náboženství" vůbec.

Ale do takových podrobností nelze se zatím pouštěti.

Po stránce statistické je českým náboženstvím lidovým katolicismus: V Čechách ze 6,390.000 obyvatel

---

*) Snad bude již poněkud jasněji, proč „vynikající český učenec a národohospodář" (takto jeden z akcionářů „Národní Politiky") háji zásadu: „Neberte lidem víry!"

je 6,141.000 a na Moravě ze 2,898.000 obyvatel je 2 mil. 768.000 katolíků. Průměrně něco kol 96%.

Nebudeme asi, prakticky vzato, daleko pravdy, když řekneme: Náš lid jiného náboženství než křesťanského a jiného křesťanství než katolického nepoznal. Proto v praktickém slova smyslu pojmy: náboženství, křesťanství a katolictví jsou pro český lid s y n o n y m a.

Uvážíme-li ještě, že po plných tři sta let měli výchovu i vyučování českého člověka v rukou katoličtí kněží, že této vyučovací a vychovávací činnosti katolického kněze po 300 let neomezeně stály k disposici nejen všecky statky a prostředky peněžité, jimiž vládne církev, ale i všecka moc a podpora státu, šlechty, zákonů i moci vojenské, pochopíme, že p l n ý m p r á v e m klerikálové pojmy: katolictví, křesťanství a náboženství zaměňují.

Lze usuzovati vědecky: U nás p r a k t i c k y a s k u t e č n ě není v lidu jiného náboženství, ale ani ne jiného křesťanství, ani jiného katolicismu, leč toho, jak jsme jej pod názvem „náboženství lidové" uvedli. Mluví-li se u nás o „náboženství", o „křesťanství", „katolicismu", jest třeba vybavovati si náboženské představy většiny lidu, neboť jejich představy jsou právě p r a k s e, s k u t e č n o s t, a v ž i v o t u v e d e n é i našeho náboženství i našeho křesťanství i našeho katolicismu. Proto není pochyby — usuzujeme-li jen trochu vědecky — že každý náš lepší, myslící a pracující český člověk, od dělníka, rolníka a řemeslníka až ku knězi, učiteli a úředníku, jakmile jen trochu nesouhlasí s vylíčeným „náboženstvím lidovým", jest „protikřesťanským" a „protikatolickým" — neboť u nás jiné křesťanské a katolické p r a k s e není.

Ale představte si povyk, který by strhli klerikálové všech stran a všech náboženství, kdybychom na této praktické myšlenkové cestě pokračovali. Katolíci počali by dokazovati, že tohle, co věří většina katolického lidu, není žádné katolictví, ale že je katolictví to a to . . . co obsahují učebnice, co nikdo nezná a čím se nikdo neřídí; protestanté by dokazovali, že názory většiny křesťansky vychovaných lidí nejsou „křesťanstvím", nýbrž že je křesťanstvím názor několika set

lidí, kteří nevykonavají veřejného vlivu, a vědci a sociologové by potměšile vykřikovali, že jim mateme pojmy, ježto za náboženství nesluší prý se považovati praktické náboženské názory většiny nábožných lidí — ale jakási podivná a záhadná abstrakta, kterým konec konců nikdo nerozumí a o která se všichni hádají . . .

Volní myslitelé v Čechách a na Moravě hájí názor, že ono „lidové náboženství", jak jsme se pokusili je ozřejmiti, t. j. ona soustava fetišismu a pověry, která ve všech svých částech a ve všech svých projevech je nevědecká, nepravdivá, nemravná a lidu i společnosti z míry škodliva, že tato soustava musí býti konečně z duše našeho lidu vypleněna, nechť se děje, co děje.

A v okamžiku stojí proti nim šikovní eskamotéři všech stran a táborů a takto vykládají: „Co vás napadá? Vždyť se hrozně mýlíte! Podívejte se: vždyť křesťanství . . . hleďte . . . kvakeři, čeští bratří, první křesťané, nebo: brahmanství, budhism, náboženské názory lidí předvěkých, nebo dnešních lidí nekulturních, to vše má neobyčejný význam v dějinách, a vy to vše, nešťastníci, chcete z dějin vymazati?" . . .

Volní myslitelé by mohli provésti dvě hlouposti.

Prvou, kdyby sedli na podávanou vějičku a oceňovali své vlastní (naše české) náboženství dle toho, jaký význam mělo náboženství lidí předvěkých, nebo má dodnes náboženství kmenů nekulturních, nebo brahmanism, nebo budhism, aneb bůh ví, co vše a co kde.

Nechť není otázka podceňována. Kdyby tak jednou volní myslitelé opustili praktickou půdu, zavedli by snadno dvě i tři generace nejlepších svých lidí k theoretickému studiu náboženských otázek: Starého křesťanství, původnosti bible, neoprávněnosti a škodlivosti papežství, sociologického a politického vlivu islamu; anebo „pravého" křesťanství, anebo „náboženství budoucnosti."

Zajisté: V uzavřených studovnách by je odpůrci jejich ještě jakž takž strpěli . . . Než by byli hotovi s problémy, za které se oni schovávali, měli by zatím vynálezy jiné. Řekli by velmi významně: Hle, ti hledají náboženství z historie a oceňují je sociologicky, ale vždyť náboženství souvisí nerozlučitelně s ideou

boha, a boha nelze poznati, ani vysloviti, boha lze jen zažíti nebo cítiti.*)

Hm! — Tedy „zažitek" a „pocit?" Když tak — toť nezbývá než studovati psychologii a bádat ve všech oborech vědních, co je to, u čerta, ten „zažitek?" . . . A na konci života druhé generace by se objevilo, že na té cestě stejně nic vědeckého a reelního není . . .

Ale v téže už chvíli smáli by se odpůrci (a jistě právem) znova a už by zase hlásali: „Jaký nesmysl: hledati boha v pocitech nebo v zažitcích!"

„Podstata, pravý základ náboženství a boha není v historii, ani v citech, ani v zážitku. Podstata je v buňkách. Jako jsou buňky dobré a zlé, tak jsou buňky náboženské a nenáboženské. To jsou dva různé světy . . . v závitcích šedé kory mozkové ukryté."

A než by nová generace skeptiků a kritiků prozkoumala vědecky všecky buňky: dobré a zlé, náboženské a nenáboženské a rozřezala tisíce mozků, jak by bylo potřebí — zatím by šarlatáni měli opět něco nového a tak vždy a stále:

Od skutečného a praktického vedou k pomyslnému a theoretickému, ode dneška k minulosti, od nás do Indie, od devíti desetin k jedné desetině, od určitého, jasného a všem všude srozumitelného k neurčitému, temnému a nepochopitelnému.

Ale bylo by lze provésti ještě jednu hloupost.

Náboženští lidé odvádějí své věřící a stoupence od praktického a skutečného tělesnění náboženského života ne nepodobně jako někteří ptáci odvádějí člověka od svých hnízd. Poodletují, mávají a tlukou křídly u samé země, jakoby nemohli odletět . . . A tu, když odvedou následovníky své hodně daleko, usednou na větve a líčíce smutek, naříkají a vykládají, jak se jim hrozně křivdí . . .

Lidé svobodného myšlení seděli by u hnízd a černí ptáci vy vodili zástupy.

Není nutno dopouštěti se těchto hloupostí.

Jest potřebí: 1. Držeti se při svém kulturním zápasení hezky svého: dnešních náboženských názorů

*) Srovnej článek W. E. Schmidta: „Masaryk" v Besedách Času roč. XI., str. 157. „Boha nelze poznati, nýbrž zažiti."

většiny lidu. Jde o nás a ne o Hottentoty, jde o přítomnost a ne o lidi před dvěma tisíci lety, jde o praksi života a ne o papírové filosofické mluvení, jehož bezcennost pro život pracujícího člověka jest všeobecně známa.

2. Je třeba jíti občas také za mystiky, je třeba jíti za sociology, metafysiky, za theology i filosofy a jinými náboženskými theoretiky — po cestách, kterými oni vodí lid. Stačí jíti klidně a stačí klidně říci: „Ach, vždyť i to, co vy vydáváte za katolictví, vždyť i to, co vydáváte za křesťanství, i to, co náboženstvím označujete, — jest ve své poslední podstatě nepravdivé, nemravné a lidské společnosti (t. j. většině lidu) škodlivé."

A ten jest úkol, který nás dále očekává . . .

II. Náboženství katolické.

Katolická metafysika. Ačkoliv není pochyby o tom, že za praktický katolicism dlužno pokládati jedině náboženské názory většiny katolického lidu, bude přece nutno obírati se i oním katolicismem knižním a papírovým, kterým se kněží ohánějí a o který se nikdo nestará.

Prvá otázka, která zdánlivě jako nejdůležitější se namítá, jest otázka po původu katolicismu. Je katolicism původem pohanský? Je od Krista, od světců, aneb od kněží a biskupů?

Katolicism jako velkolepá budova myšlenková je dílem staletí. Je v něm i pohanství i křesťanství; věda i umění několika set generací.

Čeho v katolicismu je nejméně, to je z učení Kristova.

Dnes není třeba fakt ten zvláště dokazovati. Pracovníci vědečtí i sami katoličtí theologové v úsudku tom se sjednocují.

Katolicism není učením Kristovým. Základní jeho učení pocházejí od „svatých otců" a od metafysických učenců středověkých, kteří dlouhá léta, ano celá dlouhá století, v době, kdy už dávno Krista nebylo, zkoušeli je, promýšleli a budovali.

Stotožňuje-li se snad někde dodnes katolicism

s ucením Kristovým, nelze o počínání takovém jiného říci, leč že je to vědecký podvod, jakého poctivý badatel nikdy nesmí se dopouštěti.*)

Metafysické základy katolicismu jsou původem od sv. Augustina. Augustin žil v pátém století, (zemřel r. 430.)

Základní učení katolické, jak je sv. Augustin vypracovává, je takové.**)

Na počátku života Bůh všemocný a nejvýš dokonalý stvořil celý svět a v něm i prvního člověka, kte-

---

*) Ale ani učení Kristovo není vědecky přesně známo. Lze si o něm učiniti představy jen přibližné z názorů prvých křesťanů a z různých textů knih novozákonních. První křesťané vkládali ovšem do učení již svého ducha, což dálo se tím snáze, že Kristus sám učení svého nikdy nesepsal. I přenášelo se učení jen pomocí fantasie a paměti prostého a nevzdělaného lidu zcela volně od úst k ústům skoro po celých sto let, než bylo sepsáno.

Prvé zmínky o jeho učení nalézáme ve spisech současníků apoštolů, o nichž tvrdí jedni, že byly sepsány v létech 70—100, jiní, že v létech 120—150 a ještě jiní, že až po roce 200 po Kr. (Zemřel-li Kristus kolem roku 30. — ani rok jeho narození není přesně jistý — byly tedy prvé zprávy o něm psány až 50, aneb dle jiných až 170 let po jeho smrti. Patrno, že o nějaké přesnosti slov, na která klade se v písmech taková váha, nemůže býti ani řeči.)

Katolicism a po něm ostatní křesťanské náboženské soustavy ovšem učí, že apoštolé za zvláštní jakési pomoci boží sepsali sami učení Kristovo a uložili je ve svých evangeliích. Ale divná věc: Evangelií těch nikde na celém světě není — ztratila prý se. — A tak nejstarší, původní text, jakýsi latinský překlad „Itala", o němž nikdo neví, kde, odkud, kdy anebo kým byl pořízen (snad prý asi kolem r. 150. po Kristu), pochází prý snad z nějakých starých četných opisů nebo překladů, které přišly z Afriky.

Dle textu tohoto a dle spousty textů, spisů a překladů jiných vypracoval r. 383 po Kr. sv. Jeronym text nový, který byl takového rázu, že narazil na odpor jeho vlastních přátel, ano i na odpor sv. Augustina. Nový tento Jeronymův text po četných a různých změnách vyhlášen byl v posled sněmem Tridentským (r. 1545., tedy od lidí, kteří jistě už asi mohli vědět, čemu Kristus učil) za jedině správný, t. j. za ten, který ze všech 120.000 různých textů evangelií, na dnešní den dochovaných, obsahuje zjevení boží v té pravé podobě, jak je bůh lidem podal...

(Lze srovnati práci katolického theologa Dra. J. L. Sýkory: O textě knih novozákonních; v Praze, 1901.)

**) Sr. Drtina: „Myšlenkový vývoj evropského lidstva", 208. a práci Drtinovu v „Naší Době", V. 342.

rého obdařil schopností hřešiti nebo nehřešiti (svobodnou vůlí). Bůh ovšem, jsa vševědoucí, věděl, že prvý člověk zhřeší, ale přece dal člověku svobodnou vůli, neboť on jeho pád toliko předvídal, ale nijak ho nepředurčoval. Dal člověku přikázání docela lehounké, ale člověk ve zkoušce, jíž byl podroben, neobstál. Člověk se Bohu zprotivil, zhřešil, a tak přišlo na svět zlo. Bůh tudíž, třeba že byl příčinou všeho, tedy i Adama a jeho schopnosti „hřešiti" (tak vykládá sv. Augustin), není příčinou zla na světě, nýbrž zlo přišlo na svět jako následek prvého hříchu. A toto zlo je úžasné. Člověk od té doby (od pádu prvých lidí) stal se hříčkou hříchů, neprozřetelnosti a vášní a nemůže už nehřešiti. Takový stav zdědilo po Adamovi všecko lidstvo, stavši se proti hříchu bezmocné. Je to tak zv. stav nemilosti, ve kterém i vše dobré, co člověk koná, i všecky ctnosti jeho jsou před tváří Hospodina jen nepravostmi.

Tento stav nemilosti (vykládá zase sv. Anselm) pochází odtud, že byl Bůh prvým hříchem nesmírně uražen a pohněván. Byl člověkem, vlastním to dílem svým, tak potupen, že nebylo možno, aby člověk sám urážku tuto smyl . . .

A tak stal se člověk neschopným vykoupiti se z otroctví hříchu a vyprostiti se ze stavu nemilosti u Boha.

A proto přišel na svět Kristus, syn Boží, a dal se poplvati, zmučiti a hrůzně na kříži zhanobiti . . .

Teprve tímto utrpením vlastního syna svého byl Bůh usmířen, člověk „od hříchu vykoupen" a lidstvu vrácena opět milost usmířeného Boha.

Ale tato milost Boha usmířeného, „milost kříže" nepřechází jen tak sama na lid.

Novou „milost Boží" má v rukou církev, „jediný oprávněný nástupce Kristův" na zemi, a sprostředkuje ji za jistých podmínek lidu.

Každý, kdo chce této nové milosti Boží (spasení) dosíci, musí vyhověti podmínkám, za kterých je církev lidem uděluje, t. j. musí věřiti vše, čemu církev učí a konati vše, co předpisuje . . .

Takové je základní učení katolické metafysiky.

Položme otázku: „Co je v ě d e c k é h o a co životního na metafysice sv. Augustina?"

Sv. Augustin vychází ze známých předpokladů, že jest bůh a že stvořil svět. Bylo by sice možno namítati mu, že pro to nemá žádných vědeckých důkazů. Ale náboženští lidé by nám utekli — a odvětili by, že náboženství není věda, a že nepotřebuje důkazů ze zkušenosti, ježto opírá se o zkušenost nejvyšší: o bibli. Jděme tedy za nimi. Odvolávají se na bibli a tvrdí, že ji Bůh Mojžíšovi diktoval (zjevil). Některé nové objevy dokazují sice, že ne od Boha, nýbrž od B a b y l o ň a n ů čerpali spisovatelé Starého zákona své názory o stvoření světa . . . ale připusťme i to, že bible je kniha boží . . . Hle, a v bibli (v hebrejském originále) stojí: „Počínajíce (své dílo) b o h o v é odlou_čili nebe a zemi", tak že známý všem překlad: „Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi", jest úplně nesprávný.

Ale ve svém dalším učení sv. Augustin a sv. Anselm neopírají se už zcela nic o bibli, oni vědí i učí, co Bůh chtěl, co konal, jak byl uražen, tak jakoby s ním byli včera o tom mluvili. S o u d í z e s e b e, z č l o v ě k a — n a b o h a.

Tento způsob usuzování — antropomorfi:m — jest ovšem nevědecký, a vše, co se jím odvodí, jest vědecky bezcenné, ale jsme již jednou na cestě, kterou nás kdosi vede; následujme tedy sv. Augustina i na cesty jeho antropomorfismu.

Katolicism je učení života, je to učení, které d n e s a n á m se předkládá — jako prý učení pro nás a pro naši dobu nejvhodnější. Tož budeme míti právo, jíti za příkladem sv. Augustina a souditi ze sebe na boha. Lze sotva pochybovati o tom, že n a š e antropomorfisování — bude o tolik lepší, dokonalejší, praktičtější a p r o d n e š n í h o člověka u ž i t e č n ě j š í, o kolik všeobecná vzdělanost, všeobecná mravnost a vědění doby současné je vyšší a dokonalejší, než byla před 1500 lety, za dob sv. Augustina. —

Tak by na př. uvažoval a soudil d n e š n í Augustin (kdyby ovšem uvažovat a soudit s m ě l) asi takto: Základní poměr katolického boha k člověku jest poměr původce k jeho dílu, inženýra k jeho mostu.

Inženýr vykonstruoval most. My, obyčejní lidé, ovšem nerozumíme konstrukci mostu, ale inženýr jí rozumí. Inženýr zná sílu mostu, který konstruoval a ví, že jeho most není dosti silen, aby se neprolomil a nespadl pod parním válcem.

A hle, kdysi z čista jasna objevil se na zemi takový inženýr: Vykonstruoval most, který nesnese zkoušky parním válcem, oddechl si potom a takto k němu promluvil: „Vím sice, že jsi slabý a vím také, že po tobě pojedou parním válcem; ale dávám ti svobodu: spadni nebo nespadni. Nijak toho nepředurčuji." A hned na to inženýr sám připravil parní válec, a obrátil se k mostu ještě těmito slovy: „Můžeš konati, co ti libo, ale maličkost mi udělej: Vytrvej ve zkoušce, které tě podrobím . . ." Most slíbil, že tak učiní.

Jedou k mostu s parním válcem. Inženýr se dívá: „Vydrží? . . ." Vjeli na most. Všecko se zatřáslo . . . Jedou dále. — Dále. — V mostu to chrastí. Dále, dále — most se mocně prohnul, zakymácel a sřítil se do hlubiny . . .

Tehdy rozhněval se přenesmírně inženýr. Byl vlastním svým dílem potupen a uražen. I prohlásil, že už nikdy nejen s tímto, ale ani se žádným jiným mostem, co jich na zemi kde je a kdy bude, nechce míti nic společného.

Od té doby jsou na světě samé špatné mosty. Inženýři, kteří je konstruují, nejsou příčinou špatných mostů, nýbrž příčinou slabosti jejich jest nevděk mostu, který neuposlechl a sřítil se, ačkoliv to měl zakázáno. Ano, p r o t o jsou od té doby všecky mosty jen hříčkou špatností, slabostí a pádů a nemohou už nepadati.

Je to zvláštní stav, „stav odvrácení," ve kterém všecky, i dobré mosty před tváří inženýrovou jsou samou špatností.

A tento „stav odvrácení" je takového rázu, že žádný most, byť sebe lépe držel, nemůže odčiniti urážku, prvým mostem inženýrovi způsobenou. Mosty staly se neschopnými vykoupiti se ze svého odvržení.

Než tu, hle, nastal den, inženýrovi zželelo se mostů. Měl krásnou, mladou dceru, útlé, svižné dítě. Vzal ji za ruku a řekl: „Staň se mostem."

I položilo se ubohé, slabé dítě přes propast a lidé přicházeli a šlapali po něm. — Inženýr se díval . . . Chodili nečistí, chodili hrubí a nemytí, až zohyzdili celé tělo dítěte. — Inženýr se díval . . . Přijížděli s potahy, s dobytkem, s koňmi a kravami a rozbrázdili tělo dítěte. — Inženýr se díval . . .

Jezdili léta a léta, z rána až do večera, až se stalo jednou, že jeli s povozem vysoko naloženým. Kola zahryzla se hluboko do kyčlí . . . Krávy nemohly dále. Dítě v bolesti zaúpělo a prosilo otce o smilování.

Inženýr se zachmuřil.

A tehdy zapráskal bič, krávy znovu se opřely, černá kola se pohnula. — Dítěte nebylo více . . .

Teprve tehda rozjasnil se inženýr.

I zaplesala všecka stvoření země.

Nebo nevděk prvého mostu byl odčiněn: mladé, nevinné tělo bylo ubito!

A tak utrpením vlastního dítěte usmířen byl inženýr a všechněm mostům navrácena opět náklonnost jeho.

Ale nová náklonnost jeho nepřechází na mosty jen tak přímo. Mosty, mají-li býti pevnými . . . Máme ještě dále pokračovati v novodobém antropomorfismu?

Jediného musíme se uměti stříci: Souditi z brutality názorů Augustinových na boha. Nikoliv křesťanský tento bůh byl nesmyslný, hrůzný a krvelačný, nýbrž nesmyslnými, mstivými a krvelačnými byli lidé, ano i celá doba, ve které názory takové byly vymýšleny.

Nechť jakkoliv chtěli bychom představovati si boha — v podobě metafysiky Augustinovy si ho představiti nedovedeme. Stali jsme se na tolik jemnějšími, vzdělanějšími a mravnějšími, že nemůžeme (dle sebe soudíce) připustiti, že bůh je mstivý, demonický a lačný krve, jak tomu metafysika Augustinova stále učí.*)

*) Je tu jinak značný postup: Bohům starověkým obětuje se krev (zvířat i lidí) skutečná, Bohu křesťanskému krev (boží) sice také pravá a skutečná, ale přepodstatněná.

Metafysické učení křesťanské o pádu prvého člověka, o jeho zavržení a potomním vykoupení z a s t a r a l o.

Mělo svůj význam a svoji cenu v době, kdy odpovídalo brutalitě života. Život se změnil, ale metafysika zůstala nezměněna. Proto metafysika Augustinova neodpovídá již názorům nové doby.

Církve, jakožto jedině oprávněné zprostředkovatelky „obnovené milosti boží", pozbyly tím pro člověka novodobého všeho nymbu bývalého významu.

Mravněji a rozumověji založený člověk nemůže připustiti ani jednoho slova ze zajímavé jinak stavby filosofie Augustinovy. Ani stvoření, ani pád ani spasení neexistuje již pro vědecké bádání. Ale není naším úkolem, otázkami těmi podrobněji se obírati.

Katolicism po stránce methodické. Šablonu základního směru myšlení a badání novodobému katolicismu vybudoval sv. Tomáš Akvinský. (Zemřel 1274.) On a methoda jeho — aspoň formálně — jsou dodnes směrodatnými pro katolické badatele.

Methodické učení Tomášovo jest značným pokrokem proti původnímu methodickému nazírání křesťanskému, dle něhož všecko bádání, i rozum i věda jsou hříšny a zavržení hodny.

Sv. Tomáš pokusil se vyhledati smír mezi vědeckými a rozumovými bádacími methodami starověku a mezi slepým nekritickým náboženským věřením středověkým.

Dílo, které provedl, bylo významu epochálního. Staré křesťanství, vědu a rozum zavrhovalo. Tomáš učinil z vědy a z rozumu sluhy bible.

Sv. Tomáš v podstatě učí: Jest jen jediná kniha, která obsahuje všecky pravdy náboženské: bible; jen jeden učenec, který podává všecky pravdy světské: Aristoteles . . . Písmo svaté jest kniha boží, ona učí, c o jest pravda. Rozum a věda mají učiti, p r o č je to pravda. Každá touha po nějaké j i n é vědě, než té, která slouží víře, (to jest po vědě, která by snad měla za úkol poznání věcí světských), jest h ř í š n á.*) V písmě svatém a v Aristotelovi jest vše, co potře-

*) Tak učí sv. Tomáš. A co že to soudí náš lid?...

bují lidé věděti. Aristoteles je bibli podřízen a t a k j e v b i b l i v š e c k o, c o p o t ř e b u j e m e v ě d ě t i. Není-li tam odpovědi k nějakým otázkám, jsou jistě otázky ty malicherné a zbytečné.**)

Na methodě této: čerpati všecko základní učení o životě z jedné knihy (z papíru) a podřizovati jí také všecko bádání vědecké a rozumové, na methodě té stojí formálně dodnes katolicism.

Rozumí se, od dob sv. Tomáše poznání lidské nestálo. Bylo v tom sice také hodně krve, ale máme celé veliké obory, které se bibli i methodě Tomášově vymknuly a zařídily se na svou pěst: Mathematika, fysika, chemie, astronomie, mineralogie, geologie, biologie, fysický zeměpis, rostlinopis, zoologie, psychologie, antropologie, sociologie i historie osvobodily se skoro úplně z područí bible a tvoří základ novodobého vědění.

Proto je samozřejmo, že Tomášův pokus smířiti rozum s věrou, ve své době kdysi tak epochální, prakticky jest dnes již nedržitelný.

Katolicism je si také vědom časové neživoucnosti a další neudržitelnosti methodiky Tomášovy a tak lpí na ní jenom formálně.*)

Zápas vědy a víry je tudíž v katolicismu stále palčivý, a není nezajímavo stopovati pokusy, které se dějí o jejich usmíření.

Jeden z nejdůležitějších pokusů byl již usoustavněn, moderní katolicism na něm p r a k t i c k y stojí, ale pro choulostivost řešení jeho — jen málo se jím theoreticky obírá.

Nemůžeme, majíce smysl pro praktický život, pominouti ho mlčením.

Methoda novodobého bádání jest vědecká: Z a p r a v d u považuje se jen to, co lze dotvrditi buď s m y s l o v ý m pozorováním a zkušeností přítomných, anebo co s jistou pravděpodobností za pečlivé kritičnosti

**) Drtina: Myšlenková povaha středověku, Naše Doba, V., 340.

*) Sv. Tomáš ještě r. 1880 papežem Lvem XIII. (v encyklice ze dne 4. srpna) vyhlášen byl za patrona všech katolických škol. Studium a vyučování v seminářích děje se stále pod jeho vignetou.

odvoditi lze ze smyslového pozorování lidí minulých (historicky).

Podstatou náboženských učení a tím i katolicismu jsou však učení, o jichž pravdivosti ani smyslově ani historicky nelze se přesvědčiti. Proto rozdíly a spory mezi vědou a náboženstvím vždy budou, ano i musí býti vždy značné.

Nevděčný úkol theologie v katolicismu — pokud se v něm vůbec ještě bádá — jest, usmířiti pozorování smyslové s předvěkými nadsmyslnými naukami náboženskými. Jinými slovy: umožniti, aby bylo lze držeti moderní vědu s katolicismem pod jedním klobouckem (neboť pokus starší: podříditi vědu naukám těm — jak se o to sv. Tomáš pokoušel — dnes nadobro ztroskotal).

Nuže, kterak vychází katolicism ze soutěsky novodobých vědeckých útoků?

Katolicism prakticky takto učí: Přesně vzato, není vůbec žádného sporu mezi vědou a vírou, neboť dogmata nepotřebují důkazů. Církev je sdružení lidí, kteří biskupy s nejvyšší hlavou v Římě uznávají za svou duchovní autoritu. Autorita ta je neomylná. Proto ve věřícím katolíku, ježto povinen je důvěrou k církevní neomylné autoritě, nemohou vůbec žádné spory nebo pochybnosti o pravdivosti dogmat vzniknouti. Pravý katolík věří, co mu církev k věření předkládá, a nepotřebuje k tomu vědeckých důkazů. Církev má právo náboženské pravdy předpisovat, věřící povinnost předložených mu pravdám věřit a jich poslouchat. Proto nemůže býti mezi vědou a katolicismem žádného sporu.*)

---

*) Jan Oliva v práci: „Jak zjednodušiti a prohloubiti vyučování theologie“ (Hlídka 1903) na př. uvádí: Dokazovat vědecky dogmatické učení církevní jest úplně zbytečno. Základem jeho pravdivosti jest pojem neomylnosti. Dogmata vyhlašuje papež za souhlasu sněmů. Užívají při tom všeho vědeckého aparátu své doby „a k tomu mají ještě oba dar neomylnosti pro zkoumání pramenů víry, čehož nemá žádný učenec“, i nemůže tedy dogma odporovati rozumu. A tak, co je v přírodovědě rozum, to je v katolické theologii neomylnost, co je tam axioma, to je zde dogma. Proto je zcela zbytečno dokazovat prav-

Novodobá tato methoda katolická je dosti pohodlná. Tomáš vědu podřizoval, ale věda se vymkla. Proto říká dnešní katolicism vědě: „Nechceš? Nebudeš nás podporovat? — Také dobře. N e p o t ř e b u j e m e t e b e! Věřící, dobrý katolík vůbec nepotřebuje rozumu, on má svou neomylnou autoritu a ta mu všecku potřebnou pravdu k životu předloží, ani dokazovat mu ji nemusí — je neomylná."

A tak co theoreticky a zdánlivě spočívá novodobý katolicism stále ještě na sv. Tomáši, učícím, že pramenem všeho poznání má býti bible a Aristoteles, a věda i rozum že mají být bibli poddáni, ač nemají-li být zavrženi; p r a k t i c k y stojí již na cestách n o v ý c h. Učí: „Věda je věda. Je s ní potíž, ale ať si dělá, co dovede. My jsme a trváme i bez ní. K víře nepotřebujeme ani bible (zjevení), ani tradice (učení otců), ani vědy ani rozumu. K víře stačí a u t o r i t a, právo církve p ř e d p i s o v a t, co je a co není vůlí boží . . ."

Autorita církve (právo předpisovat myšlenkový obsah i dosah lidu), opírá se — díváme-li se na věc vědecky — o m o c c í r k v e p o l i t i c k o u a h o s p o d á ř s k o u a nikoliv o boha, jak tvrdí a tím méně o náboženské potřeby lidu, jak tomu bývalo za dob sv. Tomáše.

Methoda novodobého katolicismu není ani náboženská, ani vědecká, je to methoda p r á v n í, m o c e n s k á. (Církev má právo pravdy předpisovat, věřící povinnost předepsané přijímat.) A proto problém katolicismu nebo nekatolicismu není dnes problémem věření a vědění, zjevení a nezjevení, boha a rozumu, problémem vědy a náboženství, jak by nám rádi mnozí na-

---

dívost dogmat z písma, z tradice nebo z rozumu, když jediným a pro vše sumárným důkazem jest a u t o r i t a církve. — „Autorita církve rozhodovala, když ani písma nebylo", a „kdo nedá na autoritu církve, není katolíkem, kdyby jinak sebe více písma a tradice si vážil." — „Církev při prohlášení dogmatu byla pod přímým vlivem Ducha Svatého i nemohla se mýliti", a v tom je důvod, abychom věřili její autoritě. „Nač tedy něco dokazovat, co je dokázáno nezvratně, božsky, při svém původu?..."

Anebo smysl všeho: v katolicismu nerozhoduje rozum, ani písmo, ani tradice, nýbrž jedině c í r k e v n í a u t o r i t a — což jest skutečně vědecky pravdivo.

mluvili. Problém dnes je: Moc Říma, anebo moc jeho odpůrců.

Katolický kult. O tom, jak nabýti lze nové, „obnovené milosti boží", poučuje věřící katolický kult.

Novou, obnovenou milost boží má jen katolická církev v rukou (tak učí), neboť jen ona jediná obdržela od Krista pravé „prostředky" spasení: modlitbu a sv. svátosti.

Modlitbu, svátosti a související s nimi různé úkony slavnostní a obřadné označujeme názvem k u l t.

Katolicismus učí: Úkolem života lidského jest zalíbiti se Bohu, přiblížiti se mu a dojíti po smrti spasení, to jest věčného blaženství s Bohem. A úkolu tohoto možno jest dosáhnouti modlitbou a přijímáním svatých svátostí, jakožto základních projevů života v pravdě zbožného a Bohu libého. Modlitby a svátosti doplňovány jsou v životě zbožného věřícího také různými slavnostmi a úkony obřadnými, jejichž úkol je stále jeden: Zalíbiti se Bohu a přijmouti za to od něho odměnu, tam, na nebesích.

Katolická modlitba představuje boha jako nejmocnějšího a nejdobrotivějšího; člověka jako bídného, hříšného, nehodného, v prachu před tváří Hospodinovou ležícího červa. Bůh sedí na trůně království nebeského, po jeho boku Ježíš a Marie, kůry andělské pějí mu písně, jiní jsou posly a výkonnými orgány; zástupy světců Jej obklopují. K t o m u t o bohu blíží se č l o v ě k, bídný červ. „V prachu a nicotě plazí se k trůnu velebnosti jeho" — jak zní často opakovaný termin, dobře označující ráz těchto představ . . .

O tom nebude pochyby, že názory takové příčí se všemu novodobému životu. I když bychom soudili j e n n á b o ž e n s k y, (soudíce ze sebe na boha), musili bychom prohlásiti antropomorfické názory otrockých národů východních o bohu a člověku, jak je byl katolicism převzal, za neschopné dalšího života. Novodobý občan se neplazí, ani se nesnižuje. On pracuje a platí a proto domáhá se sebevědomě svých p r á v.

Vedle modlitby lze se katolickému bohu zalíbiti ještě jinými úkony: svícením, skláněním, pohybová-

ním, mazáním, různým přemýšlením a mluvením, anebo přijímáním týchž úkonů od kněze.*)

Nesmíme tvrditi, že by veškery z e v n ě j š í ú k o n y k u l t u byly bývaly vždy nesmyslné . . .

Odříkávání nesrozumitelných vět, vztahování rukou, mazání olejem, svícení, obraty a pohyby těla, svlékání a oblékání rouch a snad i pojídání „krve a těla", všecky ty úkony měly při svém vzniku intimní vztah k člověku, k jeho názorům; k životu jeho. Úkony těmi magové a kněží předvěcí léčili a uzdravovali nemocné, objevovali budoucnost, anebo ukojovali umělecké potřeby lidu.

Ale co, řekněte, ze všeho toho dnes kněžím zbylo? Zdaž neléčí moderního člověka lékaři, zdaž neopustilo se bláhové hledání budoucnosti, a zdaž o umělecké potřeby lidu nepečují naše divadla, bály, výstavy a koncerty?

A tak kultu náboženskému nezbylo nic než slupka. Zevnější cetka úkonná, která, měla-li být udržena při životě, dostati musila zvláštní, tajemný, posvátný a při všem tom podvržený a jiný smysl, než jaký původně měla.

Kult oddálil se životu, zastaral, sešedivěl a pozbyl významu.

S hlediska uměleckého váží si mnozí v katolicismu nádhernost obřadů a umělecky výchovný vliv četných náboženských slavností a svátků.

Třeba jest uvažovati, v čí službě stojí tu umění a zda by nevykonávalo vliv daleko blahodárnější, kdyby stálo ve službě jiné, anebo ještě lépe, kdyby nesloužilo cirkvi, nýbrž jen zálibě a fantasii?

Katolické výroční slavnosti (vánoce, velikonoce a různé jiné slavnosti a svátky) jsou přehodnocené a znehodnocené slavnosti pohanské, jež sloužívaly původně kultu p ř í r o d y.

Staří zbožňovali slunce a studujíce hvězdářství i přírodu, vytvořili řadu obřadných slavností, jichž dobu určovalo postavení slunce na obloze.

---

*) Sem počítati můžeme i účast na mši. Je to ve své podstatě úkon čistě m e c h a n i c k ý. (Sotva jediný ze sta súčastněných má potuchy o symbolickém smyslu jejích částí a — latinským slovům — kdo z nich rozumí?)

Katolicism přejal tento umělecký, přirozený kult, ale zbaviv ho všeho přirozeného smyslu, současně ho znehodnotil.

Staři měli svého Herakla, Osirise, Dionyse, „syna boha“ — slunce.

Katolicism nahradil ho Kristem, synem boha.

Staří měli jarní slavnost vzkříšení syna (Slunce), jíž předcházely tři dni smutku na znamení tří měsíců zimních. Katolicism nahradil ji slavností vzkříšení Syna (Krista), a předeslal ji třemi dny smutku beze všeho významu (středa, čtvrtek, pátek.)

Staří měli své venkovské slavnosti vížící se k omlazující se přírodě; katolicism přeměnil je v prosebné průvody o křížových dnech.

Staří měli koncem jara, kdy se plody nasazují, velkolepé slavnosti ku poctě boha Bakcha, jenž proměnil v o d u v e v í n o a slavil vítězný vjezd v Indii s e d ě n a o s l u. Katolíci konají v týž čas průvody „božítělové“ na počest Krista, jenž rovněž proměnil vodu ve víno a vjel vítězně do Jeruzalema, na oslu sedě. *)

Katolicism přejal pohanské kulty, o smysl je připraviv. Praví se, že tím podpořil a posílil umění. Bylo by lze spíše říci: Katolicism, jako svojí methodou v ě d u, tak svým kultem u m ě n í si podřídil a učinil svojí služkou. Ani vědě, ani umění nemohlo to býti ku prospěchu. Věda stala se skolastikou, virtuositou, akrobatikou, hříčkou; umění přestalo sloužiti kráse a soustřeďovalo člověka na kostel. Katolický člověk přestal toužiti po vznešeném a krásném, po umění, a po skutečném „p o z d v i ž e n í d u c h a“, neboť naučil se krásnem — místo sobě — sloužiti bohu.

Katolicismus adeptovav pohanské svátky, kulty a slavnosti, zdogmatisoval, zkameněl a přehodnotil všechen jich zářivý, dalšího života schopný smysl a učinil je nehybným, vyžilým hřbitovem skutečné radosti. Adeptovav umění, katolicismus odňal mu přímou jeho blaživost, hřejivost a životnost a užil ho k trivialně monotonnímu, věčně stejnému úkolu, který

*) Srovnej: Dr. Th. Bartošek. „O původu církevních slavností katolických“ ve Volné myšlence, r. 1906. č. 7.

skončil tím, že člověka umělecky ochudil, soustřediv umělecké na místo jediné a na jediný jen předmět.

Nepřihlížejme na tomto místě k nebezpečí, které tkví v názoru, všem náboženstvím společném, že smyslu a úkolu života dosíci lze plněním předpisů kultových. Že plněním jich dosáhnouti lze nejvyšší dokonalosti, jaké jen člověku vůbec dosáhnouti lze. Budeme o problému tom mluviti ještě na jiném místě.

Kult katolický ve svých názorech o modlitbě spočívá na přehodnoceném a dnes nežívotném poměru porobeného k jeho pánovi; ve svých úkonech svátostných na přehodnoceném a dnes bezsmyslném léčení starověkých kněží a čarodějů; ve svých svátcích a slavnostech na přetvořených a hrubě zdogmatisovaných antických kultech slunce a přírody.

Kult katolicismu, tak jako i methoda i metafysika jeho neodpovídají novodobému životu.

I kdybychom nestáli proti katolicismu na půdě jen vědecké, i kdybychom postaviti se chtěli toliko na půdu methody náboženské, katolicism methodou svojí, ani svým kultem, ani metafysikou není více v souvislosti se skutečným životem. Jeho metafysika jest modernímu člověku hrubá, jeho methoda násilna, jeho kult bez významu a vše to životu oddáleno. Je to kultura neschopná života. Udržuje se uměle, žije mrtvě a beze vlivu. Zkoumejme, zda je schopna obrody.

III. Jest možna reforma katolicismu?

Katolicism reformní. Také v katolicismu cítí se u myslících hlav těžce tíha rozporu mezi učením před staletími povstalým a najmě od sv. Augustina a sv. Tomáše pocházejícím — a mezi dobou dnešní.

Hnutí, která odtud vyvěrají, bývají však velmi záhy a velmi energicky potlačována.

Zvláštní pozornost budil v době poslední tak zv. „reformní katolicism.“ Stáli mu v čele: profesor apologetiky Schell a theolog Dr. J. Müller, oba na universitě ve Würzburku. Úsilí jejich bylo

dosti slibné, ačkoliv mělo ráz jen všeobecný a dosti neurčitý.

Schell žádal, aby církev a její hierarchické řády i se svojí autoritou sloužili jen náboženství a aby náboženství bylo spíše snahou mravní než kultem. Při tom volal po troše volnosti myšlení pro vzdělané katolíky.*)

J. Müller ve spise „Reformní katolicism náboženstvím budoucnosti" srovnával nečinnost a apatii katolicismu s činorodostí a životností protestantskou a žádal, aby katolicism napodobil protestantism v jeho rušném životě a aby se přizpůsoboval potřebám doby.**)

Müller žádal také, aby zastaralá scholastika Tomášova byla z katolicismu odstraněna, a aby theologie katolická byla položena na základy moderní: aby se přijal každý plodný a pokrokový prvek, kterým by bylo lze „křesťanství" obohatiti a dnešní kultuře přiblížiti a aby se odmítlo vše, co neobstojí před rozumem.

Nemůže býti pochyby, že se tu rodilo hnutí — i při vši své všeobecnosti — duchu katolicismu velmi protivné: kritika, pokrokovost, přizpůsobování se době. Hnutí, které by vskutku bylo schopno pád katolicismu na dlouhou dobu opět odvrátiti a vliv jeho opět na novo upevniti.

Ale poslyšme raději, jak církevní neomylná autorita svým — bez odporu nejlepším lidem — odpověděla.

---

*) Naše Doba. V. 533. VI. 482.

**) Problém tento: Udržeti životaschopnost katolicismu vystihoval také A. M. Weiss (rovněž katolický apologet): „Jde o to, zdali katolicism jest ještě schopným, aby byl činitelem kulturním; zdali pravda základu jeho trvá pro vyspělého ducha naší doby; může-li snad státi se ještě principem pokroku; anebo zdali má se úplně položiti do hrobu a další vývoj kulturní zda má se vyhledávati na jiném podkladě..." Má-li katolicism stát se opět živoucí silou ve vývoji lidstva, musí pokroky, které protestantism vzdělanosti přinesl, uznati a v sebe přijati. — „Musí se učiniti konec úzkoprsému konservatismu, který se protiví duchu času, ba v základě svém vlastnímu jádru katolicismu, jenž jest pokrokový, jako pravda sama."

Odpůrce Schellův Höhler domáhal se především toho, aby nebylo dovoleno profesorům volně mysliti. „Profesoři nemají práva činiti hypothese!“ To prý jsou vlastní jeho slova, dle nichž právo bádání a myšlení patří teprve biskupům, a biskupové mínění jeho dotvrdili: „Jen církev a učící úřad v ní ustanovený rozhoduje o pravdách náboženských a ne jediný, kterýkoliv učenec. Všichni katolíci a **zvláště kněží jsou povinni plnou a naprostou poslušností rozhodnutím církve**“,*) tak pravil společný list katolických bavorských biskupů zvlášť proti „reformnímu katolicismu“ vydaný.*)

Slova ta jsou jasná a není o nich pochyby: „Poslouchat a mlčeti“ — tak odpovědělo několik nedovzdělaných šlechticů biskupů svým nejlepším profesorům theologům.

Překvapiti to mohlo ovšem jenom ty, kdož se domnívali, že církev jest ve své podstatě organisace náboženská. Položme otázku:

Co jest církev katolická s hlediska vědeckého, a jak by bylo lze ji reformovati?

Abychom podali vědeckou definici katolické církve, povšimněme si definice, kterou církev sama o sobě podává.

Obyčejně se vykládá: „Církev jest společnost všech pravověrných křesťanů, kteří jedno učení Kristovo vyznávají, svátostí ustanovených do Krista užívají a za svou duchovní vrchnost biskupy pod nejvyšší správou papežovou uznávají ... Věřící jsou povinni: 1. Duchovní své představené ctíti, milovati a jich poslouchati, 2. k časnému jich zaopatření svědomitě přispívati a 3. za ně se modliti ... O právech věřících nelze se v žádném z katolických katechismů ničeho dočísti.

Tak to obyčejně vypadá, jakoby církev byla nějaká organisace duchová — převážně náboženská. Všichni příslušníci církve, vyjímaje toliko biskupy, arcibiskupy a něco málo nejvyšších duchovních, jsou

*) Hlidka 1899. Str. 392.

v církvi bezprávni. Nesměji ani myslit, ani disponovat jměním církevním, ani užívat samostatně duchové a právní moci církevní. Smějí — ne, „smějí“: jsou povinni představené své ctíti, milovati, poslouchati, živiti a za ně se modliti. Církevní moc, právo, pravda i majetek jsou v rukou představených. Jsou to většinou šlechtici; vždy lidé velmi bohatí. Stojí v úzkém styku se dvory, s vojskem i se šlechtou světskou a vykonávají snadno důležitý vliv politický.

Není potřebí přehlížeti význam „církve“ hospodářský. V Čechách mají 4 církevní představení (tři biskupové, jeden arcibiskup) ku své disposici 103.459 hektarů půdy (2% vší země), 3 továrny, 51 pivovarů, 19 mlýnů, 21 cihelen, 16 pil, 2 železárny, 1 uhelnu, 5 lihovarů atd. atd. Na Moravě dva představení 3½% vší země, 2 továrny, 31 pivovarů, 12 lihovarů, 13 mlýnů, 19 pil, 5 cihelen, 44 zámků; ve Slezsku sám arcibiskup vratislavský 7% vší země, ve skutečnosti 50.845 ha, t. j. celou jednu desetinu Slezska ku svému osobnímu vlivu.*)

Roku 1905 činilo přiznané jmění církevní v Rakousku 950 milionů korun; vládne jím neomezeně 11 arcibiskupů a 40 biskupů, v celku 51 osob, tak že průměrem připadá na jednoho „představeného“, za něhož třeba je se modliti, majetku asi 20 milionů korun. V sumě této není započten příspěvek státu, kterýž kapitalisován majetek biskupův a arcibiskupův přibližně zdvojnásobuje.

Řekněme celkově: V Rakousku 51 církevních představených má k neomezené své osobní disposici každoročně výtěžek asi ze dvou tisíc milionů korun. Třeba je tázati se: K čemu církevní představení majetku toho užívají?

Církevní představeni řídí veliký podnik: najímají — na zvláštní smlouvy — nemajetné, nezkušené mladé lidi, zavírají je (často již od 10 let) do svých zvláštních ústavů, omezují každý jejich samostatný pohyb i každou jejich myšlenku a vytváří z nich (po několikaleté úsilné odborné výchově) své úřednictvo: lidi, kteří nemají ani myslet, ani jednat jinak, leč jak jim

*) A. Berner: Červená násobilka. 5.

jejich představení přikazují. Tímto bezprávným a ubohým svým kněžstvem spravují a ovládají církevní představení své „pravověrné“ a ve věcech církevních rovněž zcela bezprávné „věřící“.

S vědeckého hlediska jeví se nám církev — jako důmyslná a do všech podrobností usoustavněná organisace hospodářská. V ní jedni mají v rukou prostředky a práva a poskytují část jich druhým — nemajetným a bezprávným — za podmínek, že budou vykonávati a vyučovati všemu, čemu oni učí a co přikazují.

Viděli jsme již na případu reformního katolicismu, jak v ohledu duševním je katolické kněžstvo i profesorstvo jakýmsi druhem najatého a nevolného námezdníka, námezdníka, který bezpodmínečně poslouchá. A neposlouchá-li . . . tam jsou dvéře — po 12leté jednostrannému povolání věnované přípravě ocitá se námezdník o žebrácké holi na ulici.

„Zde máš živobytí a za to vykonávej, co my přikazujeme“ — taková jest podstata postavení kněze katolického. Je patrno, že není v tom ani podstaty myšlenkové, ani náboženské.

V církvi samotné velmi dobře se rozumí této podstatě a papež neopomíjí ji občas svým připomenouti.*)

V církvi a najmě v učení jejím, jak jsme již ukázali, veliký význam hraje „církevní autorita.“ Jak jest rozuměti církevní autoritě?

Církevní autoritu tvoří ony osoby, které mají v církvi právo předpisovati učení a vůli boží těm, kteří práva toho nemají. Osobami těmi jsou v katolicismu jedině biskupové s papežem. Oni neomezeně s t a t k y c í r k e v n í m i disponují a tím po řádu lidském i

*) Naposledy v encyklice vydané 28. července 1906 biskupům italským praví: Mezi mladým kněžstvem šíří se duch nekázně a neodvislosti. I v seminářích děje se propaganda takovým zásadám. Biskupové jsou proto opětně napomínáni, aby střehli nejen chovance, ale i jejich professory a bezohledně sesazovali s úřadu každého, kdož by napomenutí jejich odporoval. Alumnům budiž naprosto zapovězeno účastniti se veřejných agitací a proto jim četbá denníků a časopisů budiž vůbec zakázána. Kněžím ať se opět připomene, že nesmějí redigovati žádný list, aniž vydávati jakýkoli spis bez schválení biskupova.

božském jim autorita vůči všem, kterým statků těch k živobytí propůjčují, přísluší.*) Domáhají-li se biskupové práva toho i nad těmi, kteří je samotné vyživují, jsou i v tom v úzkém vztahu se skutečným životem, jak podrobně vyložíme později ještě na různých místech.

Církev jest hospodářsko-mocenská organisace rázu oligarchického. Její moc i právo i majetek je v rukou několika — ani kněžstvem, ani věřícími — neomezených. Pravíme: organisace církve je absolutistická. Kněžstvo její jest bezprávno a sluší je posuzovati jako bezmocný a povolný úřednický nástroj absolutistické vlády. Věřící jsou obdobou poddaných: nemají v církvi ani práv, (ani právo disposice církevním majetkem — volba kněží — jim nepřísluší), ale ani svobody myšlení nemají. Mají jen povinnosti: Představené své „poslouchati, a k jejich tělesnému vyživování svědomitě přispívati."

Díváme-li se na církev takto vědecky, vysvitne nám jasně, proč všecky vědecké, myšlenkové, mravnostní i umělecké snahy o reformu církve vyzněly a i v budoucnu vždy musí vyzníti na plano.

Církev je organisace ve své podstatě hospodářská a mocenská. Její reformu bylo by lze provésti jen hospodářsko-mocensky: převzetím jejího majetku do rukou reformujících.**)

Kněžstvo anebo věřící musili by si vydobýti práva disponovati církevním jměním (obsazovati fary a prebendy) a práva předkládati jiným svoji vůli jako vůli boží . . . Pak stáli bychom vážně před novým vědeckým faktem: před skutečným reformním katolicismem. Vše, cokoli se dnes za něco podobného vydává a k cíli právě uvedenému nesměřuje — je zajímavý pokus naivních hlav, ač není-li to někdy také dobře promyšlený humbuk.

Přiblížili jsme se nyní značně k řešení položené základní otázky, zda-li je možna reforma katolicismu.

---

*) Podstata je tu opět hospodářská. Stejně sedláku přísluší právo rozkazovati svému čeledínu.

**) Stalo se skutečně v Německu již za Luthera a v Anglii, ve Švédsku a Norsku za jeho následovatelů.

Převádíme ji na otázku: Je vědecky odůvodněno očekávati pro budoucnost, že si kněžstvo anebo jistá část věřících vybojuje na papeži a na biskupech právo disponovati církevním majetkem?

Domníváme se, že není dnes vědecky správno něco takového očekávati. Nelze očekávati toho od k n ě ž s t v a, které jest mravně upadlé, hospodářsky bezmocné a které poslušnost a porobu svoji považuje za svoji služebnickou povinnost — často i za ctnost. A nelze očekávati toho ani od v ě ř í c í c h. Věřící, to jest oni, kteří by měli dosti moci, něco podobného podniknouti, (šlechta a dvory) neučiní toho. Využívají církve k osobním svým prospěchům a znají dobře z historie, že hýbání vžilými mocenskými poměry církevními nezůstává bez značných a často i dalekosáhlých vlivů na poměry moci s v ě t s k é. Jsou jediní, kteří by měli dosti opravdovosti a dosti mravní síly něco takového podniknouti: kacíři a nevěrci. Ale novodobí kacíři a nevěrci jsou založeni v ě d e c k y. Oni k hledání a k šíření své pravdy nepotřebují více práva „boží autority" a nepotřebují proto ani práva disponovati církevním majetkem. Vše, čeho se v otázkách těch domáhají, jest toliko žádost jejich, aby stát byl odloučen od církve, to jest žádost, aby biskupům odňato bylo právo disponovati také majetkem j e j i c h.

Proto jakákoliv reforma katolicismu jest na dlouhou dobu do budoucna nemyslitelna.

Katolicismu nelze reformovat, s katolicismem lze jen zápasit.

Katolicismu synthesa a úpadek. Moderní život je prosycen problémy s o c i a l n í m i. V nich a k nim soustřeďuje se většina myšlení a podnikání. Jimi měřiti lze vhodnost a života schopnost soustav náboženských a myšlenkových.

Položme takovou otázku: „Co může katolicismus v otázce socialní? Katolicismus je učení pro všecky, pro pány i pro nuzáky; co znamená katolicism v novodobém zápasení?"

Nuže, co znamená: 1. S e s v o j í m e t h o d o u, která podřazuje rozum anebo jím povrhuje? Která spoléhá na autoritu několika biskupů a nedovoluje svobodně mysliti a bádati ani svým nejlepším profeso-

rům a kněžím? S methodou, která v dnešní své podstatě není než myšlenkové nadpráví n ě k o l i k a nad legiemi bezprávných a věřících?

2. S e s v o j í m e t a f y s i k o u, která je netoliko nevědecká, ale která neodpovídá už ani nejprimitivnějšímu náboženskému cítění a myšlení? Která hrubé a ukrutné názory židovské doplnila ještě neméně hrubou a ukrutnou ideou spasení a která všecek úkol a smysl života položila až za hrob?

3. S e s v ý m k u l t e m, který je symbolem odvislosti a poroby, bezvýznamným přehodnocením starověké léčby nebo hrubým plagiatem kultů antických? Který člověku nejhrubšímu stejně jako nejctnostnějšímu umožňuje po podřízení se několika zevnějším úkonům nabývati smyslu života a dosahovati niterné s p o k o j e n o s t i?

4. C o s e s v o u o r g a n i s a c í, v níž všichni, kteří pracují, jsou bezprávni a nemajetni, a nepracující jsou představenými a vládci bez omezení?

Co se vším tím znamená katolicism v novodobém socialním zápasení?

Hle, co by mohl znamenati (kdyby právo mluviti jménem boha bylo v rukou lidu). Mohl by znamenati základní a nejniternější podporu slabých, utištěných a bezprávných, mohl by znamenati m y š l e n k o v é s e s t ř e d ě n í všeho moderního socialního snažení a reformování. — Ale i jen pomyšlení na to je utopií.

Katolicism slibuje rovnost, spravedlnost a dokonalost — ale ne zde na zemi. Ale nežádejte přes příliš! Úkolem katolicismu není dáti vám štěstí a spravedlnosti zde na zemi — úkoly jeho jsou mnohem „vyšší“ — on snaží se dovésti vás k bohu — v němž jediné jest i dobro i spravedlnost i dokonalost. A proto: trpte, strádejte a buďte spokojeni, nebo — Bůh jest spravedlivý . . . Tam! — po smrti — nu, jen klidně umírejte! — t a m to bude všecko jinačí . . .

Ovšem: „Vy, nuzáci a bezprávní, vy zde na zemi politicky a sociálně zápasíte . . . Ale vy nemůžete na nás (rozumějte na biskupech) žádati, abychom vás podporovali. My a zřízení naše má jiný, vyšší úkol, než v á m sloužiti. My sloužíme duši, bohu, věčnosti,

nadsmyslnosti, náboženství. Snahy vaše jsou hrubé, tělesné a pozemské, jsou to snahy zisku a prospěchářství. My sloužíme ideím. Proto nemůžeme jíti s vámi. Ale pokud nespokojenosti vaší se týče, nu ovšem to uznáváme, vy trpíte, mnoho trpíte — ale . . . modlete se, přijímejte, buďte tiší, pokorní, ctnostní a poslouchejte nás — až umřete, Bůh vám to všecko mnohokrát vynahradí . . .“

Tak mluví „představení“ katoličtí ke svým věřícím.

Oni uznávají často nesprávnost a nespravedlivost dnešního řádu mocenského a hospodářského (není dnes nikomu možno nespravedlnost tu neuznávati), ale praví: „My za to nemůžeme, my jsme bezmocni. My sloužíme náboženství a vy chcete reformy. Chcete novou politiku a nové zřízení pozemské. Učinili byste však lépe, kdybyste pečovali o dosažení blaha věčného, a nedbali blaha, které pomíjí a dosažení blaha věčného jest jen na závadu. Pojďte za námi. Dáme vám vše, po čem toužíte . . . poslouchejte nás.“

Katolicism — je pravda — dává (t. j. slibuje) vše, po čem doba současná touží a oč usiluje. Dává a slibuje i radost i štěstí i spravedlnost a dokonalost. Ale žel: slibuje to svým až po smrti.

Odtud vzniká v katolicismu (a stejně i v jiných náboženstvích) zajímavá dvojí morálka. Spor jedněch, jimž život pozemský je cennějším života „nebeského,“ s druhými, kteří výše kladou život nebeský, „životem skutečným“ povrhujíce. Jsou však i třetí, kteří dobře chápou, že odkazováním na život posmrtný lze dobře nasytiti hlad hladovících, i zaceliti rány trpících, a ježto oni sami jsou to, kteří bolesti i hlad způsobují, není moudré očekávati od nich, že využijí nejdůležitějšího svého práva (mluviti jménem božím) na prospěch lidu a na škodu svou vlastní.

Katolicism svou neživotnou a přežilou metafysikou, methodou, organisací i svým kultem, svým odkazováním na spravedlnost až na onom světě a svým rozlišováním úkolů politiky a náboženství (má-li býti náboženství podporou politiky lidu!) je reformně sociálně netoliko bezmocný a nečinný, nýbrž on dnešní

nespravedlnosti mocenské a socialní přímo podporuje, omlouvá a podmiňuje.

Je to pro katolicism samotný nejnebezpečnější jeho stránka. Ta bude — o tom sotva lze pochybovati — znamenati kdysi jeho úplný pád.

Při všem tom, co jsme byli o katolicismu stručně vědecky uvedli, nepřekvapí zajisté ne dosti jinak známý fakt, že katolicism v Evropě již skutečně upadá.

Není pochyby, že hlavní vinu má na tom uvedený právě rozpor mezi snažením doby a mezi tím, co chce katolicism. Pokusíme se později důležitý ten rozpor ještě podrobněji vyložiti. Jest však zajímavo stopovati, jak sama nejvyšší katolická hlava ve svých slabých chvílích rozpor ten uznává a pád svůj bezděky předvídá. Papež sám již vyslovil, co všichni moderní lidé tvrdí, že cíle církve a cíle moderní společnosti jsou protichůdné, že není tedy mezi nimi možnost soužití, nýbrž že je nutným jen zápas a — rozchod.*) Moderní společnosti — ač chce-li zůstati sobě a cílům svým věrna — nezbývá, než odhodlati se k tomuto zápasu a vtěliti v skutek, co dávno již plyne Evropou i Amerikou — ideu hesla: „Pryč od Říma!“ . . .**)

---

*) V encyklice zaslané do Francie (dne 17. února 1906) po odloučení církve od státu praví: „Přeji francouzskému lidu klid a dávám mu požehnání, ale jsem přesvědčen, že cesty církve a moderní společnosti jsou protichůdné.“

**) Některé doklady o tom, jak katolicism v Evropě upadá, a svědectví samotných kněží o úpadku tom uvádí Y. Guyot ve své práci: Socialní a politická bilance římské církve“ (nákladem Samostatnosti).

V Paříži z 1000 osob chodí jich jen 23 do kostela a 977 jich nechodí. Ale mezi těmi, kdož chodí, jsou většinou ženy a děti; a tyto nechodí tam dobrovolně. Na 5 pohřbů připadají v Paříži 4 pohřby katolické a jeden civilní. (Civilní pohřeb a sňatek jest známkou naprostého se odloučení od církve.) — V Evropě r. 1700. ve státech s většinou katolického obyvatelstva bylo 73% katolíků, r. 1801. bylo jich jen 54% a v roce 1901. toliko 38%. Během posledních 200 let klesl relativně katolicism v Evropě téměř na polovičku — a týž proces odehrál se v Americe za jediné půl století. V r. 1841. udávalo se tam 28% obyvatelstva jako katolíků, v r. 1891. bylo jich tam něco přes 14% . . .

IV. Křesťanství a jeho dějinné poslání.

Ukázali jsme praktické křesťanství i katolictví našeho lidu. Obírali jsme se katolicismem podrobněji a ukázali jsme jeho neschopnost říditi moderní život.

Teď stojí proti nám jacísi křesťanští utopisté a věřící evangelíci, kteří praví: „Ovšem, i náboženství katolického lidu i knižní náboženství katolické je zavržení hodno. Nestotožňujte však katolicismus s čistým učením Kristovým... Pravé učení Kristovo..." atd. atd.

Jest naší povinností stopovati vědecky význam „pravého křesťanství".

Abychom nezapadli do tenat metafysiky a filosoficko-náboženského mluvení, projdeme stručně historii, přidáme fakt k faktu, a budeme, jako vždy, toho pamětlivi, že „společnost", „národové" nejsou tři nebo čtyři v popředí stojící jednotlivci, nýbrž massy pracujících.

Názory starověku. Starověk vyznačuje se podivuhodným náboženstvím. Je to velkolepý epos, báseň člověka, nebes i přírody, kde všechno žije, všechno dýše a všechno se snoubí.

Božská úcta prokazuje se nejen vzácným jevům a abstraktům zosobňovaným, nýbrž i věcem konkretním, které se zdají podivuhodnými. Národové zbožňují slunce a jeho laskavou choť lunu, zbožňují zemi, oblohu, hvězdy, moře, lesy, oheň, lásku, domov, krásu, prameny, potoky, řeky, rokliny, jaro i podzim, ano i své hrdiny: krále anebo vzácné býky.

Báseň, úžasná, veliká, jediná báseň jest náboženství starověku.

A podivuhodná věc: tito bozi — co jich je — nejsou na sebe žárlivi. A nikomu se násilím nevnucují. Starověk nezná násilného šíření náboženství. Bohové starověku: bohové všech národů jsou přáteli navzájem a snášeliví jeden k druhému. Nemají na sobě nic z domýšlivé pýchy židovského Jehovy, jenž chce býti samotný a jedinečný, z pýchy, kterou lidstvo zaplatí jednou teplou, krásnou svojí krví.

Bohové ovládali život a přírodu a byli lidem nakloněni nebo nepříznivi dle toho, zda lidé dávali či nedávali kněžím, co tito pro bohy žádali: plodiny, koláče s medem, víno, voňavky, kozly, býky, koně, a co tak bylo předepsáno.

Vůli boží poznávali kněží z letu ptáků nebo z vnitřností zvířat obětních a oznamovali ji lidu, aby se jí řídil.

Mocensky, t. j. státně, a hospodářsky (církevně) vyvinulo se zvlášť jasně starověké náboženství u Egypťanů.

Kněží tvořili samostatnou, v sebe uzavřenou kastu a patřila jim jedna třetina země. Měli také v rukou moc soudní, i úředníci bráni z nich. Jejich povinností bylo, býti bezúhonnými, t. j. dvakrát denně se koupati a nositi čistě vypraný plátěný oděv. Pracovati ovšem nesměli. Měli v rukou i boha i moc a tak spolu s kastou vojenskou a s králem, jimž patřila všecka ostatní zem, drželi po 5000 let v porobě ostatní obyvatelstvo: rolníky i otroky, kteří, jsouce i pletí odlišni, byli příslušníky cizích porobených národů. Taková byla patrně v ů l e b o ž í, kterou kněží egyptští lidu předkládali.

Ne nepodobné zřízení státní, třeba poněkud složitější, shledáváme v jistém období v Řecku a i u Římanů.

Příslušníci t é h o ž k m e n e jsou svobodni a mají práva politická i když jsou chudi. „Otroky", t. j. lidmi bez majetku a bez práv, smějí býti jen cizinci — „nepřátelé". A tito také v nesčetných zástupech a nesčetných válkách jsou jímáni a do Říma nebo do Athén dopravováni. Uvedli jsme již, že v době rozkvětu Athén bylo tam 45 tisíc rozených občanů a 365 tisíc přivlečených otroků... Stejné poměry byly v Římě, kde „občany" byli příslušníci jednoho kmene a kde také toliko občané směli nositi z b r a ň.

Způsoby, kterými občané (t. j. ti, kdož měli účast na správě státu) nabývali c i z í h o majetku, byly dosti primitivní. Ozbrojeni přepadali sousedy, pobíjeli je, jímali, a majetek jejich si přisvojovali. Zjímané vodili „do vlasti" a dali jim pro sebe pracovati. Podstata poroby je stále táž: odnětí z b r a n ě a ma-

jetku. Odzbrojený a ochuzený stává se otrokem.

Je pravda: I odzbrojený a ochuzený v čase nejvyššího zoufalství schopen je vzpoury a osvobození.

Občané starověcí nabyli o tom také svých zkušeností. Proto, aby osvobození porobených bylo znesnadněno, a aby do způsobu starověkého „nabývání majetku a práv" vnesen byl nějaký řád, ustanoveny záhy jakési nedotknutelné právní zvyklosti, na jichž porušování vyměřeny zvláštní tresty.

Právničtí theoretikové velmi neradi vidí všeobecně známé a velmi jasné zjevy: Římané byli typ národa loupežívého. Netrvalo příliš dlouho, a měli podmaněný všecek dosažitelný jim a přístupný tehdy svět. A v prostředí věčného vraždění, loupení, plenění a zotročování vzniká „právo římské", základ dnešního právního zřízení Evropy. Podstatou římského práva jsou ustanovení velmi jednoduchá a z míry laciná: prvé základní, které praví, že naloupený majetek nesmí býti jich „majitelům" nikdy odnímán, a druhé základní: že porobený a odzbrojený člověk nesmí nikdy k svému osvobození užívati zbraně...*)

Takový byl řád, nevinných jinak, bohů starověkých. Ale ani samotný a jedinečný Jehova neměl jiného řádu. Mojžíš vypravuje, že mu Bůh-Hospodin, hovořiv s ním o samotě, takto přikázal: „Služebník pak tvůj, aneb děvka tvá (t. j. israelských) budou z národů těch, kteréž jsou vůkol vás... A vládnouti budete jimi právem dědickým, i synové vaši po vás... Ale nad bratřími svými, syny israelskými, nižádný nad bratrem svým nebude tvrdě panovati."**)

I jinak přizpůsoboval se Bůh Israelských tehdejším názorům právním a mocenských: Rozkazoval Mojžíšovi, s nímž byl velmi familiarním, netoliko, kdy a jak má vytrhnouti na loupež, ale také, jak má rozdělovati kořist a kolik má přiděliti Hospodinu za podíl.***)

---

*) V Římě zakázáno otrokům nošení zbraně vůbec, a i ve válce jenom v největší tísni a jen výjimkou jich bylo užíváno.

**) III. kn. Mojžíšova v. 44—46.

***) Mluvil opět Hospodin k Mojžíšovi, řka: Pomsti prvé synů Israelských nad Madianskými a potom připojen

Učení Kristovo. V Judei, v jediném národě, s jediným bohem povstal nadšenec K r i s t u s, jenž učil, tak jako již někteří jeho předchůdci, že jest bohu sloužiti nikoliv kultem a obřady, ale ctností... A jakou to zvláštní ctností!

Pokud lze ze života a ze spisů jeho stoupenci zanechaných souditi, Kristus učil, že život člověka jest nicotný a bezvýznamný. Život skutečně pravý jest teprve po smrti: ve společnosti s Bohem. Proto péče o blaho p o z e m s k é, o m a j e t e k, o ž i v o t, o s t r a v u a o d ě v jest zavržení hodna. Hlásal jakési odvrácení od života, povrhování životem, krásou i zdravím, a sloužení Bohu. Velebil — sám jsa chud — chudobu; vynášel oddanost, trpělivost a pokoru; zavrhoval radost ze života, povrhoval i láskou k ženě, k rodičům a bratrům, byla-li na úkor lásce k Bohu. Zakazoval touhu po moci; zavrhoval soudnictví i zbraň a hlásal ctnost naprostou: Udeří-li tě kdo na tvář jednu, nastav druhou!

Učil radosti strádání a utrpení, učil veselému očekávání smrti, učil životu pro Boha a pro jiné, a za to vše sliboval odplatu na nebesích.

---

budeš k lidu svému... Tedy bojovali (Israelští) proti Madianským, jakož byl přikázal Hospodin Mojžíšovi, a zbili všecky pohlaví mužského... A zajali synové Israelští ženy Madianské i děti jejich; všecka hovada jejich, i všecky dobytky jejich a všecka zboží jejich pobrali. A všecku loupež i všecky kořisti pobravše — lidi i hovada — vedli je k Mojžíšovi a k Eleazarovi knězi... na rovině Moabské... A tehdy rozhněval se Mojžíš na vůdce vojska, hejtmany nad tisíci a setníky, kteříž se navraceli z hor, a řekl jim: A což jste zachovali všechny ženy?... Protož nyní zmordujte všecky děti pohlaví mužského a všecky ženy, kteréž poznaly muže. Všecky pak panny, kteréž nepoznaly muže, zachovejte sobě živé... Mluvil i to Hospodin k Mojžíšovi, řka: Sečti sumu kořistí zajatých... a rozdělíš ty kořisti na dva díly, j e d e n mezi vojáky, kteříž byli vytáhli na vojnu, a d r u h ý mezi všecko shromáždění. A vezmeš díl n a H o s p o d i n a od mužů bojovných jednu duši z pěti set... z polovice pak té, kteráž jest synů Israelských, vezmeš jedno z padesáti a dáš to Levitům držícím stráž příbytku Hospodinova.

I učinil Mojžíš a Eleazar kněz tak, jakž byl rozkázal Hospodin. A bylo té kořisti z pozůstalé loupeže... ovec 675.000, volů 72.000, oslů 61.000, a panen, kteréž muže nepoznaly 32.000. Dostala se pak polovice jedna na díl těm, kteříž byli vytáhli na vojnu.. atd. atd. Viz IV. knihu Mojžíšovu kap. XXXI.

Kristus zavrhl starověkou morálku: „Pečuj každý o své blaho“ a nahradil ji morálkou novou: „Nepečuj, chceš-li dokonalým býti, o své blaho (pozemské), ale pomáhej bližnímu svému k dosažení jeho blaha, a tím získáš blaho nehynoucí po smrti... tam: na nebesích...“

Nezapomínejme, že v této době jest většina lidu porobena a zotročena. Hle, a co praví Kristus starému porobenému člověku? — „Hleď, to nic není, můj milý“, praví Kristus, „že jsi pokořen, a že ti vzali majetek. To nic není, že ti ženu hrůzně zprznili, a děti tvé zmučili a pobili, a že tebe spoutali a odvedli. Hleď, nehněvej se proto na ně, odpusť jim a snášej klidně, co tě potkalo. Trp, když ti ubližují, drž, když bijí, nastav šíji, když chtějí naložiti břemeno. Ani tvůj majetek, ani tvá žena, ani děti, ani zdraví tvé, ani ztracená krása kdysi silného těla tvého — nic z toho všeho nemá ceny. Cennou a od boha žádanou jest právě chudoba tvá, pokora tvá, a tvá trpělivost i tvé utrpení. Strádej, zmužile oddán do vůle boží, a čekej klidně a vesele smrt, která tě vysvobodí. Odplata mnohonásobná tě nemine.“

Podivné učení. Uvidíme záhy, že bylo dobře pochopeno a historií využito. Komu kázal Kristus svá slova útěchy? Bohatým a mocným? Ti hledali majetek a moc, a nepotřebovali jeho růžových slov. Jeho slova šla k srdcím chudých a u nich svou úlohu vykonala plně.

První křesťané přijali podivné učení Kristovo v plné jeho šíři a s jásotem. Dávalo smysl a útěchu jejich smutnému životu. Učení bylo nové a proto jsou první křesťané mučeni a strašně vyhlazováni; zdálo se vládcům, že jsou nebezpečni státu. Ukázalo se však záhy, že obava byla zbytečná. Revoluční a blahodárná mohla býti zásada Kristova: „Milujte i nepřátele své.“ Kristus myslil na cizince. Proklamoval tím bratrství všech lidí, něco do té doby nebývalého a něco významu tak dalekosáhlého, že „křesťanům“ nezbylo než zásadu tuto potlačiti.

Učí se, že lidstvo nebylo zralé pro přijetí idee tak dalekosáhlé.

Nebylo zralé...

Pravili jsme: bylo porobeno a k porobenému lidstvu přišli křesťanští věrozvěstové a pravili:

1. Nežádej účasti na vládě a na moci, neužívej zbraně k své obraně, nesuď se, nedovolávej se zákona. To vše jest dílo lidí a dílo ďábla... Tvůj soudce jest na nebesích. „Království boží není s tohoto světa..."

2. Utrpení svému a bolesti, která tě zkrušila, neodpírej. Trp, snášej, pokoř se a buď poslušen, Bůh vidí utrpení tvé a nahradí ti.

3. Neshromažďuj majetku, který mol a rez kazí, a který zloději vykopávají a kradou, ale skládej sobě poklady v nebi, které ani rez nekazí, aniž zloději kradou. — Chceš-li být vskutku dokonalým, jdiž, prodej, co máš, rozdej chudým a budeš míti poklad v nebi...

4. Chceš-li si pojistiti radost a slávu nebeskou, která věky přetrvá, nepečuj ani o to, co budeš jísti, ani o to, čím se odívati, nepečuj vůbec o blaho své, nýbrž pečuj toliko o blaho bližních svých...

I kdybychom postupovali jen abstraktně, dalo by se srovnáním nového toho učení s jednoduchým učením starověkým odvoditi toto:

Náboženství, které zavrhuje moc, zbraň, odpor i majetek a které velebí utrpení a doporučuje obětovati se pro jiné; toto náboženství hodilo by se dobře za učení pro zotročené a bylo by moudré rozšiřovati je násilím.

Náboženství to mohlo by zbudovati řadu samovládných a neomezených panství, v nichž veškera moc mohla by býti v rukou jedinců, zatím co všecky vrstvy občanstva zůstaly by bezprávny.

Náboženství to mohlo by míti za následek soustředění majetku v rukou několika méně ctnostných lidí.

Náboženství to mohlo by umožniti (na rozdíl od starověku), aby i příslušníci vlastního národa byli porobeni a ochuzeni. — — —

Nuže, stopujme, co z toho křesťanství vskutku provedlo.

Křesťanství podmaňuje národy. Je něco hrozného a úžasného v poblouznění, se kterým první křesťané přijímali a vyznávali náboženství zotročených...

Mučit, týrat, popravovat, ano i šelmám vrhat dávali se pro učení, které jim pravilo, že utrpení je ctností.

Ale už r. 350 chápe císař Konstantin, že není třeba křesťanů pronásledovati a že křesťané nejsou státu nebezpečni, jak předchůdci jeho se domnívali. — A teď najednou, jako kouzelným nějakým obratem, stává se stará náboženská báseň antického člověka zločinnou a zakazuje se pod trestem smrti.*)

Než, zda-li i svobodní národové přijmou křesťanství s takovým nadšením?

Kdož by pochyboval?

Germané v té době sídleli na svých statcích a tvoříce malé rodové skupiny, pracovali si na svých polích, spravovali si své vlastní záležitosti a měli stejnou účast i v zákonodárství i ve správě a v soudnictví marky. Úředníci jejich byli voleni a jejich úřadování lidem kontrolováno i souzeno. Moc i majetek byl převážně v rukou pracujícího lidu a ovšem i moc vojenská a rozhodování o válce a míru.

Příslušníci kmenů byli svobodni a majetni a jejich potomci původního obyvatelstva měli býti nesvobodnými, bezprávnými dělníky (otroky). Některé kmeny byly úplně samostatné a neměly ani krále. Náčelník župy byl dosazován volbou.

K „nepřátelům“ (t. j. k cizincům, příslušníkům jiného národa) chovali se Germané dle názorů antických: Přepadali je a odnímali jim pozemky, zbraň i svobodu.**)

Ale křesťanství přineslo s sebou vážnou do poměrů těch přeměnu. Loupeže králů dostaly sankci boží, neodvislý dříve lid dostal učení trpělivosti a pokory a chimera „rovnosti lidí“ přeměnila se v útvar velmi praktický: „Nejen cizince, také soukmenovce možno jest jménem božím podmaňovati.“

---

*) Theodosius r. 392. prohlašuje staré náboženství za zločin urážky veličenstva!

**) Vandalové a Anglosasové odnímali přemoženým všecko. Ostatní Germané přisvojovali si jednu nebo dvě třetiny půdy. Většinu „zabavených“ statků ponechával král sobě a propůjčoval je svým soukmenovcům k doživotnímu užívání. Pozemky takové sluly léna a držitel jich povinen byl králi poslušností a službou vojenskou.

Skutečnosti dějinné mluví v té příčině velmi významně. *)

Stejné požehnání neslo křesťanství i národům slovanským.

Také u Slovanů bylo původní pohanské zřízení svobodné a rovnoprávné. Jednotkou společnosti byla u nich rodina. Rodina neobsahovala jen rodiče a děti, nýbrž všecky, kdož pocházeli od jednoho praděda. Rodiny takové žily společně — v dědině. Půda, nářadí i ostatní majetek byly společným vlastnictvím rodiny. Nemajetných ani nesvobodných téměř nebylo.

---

*) R. 486. Salští Frankové vedeni svým králem Chlodvikem vtrhli do Galie, zmocnili se části dnešní Francie a udeřili na Allemany. Ale loupež se nedařila... I slíbil král novému, známému tehda již křesťanskému bohu, že se k němu trvale obrátí, vypomůže-li mu v loupeži. — A bůh Chlodvikovi pomohl. Na to dal se Chlodvik ještě se 3000 šlechtici pokřtíti v Remeši r. 496. Dějepis (Gindely-Řehák, II. str. 17) o tom praví: „Skutek tento přispěl nemálo k upevnění franského panství v Galii.“ Chlodvikovi podařilo se, když byl jednoho franského náčelníka po druhém úklady anebo vraždou se světa sprovodil, dosíci nadvlády nad všemi kmeny franskými.

„Chlodvikovo katolictví šířilo a upevňovalo franské panství“ dotvrzuje dějepis církevní. (Šimon-Pokoj: Učebnice církevních dějin pro střední školy, 47.)

Nástupci Chlodvikovi byli prvními vládci křesťanskými: Vykonávali dle způsobu římského neomezené panství netoliko nad kmeny porobenými, nýbrž počali rozšiřovati svou samovládu i na své soukmenovce. (Gindely-Řehák II. 19.)

Z kmenů germanských nejdéle drželi se Sasové, sídlící na dolním Rýnu a Labi. „Byli svobodni a nenáviděli proto křesťanství stejně jako své zotročovatele.“ (Šimon-Pokoj 52.) Teprve Karel — jeden z nástupců Chlodvikových — podmanil je a pokřestil po válce, která trvala 33 let a ve které ne jednou Karel celou zemi poplenil a vypálil, tisíce zajatých popravil a naposledy většinu lidu (10.000 rodin) vyvedl v poutech ze země, majetek jich zkonfiskoval a dal v léno svým žoldnéřům.

Karel pochopil dobře úkol křesťanství: Vraždil, pálil, válčil, loupil a pustošil země všech svých sousedů. Ale na boha při tom nezapomínal. Přitrhl roku 800. k Římu a zavděčiv se čímsi papeži, dal se od něho o vánocích téhož roku mezi „službami božími“ jménem božím slavnostně korunovati na císaře. (Diplom papeže Lva III. ze dne 25. pros. 800. o tom praví: „Karla, **s přispěním Božím,** v ochranu a prospěch všeobecné církve svaté za císaře jsme dnes posvětili.“)

Od té doby křesťanští vládci nevládnou jen svým mečem: vládnou potom i „z milosti boží“.

Rodiny téhož původu tvořily kmen. Náčelníci kmenoví (kmeti, vladyci) byli volitelní a jejich vláda byla spíše správou a úřadem soudcovským, než vládou v dnešním smyslu.

Křesťanství do všech těch zřízení neslo úžasné změny.

Slované v Polabí sídlící, cítili nebezpečí a nenáviděli křesťanství z celé své duše. Ale stáli tu již „císařové z boží milosti". Jejich úkolem bylo válčiti a podmaňovati. Boj s Polabany trval 230 let. Počat byl Jindřichem Ptáčníkem a skončil kolem r. 1160 — teprve tehdy, když byla země nadobro zničena a zpustošena. Pokřestění, podmanění i poněmčení polabského Slovanstva bylo současně dokonáno. Pokřestění stalo se Polabanům kamenem náhrobním. Není jich dnes v Evropě.

Do Čech a na Moravu snažili se přinésti křesťanství již kněží říše franské. „Ale svobodný lid jim nedůvěřoval, pokládaje je za nástroj k podmanění Slovanstva." *)

Tím stalo se, že Čechové a Moravané přijali křest raději dobrovolně od Cyrilla a Methoda, jen aby uchovali svoji samostatnost. Ale podmanění, které křesťanství všude s sebou neslo, přece neunikli.

V Čechách již hned druhý křesťanský kníže (Boleslav I.) vyhubil a vybil všecky kmenové vojvody a strhl jejich moc na sebe.

Jména kmenů upadla v zapomenutí, země rozdělená na župy spravována byla župany a úředníky knížecími. Z úřednictva tohoto při slábnoucí moci knížecí vyvíjela se pak nová zotročující třída, (křesťansky typická) šlechta. Šlechta česká rozchvátila časem statky knížete a jala se pak sama neomezeně rozhodovati ve všech záležitostech zemských. — Uvidíme později, jaké dobrodiní bylo to člověku pracujícímu.

Současně s tím, jak upadala svoboda a svéprávnost pokřestěných národů, stoupala i moc a vliv kněžstva a papeže.

Staré senatorské rody římské, umírajíce, odkazovali svá jmění církvi, a papež, nabývaje majetku,

*) Šimon, Pokoj 53.

nabýval také moci. Stal se vládcem Říma a po r. 756 také samovládcem zvláštního církevního státu.

Biskupové a opatové prokazovali učením svým cenné služby křesťanským válečníkům; porobovali lid duševně, zatím co meč poroboval je tělesně. V náhradu za to dostávali biskupové (již za Meroveovcův a ještě více za Karlovcův a Ottonův) od křesťanských panovníků jako léna značné části naloupené země. Tím stávali se současně soudci, vládci i vojevůdci a vytvářeli znenáhla druhé odvětví křesťanských cizopasných: šlechtu duchovní. Šlechta duchovní spolu se šlechtou světskou rozchvátila záhy všecku zemi, strhla na sebe moc zákonodárnou, soudcovskou, výkonnou i správní a spolu ještě s králi ochudila a porobila evropský lid.

Hle tu jsou křesťanské dějiny: válka stihá válku, loupež loupežení, vraždy vraždění.

Křesťanství nebylo na starých formách vraždy dosti.

Křesťanství vytvořilo nový typ války, typ vraždy boží, války křížové.

Jsme již v době, kdy křesťanství stojí blízko vrcholů svého poslání:

Křesťanské kněžstvo a mnišstvo cestuje ve značném počtu Evropou, fanatisuje lid, šlechtu, krále i měšťanstvo a žene je v božské a svaté dobrodružné vraždění pohanů, k dobývání míst nejsvětějších.

Papež na synodách mluví, odpustky dává a lid věří, modlí se, k zemi padá, připíná si kříž a volá v šílenství: „Bůh tomu chce“.

A „Bůh tomu chce“ stává se heslem a kříž znamením nejnovějšího křesťanského loupení. A vždy znovu a znovu! Papežové neumdlévají. Padli již tisíce a tisíce; ale papežové znovu vybízejí, znovu fanatisují, znovu sejí neomezenou milost boží těm, kteří pošlou peníze, anebo kteří se ozbrojí.

Padesát tisíc dětí vrhnuli v oběť bohu. Vstříc hladu, mdlobě, smrti a otroctví. Záleží křesťanu na několika tisících životů? Zdaž není teprve smrt pravým životem? —

A zdaž officielní dějepisci všeobecně neblahořečí velkolepé a všeobecné toto šílenství, jež trvalo celá

dvě století (1095—1270), vylidnilo Evropu a ochuzovalo lid?*)

A vskutku: výpravy křižácké ukázaly cestu k nejvyššímu rozmachu křesťanství.

Křesťanství na vrcholu. Nechť jakkoliv chceme posuzovati kulturní a dějinné poslání křesťanství, takový jest historický fakt: Křesťanství se rozšířilo a upevnilo. Rozšíření a upevnění to doprovázeno jest vyhubením řady pokřtěných národů, podmaněním většiny svobodných dříve kmenů germanských a slovanských a soustředěním moci a majetku v rukou hlasatelů nové víry.

V době, kdy křesťanství stojí na vrcholu (století XIII. až XV.), má papež, nejvyšší hlava církve, netoliko svůj stát, své vojsko a úřednictvo, jako kterýkoliv jiný panovník — on přisvojuje si i práva caesarská a dosazuje i sesazuje světské vládce Evropy jako své služebníky.**)

Nejvyšší moc jest v rukou papežových. O moc státní dělí se svorně šlechta duchovní se šlechtou světskou, a jsou i země, kde biskupové a preláti rozhodují neomezeně.***)

V rukou několika jest i převážná část evropského majetku. Pozemků patří kněžstvu celá

---

*) „Moc papežův za válek křížových povznesla se k výši před tím netušené. Papežové všecky národy křesťanské vybízeli k válkám o svatou věc a tak čím dále tím rozhodněji působili i na běh událostí světských v západní Evropě... Ale i církvi vůbec přibývalo moci světské a hmotné. Nadšení náboženské osvědčovalo se velkou hojností nadání činěných k biskupstvím a klášterům. Bohatství středověké církve, které od dob Karla Velikého neustále rostlo, koncem výprav křížových dosáhlo nejvyššího stupně.“ (Gindely-Řehák II. 89.)

A stejně libuje si dějepis církevní: „Křižácké výpravy podaly důkaz o moci křesťanství, neboť vzpružily náboženského ducha, rozmnožily moc papežů, udusily náboženskou netečnost, nevěru a racionalismus, a rozmnožily církevní jmění.“ (Šimon-Pokoj 79.)

**) Papež Bonifác prohlašuje na koncilu lateránském, že jemu dány jsou dva meče: moc duchovní i světská. Onu že koná sám, osobně; tato že má býti vykonávána ramenem světským dle jeho vůle.

***) V Německu knížata kněžská mají na říšském sněmě většinu (116 ze 216 hlasů). Na svých panstvích jsou vládci neomezenými.

třetina, z důchodů celá polovice, z celkového jmění Evropy celé dvě třetiny.

Křesťanství vykonalo, zdálo se, co bylo jeho posláním.

Ale jeho dílo nebylo ještě dokonáno. Byl tu ještě zbožný, oddaný a ne zcela ochuzený a porobený křesťanský lid, který teď najednou, když bylo křesťanství již u vrcholu, počínal se hlásiti o svůj podíl.

Veden náboženskými nadšenci všech národů, pocítil najednou a uvědomil si podivný jakýsi rozpor, který prý jest mezi křesťanským životem a mezi jeho učením.

Lid ukazuje si na nádheru a bohatství kněžstva ve spojení s učením chudoby a pokory; na moc, nadvládu a prostopášnosti ve srovnání s učením o odříkání, trpělivosti a o vzájemném si sloužení. Ujímá se všeobecně věření, že církev v hlavě i svých údech jest prohnilá a že potřebuje reformy.

Církev na vrcholu moci setkává se s nebezpečným hnutím. Nejsou to jedinci ani ne jen někteří národové, je to záhy celá Evropa, která reptá, horlí nebo s rozkoší naslouchá novému rodícímu se učení. Kazatelé, kněží, mniši, nadšenci i učenci putují světem a bičují jakousi prý znemravnělost církve, horlí proti její moci, proti nádheře, proti majetku, proti opuštění původního čistého křesťanství: „Nejen slovy, také skutkem má být křesťan chud, pokořen, v boha odevzdán, bez péče o své pozemské žití. Křesťanství se zvrhlo, třeba je obroditi, zreformovati; jest třeba navrátiti se k původnímu učení Kristovu!“

A horlení to nalézá ohlas v lidu.

„Tedy skutečnou chudobu, skutečné oddání se bohu a sloužení svému bližnímu přejete si míti?“ Tak ptaly se dějiny. — Ach, jen nedonesou-li vám, po čem toužíte!...

Jaká je tu situace? — Moc a majetek je v rukou kněžstva. Ale což je to snad ono původní prostá a každému na pohled srozumitelná moc antická — násilí meče — čím kněžstvo vládne? Anebo je to moc zbožněná, přehodnocená a maskovaná? Není to moc vůle boží? Moc strašnější a hrůznější nad tyranství pohanů?

Je tomu v pravdě tak. Panovnická, šlechtická, vojenská i kněžská moc středověku podepřena jest mocí, která jest všeho silnější. Poutá nejen tělo, údy a ruce, poutá i ducha i cit i vůli i myšlení i žádání. Nebéře jen svobodu a majetek, ale béře i právo myšlení, právo cítění a samostatného bádání.

A hrůzná tato moc, moc Vševládného, Nejdokonalejšího, moc vůle boží jest v rukou několika lidí. Několik majetných, nejvyšších lidí má v rukou dva meče. A dvojí mocí, Bohem i mečem poutá nejen dělníka a člověka prostého (jak bylo tomu u pohanů), nýbrž poutá steně sluhu jako kněze, i dělníka i učence.

Myšlení trestá se vězením a popravou.

Církev myšlení nepotřebuje. Ona — dle sv. Tomáše — zná vše; ví: že jest jeden svět, jeden bůh, jeden papež, jeden císař, jedna bible, jeden Aristoteles. Vše, čehož je člověku potřebí, zná. Proto vše nové může býti jen zlem. Rozum a bádání jest tedy zbytečným a zavržení hodným . . .

A do takových poměrů přichází volání po nápravě církve v hlavě i údech.

Kudy, kterými cestami mohla by se reforma dáti?

Byly jen dvě cesty. A byly obě nastoupeny:

Byla cesta citu, srdce, zbožnosti, náboženství: touha po návratu k původnímu „čistému" křesťanství.

A byla cesta rozumu, hlavy („světáctví" dalo by se říci): touha po návratu k životu, k radosti, ku kráse, k plnosti a harmonii darů světa, tohoto světa — k pohanství.

Byly nastoupeny cesty obě, ale zdaž jedna nepovede ku srázu?

Křesťanská reformace. Reformace vzrůstala z náboženské a mravní nespokojenosti citu, kterou trpěli všickni lepší lidé, srovnávajíce život, který křesťanství zavedlo, s učením jeho a s tím, co původně prý chtělo; bohatství klášterů a kněžstva s chudobou Kristovou; rozmařilost církve s jeho pokorou; světskou vládu papežovu s královstvím nebeským, po kterém prý toužil Kristus.

Všude po Evropě šíří se hnutí, které se nejrozmanitěji projevuje . . .

V lůně církve samé vznikají zvláštní řády mnichů žebravých (Františkánů a Dominikánů), kteří hlásají slovo boží, a honosí se svojí naprostou chudobou.

Ve Francii a ve Španělsku vznikají mravní sekty Albigenských a Waldenských, proti kterým papež Innocenc III. (1198—1216) vyhlašuje křížovou válku, a kteří teprve po 20tiletém druhém vraždění jsou úplně vyhubeni.

Mravní takové kacířské hnutí stává se však tak všeobecným, že církev sestavuje proti němu svůj nejnovější „inkvisiční soud", jehož úkolem jest bludaře vyhledávati a nepolepšitelné „rameni světskému" vydávati.

Vznikají i typičtí absolutní „potlačovači života" — absolutní, idealní křesťané — fanatici, dusící život i vše, co s ním souvisí: mrskači neboli flagelanti. Chodí jako posedlí po zemi a dráždí, fanatisují a hypnotisují nevědomý lid krutou svojí nesmyslností . . .

V Čechách hnutí husitské je dalším článkem všeobecné touhy po zavedení pravého křesťanství. Milič, Štítný a Hus útočí svorně na bohatství, nádheru a církevní moc a žádají jakousi novou mravní obrodu, kterou spatřují (dle Krista) ve skutečné chudobě, ve skutečné pokoře a v pravé křesťanské lásce k bližnímu.

Vzniká z toho v Čechách hnutí, které nabývá šíře . . .

Většina pracujícího lidu českého — sedláci a řemeslníci — jdou za novými hesly a svádějí zoufalé zápasy s vojsky, která papež, ohrožený ve své moci, z celé Evropy do Čech jménem Boha vysílá. Ale bude-li to něco platno? Zdali se sedlák udrží? Stačí mu k svobodě jeho cep, jeho vozy a jeho Žižka? — Žádá „svobodné hlásání slova božího" . . . nu, n ě c o dostane. Doba je těhotná.

Ale český sedlák nevidí, chce život křesťanský, a už déle jak sto let mu jej připravují . . . Nějak se zatemnilo. — Je-li už česká šlechta schopna sáhnouti na s o u k m e n o v c e? — Oh, ano, šlechta česká je toho již schopna . . .*)

*) „Šlechtě české nebylo dosti vyraziti lidu meč Žižkův a palcáty; lid český musil býti poroben a právně zotročen.

Šest set let trvalo, než ovoce, Cyrillem a Methodem zaseté, dozrálo.

Český člověk počíná konečně žíti skutečným životem křesťanským: bez péče o blaho své vlastní, v chudobě, bezpráví a v obětování se blahu a štěstí svého bližního: zahálčivé české šlechty!

Český pracující člověk stává se pravým křesťanem. Šílenství poblouzeného citu nemohlo jinak končiti. —

Stejný osud, osud poddanství, ochuzení a poroby čeká na pracujícího křesťanského člověka i v ostatních státech.

V Německu upadá svoboda a rovnoprávnost rolníkova již od časů válek vedených za Ludvíka Dítěte (900—911), zatím co současně mohutní nová bojovná šlechta, dělící se na sedmero štítů, z nichž „štít" druhý tvoří knížata duchovní, arcibiskupové, biskupové a opatové říšští.

Křesťanská tato šlechta již v ranním středověku ve válkách i po válkách, když země je vyhubena a spustošena, přisvojuje si většinu půdy a pronajímá ji za různé poplatky chudému pracujícímu rolníku.

S půdou ujímá se šlechta i práva zákonodárného i soudcovského a pomocí těchto, jakož i často jen lstí, vyhrůžkami aneb i mečem dokáže toho, že velkou část selského lidu si podrobuje.

V dobách pozdějších počíná poroba klesati. Nevolnictví přeměňuje se v poddanství, ale hnutí reformační Lutherem v Německu zanícené osvobozenství to na novo zaráží.

Nechť Luther (1483—1546) myslí na zájmy pracujícího lidu, když počíná hlásati své učení, nebo na

---

Usneseno tak v památném roce 1489. Tak končila reformace, povstavší pro svobodu ducha, zotročením ducha i těla... Tak v době, kdy v Čechách ustavovala se Jednota Bratří, vznikl a ustálil se zároveň nevolnický stát šlechtické oligarchie." (Masaryk: Česká otázka 220.)

Masaryk domnívá se, zrovna tak jako celá reformační škola vědecká, že je rozpor mezi českobratrstvím, učícím poslušnosti neomezené ku vší vrchnosti jakožto příkazu božímu — a mezi zotročením lidu, touto vrchností provedeným. Ukážeme později, zda je v tom spor či jednota.

ně nemyslí, jisto je, že jeho reformace nese německému sedláku mnoho nového.

Německý sedlák, využívaje všeobecné nálady reformní, domáhá se částečného osvobození od daní, dávek, robot a jiných břemen, která ho tíží.

Ale místo osvobození dostává se mu jakéhosi vydatného puštění žilou. — Luther sám udává počet pobitých: ve Frankách na 10.000, ve Würtembersku na 6000, ve Švábsku na 10.000 a v Elsasích na 20.000. Nad to v krajích, kde boj zuří, jsou posavadní práva selská zničena, půda sedlákům odňata a oni t r v a l e u č i n ě n i j s o u n e v o l n í k y. (R. 1525.)

Reformace Lutherova provádí se na to dále prakticky zabráním církevních statků nespokojeným kněžstvem a světskou šlechtou a tím moc šlechty a kněžstva oproti lidu selskému ještě více se zvyšuje.*)

Ne nepodobně končí éra p r a v é h o, reformovaného křesťanství v A n g l i i a I r s k u.

Také v Anglii a v Irsku, dokud není tam známo křesťanství, je pracující člověk svoboden a vládcem půdy, ze které žije. Rodiny příbuzných u národů keltických usazují se ve skupinách, jež slují klany. Půda, kterou členové klanu vzdělávají, je všem společna. Rodina má k doživotnímu svému užívání souvislý majetek pozemkový, který prostírá se kolem jejího dvorce.

Takové poměry existují v Irsku ještě kolem roku 700.

V Anglii po vpádu Anglosasů do země náčelníci klanů přivlastňují si půdu, původně všem společnou, a dávají ji bývalým členům klanu v n á j e m.**) Ale nájemníci tito, ač poplatní, jsou přece jen svobodni.

Až křesťanství a reformace Anglikánská nese do zřízení toho další, pohanům neznámé a odporné změny.

Král Jindřich VIII. (1509—1547), jeden z největších křesťanských surovců, co jich svět kdy „z milosti boží“ nosil, vyhlašuje se sám za papeže a počíná popra-

*) Moci té využila šlechta po válce třicetileté (1618 až 1648) tak, že zabrala ve své vlastnictví téměř všecku zemi vzdělavatelnou a že odstranila i poslední zbytky práv a sebeurčení pracujícího lidu rolnického, tak že nevolnictví stalo se na dále v celé říši všeobecným.

**) Srovnej: Fiedler: Zemědělská politika I. str. 36.

vovati a vypovídati každého, kdo nechce uznati jeho „supremát“. Zmocní se církevního jmění a oslabí moc církve na tolik, že biskupové za jeho nástupců snadno již provádějí reformy, které zdají se jim „prospěšnými.“

Spory náboženské a politické, které odtud vznikají, nesou lidu pěkné nadělení. Šlechta rok po roku zmocňuje se práv a majetku venkovského lidu, až všecek národ v pravém slova smyslu ožebračen. Veškeré téměř pozemky odňaty jsou jich pravým držitelům a zabrány ve prospěch koruny. *)

Stejný osud filosofie křesťanská přináší i ostatním státům evropským i Francii i Španělsku i Rusku, nechť již se v nich pokus náboženské reformace daří nebo nedaří, nechť byl nebo nebyl učiněn.

Kolem roku 1700 veta jest v Evropě po svobodě, po štěstí, po radosti a veselí pracujícího člověka: je chud, bez práv a poroben.

Křesťanství jakoby vykonalo své určení. Nastává jeho pád.

Dějiny vlády křesťanství jsou vyplněny vraždou a loupeží.

Války světské a duchovní, vnitřní a zahraničné — války a boje — a poroba a krev . . . takový jest pohled vědecký na dějiny křesťanské.

Křesťanství rozšířilo methodu meče a římského práva na Germany, Kelty a Slovany, a naučilo je válčiti.

Něco takového mohlo se však státi i bez křesťanství. Křesťanství však způsobilo ještě něco dalšího: Křesťanství schválilo a bohem posvětilo válku a vraždění a umožnilo tím ochuzení a zotročení všeho pracujícího lidu.

Způsob poroby dělníka, který v pohanském Římě, u Řeků, v Egyptě, u Židů byl zapovězen: **podmaňování vlastních soukmenovců** tento způsob poroby zavedlo teprve křesťanství.

---

*) Dějepis všeobecný III. 41. V Anglii a Irsku nezůstalo jediného svobodného sedláka. Šlechta a klerus přisvojili si všecku půdu a těžili z ní způsobem křesťansky obvyklým. Postavení lidu stalo se přímo zoufalé.

Připomněli jsme si s úmyslem, kterak na počátku křesťanské éry obydlena byla velká část pohanské Evropy samostatnými a svéprávnými národy, kmeny germánskými, slovanskými a keltickými. Kterak příslušníci těchto kmenů byli vespolek rovnoprávni a svobodni, kterak užívali prostřednictvím rodinných svých organisací (dědiny, marky, klanu), i majetku i půdy společné, kterak pracovali a spravovali se. Moc soudcovská i moc rozhodovati o užívání neb neužívání zbraně jim příslušela . . .

A na konci této éry? . . .

Na konci křesťanské éry vidíme většinu křesťanských národů politicky bezprávnu a hrůzně porobenu. Ve většině těchto zemí nesmí se v této době sejíti několik lidí, aby o společných záležitostech vzájemně porokovali, nesmí se ani sami spravovati, ani sami souditi, aniž smí rozhodovati nebo hlasovati o užívání zbraně. Nesmí už ani mysliti, ani svobodně cítiti, ani bádati.

Moc, právo, zbraň a majetek a svéurčení náleží ku konci křesťanské éry několika lidem. Celek národa: pracující křesťanský člověk je bez práv, beze zbraně a bez majetku.

Bylo by zbytečno určovati, co z toho způsobilo katolictví a co přičinila reformace.

V. Pravé křesťanství.

Škola novokřesťanská. Pravili jsme již, že existuje škola — jinak pravověrnými velmi nenáviděná a obávaná — která praví, že vše, co křesťanství lidstvu přineslo, není přirozený a přímý následek křesťanství, nýbrž že je to následek toho, že se křesťanství zvrátilo, a že tedy, má-li nastati obrat, a má-li býti lidu pomoženo, že je třeba vrátiti se na novo k původnímu křesťanství.*)

Zásadní touto otázkou třeba se obírati ještě dříve než přistoupíme k sledování druhé cesty, kterou

*) Ve středověku byli stoupenci školy té reformátoři; dnes souhlasí s učením tím velká část nespokojených zanícenců (i z protestantismu vycházejí někteří) a na nejkrajnějším jejich křídle stojí L. N. Tolstoj.

vydalo se lidstvo evropské, nespokojeno životem, který křesťanství zavedlo...

Jsou sice ještě jiné školy, které obírají se problémem křesťanského života, najmě školy pravověrných, které buď předstírají jakoby všeho toho, co jsme vylíčili, neviděly, anebo jsou-li k vidění toho donuceny, říkají, že je to tak dobře, že to tak Bůh chtěl a že cesty Páně jsou nevyzpytatelné.

Školy ty nejeví se nám však tolik nebezpečnými, jako škola novokřestanů, i není třeba obírati se jimi podrobněji.

Novokřesťané, v jichž čele stojí N. Tolstoj, praví: „Ano, všecek lid křesťanský je zotročen, ochuzen a poroben. Ale příčinou ochuzení, zotročení a porobení lidu není křesťanství, nýbrž příčinou toho je ta okolnost, že se křesťanství zvrhlo."

„Křesťanství přece hlásá trpělivost, pokoru, neodpírání zlému — a nikoli porobování; křesťanství hláše chudobu a obětování se bližnímu — a nikoli soustřeďování majetku; křesťanství učí životu hlubšímu a mravnějšímu — a neučí násilí, jež pášou t. zv. křesťanské vlády, aniž doporučuje vraždění, kterým vlády ty pod názvem válek národy zotročují."

„Proto: chce-li lidstvo se osvoboditi, chce-li opět nabýti majetku a práv, musí podniknouti nový pokus návratu ku pravému, původnímu, čistému křesťanství: k učení o pokoře, o neodpírání zlému, o chudobě, o nesouzení se, o netoužení po moci, o obětování se, o milování svého bližního... Pak bude dobře, a nastane ráj na zemi."

Abychom mohli zaujmouti nestranné stanovisko k novému učení, pokusíme se předem prozkoumati po částech a vědecky některé základní prvky pravého křesťanského učení mravního.

Není pochyby, že úkol náš — posouditi kriticky vliv křesťanské mravouky s hlediska většiny lidí — není snadný.

Sociologický význam křesťanství pro lidi majetné a privilegované byl již mnohokráte a důkladně objasněn. Křesťanství rozšířilo antickou vzdělanost i k nekulturním národům severním, zušlechtilo divokou a hrubou jejich povahu, se kterou vzpírali se křesťanským vojskům a věrozvěstcům, zavedlo milosrdenství,

dobročinnost a soucítění s bolestí bližního, učilo lásce, mírnosti, pracovitosti, poctivosti — vytvořilo celou dnešní kulturu. Všemu tomu učí se na školách.

Chceme-li býti vědeckými, třeba mysliti na celek, na většinu, to jest: na nemajetné, na bezprávné a neozbrojené.

Při tom nezapomínejme nejprimitivnějších zkušeností života. Majetný je silnější nemajetného, oprávněný silnější neoprávněného a ozbrojený silnější neozbrojeného. Nezastírejme si také známý všem fakt, že život lidský je zápasení a že v zápase vítězí silnější. (Nikoliv tedy mravnější, lepší, vyšší — nýbrž silnější.)

Podstatné nauky křesťanské mravouky opírají se o učení, že život náš na této zemi jest jen chvilkový, nepatrný a bezvýznamný, a že pravý život nastává až po smrti. Proto má člověk užívati tak „života chvilkového", aby si zajistil „život věčný". Má se snažiti zalíbiti Bohu a Bůh jej za to odmění radostmi na nebesích...

I lze se Bohu zalíbiti ctnostmi chudoby, pokory, lásky a poddajnosti, umrtvováním života pozemského, odvrácením se od něho a celým a dokonalým upřením všeho svého chtění, myšlení i cítění na společenství s Bohem...

Všeobecně lze v mravouce křesťanské vystihnouti tři základní prvky:

1. chudoba — ctnost,
2. trpné snášení strastí a bolestí života — ctnost a
3. ctnost povrhování životem vlastním a obětování se prospěchu bližního.

Křesťanství velebí a doporučuje chudobu. „Chceš-li býti dokonalým, jdi, prodej, co máš, a rozdej chudým a budeš míti poklad v nebesích", praví Kristus (Mat. 19. 21.). A jinde: „Dříve lano projde uchem jehly, nežli bohatý vstoupí do království nebeského."

Posuďme učení abstraktně:

K úplné dokonalosti potřebuje křesťanství chudých. Je mu jich nutně potřebí. Proto mravouka křesťanská u národů barbarských, kde příslušníci kmenů chudými nebyli, byla by způsobila velké obtíže. Teprve později, když křesťanská šlechta vět-

šinu lidu ochudila, bylo umožněno zbožným křesťanům nabývati této nejvyšší ctnosti.

Nicméně i tehda je praktikování rady chudoby podivuhodně protismyslné. Je-li chudoba Bohu milá, je mu snad milá i chudoba nuzáka, kterého obdarovávám — podle příkazu. Činím-li však nuzáka majetným, zbavuji jej j e h o „ctnosti" — abych ctnost tu pojistil s o b ě.

Co by se stalo, kdyby většina lidí šla skutečně za křesťanskou radou chudoby a jala se rozdávati vše, co má? — Hle, najednou všichni ctnostní budou dávati a rozdávati, a méně ctnostní a sobci budou přijímati. I stanou se „dobří" nuzáky a ničemové bohatými. Neboť věru, nelze jíti v myšlení vědeckém dále: Bohatství, majetek, statky, role, luka, zemi, v š e t o n e l z e v ů b e c zničiti. N ě k d o jimi tedy musí vlásti.

Budou-li všichni zbavovati se práva disponování statky, a budou-li právo to přenechávati „chudým", a budou-li tito opět práva toho se zbavovati, aby se stali ctnostnými, bude konečně velká část majetku odloučena od světského, lidského užívání a disponování, a bude v posléz obětována na službu n e b e s k o u, na službu B o h u. Disponovati budou jí pak, chtíce, nechtíce, s l u h o v é b o ž í.

Třídy a jedinci, kteří disponují velikými statky, znenáhla upadají a degenerují se, neboť utrácejí život jen v zahálce a prostopášnostech.

Praktický důsledek velebení chudoby jakožto nejvyšší ctnosti hledati tedy dlužno ve skutečném ochuzení těch, kteří zásadu tu přijali, a v obohacení i v znemravnění těch, kteří ji hlásali.

V nejlepším případě bylo by lze očekávati, že majetek se soustředí v několika po „ctnosti" a „dokonalosti" nejméně toužících.

Něco jiného sotva lze si vědecky představiti.

Nechť mluví staleté zkušenosti:

Uvedli jsme již některé z nich. Kněží rozplamňovali trpící a v nesnázích se nacházející a doporučovali jim oběti bohu... Křesťané ve formě slibů, odkazů a darů činili takové oběti a činili je po staletí. Majetek se tak v rukou kněžstva soustřeďoval.

Soustředěný majetek způsobil znemravnělost kněžstva a v takových dobách vyvstávali mužové nově zanícení a žádali skutečnou chudobu služebníků božích...

Vznikly tak kláštery a mnišské řády. Členové řádů a řeholí skládali vážně tři svaté sliby: chudoby, čistoty a poslušenství. Kam je slib chudoby dovedl?

Církevní dějepis*) líčí prostý ten pochod takto: „První doba (řádů) bývala doba nadšení; nadšení nalezlo u lidu uznání a kláštery nabývaly bohatství; bohatství působí ochablost a zahálku; zahálka je počátkem všeho zla, tedy i úpadku klášterní kázně." Anebo jinde: „Na západě ujala se všeobecně řehole sv. Benedikta. Zásluhy její o církev a blaho lidstva vůbec uznávaly vrchnosti duchovní i světské a obdařovaly jednotlivá opatství velikými dary a výsadami. Avšak právě tyto výsady, zvláště vyjmutí z pravomoci biskupův, uvolnily řeholní kázeň, a bohatství, z dobrovolných darů vzrostlé, přivedlo kláštery na okraj záhuby."**)

Reformační věda naučila nás dívati se na tyto historické jevy jako na „zvrácení" se křesťanství. Usilovala tedy o nové a skutečné dosazení „ctnosti" chudoby.

Uvedli jsme již, jak to skončilo: Lid, odvyklý odboji a naučený pohrdání vlastním štěstím, nedbal práv svých, umožňujících mu disponování majetkem, i přešla práva ta na několik osob: na šlechtu duchovní i světskou. A lid byl ochuzen.

Taková je historická zkušenost: Hlásání ctnosti chudoby ochudilo lid a soustředilo majetek v rukou několika. Sliby chudoby, s nejlepšími úmysly činěné, měly za následek obdiv u lidu, dary a obohacení „chudobných". Obohacení pak přineslo znemravnělost.***)

Třeba položiti vážně otázku: Je tu něco převráceného anebo zvrhlého? anebo je tu nutný a neodvratitelný pochod příčiny a následku?

---

*) Šimon-Pokoj: Učebnice církevních dějin 91.

**) Tamže str. 89.

***) Znemravnělost v řeholích byla tak veliká, že Waldhauser veřejně na kázáních svých radil lidem, aby, chtějí-li být jen trochu ctnostni, nevstupovali do žádného řádu mnišského.

Domníváme se, že je tu **nutnost**. Již v samé podstatě idealu chudoby tkví následná nutnost obohacení se jedinců a znemravnění „nejdokonalejších". Statků a bohatství je země plna. Zničiti jich nelze. Budou-li chtít jedni býti chudými, nutně a neodvratně musí býti druzí bohatými.

Znemravnělost za bohatstvím chodívá. Je to pochod nutný a neodvratitelný — a není v tom nic zvráceného. *)

Mravní rozhořčování se nad tím, co je nutné a neodvratné, je naivností a nemá smyslu.

Smysl by mělo zamítání učení, jehož rozumová a mravní převrácenost dána je sama sebou a k tomu ještě dějinami dotvrzena.

Rozumný moderní člověk sotva upadne do pokušení, aby znovu konservoval učení, které v důsledcích svých je pro většinu lidstva zhoubné a pro menšinu znemravňující. — — —

Učení o trpném snášení bolestí života a o neodpírání zlému. „Pravé" křesťanství, ano z veliké části i křesťanství dnešní zavrhuje moc a zbraň, chápe-li se jí slabý, a doporučuje křesťanům pokoru, poslušnost a trpělivé snášení všech křivd a běd života a dětské oddání se do vůle boží.

Kristus — pokud souditi můžeme na učení jeho z písem — nestanovil učení trpného snášení života v takové příkrosti, jak je přijali první křesťané, a jak je církve dalším generacím uchovaly. Kristus více citově a mravně učil trpělivosti, passivnosti a neodpírání zlému, aniž při tom byl myslil na poměry politické. Snad že chtěl tak dáti útěchu svému porobenému národu, snad že neviděl následků, které jeho učení bude míti v zápětí.

---

*) Je pravda, že Kristus doporučuje chudobu zavrhoval zároveň bohatství; a že dnešní kněží, jsouce na majetných biskupech a arcibiskupech závislí, bohatství nezavrhují, ale lidem při tom chudobu doporučují. (Srovnej: Herkner: „Dělnická otázka" str. 367.) Ale ani v tom není nic zvráceného. Učení o ctnosti chudoby dalo majetek do rukou jedinců. Tím stala se většina, t. j. chudí, na majetných závislou, i musí zcela nutně a samozřejmě konati, co tito předpisují. A křesťanští novodobí kněží jsou jen jednou součástí této nemajetné většiny.

Ale již to, co Kristus uvedl, je pro praktický život velmi nebezpečné: „Já ť pak pravím vám, abyste neodpírali zlému. Ale udeří-li tě kdo v pravé líce — nastav levé.“*)

Na místě jiném zavrhuje Kristus soudnictví a místa, kde by se byl Kristus s pochvalou vyslovil o síle, o moci nebo hrdinnosti vůbec v evangeliích není. Duch jejich místo k síle vedl spíše k pasivnosti, k trpnosti a ku povrhování životem.

Praktických pravidel pro utváření poměrů mocenských nelze u Krista vůbec nalézti.**)

Vyložíme později, jak vážný je to nedostatek mravouky, nepodává-li pravidel pro nejzákladnější a nejdůležitější otázky života.

Evangelisté první pocítili tento nedostatek a snažili se jej odstraniti. Učinili tak v duchu Kristově, jak pevně byli přesvědčeni.

„Každá duše vrchnostem poddána buď, **neboť není vrchnosti, leč od Boha,** a kteréž vrchnosti jsou, od Boha zřízeny jsou. A protož, kdo se vrchnosti protiví, Božímu zřízení se protiví; kteříž se pak protiví, odsouzení sobě dobudou. A protož náleží poddánu býti netoliko pro strach, ale i pro svědomí.“***)

Těmito slovy apoštol Pavel doplnil Krista. Učení jeho bylo přijato. První křesťané šli ještě nad to a povrhujíce životem vůbec, pravili, že pravému křesťanu nesluší se ani vlásti, ani souditi, ani zbraní zlému odpírati. Pravý křesťan, tak pravili, má žíti v pokoře, v poslušnosti a oddanosti, přijímaje s radostí vše, cožkoli bůh zlého naň sesílá.

„Veškera duše vrchnostem vyšším poddána buď“; „nechtěj účastniti se moci“ — takové je politické učení křesťanské.

I kdybychom posuzovali učení to jen theoreticky,

---

*) Matouš V. 39.

**) Kristus odkazuje své stoupence na život jiný („království mé není z tohoto světa“), anebo jindy, přímo byv otázán, vyhýbavě odpovídá: „Dávejte, což jest císařovo, císaři, a což božího, bohu.“

***) Epišt. sv. Pavla k Římanům XIII. 1—5.

nebylo by možno, abychom nevystihli nebezpečí, které v sobě chová.

Zdaž nevystupují v každé době a u všech národů silní jedinci, kteří, puzeni touhou a hnáni ctižádostí, uchvátiti se snaží všecku moc a hledí zašlápnouti všecka práva? — A co praví křesťanství učenníkům svým?

„Moc uchvatitele jako moc každého jiného vládce od Boha jest, ty buď jí poddán, trp, snášej a neodpírej, udeří-li, drž, bude-li žádati, vykonej, vezme-li, dej!“

Zdaž nenese učení takové nebezpečí, že všichni, kdož učení přijmou, stanou se bezprávnými a porobenými? Vždyť poroba jen v tom spočívá, že se přemoženému odpírá nejprve zbraň, pak majetek a naposledy všecka práva. Bude-li člověk anebo národ sám již předem povrhovati i majetkem i zbraní i právem a bude-li již předem odhodlán, žádnému nebezpečí se nevzpírati — oh, jak snadno bude lze jej porobovati.

A takové vskutku budou dějiny křesťanstva!... Moc stejně jako majetek nelze odstraniti. Lidé nežijí v poustevnách ani na pouštích, nýbrž žijí ve společnosti a jsou mnohonásobnými svazky poutáni: Jedni sejí žito, druzí chléb pekou, třetí střechy pošívají, čtvrtí lidi vodí a pátí nosí zbraň.

Bez jisté organisace a tím i s p r á v y není život společnosti myslitelným.

Ale tady poskytuje křesťanství lidi, kteří povrhují správou, lidi, kteří nechtí se sami spravovati, lidi, kteří chtějí jen poslouchat, jen trpět, jen se pokořovat.

Nemusíme dlouho o věci uvažovati, abychom pochopili, že za takových okolností moc správy společenské poroste, změní se ve vládu, a potrvá-li povrhování mocí dále, vláda promění se v samovládu. A od samovlády k tyranii je pak už jen nepatrný krok.

Ano, i kdyby první křesťané a jich učitelé měli sebe vznešenější úmysly o svém poslání, — v témž okamžiku, kdy žáci a učňové nové víry přijmou za svoji ctnost „neomezené oddanosti“ — učitelům jejich nezbude nic jiného, leč uchopiti se ctnosti správy, vlády a meče.

A takovými vskutku jsou a takovými musily býti mocenské dějiny křesťanů: vystoupí v nich žáci, kteří budou poslušní, pokorní, oddaní a porobení, a vystoupí v nich učitelé, nucení chopiti se druhé stránky bytí křesťanského: vedení, rozkazování, porobování a vraždění.

V samé podstatě i v samém jádře politického učení křesťanského leží podklad pro typický tento dualism, který křesťanství vskutku vytvořilo: pro pána a otroka, pro bezprávného a tyrana, pro bohatého a nuzáka, pro poslušného a válečníka.

Zatím co křesťanský lid vyznává učení pokory, poslušnosti a oddanosti k vrchnosti i k bohu, učitelé jeho nuceni jsou ujati se správy a později i vlády záležitostí světských. Nastává zvláštní způsob dělby práce: Lid myslí na nebe a učitelé jeho spravují zemi.

Nejvyšší jest již neomezeným vládcem světa. Učení: „trp, poslouchej a neužívej násilí" dalo moc i zbraň do rukou duchovenstva a papeže. A papež hláše války a posílá krále, šlechtu i prostý lid, aby vraždili a pobíjeli tam, kde on chce, a jak je mu to libo. Posílá vraždit také desetileté děti... A pravý a jediný hotoví se již zmocniti vší vlády země a bude terrorisovat všecek svět, neboť učení: „Poslouchej neomezeně a trp!" nemůže jinak končiti.

A vznikají již i nové typy „dokonalého člověka".

Rytířské řády zaplavují právě svět.

V jedné ruce meč, ve druhé růženec: složivše slib poslušnosti a boje, slib lásky a vraždy, rozjíždějí se Evropou, aby loupili a plenili, a aby poskytli učencům nový předmět pro „theorii zvrhnutí".*)

---

*) Rytířství kvetlo v jedenáctém až třináctém století, vynikajíc hrdinnou myslí... a křesťanskými ctnostmi; později „zvrhlo se" v loupežné rytířstvo a teprve v XV. stol. pozbylo své válečné povahy.

„Rytíř obrněný a klečící se sepjatýma rukama před obrazem Matky boží je symbolem křesťanského středověku." (Šimon-Pokoj: Učebnice církevních dějin 79.) — Ze řádů rytířských vynikl zvlášť „Řád rytířů německých", který „pokřtil", podmanil a oloupil Prusy ve velkých bojích, jež trvaly déle jak půl století (1230—1283) a ve kterých položen byl současně základ dnešního velkostatkářského zřízení pruského.

Politické učení křesťanské dává lidu poslušnost a několika vyvolencům moc. To je theoretický i praktický poznatek, a je to důsledek vždy spíše nutný, než nějaké zvrhnutí.

I když klesla panovnická moc papeže a knížat kněžských, potrvala moc císařů a moc šlechty světské. Že i jim porobující učení mravouky křesťanské posloužilo, — o tom jistě nebudeme pochybovati. Ukázali jsme již, že šlechta a králové světští porobili většinu křesťanského lidu, odňali mu majetek i právo a v posléz přikovali ho na místo, kde se zrodil a kde dali mu pracovati „na pánově" stejně jako to činili kdysi pohané otrokům řeckým a římským.

Kristovo učení pokory, poslušnosti a učení o nastavování druhé tváře končí způsobem Kristem nepředvídaným. U křesťanů nejen v boji přemožení cizinci budou porobky, u křesťanů budou po sta let porobeni a v útlak uvedeni také vlastní soukmenovci, také příslušníci národa. V této vrcholné době nalézáme nejtragičtější stránku křesťanské historie.

Učení o nesúčastnění se vlády končí skutečným nesúčastněním se při vládě všech: Lid (měšťanstvo i rolnictvo) jest od základních práv veřejné správy odloučen naprosto. Co bývalo ctností, stalo se nyní povinností. Nechtěl-li prve křesťan, nyní už nesmí. A nejen že se už vlády nesúčastní, křesťan bude nadále vydán na milost i nemilost zvůli i libovládě mocnářů, šlechty, kleru, nekontrolovaných i nezodpovědných úředníků i vševládnoucí policie...

Tak daleko došli jsme se svým učením, které zavrhovalo každý odpor a které prohlašovalo každou — jakoukoli vrchnost za ustanovenou bohem. Policisté sedí na hranicích, policisté stojí na cestách, policisté jsou ve shromážděních, policisté otevírají dopisy, střeží, konfiskují a zatýkají — policisté stali se novou „vrchností".

A v lidu je teď těžko nalézti sílu. Morálka otroků triumfuje:

Učení o poslušnosti a o zavrhování zbraně a moci bylo se již na tolik vrylo do duše a do mozku poro-

beného člověka, že jest možno dáti mu do rukou zbraň a porobený se neosvobozuje.*)

V Římě a ve starém Řecku neodvážili se ozbrojiti otroky, aby jim dali vykrváceti ve válkách. Ani u Egypťanů a u Indů, ani u jiných národů starověku porobení neúčastnili se války, a stalo-li se tak — za zvláštních nebezpečí — vždy byli velmi pečlivě rozděleni mezi plnoprávné občany, aby zbraně do rukou jim dané neužili ku svému osvobození. — V Evropě po roce patnáctistém, šestnáctistém, kdy všechen lid jest již poroben, nic takového není zapotřebí.

Porobení křesťanští nevolníci zcela klidně jsou ozbrojováni a vedeni do válek a ani jim nepřipadá, aby zbraně, kterou mají v rukou, užili ku svému prospěchu.

„Avšak křesťanství učením svým zjemnilo a zcivilisovalo barbarskou Evropu. Bez křesťanství bylo by ještě hůře“ — tak učí pravověrní.

Jest třeba dobře otevříti oči.

I Římané i Řekové, Peršané, Babyloňané i Egypťané zjemňovali mečem civilisaci a šířili svoji kulturu. Ale proč národové tito nešířili se svou kulturou také své náboženství? Proč nevnucovali podmaněným učení svá n á s i l í m, tak jako to křesťanství činilo?

Nebylo-li to proto, že umělecky a přírodně budovaná jejich náboženství k podmanění lidu se n e h o d i l a?...

Není třeba řešiti spor o tom, zda-li antické prudké a o t e v ř e n ě udeření kopím a mečem, anebo křesťanské duševní a podloudné podlamování mravů a povah jest čestnější.

Taková j e civilisace křesťanská. Starověkou kulturu meče a zotročení těla křesťanství doplnilo porobou všech nejhroznější: mravním, niterně seslabují-

*) „Naše náboženství oslavilo více lidi pokorné a klidně přihlížející“, praví o tom Macchiavelli, „nežli lidi jednající. Položilo nejvyšší dobro v pokoru, poníženost a pohrdání vším pozemským... Naše náboženství požaduje více síly k trpění nežli k v ý k o n u m u ž n é h o s k u t k u. Tak stal se svět kořistí zlosynů, kteří s jistotou mohou jím vlásti, poněvadž lidé, aby do ráje se dostali, více toho dbají, jak by příkoří snášeli, nežli jak by je mstili.“ (Macchiavelli.)

cím učením poslušnosti, pohrdání mocí, důvěry v boha a trpělivého a passivního se odevzdání do vůle boží.

Známe ještě jednu vážnou stránku křesťanské kultury, kterouž lišíme se valně od civilisace pohanské:

Starověký válčící pohan byl svoboden, hlasoval a rokoval o válce (měl práva politická), a naloupiv kořisti, bral na nich podíl. Věděl patrně, že nasazuje život za vlastní zájmy.*) Válečník křesťanský — trestem smrti jsa nucen — jde, opouští krb, rodinu a domov, vraždí tisíce, anebo sám je zavražděn, naloupí zemi, anebo vymůže ohromné kořisti. Ale je nějak vycvičen: kořist přinese a nedotkne se jí.

Pohanští Germané, Slované, Romané, Indové scházeli se před válkou a rokovali: „Půjdeme — nepůjdeme?“

Křesťané se n e s c h á z e j í. Křesťané: Němci, Rusové — mají své zvláštní hajné a honce, a ti, kdykoliv jim to napadne, zahvízdají. A hned valí se z dědin a z měst, od krbů a ze stodol a z polí i z dílen i z dolů tisíce a tisíce trupů a paží a těl, čekajících na povel pánův.

A honci ukazují: „Tam a tam a tudy a takto.“

A netrvá dlouho a — kořist je dostatečna. A poslušné massy smějí zase domů.

Hle, tu jest onen kulturní děj, na základě kterého officielní křesťanská věda praví: „křesťanství zjemnilo a sešlechtilo divokou lidskou povahu barbarů.“

Je dlužno to připustiti: křesťanství vycvičilo a vydresurovalo evropského nuzáka, aby aportoval.**)

Ale teď jsou tu oni, kteří praví, že vše, co v oboru moci a zbraně křesťanství za 18 set let vytvořilo, není

---

*) Vojsko egyptské tvořilo privilegovanou kastu, jíž patřila třetina země, stejně vojsko indické bylo nejvyšší třídou. Ale i v Římě, u Řeků i u Germanů i u Slovanů bylo vojsko plnoprávno a mělo podíl na válečné kořisti. Teprve za doby úpadku v Římě počínalo t. zv. žoldnéřství, t. j. vojenské námezdnictví. Nicméně i žoldnéřské vojsko mělo svůj výdělek a bylo politicky plnoprávno.

**) Ve válce „evangelického“ Německa proti katolické Francii (r. 1870) činila válečná kořist Německa 5.000,000.000 franků (pět milliard). Suma je tak ohromná, že měla být zničením Francie. (Od narození Krista do 29. dubna 1902 uplynula jediná milliarda m i n u t!) A co dostalo z kořisti té vojsko, které jí krví svojí vydobylo? —

výsledkem křesťanství, nýbrž že je to výsledkem křesťanství z v r h l é h o.

Uvažujme tedy, zda je možno, aby se šílenosti nauky o moci, poslušnosti a zbrani byly mohly zvrhovati.

Nevyžaduje snad ctnost poslušnosti někoho, kdo rozkazuje, ctnost trpělivosti někoho, kdo ukřivďuje, ctnost nastavení tváře — někoho, jenž je odhodlán udeřiti na obě... a zase znovu?

Nepotřebuje silný slabých, mocný pokorných, ozbrojený bezbranných, vládnoucí poslušných a zotročující trpělivých a nečinných?

Jeden s druhým stojí i p a d á. Není poroby tam, kde není takových, kteří by se dali porobovat. A není též příčiny, abychom, vychvalujíce jednu část křesťanského učení (tak jak tomu novokřesťané učí), tupili druhou a prohlašovali ji za zvrhnutí.

Nikoliv o zvrhnutí, nýbrž o n u t n ý a n e o d v r a t n ý p r o j e v křesťanství jde na těch stránkách historie, temných a páchnoucích zčernalou krví...

A přece: tyto staleté zkušenosti a útrapy tisíceré, které lidstvo prožilo, zdá se, že nepřinesly žádného poučení.

Tolstému jest i stilisace Pavlova slabou, on obnovuje původní, Kristovu stilisaci „čistého, původního křesťanství“:

„N i k d y mocí n e o d p í r e j z l é m u, n á s i l í m n e o d p o v í d e j na násilí: t l u k o u - l i tě, t r p; b e r o u - l i, d e j, n u t í - l i p r a c o v a t i, p r a c u j, c h t ě j í - l i b r á t i t o b ě t o, c o p o v a ž u j e š z a v l a s t n í, n e c h e j.“*)

Tolstoj jest apoštolem těch optimistických lidí, kteří spolu s ním věří v theorii zvrhnutí...

Tož začneme znovu od počátku?

Budeme znovu učiti lidi chudobě a zahazování zbraně...? A jedni, hloupí (patrně největší část) půjdou za námi a povrhnou majetkem a budou nenáviděti zbraň; a druzí, jen o něco málo chytřejší, zmocní se odhozené zbraně a vytvoří novou půltisíciletou porobu nového, křesťansky obrozeného lidstva...? —

*) Lev Nik. Tolstoj: V čem je má víra, 259.

V době, jakou jest naše, t. j. v podivuhodně křesťansky zcivilisované době, ve které všecka zbraň, resp. právo disponovati zbraní je v rukou jediného člověka, a kdy většina lidstva je ožebračena a křesťanstvím duševně zmrzačena, v takové době je třeba k hlásání o neužívání zbraně velké míry optimismu.

Jsou nicméně velké školy těchto optimistů a všechny shodují se v požadavku, zavrhovaném v thesi o neužívání zbraně.

Požadavek vědecky málo odůvodněný. Je jediný následek, který učení o neužívání zbraně může d n e s míti: Ti, kteří zbraň mají, udeří a řeknou: „Trp a poslouchej a neodvažuj se ani slova!" A oni, kteří jsou beze zbraně, povzdychnou a řeknou: „Ach, jak je to ošklivé: zbraň!" A čím více bude lidí, kteří budou říkati: „jak je to ošklivé . . .", tím úžeji a úžeji bude se stahovati kruh ozbrojených, až naposled veškera moc znovu soustředí se v rukou několika, a historie křesťanská bude se opakovati od počátku.

Učení křesťanské lásky k bližnímu a učení o povrhování vlastním životem. Křesťanské učení o povrhování životem spjato jest úzce s křesťanskou metafysikou a má svůj původ v majetkových, politických a socialních poměrech, z nichž Kristus vyšel. Kristus, sám jsa chudý, byl současně příslušníkem národa porobeného. Pokračoval v učeních, kterými židovští proroci u t ě š o v a l i lid v zajetí. V těchto zajetích, kde národ, odloučen od domova, od práv i od majetku, strádal v otroctví, hledati sluší základní prvky učení o povrhování životem . . .

Třeba vmysliti se v poměry zajatého, porobeného národa a představiti si úkol, který připadá „prorokům" otroků.

Proroci sotva mohli jinak síliti a utěšovati trpící lid, leč učením, které zlehčovalo utrpení.

Uvědomění skutečného stavu, přímé a odhodlané upření pozornosti na bolesti své i všeho lidu — takové učení útěchy nepodá. Třeba jest učení, které by řeklo, že život náš i v největším utrpení našem má smysl — jakýsi vyšší, tajemný smysl . . . že přese všecko — ano i při všem tom, čím trpíme a strádáme — život a vše, co existuje — ve svém celku jest dobrým,

spravedlivým a dokonalým, a že utrpení života našeho — v tomto smyslu vzato — nemá toho významu, ve kterém je cítíme a který sklonni jsme mu přikládati...

Odtud k učení o povrhování životem jest už jen jediný krok. Proroci, povzbuzujíce a utěšujíce zotročený lid, ukazovali mu smysl života nadpozemský... Kristus učinil krok další a vložil v život nadsmyslný všecek význam a úkol života, a trpícím poskytnul tak útěchu ceny trvalé.

Život náš, skutečný a průhledný, nemá již ceny, ba nemá ani smyslu a pravému křesťanu nesluší se, aby se jím obíral, aby se pro strasti jeho soužil, aby potřebám a utrpením jeho i jen nejmenší pozornosti věnoval...

Tak v porobě a mezi otroky vzniklo učení, které pro svoji útěšnou hodnotu našlo otevřená srdce po všem světě — u všech, kdož trpěli a byli zotročeni.

Podstata učení o povrhování životem tkví v nauce: Bůh vše řídí. — Bez vůle boží ani vlas s hlavy lidské nesejde. — Pečujte o to, co je Bohu milo — o spásu duší svých — a vše ostatní vám Bůh sám již a co nejmoudřeji a nejdokonaleji obstará.

— „Protož pravím vám: Nepečujte o život svůj, co byste jedli a co pili, ani o oděv svůj. Zdaliž není život více, než-li pokrm a tělo než-li oděv? Hleďte na ptactvo nebeské, žeť neseje aniž žne, aniž shromažďuje do stodol a — otec váš nebeský živí je... A o oděv? proč se staráte? Považte kvítí polního, kterak roste a nepracuje, aniž přede... Nepečujtež tedy, říkajíce: Co budeme jísti? aneb co budeme píti? aneb čím se budeme odívati? Nebo toho všeho pohané hledají. Víť zajisté otec váš nebeský, že toho všeho potřebujete. Ale hledejte nejprve království božího a spravedlnosti jeho a toto vše ostatní bude vám přidáno.“ (Mat. VI. 25—33.)

S učením o nepečování o život velmi úzce souvisí nauka o křesťanské lásce k bližnímu. Také staří měli svoji mravouku, která upravovala poměr člověka k člověku. Mravouka ta zněla: „Pečuj každý o vlastní své blaho.“*) Nauka křesťanů praví:

*) Srovnej studii Fr. Drtiny: Křesťanství a středověk v knize „Myšlenkový vývoj evropského lidstva“.

„Nepečuj o blaho své vlastní (péče o vlastní blaho jest hřích sobectví), ale pomáhej bližnímu svému k dosažení jeho blaha."

Obě křesťanská učení: povrhování blahem vlastním a péče o blaho bližního jsou posud úhelnými kameny křesťanské mravouky, a jako takové stále a téměř všeobecně za nejvyšší soustavu mravní jsou vyhlašovány.

Jest nám stopovati v dějinách praksi učení toho, abychom nezabředli ve zbytečná abstrakta.

Křesťanské učení lásky zavrhuje život pozemský, a klade hlavní smysl v obětování se pro jiné.

Prakse křesťanského obětování se pro jiné není příliš obsáhlá — ač, třeba to zdůrazniti — vynášena jest všude jako nejvyšší dobrodiní, které křesťanství národům přineslo. Prakse křesťanského obětování se jest ono okaté a všem všudy na odiv vystavované almužnictví a dobročinění.

Hle, ono almužnictví, které poskytuje se jako milost a které snižuje obdařovaného, které podkopává jeho vlastní sílu a činí jej vyvrhelem. A, nezapomínejme: U severních národů evropských v době předkřesťanské nebylo nuzáků (aspoň ne v té míře jako dnes), nuzáky vytvořilo teprve křesťanství svým učením chudoby, pokory a povrhováním životem, aby užívalo jich potom po celá století u dveří svých chrámů a klášterů za důkaz svého dobročinění.

V některých dobách poměry tohoto podivuhodného almužnictví vystupují velmi typicky.*)

---

*) Tak na př. ve Francii v době předrevoluční patřila klášterům a kněžské i městské šlechtě většina země a většina všeho majetku. Lid byl z velké části bezzemkem a pracoval na cizím; kněžstvo však a šlechta participovali ještě hojně na výtěžku jeho nevolnické a poddanské práce, nechť již dálo se to ve formě dávek, poplatků nebo ve formě daní. V této formě nemajetný a bezprávný lid odváděl z práce své nejčastěji nad polovici a mnohdy i skoro celý svůj čistý výtěžek do rukou šlechty a kleru.

Nuže, a v této době jest francouzské almužnictví na vrcholku svého rozkvětu. Brány zámků a klášterů obléhány jsou celými zástupy nuzáků a žebráků, jichž počet jde mnohdy do set, a štědrá ruka křesťanského dobročinění milosrdně je obdarovává.

Vzala lidu všechno: sílu, radost, půdu, zbraň i majetek, a zamřížovanými okénky kláštera strká mu za to hrnéček nudlové polévky.

Uvažujeme-li však vážně vědecky o křesťanském dobročinění, nalezneme v něm na ráz neodvratitelný niterný rozpor, který ani starým nebyl neznám.

Mé blaho pozemské jest nežádoucí? Mé utrpení sbližuje mne s bohem? Tož, není-li také utrpení mého bližního jemu dobrem a není-li bohu prostředkem, aby jej dovedl do nebe? — Je patrno, že almužnou, ba i jakoukoliv jinou péčí o pozemské tělesné blaho bližního svého oddaloval bych jej od Boha a uváděl jej ve hřích a do pokušení. —

Staří znali ten rozpor a našli i východ z něho. Nalézáme dva způsoby, kterými rozpor ten prakticky byl řešen. — Je to žebravé mnišstvo a mučení kacířů.

Myšlenkový postup prvých je tento: Ano, zajisté, i péče o tělo, o stravu, o oděv jest nežádoucí, tedy i orání, setí, i svážení i jakákoliv jiná práce je nežádoucí. Žádoucí a bohulibé jest „slovo boží" a niterné upřímné společenství s bohem. Ale stejně i majetek bližního jest jemu nežádoucí a škodlivý, a proto nebudeme pracovati, a budeme žíti z majetku bližního, a budeme mu hlásati slovo boží.

A hle, již chodí: nejdokonalejší, nejctnostnější a bohu nejbližší, bosi, o holi, opásáni šňůrou; žebrají a obracejí duše k bohu.

Jejich myšlenkový postup byl důsledný a došel také uznání a souhlasu i papeže i lidstva i dnešních kněžských historiků.*)

Ale je konečně ještě druhý projev křesťanské lásky k bližnímu, neméně logický a neodvratitelný. Křesťanství učí: „Pečuj o blaho bližního svého. Ale nezapomínej, že pozemské blaho, jak tvoje, tak tvého bližního, jest nežádoucí." Tak učení o lásce k bližnímu přeměňuje se na příkaz: „Pečuj o **duševní**, nebeské blaho svého bližního."

---

*) Mnichové žebraví, oděni hrubým rouchem, opásaní provazem a bosí obcházeli města a vesnice, učili čistému evangeliu Kristovu, odráželi útok kacířův a prosili u dveří o kousek chleba. Takových věrozvěstů lid právě si přál a proto činnost jejich všude potkávala se se zdarem. Idea žebravých mnichů, jednoduchá ve svých základech, ale nedostižná v účincích atd. (Šimon-Pokoj: Učebnice církevdějin 91.)

Ach, jaký to podivuhodný úkol! „Hle, křesťane, nezbývá ti nic jiného: o nebeské, skutečné blaho tvých bližních jest ti pečovati... A jde-li o takový statek — tu nesmíš se již lekati nějakých obětí...

Ach, něco peněz, které dáš na války s kacíři, jedno dítě, které pošleš, vlastní tělo, které propůjčíš...? Jakou vše to může míti hodnotu u srovnání se škodou, která by vznikla na duších bližních tvých, kdybys tak neučinil? Pamatuj: I Bůh to chce... Bůh chce, aby přišly dítky do domu jeho a radovaly se s ním v nebesích. Ale, což nevidíš, jak nevěrní odvracejí se od Pána, jak upadají do bludů, a jak propadli by zhoubě naprosté, kdybychom jich nezachránili?"

Tak myslí a uvažuje papež — otec všech — když svolává nové křižácké tažení.*) Povinnost jeho úřadu, příkaz boží, láska křesťanská jej k tomu ponouká, aby dbal o duševní blaho bližních... Ach ne, ne brutalita, ne touha po moci: skutečná křesťanská láska jej k tomu nutí — —- —

Jak nemístné a nevědecké jest mluviti o zvrácení, když tě jde o nejniternější, o nejhlubší a nejobsáhlejší projev křesťanské mravouky!

A nyní popatřte na Evropu: Anglie, Německo, Španěly, Francie, Čechy, Italie... jak že to podivně zaplály? — Neleží to na nich krev? A není to krev oněch strašných a hrůzných náboženských válek, kterých starověké dějiny při svém naivním a barbarském učení: „Starej se o sebe!" neznaly?

A zdaž všecka ta hrůza a všecko to šílenství, a všecko to utrpení nebylo nutným následkem onoho podivného příkazu lásky, jehož otrocké početí a nevědecké narození jsme poznali —?

Co proti všemu tomu je několik desítek umučených kacířů? — „Ach, můj milý, domníváš se, že tvůj jazyk, že tvoje paže, tvůj vlas, tvé svaly a tvoje neporušená kůže má nějakou cenu? O ducha svého pečuj! A nepečuješ-li sám o svého ducha, jest pečovati oň mojí svatou a božskou povinností. Přitáhněte, kati, a narazte nové klíny! A paže vylámejte! A kosti rozdrcujte! A sedřete kůži a připalte věnce! Pokud

*) Kolik že jich to svolal proti nám Čechům?

se k bohu nenavrátí! Eh! Otočte! Ještě! A vyrvěte jazyk — rouhavý!"

Tak křesťan soudce, tak křesťan kat, tak křesťan lid, jenž vůkol stojí, tak všichni křesťané a všichni ve zbožném a svatém zanícení lásky...

Tam dovedlo učení o povrhování životem a o křesťanské péči o blaho bližního. Ne v pomyslech, ani v dohadech — v dějinách to sledujeme projevy křesťanské lásky:

Almužnictví, žebrácství a vraždění a mučení nepravověrných.

Nesmíme nikterak podceňovati význam křesťanské péče o duševní blaho bližního.

Péče tato, bohem církvi svěřená, znamená nejvyšší, nejmravnější a nejzbožnější porobu ducha a rozumu ve jménu podivuhodně chimerické představy absolutního dobra, kterému křesťanství sloužilo.

Ono znamená zastavení všeho myšlení a zničení každé rozumové iniciativy. Znamená zaražení pokroku a postupu evropského lidstva na 10, na 15 set let.

Ale to vše novodobým náboženským zanícencům ještě nestačí. Naši moderní novokřesťané rádi by opakovali dějiny...

Novokřesťané vidí — kterak by bylo lze neviděti! — spousty, jež křesťanství v evropské společnosti způsobilo, a proto novokřesťané, aby věc napravili, hlásají návrat k původnímu křesťanství. Snaží se opět namluviti lidu, že život pozemský jest jen přípravou pro jakýsi život „onen", tam — na nebesích, kam všichni máme směřovati jako k vrcholnému cíli své pozemské pouti. Jiní vyvolávají znovu šílenosti prvých křesťanů a učí nás sebezapírání a povrhování vlastním blahem, a obětování sebe ve prospěch bližního a ve prospěch onoho blaha vyššího, nekonečného a všeobecného, které nastane, až všichni svým vlastním blahem opovrhnou.

Jak vznešené naděje!...

Představuji si národ. — Je svoboden, silen a má chuť k životu. Teď přišli k němu lidé, kteří mu praví, že národ tak, jak dosud žije, nemůže býti šťasten, ježto každý z národa pečuje jen o sebe a tak všichni vespolek zápasí... Jest jen třeba ustati v zápase

a nedbati svého blaha, ale pečovati o jiné a nastane štěstí úplné, dobro absolutní, a ráj na zemi.

Pozorujete nadšení, které učení to u jedněch budí? — Ach, štěstí všech! dobro absolutní! — Nu, je třeba proto něco obětovati...

A nadšení polevují v zápase, netouží po síle, netouží po majetku, nestřehnou své zbraně, nestřehnou vlastní své samosprávy. Nadšení tlumí svůj život, aby si pojistili život pravý — na nebesích.

Ale vše, co ti lidé praví, jest pouhé učení. A proti učení stojí vrozené, přírodní a pudové. A lidé přírodní a pudoví nepřijímají učení askese, učení utlumování. Anebo je přijímají jen na oko. A zatím čekají.

A hle: Jak se společnost přetvořuje! „Ctnostní" a dokonalí ustupují do ústraní, modlí se a pracují. Pudoví a energičtí tlačí se ku zbrani, k soudům, ku správě a k zákonům... A najednou — Ach, najednou narodil se člověk — jedinec (jsou plné dějiny takových jedinců), pudový, přírodní a temperamentní: prohlíží zbraň, přehlíží ctnostné... Což, nastal čas?

Čas skutečně nastal. —

Jedinec vzkřikl na všecky pudovější: Chopte se zbraně!

A oni vzali zbraň a pobili něco ctnostných. Ostatní sami se již poddali.

A tehdy vydali ozbrojení pravidla — zákony zvané — a řekli: Všecka půda je naše, všecko právo je naše, všecka moc je naše.

Pracujte! My vám dáme, co budete potřebovati.

I najali kněze a rozeslali je mezi pohany, aby je učili: „Bůh, jenž jest na nebesích, nás posílá, abychom vám světlo zvěstovali. Hle, toto přikazuje vám Hospodin: Poslouchejte těch, kteříž mají moc. Ctěte, milujte je a modlete se za ty, kteříž vám protivenství činí. Nechtějte nabýti znovu majetku, ani svobody, ani práva. Neboť bůh nemiluje bohatých, aniž miluje silné, anebo pyšné. Neskládejte majetku, který rez ničí a moli žerou, ale skládejte poklady své na nebesích. Nepečujtež o tělo své, ani o stravu, ani o oděv, ani o obydlí svá. Víť zajisté Otec váš, čeho je vám potřebí — a odplata vaše hojná bude na nebesích."

A vyslali ještě bičice a poháněče, aby práce šla rychleji, aby otepě byly větší a obilí ve stodolách bylo více.

I dostali pak ti, kteříž nepečovali o tělo své, z obilí svezeného měřici jednu a ti, kdož nepracovali, aniž žali, aniž seli, aniž do stodol sváželi, měřic sto a sedmdesát osm.

Neboť byl mír a pakoj a blahobyt na zemi, a každý měl, po čem toužil.

* * *

Křesťanské učení chudoby a povrhování životem vedlo nutně a neodvratně k ochuzení většiny evropského lidstva a k soustředění majetku v rukou několika lidí; učení pokory a poslušnosti a učení o neodpírání zlému zotročilo téměř všecek pracující lid v samé jeho vlasti, uvnitř vlastního jeho státu a porobilo jej tak, že stal se nesvobodným, bezprávným a odporu neschopným stádem, které bylo možno pro cizí zájmy ozbrojovati a do války honiti, aniž se osvobozovalo; křesťanské učení lásky, pečující o duševní blaho bližního, vytvořilo typy křesťanského almužnictví a křesťanského náboženského vraždění, a zotročilo nutně i rozum i ducha evropského člověka tak, že zadrželo na dlouhá a dlouhá staletí veškeren pokrok a všecko osvobozenství.

Zotročení hospodářské, politické i duševní jest oním dobrodiním, které mravouka křesťanská přinesla bláhovému obyvateli Evropy.

Ale buďtež díky bohu! Vše, co křesťanství pro věřícího člověka chovalo, vše to stalo se již skutkem. Křesťanství své historické a kulturní poslání již dokonalo. Nastal čas jeho úpadku.

Část třetí.

Součásti náboženského myšlení s hlediska vědeckého.

I. Náboženství methodou, metafysikou, kultem, mravoukou a církevnictvím.

Obírali jsme se praktickým náboženstvím lidovým, katolicismem knižním i křesťanstvím ve smyslu širším. Zbývá nám vyřešiti problémy otázky náboženské vůbec.

Náboženství s hlediska vědeckého jest jev neobyčejně složitý; proto, abychom jej probádali, budeme postupně přihlížeti jen k jednotlivým jeho stránkám a budeme stopovati najmě ony praktické jeho zjevy, které vystupují typicky u náboženství lidových u nás, v Evropě.

Náboženství jako methoda. Původ a vznik náboženství není vědecky smyslově znám. Teprve vývoj jeho studovati lze historicky.

Dohady o vzniku náboženství vysvětlují, kterak primitivní člověk, nejsa schopen představiti si jakýkoliv děj bez bytosti, zosobnil všecky děje, přenášeje s e b e do přírody i do života a v posled takto přehodnocenou bytost svoji počal uctívati jako božstvo.

Padla rána. — To k o v á ř udeřil kladivem, toť jasné. Ale pojednou zaburácelo. — „Kdo to způsobil?“

tázal se primitivní člověk, neschopný představiti si dění bezosobní. I uvažoval: „Jiskry létají a rány buší, když kovář kuje; tož patrně nějaká bytost metá blesky a burácí a má ještě i jiné podoby s kovářem...

Takovýto způsob myšlení (analogie a personifikace) usnadňuje velmi myšlení primitivní. Umožňuje člověku souditi ze sebe na vše mimo něho: na moře, na zemi, na vítr, na bouři, na boha — nenechává nic nevysvětleno.

I když nemáme dnes již dokladů, kterak znenáhla ojedinělá taková myšlení se množila, šířila a v soustavy ujednocovala, tož přece máme četné doklady toho, jak primitivní člověk přenesl sebe do života a jak zosobnil vše neosobné: slunce, nebesa, mateřství, měsíc, přírodu, zemi, oheň, ale také štěstí, slávu, mír, geniálnost a jiná abstrakta. Vše to mělo u starých svého osobního boha, který tím vládl jako voják vládne mečem, nebo rolník svým pluhem, nebo kovář kladivem.

Představy náboženské jsou tak v prvotní době tvořeny a přehodnocovány čistě umělecky; původní, pravá „zjevení", jsou visemi básníků.

Vše, co je v člověku citové, pudové a vášnivé, všecko chtění, všecko hraní i cítění slévalo se v genialních jedincích v jediné velkolepé myšlenkové a umělecké celky, jež staly se národními přirozenými náboženstvími.

Umělecké tvoření pojmů a antropomorfické přehodnocování představ — toť základní prvek myšlenkové methody náboženské.

Methodicky spočívá starověké náboženství na umělecké hře starého člověka; na jeho potřebě dívati se „sebou" na vše mimo sebe, učiniti všecko všeobecné osobním, vše lidské i mimolidské — lidsky božským.

Umění dnešní má stále týž účel, ano i touž methodu.

Poznání vědecké dává člověku věci příliš jednoduše, příliš prosaicky, anebo je vůbec nevysvětluje... Vidím, že udeřil blesk, zvedla se bouře, vidím, jak jeden vojevůdce vítězí a druhý je poražen. V člověku jakoby se cosi umělecky vzpíralo pojímat život tak (tak nudně a suše), jak se jeví smyslům. Člověk touží viděti ve všem něco více, než vskutku vidí

a viděti krásněji a míti současně všecko dění uspokojivě, usoustavěně zjasněno a vysvětleno. Proto říká: „Bůh udeřil. Bůh zvedl bouři. Bohové stáli při něm a on zvítězil."

A tak citově a umělecky veden je člověk ku svému antropomorfismu, ku svému hledání výkladu života a jeho dějů cestou nevědeckou: pomocí symbolů, podobenství, pomocí různých obratů a hříček slovních.

Na prvém stupni lidské vzdělanosti jest většina všeobecných poznatků lidských rázu převážně uměleckého.

Umělecké myšlení není však ještě náboženstvím. Také my máme své umění: své básně, i obrazy, i povídky, ve kterých stromy mluví, potoky šepotají a krajiny jsou plny nálad.

Náboženstvím stává se umělecký soud teprve tehdy, považujem/e-li jej za pravdu.

Přechod od obrazů a uměleckých vidin k víře v jejich skutečnost děje se živelně a děje se neodvratně a děje se stále u všech, kdož trpí a strádají. Jaký praktický smysl měl by obraz římského boha, jenž vládne deštěm a bouří, kdyby neměl člověku někdy pomoci? Než hle, v tom jediném okamžiku, ve kterém posud jen umělecky myslící Říman soustřeďoval za krupobití a bouře všecky své myšlenky a touhy k vidině svého boha s prosbou, aby zažehnal bouři, v tomto jediném okamžiku stala se umělecká vidina skutečností.

Takových chvil nebylo v životě málo: Byly takové chvíle ve válce, byly v neštěstích a za nemocí, byly při zrození a při smrti, byly při obchodu i při krádeži, byly všude, kde byl člověk sláb a kde se cítil bezmocným. Ve všech těchto chvílích obracel se pohanský člověk na své umělecké představy a ztělesňoval je potřebou svého života a chtěním své víry.

Měly-li umělecké a smyšlené vidiny básníků lidu skutečně pomáhati, nesměly býti na dále jen vidinami.

Zrodilo se náboženství.

Křesťanství, když přišlo na svět, zastihlo již slepou víru. Křesťanství šlo dále a prohlásilo víru za

ctnost,*) za jediný, samoúčelný způsob pravého poznání, zatím co rozum zavrhlo a vyhlásilo za hřích.

V ě ř e n í, slepé nekritické věření jest další stránkou methody náboženské. Vystupuje ve všech soustavách a je s náboženstvím úzce spiato. Bez víry nelze dojíti spasení, ale což nad to jest: bez víry nebylo by útěchy, pomoci ani léčení, které náboženství věřícím poskytuje.

Některá náboženství ustrnula již na tomto methodickém stupni; jiná šla dále. Snažila se utvořiti podrobné soustavy a podrobná pravidla pro život zbožného a věřícího člověka a vytvořila tak nové příznaky náboženské methody. Nejdůležitější z nich: d o g m a t i č n o s t, a u t o r i t a t i v n o s t a n e o m y l n i c t v í nejdokonaleji projevují se v katolicismu.

Obrazy náboženské nepředkládá už lidu, jak tomu bylo zprvu, u m ě l e c, nýbrž p e č l i v ě k tomu zřízená a „bohem ustanovená" a u t o r i t a c í r k e v n í. Zorganisovaní sluhové náboženství tvoří pro náboženství jedinou pravou autoritu. Vše, co náboženského a uměleckého vychází odjinud než od této autority, jest blud, nepravda, lež a výmysl ďábla.

Způsob, jakým oprávněná náboženská autorita další náboženské představy pro lid ustanovuje, je velmi typický: o d h l a s o v á v á j e.

Mínění, pro které se zvedne více rukou, jest pravdivé a svaté a od Boha pochází, mínění, pro které bylo rukou méně, je ďábelské.

A aby nebylo pochyby, že mínění většiny jest vskutku pravé, vyhlašuje se lidu se slovy: „Vidělo se nám a Duchu svatému . . ."

Teď už tu nemáme písně a snění a obrazy umělců. Máme autoritu. Autorita zaručuje nám pravdivost i božský původ.**)

Odporovati autoritě není přípustno a trestá se všemi prostředky . . . (Jedním z nejtěžších je ztráta milosti boží).

*) „Blahoslavení, kteří uvěřili a neviděli." Ev. sv. Jana XX. 29.

**) V katolicismu je takovou autoritou sezení několika biskupův, u protestantů dle jména je vrchní autoritou písmo svaté.

V posled, aby konec učiněn byl všem sporům minulým, přítomným i budoucím, a aby články věroučné nikdy nebyly brány v pochybu, vyvrcholila methoda náboženská v papežské neomylnictví: Nejen dnes, ale ani zítra, ani v budoucnu, aniž kdy v minulosti, nikdy jsme se ve věcech víry nemýlili, nikdy se nezmýlíme.*)

Methoda, jak patrno, neobyčejně důvtipná a pohodlná.

Uměleckost náboženství jest příznakem tolika nevědeckosti a nepravdivosti;

víra příznakem jen bláhovosti a lehkomyslnosti, souvisící s nevědomostí a bezmocí;

autoritativnost je příznakem umělé poroby ducha a podřízení poznatků rozumových poznatkům srdce;

neomylnictví je však příznakem náboženské despocie.

Takovou, zdá se, je náboženská methoda ve svém celku: Vytváří pojmy a poučky symbolisováním aneb antropomorfisováním na základě různých analogií. Hlasuje o nich, a ty, které obdržely většinu hlasů, předkládá jako skutečné a pravé učení boží k nekritickému a k povinnému a pro život závaznému věření.

Methoda náboženská má zvláštní svoji „logiku", — logiku srdce — jak to nazval Comte.

Srdce žádá si klid, pokoj a štěstí . . . Náboženství dává mu je svými ideami útěchy, svým zvláštním přehodnocováním života, svojí jistotou i tou svojí hotovostí a uceleností.

Bez zvláštní logiky nebylo by možno něco takového lidu podati.

Středověcí filosofové dovedli logiku srdce až k virtuosnosti. Vytvářili umělé pojmy, rozbírali je, rozdělovali, třídili — výsledek jejich práce byl vždy takový, jaký si předem ustanovili. (Scholasticism.) I dnešní „věda náboženská" má výsledky své takto předem dány. Jsou kněžští spisovatelé, kteří to ve-

---

**) Prohlášeno 18. července 1870.

řejně doznávají. Je to jev prostý: hlava je podřízena srdci, rozum citu, pravda vůli.

Jsou ovšem školy, které vyznávají, že je to tak dobře a že je si přáti, aby to tak dále potrvalo . . .

Methoda náboženská jest v š e o b s á h l o u. Nábožensky, citově, umělecky, (přirovnáními) lze obory poznání libovolně rozšiřovat . . . Přirovnávání je činnost fantasie. Pomocí fantasie lze pronášet soudy o všem a lze poznati všechno.

Vědecké bádání takové šíře ovšem míti nemůže.*)

Při své všeobsáhlosti náboženská methoda je jednostrannou. Základní idee vytvořilo několik lidí, sepsali je v jednu knihu a od té doby — po celá již staletí — všecko další myšleni je zaraženo. Kniha stala se „svatou"**) a jediným autoritativním pramenem vší moudrosti.

Moderní přednášeč, vědec i učitel studuje přírodu nebo život. Kněz studuje stále jen tu svou knihu. V ní je všecko a především: všecky základní nauky o životě jsou v ní. To je methoda papíru. Z papíru soudí se na přírodu, z papíru soudí se na boha, z papíru soudí se na lidi.***)

---

*) Vědecky o bohu, o svatých, o úmyslech a chtěních Boha atd. nevíme ničeho. Nábožensky lze vytvořiti a vskutku také jsou vytvořeny celé soustavy nauk... Stejně o zázracích, o milosti boží, o stvoření světa, o nesmrtelnosti duše a o životě posmrtném nevíme vědecky ničeho. Methodou náboženskou lze o každém tom předmětě napsati i zbádati, co je komu libo.

Za příklad šíře oborů, o nichž lze nábožensky pojednávati, uvádíme: V Calcatě nedaleko Říma chovají jako reliquii předkožku z těla Kristova. Katoličtí theologové, aby dokázali pravost reliquie, zavedli obsáhlé o tom bádání. Na základě bádání toho jest dnes zjištěno: 1. Panna Maria hned po obřízce předkožku Kristovu vzala a pečlivě uschovala. 2 Kristus, vstoupiv s tělem svým na nebesa, nevzal předkožku s sebou, nýbrž má na svém novém, oslaveném těle předkožku jinou. 3. Tělo Kristovo v hostii obsažené není bez předkožky, neboť ona náleží k úplnosti lidského těla... Zdaž, řekněte, věda má o takových záhadách i jen potuchy?

**) Písmo, Koran, Talmud.

***) Země není kulatá, vykládá Cosmas Judocopleustes, neboť dí sv. Pavel, že všichni lidé stvořeni jsou, aby žili na t v á ř i země. Avšak, kdyby byla země kulatá, existovali

Vzpomeneme-li na všecka století, po která je tato papírová methoda u vesla a na všecky zhouby, které již způsobila, a uvědomíme-li si k tomu neusoustavněnost a chaotičnost takové svaté knihy, a možnost všech výkladů, které připouští; pochopíme, jakým jsou to písma nevědeckým zdrojem moudrosti.

Na co vlastně čekají naši dobří lidé, že se ještě neodhodlali osvoboditi se od knihy, aby počali konečně s a m i přemýšleti, sami bádati, žíti sami na vlastní svůj vrub?

Nebezpečí, které v methodě náboženské leží, netřeba dlouho vykládati. Náboženství složilo právo předpisovat články víry v ruce několika nezodpovědných a majetných osob. Byl by zázrak, kdyby neužívali toho ku svému prospěchu.

Prostí, zvyklí nekritické víře, přijmou zajisté stejně klidně jejich klamná, zotročující učení, jako přijímali jindy jejich nejnevinnější náboženské nesmysly. Neboť, jakmile jsme jednou připustili, že jest věření ctnosti, pak už, krom ustanovené autority, není žádných omezení pro naši víru.

„Pro člověka, jemuž vštípena byla v rozum jako svatá pravda víra ve stvoření světa z ničeho, v potopu a koráb Noeho, v trojici, v hřích a pád Adamův, v neposkvrněné početí, v zázraky Kristovy a výkupnou pro lidstvo oběť jeho smrtí — pro takového člověka nejsou už závazny žádné požadavky rozumu, takový člověk nemůže býti přesvědčen o žádné pravdě.“ Tolstoj.

Lidé t. zv. obratní, jakmile jednou pochopí, že je možno lidu všecko namluviti, zajisté z toho vytěží. Způsob, kterým to činí, mohl by se vyjádřiti slovy: „T o j á n e, t o p á n B ů h.“ Budou předpisovat a řeknou, že to předpisuje bůh*), budou mučit a věznit

---

by také protinožci, a ti by potom žili na h ř b e t ě zemském — a o tom sv. Pavel nic nepraví.

Stejně sv. Augustin, třeba že nepopírá kulatosti zemské, brojí proti protinožcům. Vždyť by pak celá nauka o vykoupení se zviklala, ano písmo svaté by bylo z nepravdy usvědčeno, to však není možno. Drtina: Myšlenkový vývoj evropského lidstva 318.)

*) „A Bůh řekl Mojžíšovi...“ „Vidělo se nám a Duchu svatému...“

genie a vědce a řeknou, že to činí bůh**), budou válčit a zotročovat a nastrčí na místo sebe boha.***)

Rozpor mezi poznáním vědeckým a náboženským jest dnes již všeobecně znám a připouštěn. Věda poskytuje poznatky skutečné a pravdivé, neboť operuje rozumem, důkazy a smysly. Víra se svojí methodou umělecké analogie, se svojí jedinou knihou, se zjevením a autoritami podává poznatky nepravdivé, hovící srdci, dávající útěchu, a podporující líné nuzáky, kteří nemají síly nebo možnosti, aby žili vlastním životem.

Methoda náboženská vášnivě ráda operuje přirovnáními. Lidstvo je jí brzo ovčincem, brzo zase zahradou, člověk je brzo ptákem, brzo větví uťatou, brzo dělníkem na vinici, a brzo zase solí, světlem anebo koukolem.

Patrno, že jde o hru slov, pro umělce přípustnou, ale ve vědě nemožnou a pro odvozování jakýchkoli důsledků naprosto bezcennou.*)

Náboženství metafysikou a kultem. V kapitole o útěše náboženské vykládáme hlavní úkol náboženství.

Považujeme za úkol ten skytání radosti, spokojení a míru duši rozbolněné, v nesnázích jsoucí nebo trpící.

**) Galilej donucen odpřísáhnout, Campanella pro obranu jeho sedmkráte mučen. Kopernikovo dílo zakázáno až do r. 1835. Ale to neučinili kněží. To podle časopisu „The Dublin Review" 1871 bůh zavinil. „Možno se tázati, zdali to církev zadržovala vědecké učení. Zadržovala je okolnost, že Bůh uznal vhodným užíti v Písmě výrazů, které se zdály popírati pohyb země; u č i n i l t o t e d y B ů h a n i k o l i v c í r k e v." Yves Guyot: Socialní a politická bilance římské církve. Str. 4.)

***) Car v květnu 1906 zahájil prvou říšskou dumu těmito slovy: „Božskou prozřetelností uložená mi péče o blaho vlasti pohnula mne, abych povolal ku spolupracovnictví v zákonodárství muže lidem zvolené." Na to mu duma odpověděla klidně vědecky: „Všecka vězení jsou přeplněna..."

*) Srovnávám-li dnes člověka s ptákem nebo se solí; proč bych jej nemohl srovnati zítra se zajícem anebo se sněhem, jenž právě napadl. — Mohu srovnávati cokoliv s čímkoliv a odvoditi srovnáním opět cokoliv. V tom je význam bádací methody náboženské, že lze jí odvozovati nauky, po kterých c i t y touží, kterých vůle si přeje, aneb srdce naše potřebuje, bez ohledu na to, jsou-li pravdivy či nikoliv.

Bolest člověka souvisí buď s jeho neznalostí, buď s jeho bezmocí. Vše, co člověk zná a co ovládá, nepůsobí mu trvalých bolestí. Vzniknou-li jaké bolesti, jejichž příčiny jsou v rukou lidských, každý trpící (vyjímaje hlupců a askety) odstraněním těchto příčin bolest si vyléčí.

Proto jest úkolem náboženství dáti znalosti o neznámém a umožniti ovládání neovládaného.

Znalost o neznámém podává trpícím náboženská metafysika; ovládání neovládaného umožňuje lidstvu náboženský kult.

I kult i metafysika úzce vespolek souvisejí a mají též neobyčejně hluboký a přímý vztah k lidskému životu.

Metafysiky náboženské, odvozeny jsouce citovou methodou uměleckou, která vše obsáhá, vyhovují tužbám strádajícího člověka a dávají mu takový základní názor na život, ze kterého je patrno, že utrpení a bolest jsou dobrými, nebo že mají alespoň jakýsi vyšší, tajemný, nadzemský smysl. Soustřeďují se dnes u většiny náboženství na ideu všemocného Boha, jenž, jsa dobrý a nejvýš dokonalý nepřipouští, aby někdo trpěl bez příčiny, nebo beze smyslu.

Náboženské kulty dávají trpícím do rukou prostředek, jimž by bolesti své zmírňovali neb odstraňovali.

Metafysika, aby podala útěchu, praví, že jsou bytosti, které vše ovládají a které nám mohou pomoci, kult učí, jak lze si bytosti ty nakloniti, aby pomoci své trpícímu neodepřeli.

Vše, co nás bolí, vše, co nás svírá, vše, po čem toužíme, co chceme a čeho nemůžeme dosíci, vše to mají bohové v rukou — učí metafysiky. Jest tedy velmi důležitou otázka: „Jak lze toho od nich získati?“

A téměř všecka náboženství stejnozvučně odpovídají: „Učiň jim nějakou úsluhu, zavděč si je — obdržíš.“

Činiti bohu úsluhy? To je náboženská praxe. Také ona odvozena je umělecky, úsudkem z člověka na boha:

„Jak zavděčím si kováře, aby mi kolo okoval?“ — Usuzuje prostý člověk. — „Nu, něco se mu musí dát ...

A tak i ty, chceš-li, aby ti bůh pomohl, dej! — Holoubě, býka, peníze, svíčku — — — obětuj!"

„Ale ty pravíš, že je bůh mocný a veliký? Ano, i císař je mocný a veliký. A zda-li nezavděčuješ se císaři úctou, pokorou, poslušenstvím, chválou a nádherou, klaněním se, velebením, vděčností a velikými dary? — Čiň s bohem podobně!"

Takovým myšlenkovým pochodem vzniká v lidu porozumění pro důležitost a význam náboženské praxe — pro jeho kult.

Nesmíme podceňovati vážnost a četnost nesnází a starostí, se kterými se lid k bohům obrací. Proto nepodceňujme též kulty, kterými se jim lid odvděčuje.

Kultem můžeme zváti ona náboženská jednání, kterými nakloňují si věřící boha (anebo jemu blízké), za tím účelem, aby od nich za to něco obdrželi.

Všeobecně rozeznávati lze trojí druh kultu: kult úcty, kult darů a kult poslušnosti.

Kult úcty plyne z metafysických představ a je dán antropomorficky. Ke každému, od něhož něco žádáme, přibližujeme se s jistým respektem. Jak uctivě musíme se blížiti k osobě, od níž máme všecko!

Ostatně je úcta k bohům i předepsána a bohové žárlivě ji střehou. Nejsou neznámy případy — lid je zná — jak bůh na místě ztrestal ty, kteří se mu neklaněli. Pohněvati si božstvo je vždy považlivo. Ani silný a nezávislý nikdy neví, nebude-li jich někdy potřebovati a proto úcta — ona předepsaná a požadovaná — k bohům — nemůže nikdy nikomu škoditi.*)

Že pak se úcta k Nejvyššímu a k jeho dvořanstvu přenáší také na obrazy Jeho a Jemu blízkých, na osoby, na slova, památky, ostatky, symboly — ani v tom není třeba nacházeti nic nenáboženského . . . Neprospívá-li to, škodit to jistě nemůže.

A tu už přicházíme k známým zjevům lidového náboženství: kult marianských sošek, kult dotýkaných obrázků, hlíny a vody z míst poutnických, kult ostatků, svatost kaplí, obrazů, svíček, bohoslužebných nádob,

*) Usuzují tak i liberalističtí osvícenci, kteří v bohy nevěří... „Což... kdyby přece...? Na škodu to jistě nebude..."

rouch, zvyklostí, úkonů i slov. Fetišismus v původní a čisté formě.

Jest naivním pozastavovati se nad tím. Všecka ta úcta pramení z představy a z malomoci. Představa praví, že bůh je a že může . . . (ano, on chce-li, může činiti zázraky!) A kolik je lidí tak samostatných, svobodných a neodvislých, že by jeho zázraků nepotřebovali?

I kult d a r ů, odvozený velmi jednoduše — je lidu velmi přístupen. „Z ručky do ručky" — tak rovně myslí prostý člověk a již, hle, nese, co kněží právě pro bohy žádají; jednou svíčku, podruhé chléb, maso, holubici, krev, obilí nebo peníze. Bohové za to — tolik ví — budou-li chtíti, učiní, oč je žádá a co v jeho moci není. Kdož ví, představujeme-li si dosti jasně vnitřní duševní jistotu a radostnou spokojenost člověka, jenž právě obětoval. Je šťasten i spokojen. Své záležitosti složil právě do nejlepších rukou . . . Zná sotva co lepšího, co by byl mohl podniknouti.

Posléze lze zavděčiti se bohu také p o s l u š n o s t í. Kult poslušnosti, odvozený stejně jako ostatní ze života, má na život věřících veliký vliv. Upamatujme se, kterak právo lidu předpisovati vůli boží soustředěno jest v rukou několika majetných a uvažujme potom o oné servilní závislosti, ve které pracující všech národností stojí ku svým božstvům. Nechť majetní předloží lidu vůli boží v jakékoliv formě — lid bude se jí říditi. On nemůže si bohy pohněvati. Řekněme to vědečtěji: Čím nesmyslnějšími budou předpisy, pod záštitou vůle boží lidu prohlašované, tím ochotněji a fanatičtěji bude jich lid následovati.

V předpisech, jichž šetření jest bohu zvláště milo, rozeznávati sluší dvě řady: Jsou tu předpisy t a j e m n ý c h z e v n ě j š n o s t í a předpisy r á z u m r a v n í h o.

Předpisy kultových zevnějšností jsou předpisy o úkonech kdysi významných a dnes symbolicky přehodnocených. Většina z nich pozbyla dnes již všeho významu.

Modlení, dělání různých znamení, bití se v prsa, klekání, lehání, líbání, vzkládání rukou, přecházení, mazání olejem, obracení se, zvonění, svícení, žehnání,

zvedání, oslavování, zpívání, hraní, jedení i nejedení, pití i nepití, pracování i nepracování, kropení, topení, klepání, obnášení, vstávání a sedání, oblékání i svlékání . . . vše to jsou úkony zcela bezsmyslné, nejsou-li obestřeny mysteriosní rouškou zbožnosti, víry a slepé poslušnosti.

Ale vším tím — tak učí náboženství — lze se zalíbiti bohu. Většina z nich dokonce soustřeďuje se na úkony ty zúplna a poskytuje těm, kdož v jistém pořádu je všecky prodělají, naprostou přízeň boží a úplné spojenectví s ním na nebi i na zemi.

Uvedené zevnějšnosti, obaleny jsouce kouzlem tajemnosti, uměleckosti nebo podivuhodnosti, nacházejí nejhorlivější přízně a nejpečlivějšího šetření u věřícího lidu, nebo nezapomínejme, že lid vždy toužil po uměleckém a podivuhodném a že lid žádá zázraků.

O předpisech rázu mravního pojednáváme v další části.

Náboženství mravoukou. Problém náboženské mravouky sluší chápati jako problém sloužení bohu.

Předpisy náboženské mravouky stejně jako předpisy zevnějšího kultu pramení v touze zalíbiti se bohu, abychom získali jeho pomoc ve chvílích bolesti, anebo náklonnost pro chvíle, kdy ho budeme potřebovati.

Náboženská mravouka jest jen jistým druhem náboženského kultu.

Nesmíme na ráz zavrhovati všecek kult.

Otázka je taková: Sluší využívati závislosti člověka na bohu a jeho bezmezné důvěřivosti k pobídce „mravního" konání, anebo nesluší?*)

Uveďme příklad: Říkali jste už kolikráte děvečce, aby rozvázala uzel povřísla, když seká slámu a stele ji pod dobytek . . . nerozvázala ho. A uzel tlačí dobytek a zůstane čerstvý i po roce, když se hnůj vyváží.

Je tedy moudré říci: „Každý rozvázaný uzel vysvobodí jednu duši z očistce?" — či není? — Pohleďte: Děvečka po děvečce rozvazuje uzle a dává pozor, aby ani jediná dušička se netrápila . . .

---

*) Za mravné považujeme jednání takové, jež jest obecně lidstvu prospěšné.

Takové je socialní a kulturní poslání moudrého náboženského kultu.

Na botách nanese se do chrámu bláto? — Nu, řekněme, že bůh zakazuje vstupovat do chrámu s obuví.

Je moudré umývati si ruce před jídlem? — Řekněme, že to tak Hospodin žádá.

Potřebujete za sucha hlubokých studní? — Oznámíme lidu, že stavěti studny je skutek bohulibý.*)

Lidé se příliš přejídají? — Rozkážeme, že to bůh v některých dnech zapovídá.

Příliš vraždí a loupí? — Vyhlásíme některé dny za nešťastné . . .

Tak, libo-li, můžete v budování moudrého náboženského kultu do nekonečna pokračovati.

Ale žel: není známo náboženství, které by v mravním kultu bylo nějak daleko došlo.

Ani lid, ani jeho správcové o mravnostní kult mnoho nestojí.

Náboženství s rozumovou mravoukou nemají skoro žádných přívrženců. Jest vždy jen hrstka jedinců, kteří se povznesou na takový stupeň myšlení, aby považovali za bohulibé konání dobra lidského.

Na prvý pohled je patrno, jak vysokého duševního rozvoje a jaké síly mravní bylo by potřebí, aby náboženství bylo niterně spiato s racionelní mravoukou. Nicméně existují přece náboženství, jichž vyznavači, pochopivše význam socialní vzájemnosti a společenský význam jedince, odvodili odtud antropomorficky: Chceš-li si boha zavděčiti, žij na světě mravně.

Ale jsou to spíše hlasy volajících na poušti, než-li skutečná náboženství. Uvádíme některé:

Proroci židovští zahrnovali často kult zevnějšnostní, jakožto prý věc vedlejší a škodlivou a volali po kultu spravedlnosti, dobročinění a pravé čistoty srdce.**)

---

*) U Mohamedánů.

**) Izaiáš I. 11—17. „K čemu jest mi množství obětí vašich?... Nepřinášíte více obětí oklamání. Kadění v ohavnosti mám. Novměsíců vašich a slavností vašich nenávidí duše má... Protož, když rozprostíráte ruce, nevidím. Když

Zoroastr hlásal, že hlavním úkolem života i celého vývoje světa pozemského jest ničiti zlo a přiváděti ku konečnému vítězství dobro.

Kristus sám zavrhoval v tom smyslu kult a žádal sloužení bohu milosrdenstvím k bližnímu.**)

Kant: Pravá zbožnost jest v pojímání našich mravních povinností jako příkazů božích — zavrhuje všechen jiný kult.

A po něm Feuerbach: „Jedině ethika je náboženstvím pravým.“

Usnesení konventu 7. května 1794 praví:***)

§ 1. Francouzský národ uznává existenci Nejvyšší Bytosti a nesmrtelnost duše.

§ 2. Uznává, že kultem Nejvyšší Bytosti nejdůstojnějším je plnění povinností člověka.

Ostatně takové ojedinělé pokusy reformovati náboženství ve směr mravnostní dály a dějí se stále téměř u všech národů.

„Japonsko, Siam a Ceylon shodují se v uznávání potřeby sprostiti buddhismus všech druhotných příměšků a vrátiti se zpět k základní idei, zejména k mravním zásadám, všude uznávaným.“ *)

Ale prakticky jsou to vše pokusy zcela marné. Hlasy takové zůstávají bez ohlasu, kult vnějšku přijímán je všude s nadšením.†)

Lidé přijímají z dvojího pravidla to, co je snazší a za co musí méně platit. Mohou-li si nakloniti boha svíčkou, věnovanou na oltář, proč by si působili trampotu mravného života?

---

množíte modlitbu, neslyším ... Učte se dobře činiti, hledejte soudu, pozdvihněte potlačeného ...“

Podobně Jeremiáš kap. 6., Amos kap. 5.

**) „Běda vám, zákonníci, fariseové, pokrytci, že dáváte desátky z máty a z kopru a z kmínu a opouštíte to, což těžšího jest v zákoně, soud a milosrdenství a věrnost.“ Matouš 23.

***) V době francouzské revoluce, návodem Robespierra.

*) Z přednášky prof. dra. Hermanna v Mnichově: Naše Doba IX. 400.

†) Tak v křesťanství: Kristus hlásal vskutku spasení pomocí dobrých skutků, ale Pavel počal hlásati spasení „vírou“ v „milost boží“, a názor Kristův zůstal nepovšimnut, kdežto názor Pavlův byl přijat.

Proto až posud všecky snahy o mravní reformu existujících náboženství zůstaly bez výsledku. Nikomu ani nepřipadlo, aby osamělé ony hlasy následoval.*)

Ve skutečnosti také žádné z náboženství, majících četné vyznavače, neučí uctívání boha mravným životem.

Katolicism stejně jako pravoslaví učí, že pravé milosti boží a tím i všeho úkolu života dosahuje se, nikoli životem mravným, nýbrž modlitbou a přijímáním svatých svátostí, tedy různými pohyby a úkony kultu: čistě vnějšně. (Ve středověku kladl zvláštní váhu na půst, a pálil za živa každého, kdo jedl maso v pátek. Stejně evangelism učí, že hlavní věcí je víra, společenství, niterné soužití s Bohem, a nikoliv život mravný.

Spojují-li vynikající muži nebo zanícenci ctnost úzce s náboženstvím, snažíce se nahraditi takto bezsmyslný kult mravností, zůstávají hlasy jejich nepovšimnuty, ač nejsou-li ještě od zástupců officelního náboženství pronásledováni. Ne jen sám lid, také náboženské církevní autority nemají na rozumové, lidu prospěšné nauce mravní žádného zájmu.

Náboženství lidová, uznaná, učí, že kdo chce kolo od kováře, musí zaplatiti kováři. Musí boha servilně ctíti, klaněti se mu, velebiti ho, prositi za vše, děkovati, dary mu nositi a kromě toho předcházeti si ho všemi oněmi tajemnostmi a zvláštnostmi, které kněží vymyslili a které prý jsou nesmírně bohu milé.

Jsou však přece předpisy, rázu zdánlivě mravního, jichž třeba je zbožným šetřiti, mají-li od boha něco obdržeti. Ale předpisy ty, žel, nejsou mravoučné ve smyslu našem, ježto sledují úkoly spíš mocenské a policejní než mravnostní.

---

*) David Hume o otázce té praví: „Vždyť: kdybychom se domýšleli, že dala by se nalézti lidová víra (jaké však nikdy nebylo), v níž by výslovně bylo prohlášeno, že nic než mravnost nedovede získati milosti boží, kdyby byl ustanoven řád kněžský, který by názor ten lidu vštěpoval.... lid z nedostatku jiné pověry učinil by spíše návštěvu těchto kázání podstatou náboženství, než aby podstatu tu vkládal do ctnosti a mravnosti.“ (D. Hume: Přirozené dějiny náboženství, 73.)

Náboženství církevnictvím. Náboženství ve své primitivní formě umělecké a kultové nezůstává dlouho. Nemůže zůstati, šíří-li se a chce-li růsti a uplatňovati se.

Záhy vyskytnou se tu lidé, kteří pojali za zvláštní své životní povolání poučovat lid o bytostech nadpřirozených a jejich životě, o jejich úmyslech, činech, záměrech, a o tom, čeho na lidech žádají a čím povrhují.

Není na dále jediného hnutí božího, aby kněží o něm nezvěděli a lidu ho nezvěstovali. Kněžstvo ví, jak se bozi ženili, jak a z koho se který narodil a co se při tom přihodilo.

Znají ovšem i vůli bohů, znají jejich slabosti i přednosti a učí, jak si kterého předcházeti. Stávají se prostředníky mezi bohem a lidmi, i přijímají za ně dary obětní.

Mají přímé styky s bohem.*)

A ježto boha všichni potřebují, vzrůstá moc kněžstva i jejich společenský význam. Kněží stávají se brzo ne-li kastou, tož najisto třídou, která nabývá práv a majetku, až stane se jednou duševním a hospodářským činitelem, na kterém budou na dále všichni závislí.

Vedle moci duševní a hospodářské snaží se kněží nabýti také moci státní a vojenské a mnohde se jim to daří.

Náboženství proměňuje se v církevnictví.

A nyní už nemáme umění, nemáme bohy, a nemáme kulty, nyní máme **moc.**

Přecírkevněné náboženství přestalo býti záležitostí citu a srdce trpícího jedince, neboť se stalo prostředkem k získávání a udržování moci.

Způsob, kterým církev bude své moci užívati, bude závislým na její organisaci . . .

V církvi, ve které majetek i autorita budou soustředěny v rukou několika, nastane duševní náboženský despotism.

V církvích, kde majetek a duchová autorita jsou

*) U některých církví nosí boha i po ulicích, ukazují ho, anebo rozdávají lidem.

v rukou četnějších tříd lidí majetných, nastane duchový plutokratický byrokratism.

A jenom tam, kde by byly církevní majetek i církevní autorita stejnoměrně rozděleny mezi všecky věřící, (čehož ovšem nikde není), trvalo by dále původní svobodné umělecké a kultové náboženské sebeutěšování.

Katolicism je organisován hierachicky. Ukázali jsme, že i majetek i autorita přísluší v něm několika majetným lidem, kteří disponují legií bezprávných a nemajetných úředníků — kněží, a ovládají pomocí nich zástupy, vůči církvi zcela bezprávné.

Katolicism je absolutickou despocií. Nesmíme v něm už myslit — jako u žádné organisované církve nesmíme myslit — na náboženství; nýbrž na sílu a [illegible] moci, kterouž disponuje. To jest konkretně: Na množství majetku, který jí patří, na výši příjmů, které dostává, na zákony, které si vymohla [illegible] státní i vojenské. [illegible]

[illegible] hospodář- [illegible] pocho- [illegible]

[illegible] především snažiti [illegible] obrátí [illegible] sobě i pro bu- [illegible]

[illegible] které [illegible] pod přís- [illegible]

[illegible] ná- [illegible] bo- [illegible]

[illegible]

pohrdání životem a velebení utrpení doporoučela lidu, sama hýříc v radostech a krveprolévání.

Zde jest nám promluviti o policejní a porobující náboženské morálce ještě se stanoviska všeobecného.

S hlediska vědeckého, nepovažujeme-li za náboženství názory několika lidí, jest církevní mravouka ne součástí, nýbrž jen mocenským přílepkem církevního náboženství.

Ukazovali jsme, jak lid nemá smyslu pro antropomorfisaci, která by životu jeho vlastnímu byla přímo prospěšna . . .

Ovšem antropomorfisování m o c i jest něčím jiným.

V čele církví stojí buď sám vládce (v Rusku, v Německu, v Anglii, v Číně), nebo osoba, která touží po vládě nad celým světem (u katolíků).

Bude tedy hlavním úkolem církevní mravouky vyložiti a lidu zdůvodniti, že moc vládců a konečně všecko to, co jest prospěšno bohatým a mocným (t. j. kněžstvu, vládci a šlechtě), jest prospěšno z á r o v e ň nemajetným a porobeným. Anebo, není-li jim to přímo prospěšno, bude třeba učiti, že je to tak vůlí boží, anebo že je to pro mnohé zkouška anebo trest za jejich hříchy.

Vyskytnou se tu i jistá vznešená učení, ale budou tu proto, aby byla pláštíkem anebo vějičkou, na kterou nevzdělaný lid bude se chytat.*)

Vědecky vzdělaného člověka žádné učení církevní morálky nemůže překvapit. Viděli jsme, že náboženství operuje nenahraditelnou methodou a zvláštní logikou, která umožňuje odvoditi a dokázati nebo za pravdu prohlásiti v š e, po čem jen srdce zatouží . . . Nuže, teď uvidíme praktické užití všeobsahující a všemohoucí náboženské methody.

Jsou nám již známa nezaplatitelná slova apoštola

*) Křesťanství proklamovalo r o v n o s t lidí... Ale tato rovnost nastane až po smrti, a jen před Bohem. Zde na zemi, tak doslovně křesťanství učí, je za trest člověku ustanovena nerovnost. Člověk, že nechtěl poslouchati boha, musí poslouchati lidí, „svých spolutvorů". „Tak že se naučí poslušnosti k bohu a v ní se vycvičí." (Guggenberger: Katolická mravouka, 101.)

Pavla: „Neboť není vrchnosti, jedině od Boha, a kteréž vrchnosti jsou, od Boha zřízené jsou. A protož náleží poddánu býti, netoliko pro strach, ale i pro svědomí."

A uvedli jsme také stupeň poroby, ochuzení a zotročení, na který učení to spolu s „bohem ustanovenou vrchností" pracující lid evropský již dovedlo. —

Sluší se zmíniti o tomto v dějinách pozoruhodném jevu: Majetní a mocní počínali jednou koketovat s „osvícením". Přestali věřiti a byli div že ne náchylni i k tomu, aby připustili nevíru také u lidu.*)

Na štěstí pochopili velmi záhy nedopatření, kterého se ve svém zanícení dopustili, a zanechali brzo „osvícenství" na dobro.

Napoleon, jenž hned na to přišel, dobře věci rozuměl. (Po revoluci byla moc církve a tím i všecko náboženství ve Francii podlomeno). Napoleon náboženství v zemi obnovil, a generálu d' Audique vykládal o tom takto: „Zavedu opětně náboženství, leč nikoli pro vás, nýbrž pro sebe. Nebude to z té příčiny, že bychom my šlechtici byli velmi nábožni, nýbrž proto, že lid náboženství potřebuje, a já je zase zavedu."

A k Pasquierovi pravil: „S dobrou policií a s dobrým kněžstvem může císař vždy být jist obecným klidem, neboť arcibiskup jest též jakýmsi policejním prefektem." A na to (r. 1806) biskupové rozkázali vyučovati na školách katechismu, ve kterém poslušnost k Napoleonovi byla vřaděna mezi přikázání církevní.**)

Škoda, tato poslušnost k Napoleonovi přišla Evropě trochu draho: stála čtyři milliony zlatých.***)

Když po svržení třetího Napoleona (po válce s Německem r. 1870) dostalo se ve Francii kněžstvo k novému vlivu na stát, žádalo dosazení nového despotismu, v jehož čele měl státi hrabě Chambord (Jindřich V.). Jindřich horlivě podporoval a protěžoval církev i kněžstvo a prohlašoval veřejně: „Bůh musí vládnouti jako Pán, abych já mohl vládnouti jako král" . . .

---

*) Doba t. zv. osvíceného absolutismu a francouzské revoluce.

**) Římský prelát Péchenard velebí Napoleona jako „velikého katolíka století"...

***) Srovnej: Yves Guyot: Socialní a politická bilance římské církve 44.

Stopujme, jakou roli hrálo církevní náboženství v novém osvobozenském hnutí ruském.

Car po porážkách válečných a po vypuknutí prvních bouří doma počal kolísati. (Přestal si snad věřiti, že by byl vskutku vrchností z vůle boží) a byl ochoten poskytnouti některé úlevy.

Zůstanou pro vždy památnými slova, kterými promluvil k němu ve chvíli té Pobědonoscev, předseda svatého synodu; po caru prvá hlava pravoslavné církve.

„Nejmilostivější vladaři", tak psal Pobědonoscev caru, „Pán a Bůh náš Ježíš Kristus vložil na Tebe svatou povinnost, abys zanesl kříž pravoslavný na daleký Východ mezi národy, kteří věří v modly a nikoliv v Boha a proto nejsou ku podobenství Božímu, nýbrž jsou podobni jakémusi druhu opic. Není to snadným úkolem. Avšak nejen Ježíš Kristus, ale i jeho apoštolé a carové Tvoji předkové mnoho zakusili: Hodina vítězství jest blízká . . . A v této hodině osmělují se, care, Tvoji služebníci, Tvoji dvořané, zarmucovati Tvou svatou, v pravdě pravoslavnou duši svými nesmyslnými piklemi, jichž cílem jest omezení Tvé samovlády a utvoření představitelstva národa! — —

Ty máš právo, jako samovládný a pomazaný Páně . . . dávati poddaným svým smrt anebo milost, přízeň anebo hněv, neboť vládneš ku slávě Ruska a k záhubě jeho nepřátel. Ale Ty, care náš, nemáš práva zlámati svatou přísahu, kterou jsi složil před Tváří našeho Pána Boha. Nemáš práva zrušiti sliby svých předků, že budou střici samovlády a nejúžeji s ní spojeného pravoslaví."

Vzdělaný člověk, je pravda, by se nad fanatickými slovy těmi jen pousmál; slaboduch a nevzdělanec poslechl a přivedl říši na pokraj záhuby.

A když posléze, hrůzami a vytrvalostí revoluce přinucen, vydal jakýsi paskvil konstituce, pospíšil si ještě a před otevřením dumy vydal oktrojované základní říšské zákony, v nichž nezapomněl ani na Pavla.

§ 4. ruských ústavních zákonů (vydaných 6. května 1906), zní: „Císaři všeruskému přísluší Nejvyšší Samoděržavná Moc. Poslouchati jeho moc, nejen ze strachu, ale i pro svědomí, Sám Bůh přikazuje."

Zákony další, jichž tedy sám Bůh přikazuje šetřiti, ponechávají veškeru hlavní moc (najmě vojenskou a výkonnou) v rukou carových.

Pravili jsme již, že v ustanoveních takových není nic podivuhodného. I s hlediska právního je tu myšlenkový pochod odůvodněn.

Car, Pobědonoscev, biskupové, papež jsou zástupci Boha na zemi. Jako zástupcové boží mají nejen plné právo, ale i povinnost, vůli Boží lidu vyhlašovati. A proto předpisují p r á v o p l a t n ě, neodvolatelně, (nebo i neomylně) a pro všecky z á v a z n ě.

Pozorujme, kterak ve svém vývoji náboženství doplnilo své umělecké představy, svoji methodu a svůj kult ještě mocenskou svojí organisací a církevní mocenskou mravoukou.

A takovým jeví se každé náboženství v pravdě lidové. Hovíc uměleckým a citovým potřebám lidu, podává mu nevědecky odvozený názor a „výklad" světový, který pojišťuje trpícím poklid i útěchu, ano za jisté bezvýznamné a zcela nepatrné úkony kultu poskytuje mu i pomoc boží ve všech případech jeho života. Současně přenechává prostředkování této útěchy v rukou mocensky organisované církve, kteráž, majíc kromě toho ve svých rukou také prostředky d u š e v n í, m a j e t k o v é a p o l i t i c k é ponechává vládu nad nimi a tím i nad vším světem v rukou několika lidí (anebo tříd), aby pomocí své p o l i c e j n í m r a v o u k y mohla porobovati všecky a ničiti mohla každý individuelní počin umělecký, myšlenkový, hospodářský i mocenský.*)

II. O podstatě náboženství.

Náboženství úkojem potřeb citových. Stopovali jsme v prudkém a rychlém spádu základní stránky kultury náboženské. Jest se nám nyní zastaviti.

*) Policejní úkol náboženské morálky uznává se skoro už všeobecně. Sami biskupové úkol tento zdůrazňují: „Neposlušnost k Bohu a jeho církvi má v zápětí odboj proti světské vrchnosti a poškozuje co nejvíce ústrojí státní. Kdo nevěřen jest Bohu, jest nevěřen i císaři, jenž z milosti Boží na trůně vládne." (Pastýřský list rakouských biskupů z prosince 1901.)

Ne proto, jak je obvyklo, abychom již vůbec nepokračovali, ale abychom si jasně uvědomili, že přistupujeme k nejvážnější stránce náboženstvi, k nejintimnějším stránkám člověka, k bolestem a utrpením a k hlavním způsobům jich léčení.

Vážnost a delikátnost otázek, jež nám tu vystoupí, vynutí si i vážnost a zdrželivost řešení. Čtenář, který nás až dosud stopoval, uchovával si v duši stále jemný, malý kout. Tam zaklenul před zraky našimi základní své idee tajemné a delikátní, připraven, až práci naši odloží, základní idee ty opět propustiti a v nový životní peň individuelních názorů náboženských vypěstiti.

Nechť si čtenář uvědomí: Dochází na tento koutek.

Mluvili jsme posud o methodě, o metafysice, o kultu, o mravouce, o církevnictví náboženském. — Je obyčejnému, prostému člověku našemu něco po všem tom? Myslil někdy o těchto otázkách? Uvědomoval si, co jsme uvedli? Jistě nikdy ne. Všecko, co jsme uvedli, nejsou kořeny náboženské. Musíme ohledati kořeny.

Idee náboženské byly by sotva mohly po tak dlouhá staletí vládnouti světem, kdyby neměly kořeny své zapuštěny v individuelních citových potřebách každého jedince.

Člověk je tvor nevědomý, slabý a trpící. Jeho život — patříme-li na celek — je často nudný, častěji pln bolestí, ale velmi často i zcela nesmyslný. I normalný, prostý a nevzdělaný člověk uvažuje a uvědomuje si časem svoji nevědomost, přemítá o své nesmyslnosti, cítí svoji malomoc — trpí tím a touží netrpěti.

V jeho touze po netrpění, v citové touze po štěstí, niterném klidu a spokojenosti — v této touze sluší hledati základní prvky každého náboženství.

Člověk pudově veden je k touze po něčem, co by mu dalo rovnováhu, když se zmítá, co by mu dalo duševní klid, když zoufá, spokojenost, když trpí, vědění, když je nevědom, štěstí, když je nešťasten; slovem: útěchu a posilu, kdykoliv jí potřebuje.

Náboženství, nechť je jakékoliv, poskytuje takovou útěchu.

Co záleží, řekněte, našemu rolníku, našemu nádeníku, řemeslníku, dělníku na nějaké methodě? Nebo na thomistické metafysice, či snad na kultu, na politice, na církevní organisaci, anebo na čemkoli podobném?

Člověk chce býti šťasten. Jak, co a odkud základy svého štěstí béře, to vše prostému člověku je velmi lhostejno.

Prostý člověk má své náboženské názory ne proto, že mu je předkládají, a že si jim uvykl, aneb že je k nim donucován, — on je má proto, že jich k životu potřebuje: že jej utěšují.

Na tom vše ostatní — zvyk, dědění, násilí, podvody a cokoliv byste chtěli uvésti — nic nemůže změniti.

Náboženství vyvěrá z nevolnosti citové. Abychom ohledali základy náboženského myšlení vůbec, učleňujeme nevolnost citovou ve čtyři skupiny:

1. Z uvědomění nudnosti, střízlivosti a prázdnosti života vzniká nevůle touhy po zkrásnění.

2. Z uvědomění vlastní své osobní nevědomosti a nevzdělanosti vyplývá nevůle žádosti po vědění.

3. Z uvědomění utrpení fysického a ze znalosti vlastní své slabosti a bezmoci vzniká nevůle touhy po ovládání.

4. Z celkového vyššího přemýšlení o životě a vyplývajícího odtud uvědomění si vlastní bezvýznamnosti, nesmyslnosti a nedokonalosti vyvírá touha po smyslu a rozumnosti, vyšší filosofická touha po dokonalosti.

Stopujme, jak staví se náboženství k základním a možno i říci pudovým těmto potřebám lidských citů, k touze po kráse, vědění, moci a dokonalosti, a uvažujme, zda-li, anebo také jak je náboženství ukojuje.

Náboženství ukojuje touhu mass po zkrášlení života. Nechceme tvrditi, že nebylo by lze ukojovati umělecké touhy prostého člověka i jinak, než nábožen-

sky, ale tvrdíme, že dnes uměleckÝ život mass je většinou jen náboženský.

Občasné bohoslužby poskytují jednou za týden příležitost k vymanění se z nudy a prostoty života, příležitost k očištění, vzpružení a kochání se krásou. Architektura kostela, zvuky zvonů, hlasy nástrojů, světla skel, tvary soch, skulptur, řezeb a úkonů, vůně rouch, svící, kadidel a olejů, hudba slov a písní, tony modliteb a řečnění, ano i pohyby těl a nástrojů, vše to sladěno v mohutný a velebný celek, poskytuje prostému našemu člověku pramen, z něhož ssaje i dýchá všemi smysly, aby ukojoval své touhy po kráse, a léčil bolesti nudy, sprostnosti a jednoduchosti svého ubohého života.

Všecky důležité okamžiky života jeho, všecky vážné události veřejné, všecky hlavní události roku slunečného jsou v jeho náboženství umělecky vystřiženy, zdůrazněny a vymodelovány.

Ale to vše není pro duši jeho jen uměním, jen sobeckou, všední smyslovou radostí . . . Ach, nikoli! — To vše má hluboký vztah k jeho životu, neodstranitelnou souvislost s celým jeho nazíráním, čitím, i s jeho ovládáním.

Náboženství ukojuje touhu mass po vědění. Obyčejně říkáme: massy jsou nevzdělané. — Ale je v tom jistá chyba. Prostý člověk ví téměř všecko, o čem myslí, že potřebuje věděti. Jeho touhy vědomostní jsou jeho náboženstvím vskutku ukojeny.

Je sice pravda, že náš člověk nezná ani přírodovědy, ani fysiky, ani chemie, ani biologie, ani národního hospodářství, politiky nebo lidských dějin — on nezná často ani nejprimitivnějších poznatků a vymožeností nové doby,*) ale tím spíše bude nám připustiti, že jeho žízeň po vědění jest uhašena.

Bez jistého, všeobecného a uspokojujícího vědění nemůže člověk vůbec žíti, a náš evropský člověk, jak vidíme, žije i je spokojen.

Spokojenost umožňuje mu jeho n á b o ž e n s k é vědění. Není-li na ruské vesnici školy, je tam kostel,

*) V Rakousku 29%, v Rusku 79% obyvatelstva neumí ani číst ani psát.

a tak bývalo i u nás. Kostel podává vědění z míry přístupné, snadno osvojitelné a což nade vše: duši prostého člověka plně uspokojující.

Podstata náboženského vědění mass je velmi prostoučká. A není tou podstatou ani náboženská metafysika, ani mravouka, ani věrouka nebo liturgika náboženská, jak by nám rádi namluvili. O takové věci lid nedbá.

Podstata úkoje nutkané vědomostní touhy prostého našeho člověka nespočívá vůbec v nějakém skutečném vědění, nýbrž v důvěře, že bůh ví vše, co člověk věděti potřebuje, a v důvěře, že bůh nedopustí, aby člověk pro svou nevědomost nějak trpěl.

Připojíme-li k této základní náboženské důvěře ještě jen několik prostinkých vět o původu, určení a o božském poslání života, něco vědomostí kultových a hospodářských, utvoříme si přesnou představu o vědomostní míře úkoje, kterou náboženství lidu poskytuje.

Ale nekritisujme, nejsme k tomu oprávněni. Náboženství u k o j u j e touhu po vědění, ukojuje ji snadno, plně a pro člověka uspokojivě. Zabraňuje tím bolestem zoufalstvím i nejistotám, jimž byl by vydán člověk, jenž byl by si vědom své nevědomosti.

Náboženský člověk ví všecko. On je plachým, důvěřivým ptáčetem na rukou Páně, a Pán v í a Pán z n á, a tak náš věřící a důvěřující nepotřebuje vědět . . .

Pochopujeme také, proč neexistuje náboženství, ve kterém by touha po vědění byla ctností . . . Ach, touha po vědění? — Je bolestná. Náboženství má bolesti léčiti a proto náboženství velebí ne touhu po vědění, nýbrž d ů v ě r u, bezmeznou niternou důvěru a oddanost k bohu. Bůh vše v í, vše ovládá, všemu rozumí a vše může. Důvěřuj, pokoř se, on tě neopustí.

Teprve na vyšších stupních aneb u vyšších tříd společnosti shledáváme se s obsáhlejší naukou nevědeckou (metafysikou nebo věroukou), kterou náboženství ukojuje touhu po vědění lepších svých lidí. A opět tu zdůrazněme: ukojuje ji v celé svojí šíři. Náboženství nejsouc v bádání svém — díky methodě — nijak omezeno, může ve stručném, ano obsahově zcela

nepatrném učení svém poskytnouti věřícím vše, po čem duše jejich touží. Jsou to sice učení nevědecká a primitivní, ale jsou umělecká a citovým potřebám vyhovují.

Citové potřeby, to snadno pochopíme, budou se týkat bolestí a utrpení. Metafysiky náboženské musí být takové, aby bolesti lidské uspokojivě a co nejsnadněji léčily. Mluvíme o jejich podstatě v části následující.

Náboženství ukojuje touhu mass po ovládání zlého. Hledíme-li na problémy života celkově, tož mohli bychom rozeznávati bolesti dvojí: Jedny vznikají odtud, že nemohu dosáhnouti toho, po čem toužím (svého štěstí, blaha, dobra); druhé, že potkává mne, anebo že jsem nucen prožívati něco, po čem netoužím.

Pokud dosažení blaha a štěstí leží v mých vlastních rukou, to jest pokud mohu ze své vlastní moci uskutečňovat vše, co chci a oddalovat od sebe vše, co nechci, nepotřebuji k tomu žádného náboženství.

Ale o s o b n í m o c náboženského jedince daleko nesáhá . . . Zasel včera žito. Jeho vzrůst i úroda není v jeho rukou . . . V chlévě dobytek stojí — není v jeho rukou . . . Má ženu a děti — nejsou v jeho rukou . . . Má stavení, majetek — přijde oheň, povodeň nebo válka — nebude v jeho rukou . . . Život jeho a jeho zdraví? Nejsou v jeho rukou . . . Všude, se všech stran číhá na něho tajemné, neznámé a osudové, které vystavuje jej náhodě a činí bezmocným, slabým a malé mysli. V posled, když vše uváží, nic není v jeho rukou. On stojí tu se svými city, se svými strastmi, bolestmi a utrpeními malomocen a zoufalý. Vše, po čem touží, i vše, co mu bolest působí, jest mimo dosah jeho ovládání. A zlo jej drtí a hrouti a hrozí jej zničiti. A není to zlo nepatrné: Je to hlad a nemoc, je to krupobití, válka, křivda, ústrky, úmrtí; odvod nebo odchod milého; jsou to bolesti zhrzených lásek, vášně, zima, nouze, nezaměstnanost — kdož by dovedl vypočísti všecka utrpení, jimž nemajetný člověk je vystaven a která jej hubí, lámou, ničí, k smrti kosí anebo vedou k sebevraždě?

A vše to zlo není v rukou našeho člověka.

Hleďte: Teď přistupuje k němu kněz, kteréhokoliv vyznání a takto mu praví: „Jak, ty trpíš? Ty pravíš, že zlo není ve tvých rukou? A což ty nevíš, že v š e, co se děje, děje se z vůle Boží a že Bůh je dobrý, spravedlivý a dobrotivý? Pros, modli se, zaplať, vykonej oběti, jež na tobě žádá, a Bůh ti pomůže. A i tehda, kdyby snad nepomohl, on obrátí vše v dobro a mnohokráte ti vše vynahradí."

Potom přiučí kněz našeho člověka úkonům kultu: úctě, darům a různým nepatrným zevnějšnostem. Ach, měl-li kdy vděčnějšího žáka?

Hle, náš člověk nemusí už trpět zlem, není více bezmocen, není sláb, není opuštěn; o n o v l á d á, c o n e o v l á d a l.

Učiní, co si bůh žádá, a bůh mu pomůže.

A člověku je sladce, teplo, klidní se, odevzdává se do péče boží a snáší trpělivě vše, co jej potkává: „Jsme v ruce Tvojí, Bože, vůle Tvá se staň!" — vzdychne a snad se i modlí, a v jeho duši sídlí víra, že není více sám, že není sláb a bezmocen, jako prve byl, ale že za pomoci boží stal se pánem všeho.

Tak jako kultu není nic nemožného, tak ani našemu člověku není nadále nic nemožného. Je silen, spokojen a šťasten, neboť stal se pánem života.

T e n t o ú t ě š n ý a p o s i l u j í c í ú k o j r o z b o l n ě n ý c h c i t ů b e z m o c n é h o č l o v ě k a, ú k o j, k t e r ý z a p o m o c i — z c e l a n e p a t r n ý c h a s n a d ň o u č k ý c h ú k o n ů — k u l t u u m o ž ň u j e o v l á d n u t í n e o v l á d a n é h o, p o v a ž o v a t i s l u š í z a p o d s t a t n ý z n a k v š e h o n á b o ž e n s k é h o.

Myšlenkový pochod úkoje toho je prostoučký, ale jeho cena útěšná jest vysoká. Myšlenkový pochod, jak jsme již uvedli, je takový: Tak jako kovář ovládá své kladivo, tak jsou i bytosti, které ovládají: tato moře, ona oheň, jiná smrt a válku a jiná opět něco jiného, (anebo po případě jedna bytost vše to v celku *); a tak jako kovář, zavděčíš-li si ho, oková ti kladivem

*) V katolictví není jedna bytost; pro každou bolest je tu jiný svatý a nad nimi ještě „nejmocnější orodovnice" Panna Maria, ochránkyně trpících. A nade všemi teprve Bůh. —

svým kolo, tak i tyto bytosti poslouží tobě, požádáš-li je o to, a dáš-li jim něco v náhradu.

Podrobnosti myšlení toho jsou významu podřadného. Jaké jsou tyto bytosti a kolik jich je, tomu učí náboženské metafysiky; o tom, co se jim má platit za jejich námahu a jak si je máme předcházeti, chceme-li od nich něco obdržeti, o tom dočítáme se v náboženských mravoukách a liturgikách.

Jsme nuceni uvésti příklady, abychom nebyli viněni z upřílišňování.

1. Užívání amuletů, fetišů, jistých slov, čar anebo podivnůstek vyskytuje se na prvém stupni náboženského vývoje. Pomíjíme je, aby nebylo namítáno, že se jedná o pověru a ne o náboženství.**)

2. Machar uvádí, že jistá děvčata myjí se o poutích ve Vambeřicích na delikátním místě zázračnou vambeřickou vodou; patrně z důvodu, aby se na společném noclehu buď nenakazila nebo neobtěžkala. (Fakt: zázračná voda ovládá chorobu.)

3. V květnu 1906 dala správa paláce říšské dumy „na přísný rozkaz cárův“ rozvěsiti v paláci dumy ne méně než 68 obrazů různých svatých. Z těch bylo 20 obrazů „Matky Boží“, 20 „Mikulášů divotvorců“ a 20 Matek Božích „nezhotovených rukou lidskou.“ (Fakt: Divotvorné obrazy ochrání cara před konstituční dumou.)

4. Při katolických procesích o křížových dnech modlí se věřící: „Od zemětřesení, krupobití a bouřky, od moru, hladu a války, od pádu dobytka, uchovej nás Pane.*)

5. Za soptění Vesuvu r. 1906 obyvatelé úbočních městeček a vesnic shromažďovali se v kostelích a nosíce stříbrnou sochu zázračného sv. Januaria, pořádali průvody a modlení, aby umenšili hněv boží a soptění

**) Tak na př. v Srbsku mají hospodáři před domem v zahrádkách na žerdi (i popové to mají) holou koňskou lebku, aby se dobytek nenakazil. (Fakt: Lebka ovládá dobytčí nemoc.)

*) „Hlídka“ (1906, čís. 11), časopis katolický, uvádí, že katoličtí kněží modlí se i proti „hvězdám moronosným“ — kometám, což prý však už neodpovídá „dnešním potřebám lidovým“.

Vesuvu zastavili. (Fakt: Sv. Januarius disponuje soptěním Vesuvu.*)

6. Malý Lutherův katechismus vykládá, že v modlitbě otčenáše, ve větě: „Chléb náš vezdejší dejž nám dnes“ může věřící prositi Boha netoliko za chléb, ale i za jiné věci. Tak může žádati: o obuv, o šaty, o dům a pole, o dobytek, o peníze, o bohabojnou a věrnou manželku, o dobrou vládu, o bohabojné děti, o pěkné počasí, o mír, o zdraví a kázeň o čest a o dobré přátele. (Fakt: Několika slovy lze ovládnouti skoro všecko.)

7. Tolstoj ve svých listech a vzpomínkách vypravuje, kterak jako mladý důstojník nasekal dluhů a líčí své nesnáze: „Večer prosil jsem Boha snažně, by vyprostil mne z tohoto nepříjemného postavení.“ Ale jak jest možné z toho vyváznouti, myslil jsem si, uléhaje. Představoval jsem si již všechny nepříjemnosti, jež zakusím k vůli tomu — jak počnou na mně vymáhati peníze, jak dostanu od velitele dotaz, proč neplatím atd. „Pomoz mně, Bože“, řekl jsem a usnul.“ (Fakt: Pán bůh ovládá placení dluhů.)

8. Vmysleme se na okamžik v duševní stavy věřící matky (nechť vyznání její jakékoliv), jejíž syn právě defraudoval peníze a je na cestě do Ameriky. Matka, ubohá, dobrá žena, sedí shroucena a sklíčena, vidí a slyší kolem všecek shon a všecko pátrání. Dočítá se, co bylo podniknuto, aby syn byl polapen. Představuje si osud, který by stihl její dítě, kdyby bylo chyceno . . . Bude se modliti, aby Bůh dítěti jejímu na útěku pomohl anebo nebude?

9. Když bude před volbami a biskupové si uvědomí, že by mohli zvoleni býti pokrokoví a svobodomyslní kandidáti, vydají toto provolání, anebo nevydají: „I my budeme ve svých modlitbách a obzvláště při oběti mše sv. prositi vroucně Pána Boha, aby hojným požehnáním doprovázel nastávající volby. Jelikož však společná a veřejná modlitba n e j s p í š e d o c h á z í v y s l y š e n í, nařídíme svého času pobožnost před

*) Na tom ničeho nemění okolnost, že v San Giuseppe Vesuviano, právě při těchto modlitbách a zbožném rozjímání, sřítil se kostel lidem přeplněný a 105 nejzbožnějších věřících zabil hned na místě.

vystavenou nejsvětější svátostí oltářní za dosažení šťastného výsledku voleb. Kéž se hojně a zbožně súčastníte této pobožnosti, milí diecesáni.“ *)

10. Tak hovoří dvě ženy:

— Já jich mám sedm.

— Nu, to můžete ještě mít — jste mladá.

— I já beztoho prosím Pána Boha, aby jich už bylo dost.

11. A stejně tak usuzují rabínové. — V bouřích současné revoluce ruské trpěli židé pleněním, pustošením a drancováním (tak zv. pogromy). V srpnu 1906 sešlo se ve Vasilkově v gubernii Kijevské 400 rabínů a ti vzali pogromy do rukou: Nařídili všemu židovskému obyvatelstvu Ruska jednodenní přísný půst, aby pro příště neudál se nikdy více žádný pogrom.

12. Také lidé vědecky založení mají své touhy po ovládnutí neovládaného.**) Autoru přihodilo se před lety, že přemýšlel o základních problémech náboženských. Uvědomoval si vliv tradic zděděných a výchovou i dresurou již od nejútlejšího mládí v děti vočkovaných. Snažil se vyměňovat z pojmů a představ rázu nevědeckého. Ale pojmy a představy ty vždy znovu a stále vracely se na mysl a hatily všecko vědecké myšlení. Unaven, rozčilen a předrážděn sklesl na sedadlo, a cosi podivného se událo. Ono vše citové, bezmocné, zděděné a vočkované, jakoby se bylo náhle slilo v jediný chaos, kmitlo, zatřepetalo se a zastínilo na ráz duši. A modlitba vroucí jako sen hnala se mozkem: „Ach, bože, bože, dej mi syny, abych jim řekl, že nej . . .“ Modlitba nebyla dovyslovena. . .

Bylo by lze patřiti na tisíce případů, hrubých i jemných, ale vždy vážně tragických a smutně lidských. Člověk u vědomí své bezmoci vytvořil své vidiny nadsmyslné, aby pomocí nejjednoduššího postupu myšlenkového dosáhl síly a moci všude tam, kde skutečně je sláb a bezmocen.

Všichni trpí a všichni časem neovládají. V bolesti a v bezmoci všech hledati sluší základní touhu po náboženském u většiny lidu.

---

*) Pastýřský list českých biskupů před volbami r. 1907.

**) Příklad nebudiž považován za vymyšlený.

Nebo náboženství všecky bolesti léčí a všecko ovládá.

Náboženství ukojuje touhu mass po dokonalosti. Duchová a rozumová vyspělost velké části lidstva není sice daleko od stavu nejprimitivnějšího, ale na tolik nesmíme jíti, abychom chtěli tvrditi, že člověk i na nejnižším stupni vývoje nežádá pro sebe jakéhosi uspokojivého a jemu příznivého výkladu života, který by jej jistým způsobem utěšoval, a který by mu pravil, že život jeho, tak, jak jej žije, i se vším, co s ním souvisí, jest moudrý, smyslný a dokonalý.

Potřeba výkladu takového vzrůstá v každém lidském jedinci, když trpí, aneb když myslí na své úmrtí.*)

Vyložili jsme již, jaké množství osudového a neovládaného čeká na všech cestách člověka. Náš člověk setkává se se vším tím zlem, prožívá je až do pramene, trpí, strádá, zápasí s ním nebo se mu poddává; vítězí proti němu, nebo podléhá. A naposledy, po řadě nevalného počtu dní, když byl protrpěl skoro vše, co život k utrpení lidem předkládá, a když byl pojistil po sobě nové tvory, kteří půjdou stejnou cestou utrpení za ním, tehdy odchází a umírá a uzavírá účty svého života.

Lze sobě sotva jasně představiti niternou úzkost a zoufanlivý stav trpícího, slabého člověka, jenž vidí a uvědomuje si takto svůj stav, nemá-li při tom jasné odpovědi k otázkám: „Proč trpím? — Nebo snad žiji jen proto, abych trpěl? A jaký to má vše smysl?“ . . .

Vědomí bezsmyslného utrpení je stav bolesti všech bolestí nejhroznější. Zoufalství bývá častým jeho výsledkem. Proto vědomí bezsmyslnosti života vede k nežití. Ale lidé touží po životě! Učení, které bude dávati utrpení našemu výklad primitivnímu citu uspokojivý a tím i výklad a smysl našemu životu, učení takové bude přijímáno všemi lidmi s jásotem a nadšením; ano, bude pokládáno přímo za nejvyšší, za nejvzácnější a nejsvětější, za nejdokonalejší ze všeho toho, co lidská mysl kdy vytvořila.

Učením takovým je náboženství.

---

*) Je-li člověk šťasten, žije-li v blahobytu a rozkoši, po smyslu života se neptá.

Náboženství podávají uspokojující výklad každého — i nejnesmyslnějšího života způsobem velmi rozmanitým. Jedno brutalně a nesmyslně, druhé delikátně nebo filosoficky. Lze pozorovati, že téměř každý člověk má svůj zvláštní, duševní jeho vyspělosti přiměřený výklad, kterým dokazuje, že život, kterým žije, má s m y s l.

Můžeme ovšem z náboženských základních takových učení vyzvednouti jen ona, která jsou nejrozšířenější a rázu všeobecného.

Sestavujeme je v pět skupin.

a) U č e n í, ž e z l o j e s t d o b r e m.

Kdo, řekněte, přistoupí k loži nevyléčitelného, aby mu řekl: „Není pomoci. Ještě dvě tři leta protrpíš, pak zemřeš a bude všemu konec.“ A jsou zla ještě horší, než nevyléčitelná nemoc. Mluvili jsme o nich. Všecek národ, celý kmen byl přepaden, muži byli pobiti, mladíci spoutáni, ženy znásilněny a odvedeny do otroctví — dělali to tak barbaři, činili to pohané, jednali tak křesťani. Uvažujte, že mezi těmito ubohými a zotročenými vyvstane lékař, učitel, jenž bude chtít dáti lidu útěchu. Bude sotva možno, aby řekl: „Otevřte oči a popatřte: „Muže vám vybili, majetek odňali, těla zprznili, svobodu zničili.“ — On řekne: „Nezoufejte, zlo, které trpíte, není zlem, nýbrž má jistý hluboký, tajemný, vám těžko pochopitelný význam. Zlo toto přivádí vás k bohu, sbližuje vás s bohem — a sblížení se s bohem, jest jediný pravý smysl života— a proto z l o, j e ž t r p í t e, j e s t d o b r e m.“

K ř e s ť a n s t v í je takovým učením, a ukazovali jsme již, jak v zajetích a mezi porobenými a potlačenými vznikalo, ano stopovali jsme i základní prvky jeho učení. I chudoba, i poddanství, i poslušnost, i utrpení tělesné, nemoc, bída, protivenství — vše to jest v křesťanství zctnostněno a vyhlášeno tak buď přímo, neb nepřímo za vyšší náboženské dobro.

Útěšný význam učení takového sotva kdo může vážně popírati.

Také jeho myšlenkový postup není tak nepřirozený, jak se na prvý pohled zdá.*)

*) Jeho filosofická podstata jest ovšem velmi jednoducha. Činí prostě z nouze ctnost a tím ovšem všechnu zoufanlivou bolest jedním rázem láme.

Tu zkušenost, která vždy znovu a znovu se potvrzuje, že b o l e s t v e d e k b o h u, znali již ode dávna všichni národové. Od zkušenosti té k učení nevědeckému, ale útěšnému: B o l e s t j e p r o t o, a b y v e d l a k b o h u (a má tedy svůj úkol, svůj význam a s m y s l!) k učení takovému jest jen jediný náboženský methodický krok.*)

Úkolu útěšného bylo tím dosaženo a odtud pochopíme, že učení tak absurdní a zvrácené je všeobecně velebeno. Je rozvedeno do detailů. Všecko zlo má smysl: „Vy chcete odstranit válku? Ale vždyť válka má smysl. Bůh přivádí utrpením jejím zbloudilé duše k sobě. — Chcete vymýtit chudobu? — Bůh c h c e míti chudé, utištěné a trpící. Ti všichni jsou mu blíže. Kdyby nebylo bolesti a utrpení, — nikdo by na Boha ani nevzpomněl.

Však jsme stopovali již historii této ctnosti z nouze a viděli jsme, že se křesťanství vskutku podařilo během patnácti set let přivésti u t r p e n í m, c h u d o b o u, p o s l u š e n s t v í m, p o d d a n s t v í m a p o r o b o u k bohu většinu evropského lidstva.

b) U č e n í, ž e b ů h (a n e b o v y š š í b y t o s t i) s á m o s o b n ě ž i v o t l i d s k ý ř í d í.

„Ach, ovšem, je mnoho utrpení; ale vše, co se děje, děje se z vůle vyšších bytostí, a ony jsouce mocny, dobry i spravedlivy, nepřipustí žádného skutečného zla, jen učiníme-li čeho na nás žádají. Jsme v rukou božích", praví křesťané, „nic zlého se nám nemůže státi. Jest nejlépe v utrpeních a ve strastech oddati se plně do vůle boží, a bůh již učiní, co nejmoudřeji za dobré pro nás uznává. Bůh vše může, vše stále řídí a všechno ovládá. Jeho řízení, jeho ovládání a jeho podnikání jest dokonalejší podnikání a jednání člověka a proto jest nejlépe svěřiti vše činnosti a vůli boží."

Tu přestávají všecky pochyby: Jest-li že vyšší bytosti řídí svět a způsobují vše, co má vztah k člověku, pak způsobily také moji nemoc, porobily náš národ, ubily moji manželku, ztrýznily naše děti. A bohové

*) Stejný krok by na příklad byl: Krupobití vede lidi k pojišťování. Krupobití je proto, aby se lidé pojišťovali. P r o t o m á k r u p o b i t í s m y s l a j e d o b r e m.

jsou moudří a dokonalí a proto i naše bolest a všecka bída našeho života má smysl a je dokonalá. Kdož povrhl by výkladem, který bolest mírní a zoufanlivost takto utěšuje?

Uveďme příklady.

1. Náboženští liberalisté shrnují asi tak toto učení:

„Jsou okamžiky, kdy se člověku zdá, jakoby bořil se mu pod nohama svět — jakoby všechny plány, sny, naděje a tužby zhltla černá jakási propast, která vzala všechno — jen jeho ne! Jsou to chvíle hrozné. V takových zdá se, že prchly smysly i rozum a do lebky dere se černý satan: zoufalství! . . . Když živelní pohroma zmařila práce celého téměř života, když osud nelítostný zahubil bytosti nejdražší, když zdraví ohroženo — zbývá člověku přece ještě jeden mocný přítel, tam v nekonečné říši nad hvězdami, který vše ví, vše zná, který dovede . . . pokynem zvrátiti celý pořádek světa . . . a bez jehož vůle ani drobné ptáče se střechy nespadne.“*)

(Je to víra v stálé boží zázraky. Stopujme, jak se projevuje v praksi u neliberálů.)

2. „Bůh vše ví, vše zná a vše dovede. Nedopustí zajisté, aby nevinnost nešlechetnosti podlehla“, tak stejně soudili před staletími středověcí národové, když zaváděli ordalie. „Pojď jen klidně sem“ řekli. „Jsi obžalován. Podivej se: hodíme tě takto do vody — nu, co se zmítáš? — jsi-li nevinen, bůh ti z vody pomůže, jsi-li hříšník nechá tě tam . . . Bůh vše zná, vše ví a vše nejdokonaleji dovede.“ A hned na to hnávali tito naši dobří a vždy pravověrní různé obžalované přes rozžhavené železo, dávali jim do rukou žhavé uhlí, nebo ponořovali jich údy do vařící se vody. A byli-li tu sokové dva, tož — nechť jen spoléhají na činnost boží: svlékali se, dostali meče, a za pomoci boží padl vždy ten, který byl vinen. Tak prakticky vykonával přidělené mu úkoly bůh středověký.

3. „Bůh sám a vždy co nejdokonaleji řídí život. Proto je nejlépe neplésti se mu do práce a ponechati vše jeho svaté vůli“ — vykládá výměnkář Kvasnička.

*) Štech: Mladý živnostník, 98.

— Stůně mu syn, je to — zdá se — vážné, a radíte mu, aby poslal pro doktora. — „Ale, dejte pokoj", povídá Kvasnička, „s doktory! — Támhle Jezbera v tom byl hůř a vykřesal se bez doktora. Je-li v tom vůle boží, však on se Váša taky vyliže."

4. Anebo, jak to praktikují zbožní evangelíci: Dr. Podrábský zjistil, že očkováním usedliny z okraje kalicha, z kterého přijímali „krev Kristovu" nemocní, nakazila se morčata tuberkulosou. Evangelický časopis*) pojednával o otázce, je-li nutno na základě objevu toho zavésti pro každého věřícího zvláštní kalíšek, následovně: „Máme za to, že je nám nejlépe přidržeti se dosavadního způsobu, totiž — společného kalicha... Věříme-li, že v chlebě a víně právě přítomny jsou tělo a krev Spasitele našeho, pak nesmíme pochybovati, že s touto přítomností spojena je i zvláštní ochrana Boží před nákazou, z které se i vždy jindy u víře těšiti máme."

5. Myšlení takové není ojedinělé. V evangelických, Bohu upřímně oddaných rodinách nalezl jsem černé vývěsní lístky se stříbrným nápisem: „Uvalna Hospodina cestu svou a slož v něm naději, **ont zajisté všecko spraví.** (Žalm 37, 5)" ... Třeba uvědomovati si niternou oddanost, klid a spokojenost lidí, kteří učení takové v duších svých hodnotí ne jinak, leč jako nejpravdivější jistoty vědecké.

c) Učení, že všecka dění životní — neli zde na zemi, tož najisto ve spojení s „životem posmrtným" za spolupůsobení božího k dobrému, moudrému a spravedlivému směřují.

Učení toto ve spojení s učením předešlým usoustavněno dává synthetický názor o životě, jejž shrnouti můžeme také do slov: vše jest dobré. Stačí doufati a věřiti a vykonávati předepsané úkony kultu a pliniti „vůli boží", vše ostatní bude bohem řádně uspořádáno. Bůh dobré naše odmění, utrpení naše nám vynahradí a zlo jiných potrestá. A tak není v životě ničeho, co by způsobiti mohlo neklid náš, rozbolněnost,

*) „Evangelický Církevník", 21. září 1905.

nebo zoufanlivost: vše jest dobré, aneb se aspoň v dobré promění.

Tak najmě nemoci, hlad, mor, válka i jiná utrpení velkého druhu nejsou nijak bez významu a nejsou také nespravedliva. Bůh užívá jich jako trestů na hříšné lidstvo a jako prostředků, kterými provádí tajuplnou svoji vůli.**)

Uvádíme jen několik ze řady příkladů.

„Každému stvoření jest užitečno v š e, co mu Prozřetelnost posílá, a je mu to užitečno právě v tu dobu, kdy je posláno." Marcus Aurelius.

„Život světa se uskutečňuje čísi vůlí, někdo koná tímto životem celého světa a našimi životy jakési své dílo. Ten, kdo je koná, jest to, co nazýváme Bohem." Tolstoj.

Aneb ve výkladu dějin: „Bůh použil Assyřanů a Babyloňanů, aby trestal národ Boží*), Peršanů pak, aby jej zase pozvedl; Alexandra a jeho prvních nástupců, aby jej podporoval; Antiocha a jeho nástupců, aby jej cvičil; Římanů, aby jeho svobody proti králům Syrským chránili. — Židé potrvali až do Ježíše Krista pod vládou týchž Římanů. Když pak jej zavrhli a ukřižovali tíž Římané, aniž by si toho byli vědomi, propůjčili svých rukou k p o m s t ě b o ž s k é a vyhubili tento nevděčný národ." (Bossuet: Discours sur l' Histoire universelle.) A stejně i jinde: „Co jsou o k u v í r y výboje a zříceniny? Dobyvatelé nejsou pouze šťastnými loupežníky, pustošiteli země; oni stávají se nástroji nebeských rozsudků, ruka boží je pohání; ona vede jednoho proti Asii, kterou chce zvrátiti, druhého vrhá proti Africe, kterou chce ztrestati; provádí tohoto hrdinu Evropou, kterou chce zpustošiti. Trosky říší jsou jen stále trvajícími pomníky pomsty Věčného." (Louis Leroy: Katolická filosofie dějin.)

Lid ovšem nezná dějin, (dějinné tyto úkoje jsou pro vzdělance), ale lid je vystaven nehodám a četným

**) J. Svozil ve své práci: „O klerikalismu" 38. na př. uvádí: Šel jsem kolem sedláka, který kopal v poli. — Vyslovil obavu před krupobitím. — „Jste pojištěn?" tázal jsem se. — „Ne, kdyby lidé byli hodni, to by bylo nejlepší pojištění. Pán Bůh by nás pak netrestal kroupami a přívaly."

*) Babylonské a Assyrské zotročení Židů.

příkořím. I to vše je v rukou Boha, jenž s námi někam směřuje — cosi dokonalého obmýšlí.

A prostému konečně ku štěstí stačí, ví-li, že vše Bůh řídí, že vše může a že vše k dobrému a ku spravedlivému směřuje. Vy jste našemu prostému ubližili? — „Však, dejte pozor! Však on vás pámbu taky najde. Pámbu peče oplatky." — A v duši je hned klidno a do mysli uhošťuje se mír, jakmile si náš prostý uvědomí, že netrpěl bezsmyslně a ne bez spravedlnosti. A o tento mír, o tuto spokojenost, o ten poklid duše pečovati a je pojišťovati — takový je hlavní a podstatný úkol každého náboženství. Rádi bychom to silně zdůraznili.

Pro křesťanství učení: „vše jest dobré" je zvlášť příznačné. Komenský ve svém Labyrintu světa předkládá je jako nejvyšší moudrost života.

Praví:*) „Ba i tomu jsem tu vyrozuměl, že čemu svět štěstí a neštěstí, bohatství a chudoba, poctivost a potupa říká, tito praví křesťané o tom rozdílu jmén ani slyšeti nechtí: pravíce, že všecko dobré, šťastné a prospěšné jest, cokoli z ruky Boží přichází. Protož se ničím nekormoutí, v ničem nerozpakují a nekroutí, buď že panovati neb sloužiti poručíš, buď rozkazovati neb poslouchati, buď učiti jiné neb se od jiných učiti, buď hojnost míti, neb nouzi trpěti, vše je mu jedno: S jednostejnou tváří půjde, jen aby se Pánu Bohu líbil, péči maje. Praví oni, že svět není tak veliký, ani tak vzácný, aby oželen býti nemohl. Protož se ani toužením po něčem, ani odjetím sobě něčeho nic nekormouti. Dá-li mu kdo políček v pravé líce, nastaví mu vesele i druhého; chce-li se s ním kdo o plášť nesnadniti, nechá mu i sukně: všecko na boha, svědka a soudce, oddávaje, a že ty věci k revisí a znovu přehlédnutí i spravedlivému rozeznávání časem svým konečně přijdou, jist jsa."

d) Učení tříd vzdělaných, že Bůh nečiní zázraků, ale že jest, a že je zárukou

*) J. A. Komenského Labyrint světa a ráj srdce, vydání F. Bílého, str. 181.

dokonalósti a smyslu všeho, co se děje.

Třídy vzdělané již po 100 let nepřijímají za své žádné z útěšných učení předem uvedených; mají jiná — všeobecným názorům jejich uzpůsobenější.

Značné přízni těší se z učení jejich t. zv. deism. Jeho úkol je týž, jako úkol učení: „zlo jest dobrem," neb jiných uvedených. Poskytuje smysl životu a zaručuje, že vše, co jest a co se děje, jest moudré, dokonalé, spravedlné, aneb že se takovým stane.*)

Pak, ovšem, lze býti i vzdělanému člověku klidným, spokojeným a šťastným, přes to, že nejsou mu tajny hloubky lidských běd a šílenosti a zvrácenosti lidského podnikání: Bůh jest, a Bůh za to ručí: Jest všecko záměrné, rozumné a dokonalé.

Někteří jdou v útěšné formě i dále a připouštějí, že bůh, třebaže není všemocný, (a nemůže tedy činiti zázraků), má přece možnost stejnou jako člověk působiti na tento svět užitím znalostí zákonů přírodních. (St. Mill.)

Tím ovšem je cesta fantasii a další útěše ve formě ovládání neovládaného (pomocí kultu) opět zcela otevřena. Ach, ovšem. Bůh tedy nemůže činiti zázraků, ale může nám pomáhati pomocí zákonů přírodních. Trpící žádnou pomocí nepohrdne.

Jiní (mezi nimi u nás Masaryk a Drtina) zdá se, nepřipouštějí vůbec žádného vtahování boha na náš svět (a tím ovšem padá všechen kult i všecka útěšná cena náboženství pro prostého člověka), ale za to učí existenci boha a jeho nadsmyslné, tajuplné správě všech věcí. (Něco takového ku štěstí zúplna stačí.) Kromě toho pak zdůrazňují, a to ovšem již i jiní před sto lety pravili, že bůh nemohl nebo nedovedl vytvořiti svět a život tak dokonalým, jak snad sám pů-

*) Deism odvodili někteří osvícenští filosofové srovnáváním všech známých jim náboženství. Tvrdili, že náboženství lidová jsou hrubá, sprostá a nevzdělanecká. Člověk vzdělaný nemůže jim věřiti. Člověk vzdělaný že může věřiti jen náboženství přirozenému, to je takovému, které se dostane, když se všecka nesmyslná náboženství složí do jednoho košíku a přecedí tak, aby z nich zůstalo jen to, co je všem společno. I zůstalo obyčejně: Bůh, duše a život posmrtný.

... jsem úsilím člověka ve zdokonalování ... víra dále šířit pomáhati."

... tranopisec.

... myslival jsem, že ... jen dva druhy věcí: ... a takové — které lze ...

... byl prožil mnohý smutný rok, ... ještě třetí druh věcí."

„... třetí druh stojí někdy na okamžik a někdy ... léta před tebou, jako divoký, černý a ... netvor, který hroznými, litými pařáty ... pro sebe svoji daň."

„... lze činiti? — Vyhnouti se, lichotiti mu ... To vše nemělo by smyslu: Tu stojí ... před tebou a vše je marno! Je jako pomatený ... Je to strašlivá, divoká bytost."

„... Ach, ani to není možno. Jest sil...

... Co počíti proti této potvoře, proti tomuto ... neovladanému osudu?"

... jest možné."

... musí mu říci: Dáš-li mi žíti, nebo ze... vše, co mám rád, anebo nezničiš, ... anebo mi jej uchováš, ... Vše, co se ... se ne ve ... mně

by rozvážný, myslící člověk — řekni — nabral chuti k životu? — Podívej se, dá se to snadno poznati, že všecko, co se děje, děje se s námahou a s utrpením. Rýpe to ve všem stvoření sem a tam, tak jako v nějaké hlučící vodě. Ale lze pozorovati, že je v tom rýpání a trpění nějaký smysl. Zlo klesá (i proti své vůli) a dobré proráží a žene se namáhavě vzhůru. — Jakási tajemná síla je tu a je stále činna: naráží, posunuje, chce zjednati pořádek; jakoby ruka šafáře a jeho pomocníků. A dobře tomu člověku, jenž zaslechl tichounce vší tou bouří znějící hlas hospodáře a pomáhá pánu bohu v jeho těžké práci.“ *)

e) Učení „vědecká“, která praví: „Není sice boha, ale jest ve všem pořádek, rozumnost a řád, jest vše zákonité.“

Učení, jehož podklad jest stejně citový, jako jest jeho úkol útěšný, a jako jsou jeho důvody nevědecké.**)

Shrneme-li všeobecně základní znaky učení podávajících úkoj touhy po „dokonalosti“, pozorujeme, že jejich myšlenková podstata jest velmi prosťoučká. Jedno prohlašuje zlo za dobro, druhé ovládá zlo sloužením bohu, anebo je maskuje vůlí boží, třetí přeměňuje zlo v dobro pomocí nového, jiného, pravého života (tam . . . na nebesích — kde se to všecko vyrovná), čtvrté skrývá zlo do existence boží, a páté maskuje je „přirozenou zákonitostí.“

Vše jedno, co a jak učení to praví. Jen když praví ono hlavně, po čem touží duch: **Všecko je dobré, život — (i v utrpení, i v bolestech, i při vší své nesmyslnosti) — má smysl.** To chce slyšeti slabý a trpící a to mu vskutku podává náboženství. Že každé učení takové bude váženo, ctěno a za svaté a pravdivé vyhlašováno — kdož by o tom pochyboval? — Citové potřeby žádají takového učení a náboženství ho duším poskytuje. Vzniknou ovšem ještě vážné otázky po vlivu útěšných učení takových na život. Obíráme se otázkami těmi později. Na tomto místě považujeme ještě za nutno obírati se na chvíli strašidlem klerikalismu.

---

*) G. Frenssen: Jörn Uhl.

**) Pro souvislost učení toho s přírodovědeckým racionalismem vykládáme je tam.

III. Náboženství a klerikalism.

Tři definice klerikalismu. Lze rozeznávati celé stupnice názorů o poměru náboženství a klerikalismu.

Slova jsou běžná, ale v názorech je chaos.

Již v definicích samotných je značný rozdíl.

Nejširší je definice Hoensbroechova: „Klerikalism je zneužívání náboženství k účelům světským."

Úže definují klerikalism političtí liberalisté: „Náboženství ve službách politiky — toť klerikalism." *)

A ještě opatrnější definici dávají evangeličtí anebo „modernističtí" katolíci:

„Klerikál je násilník, jenž neštítí se omezovat svobodu svědomí ramenem světským." **)

Je náboženská mravouka klerikalismem? Obírejme se definicí nejširší: Zneužívání náboženství k účelům světským. Definice praví, že náboženství má být jen niterné, svobodné, boží učení o životě a bohu, ale že nemá kráčeti za světskými cíli.

Bylo by to dosti hezké, kdyby v tom nebylo tolik utopie.

Což náboženská morálka je něčím jiným, leč využívání ideí náboženských k světským účelům? Praví-li Kristus, anebo dle něho Tolstoj, co bůh chce, a co lidé mají konat, zůstává učení takové bez vlivu na pozemský život?***)

---

*) J. Svozil: O klerikalismu, str. 1.

Aneb podrobněji: „Dává-li a slibuje-li stát církvím, nečiní to z pobožnosti, ale proto, aby za to něco dostal. Tam, kde četník nestačí, posílá kněze, aby učil národ trpělivosti a poníženosti, anebo ho strašil peklem... Tak to, co nemůže stát vykonat z vlastní síly, zkouší ve jménu boha. Stát platí kněžím, aby jich používal ku svým politickým cílům. A toto je klerikalism." (Poslanec Juriga na sněmě v Budíně.)

**) K. Dostál-Lutinov, Nový Život III. 228.

***) Tolstoj na př. učí: „Každý člověk vyšel na tento svět z vůle boží. A bůh tak stvořil člověka, že každý člověk může zahubiti svou duši, nebo ji spasiti. Úloha člověka v životě je spasiti svou duši; aby člověk spasil svou duši, je p o-

Což chtějí náboženští lidé připustit, že náboženské morálky jsou klerikalismem? Stejně jako Tolstoj, tak i jiní náboženští reformátoři s bohem nikdy nemluvili. Ale hleďte, jak vždy klidně a určitě vykládají a povídaji, co bůh chtěl, co dělal a co jest člověku činiti. — Jest to snad něco jiného, leč využívání náboženství k účelům světským? Vždyť žádné učení nemůže zůstati bez vlivu na světský život, jak mohlo by bez vlivu toho zůstati učení „vůle boží"?

Tolstoj, Kristus, car, papež i Pobědonoscev, všichni stejně využívají idee boha k účelům světským; liší se jen tím, že každý z nich vyhlašuje něco jiného za p r a v o u vůli boží . . .

Náboženství potřebuje ochrany násilím. Stopujme význam definice nejopatrnější: Klerikál prý je násilník, který omezuje svobodu svědomí ramenem světským.

Ach, jen kéž by toho nebylo potřebí!

Tažme se na příklad, zda snad n á b o ž e n s k á m e t h o d a nepotřebuje nějaké ochrany? Methoda, která praví, že člověk nemá se dívat na život lidí kolem sebe, ale že má myslit a jednat tak, jak mu to několik majetných lidí předpisuje. Methoda, která líčí, jak kdysi jednou bůh si vzpomněl a všecko, co lidé pro život potřebují vědět, komusi nadiktoval a jak dal pak právo bohatým, aby to lidu předkládali.

Potřebuje taková methoda, má-li se udržeti, ochrany násilím, anebo nepotřebuje? Nu, tažme se ještě: „Jak je to s methodou vědeckou? Co by se stalo, kdyby vyvstali lidé, kteří by se posmívali rozumovému a smyslovému poznávání, a kteří by tvrdili, že vše, co vidíme, je klam, co slyšíme, podvod, co čicháme, přelud, co cítíme a čijeme, že není. — Padne tím věda?" Učení taková vskutku vyvstala, ale zdaž, řekněte, bylo tím vědě uškozeno? Pro praktický život — to dnes většinou se uznává — má smysl jenom to, co vidíme, slyšíme, čicháme, chutnáme a cítíme, a na základě tom myšlenkově zpracováváme. Ale zavírat, anebo

---

v i n e n žiti podle vůle boží, to jest: odříkati se všech radostí života, pracovati, býti pokorným, trpěti a býti laskavým."

pálit někoho, kdo by to popíral — napadlo něco takového již někomu?

A podívejme se: V Anglii, ve Spojených Státech zakazuje se pod přísnými tresty popírati božský původ svatých písem . . . Necítil tu věřící zákonodárce sám, stejně jako to všichni jiní musí cítiti, že náboženská methoda je slabá a nedokonalá a že potřebuje podpory násilím?

Nu, tak volejte: „To je směšování náboženství s mocí!"

Ano, ovšem, že je, ale směšování nutné, důvodné a potřebné.

Uvažujte, dlouho-li by methoda náboženská obstála, kdybychom ji směli vystaviti veřejnému posměchu? Ale to je ve všech státech přísně zapovězeno. — A proč není zapovězeno posmívat se methodě vědecké? Není to snad proto, že by člověk posmívající se methodě náboženské, škodil této, a onen, jenž by se posmíval methodě vědecké že by škodil sobě? Methoda vědecká mocenské ochrany nepotřebuje, methoda náboženská jí potřebuje a proto ji má a **musí ji mít,** pokud budou lidé nábožensky cítit a usuzovat.

Tažme se, nejsou-li snad také metafysická učení náboženská nějak proti kritice slabá a choulostivá. Což na příklad: Trojice, svátosti, předpodstatnění, neposkvrněné početí, učení Augustinovo, pád prvních lidí, a jiná — jmenujte jakákoliv?

Věda snese torturu kritiky i posměchu. Posmívejte se, komu je libo, učení zákona Newtonova, Gay-Lussacova, Archimedova, posmívejte se jak chcete a čemu chcete z poznatků vědeckých, kritisujte je, popírejte — bavte se jimi, čiňte, co je vám vůbec libo. Na utváření a uplatňování věd zůstane to beze vlivu. — Nejspíše je možno, že vás budou považovati za blázny. — Ale nestanete se nikdy — zločinci.

Proneste však vědeckou kritiku náboženské metafysiky, (o posměchu již ani nemluvě), a rázem chopí vás koly násilné mašinerie.

Což, je v tom něco neopodstatněného?

Není ničeho neopodstatněného. Poznatky vědecké stojí samy sebou, stojí silou své pravdy a své jistoty (a ty, které nestojí, musí padnouti), ale učení náboženské metafysiky bez ochrany zákonodárcovy by neobstálo. Stačilo by něco delikátních nápadů nebo žertů, něco málo agitace a nejzákladnější učení metafysická byla by záhy ta tam. Tolik rozumovosti musíme přece i u věřícího zákonodárce předpokládati, že chápe úžasnou niternou slabost svých článků víry a že se snaží posíliti je odnímáním majetku, vězením anebo šibenicí.*) Není v tom jistě nic protismyslného, ale také ne nemravného, jak by nám liberálové rádi namluvili.

Nepotřebují snad také náboženské úkony kultové ochrany mocenské? Není třeba chrániti zastrašováním všech a drakonickými tresty „posvátnost" sošek, obrázků, svíčiček, stolečků, obratů, slov anebo svatých pohybů?

Uvážíme-li, že kult pomocí náboženské metafysiky a svého čistě uměleckého symbolismu ovládá neovládané a dává tak lidem útěchu, a srovnáme-li s tím skutečné ovládání zla i života rukou dělníka, inženýra, lékaře, právníka, tu ihned pochopíme, že každý pohyb kněze potřebuje státní ochrany, zatím co pohyby dělníkovy jí nepotřebují.

A vskutku shledáváme se skoro ve všech státech s přísnou, skoro až šíleně přísnou ochranou nejnaivnějších detailů náboženského kultu. V Anglii dle slov zákona trestá se rušení kultu odnětím všeho majetku a žalářem doživotním, u nás, dle nejposlednější prakse i pouhé nesmeknutí tresce se vězením. Uvažujme vědecky: K nemocnému jde kněz a lékař. Jeden nese mu útěchu fikce, druhý snad pomoc skutečnou. Ale úkon kněze chráněn je krutými zákonodárnými předpisy. Úkon lékaře vydán je na pospas všemu posměchu a vší neúctě.

Tu stejně jako jinde dokumentujeme: náboženský kult, ovládání fiktivní potřebuje

*) R. 1902 redaktor Alois Hajn na zvláštní žádost biskupa Brynycha odsouzen k třídennímu vězení pro jakýsi článeček o „Božím Těle". — Byl již někdo odsouzen pro článek o lidském těle?

mocenské ochrany, ovládání skutečné a pomoc trpícímu skutečná ochrany té nepotřebuje.

Lidová náboženství jsou církevně organisována. Církev je organisace mocenská a hospodářská.

A k této církvi přicházejí dnes takoví dobří lidé a takto s ní hovoří:

„Církvi milá, církvi. My nic proti tobě nebudeme jinak míti, jenom, prosíme tebe, neužívej už své moci a nevykonávej žádného vlivu svým úžasným majetkem!“

Církev, jako náboženská organisace, potřebuje moci z důvodův náboženských pro posílení a podepření své methody, své metafysiky, kultu i své mravouky, a tito milí lidé prosí stejně milou církev: „Neužívej moci!“

Může býti většího změtení pojmů? . . .

Že také morálka náboženská potřebuje ochrany násilím, není třeba dlouho dokazovati. Je to především morálka církevní, to jest učení, prospěšně bohatým a mocným a škodlivé většině. Lze si sotva představiti fakt, že by pracující a porobený člověk nepochopil, v čem tkví prospěch jeho vlastní a že by se naposled nedomáhal toho, vyhlásiti úsilí o svůj vlastní prospěch za novou ctnost a za základ nové nauky.

Proto musí býti morálka poroby chráněna násilím. Děje se to omezováním svobody tiskové, omezováním slova a vědy a ovšem také i vykonáváním vlivu hospodářského na lidi chudé a nemajetné.

Jak by nepotřebovala ochrany morálka, která učí sebezašlapování a obětování se pro jiné? A jak by morálka tato nebyla ode všech moc a majetek držících ctěna a velebena, když jen ona umožňuje dnešní mocenské a hospodářské zřízení? Již sám osobní zájem dnešních silných nutně vede je k tomu, aby všemi prostředky — a tedy najisto: násilím — drželi učení, které je základním kamenem řádu, ve kterém odnímají nemajetnému pro osobní svůj prospěch polovici jeho výtěžku. — Řekněte, bylo by něco takového možno bez učení o „obětování se“ násilím udržovaného? . . .

Ale stopujme ještě idee náboženské útěchy.

A stopujme našeho zbožného občana: evangelíka, katolíka, žida neb theistu, když dostal do rukou moc, a když se ocitne v situacích, které hrozí vyvrátiti jeho duševní niterný klid, jeho tolik vytouženou spokojenost.

Vyvrácení takové může se státi snadno. Kritikou, rozborem, posměchem, pamfletem, satirou — ale což teprve, kdyby se užilo v š e h o — jako proti vědě lze všeho užiti a také všeho se užívá? . . .

Jak usuzuje tento náš zbožný?*) — Náš zbožný ucítí najisto hluboký niterný otřes, otřes, který se bude dotýkat všeho jeho myšlení i celého jeho života. Pocítí b o l e s t a p r á z d n o t o u, uvědomí si, že tato bolest stane se údělem i všech jiných, jejichž zájmy hájí, a je-li jen trochu opravdovým člověkem, počne najisto pečovati o to, aby podobné otřesy ideí poskytujících duši klidu na příště znemožnil. Povede jej k tomu niterná osobní zkušenost, povede jej k tomu touha po vlastním štěstí a povede jej k tomu vyšší, ano i nejvyšší p ř í k a z j e h o s v ě d o m í. — Pro zbožného člověka ochrana zájmů náboženských jest povinností nejvznešenější. — Co vy stavíte proti němu? Není-li to posměch, nepochopení, rozum anebo jen světáctví? — A co on domnívá se držeti a hájiti? — Ne-li že Boha, svatost, pravdu, štěstí a dokonalost? A on má v rukou moc, a tato moc je mu dána od boha. Je-li v tom něco myšlenkově neopodstatněného, odhodlá-li se náš zbožný, v případě vaší nenapravitelnosti uvěznit vás, vyhnati ze země, odejmouti vám majetek, poodříznouti několik pásů masa s těla, údy polámati anebo v zástupech všecky vás vybíti a vyvražditi? . . .

V tom není nic myšlenkově neodůvodněného; je to také historický fakt, ale je to především n u t n o s t, a není možno představiti si, že by tomu mohlo býti jinak.

Náboženská methoda je nedokonalá a nevede ku pravdě náboženská metafysika jest vědeckou nepravdou, náboženský kult je fikcí, náboženská organisace je násilná, náboženská církevní mravouka je lidu škodlivá, náboženská niterná útěcha je sebepřelháváním.

*) Myslíme na člověka v s k u t k u zbožného a ne jen víru a zbožnost líčícího.

A vy chcete a vy o to usilujete, aby všechno to žilo a udržovalo se bez násilí?

Nemyslíte, že jednáte ne nepodobně, jako onen hospodář, jenž přišel do chmelnice a takto hovořil: „Vidíš, vidíš, chmeli můj milý. Jak jsi krásný a jak ušlechtilý, a jak štíhlé a vzpřímené je tělo tvé! Jenom ještě jednoho bys neměl činiti: Nepni se tolik po tyčkách, které tě hyzdí, ale stůj sám a žij vzpřímá a tvoje dokonalost tím více ještě vynikne!"

Náboženství násilím stojí a s násilím padá.

Pokud bude existovat náboženství, bude existovat i zotročování a znásilňování ducha, nebo nepravdy nelze trvale udržeti jinak, leč násilím.

Ale namítají nám třetí, že problém, kterým jsme se obírali, není základním problémem klerikalismu. Podstata klerikalismu že není v násilném udržování a podporování ideí a úkonů náboženských, nýbrž že jeho podstata je v tom, že jisté třídy využívají náboženství ku svým mocenským a panovačným záměrům.

Obírejme se něco ještě tímto klerikalismem.

Jev, který se tu tvrdí, nelze ovšem popírati. Náboženství již po celá tisíciletí užívá se k porobování lidu, (to vše jsme již vykládali); zde řešiti je třeba spíše tyto otázky:

„Je to užívání, nebo zneužívání?"

„A je-li to zneužívání — tkví zneužívání v podstatě náboženství, či je to jen zjev dočasný?"

To jsou ony vážné otázky, na něž svobodomyslní protiklerikálové mají si vědecky odpověděti.

Je-li porobování lidu pomocí ideí náboženských zneužívání náboženství? Za poměrů normálních, kdy je náboženství ještě živé, kdy se rodí a je ve vztahu a vniterné spojitosti s celým životem a se všemi poměry i myšlenkovými i mocenskými a hospodářskými, za okolností takových lze sotva vážně mluviti o zneužívání náboženství, nechť již užívá se náboženství k čemukoliv. A stejně i jindy později náboženství v rukou lidí zbožných a věřících nemůže býti, hledíme-li na věc se stanoviska jejich, nikdy zneužito, nýbrž jen užito.

Ale jsou také poměry jiné. Bývají a jsou dlouho doby, ve kterých udržuje se a všemi prostředky balsamuje náboženství již staré, dávno vyžilé, náboženství, které ve svém celku nevyhovuje sotva kterému člověku, náboženství, ve které nevěří ani ti, kteří je hlásají, ani ti, kteří ho užívají.

Takové jsou poměry dnešní. Dnes — sotva lze o tom pochybovati — osoby obhajující a udržující officielní náboženství, obhajují ho a udržují ne pro ně samé, ani ne pro útěchu niternou, kterou jim poskytuje, nýbrž pro prospěch, který jim mocensky a majetkově přináší. V takových dobách lze vědecky mluviti o zneužívání náboženství.

Nicméně celá naše otázka je velmi choulostivá. V praksi, zdá se, sotva je možno vyřešiti ji. V praksi bylo by nutno zjistiti, zda osoby náboženství k svému anebo k obecnému prospěchu využívají, jsou věřícími, anebo nikoliv. Něco takového zjistiti je ve většině případů zcela nemožno.

Nechť již tedy jde o užívání nebo zneužívání, tažme se dále:

Je něco mocenského již v podstatě náboženství, že se tak často mocensky projevuje?

Všichni zbožní lidé odpovědí nám stejně souhlasně: V podstatě náboženství není nic mocenského. A všichni zbožní lidé, jakmile se dopracují k moci, budou nuceni své náboženství mocensky podporovat.

Nedokonalost methody, nevědeckost a nepravdivost metafysiky, neudržitelnost kultu, morálky i náboženských ideí — vše to již samo sebou, již ve své podstatě volá a touží po posílení mocenském.

Lze jistě vážně tvrditi, že v slabosti a nedokonalosti ideí náboženských, spolu s jich zbožněním a přehodnocením tkví podstata mocenského se projevování všech církevních náboženství.

Idee náboženské bez moci nelze ani šířiti ani držeti. Ale, co je to moc ve své podstatě, není-li to síla ozbrojených lidí, jimiž přední států disponují?

A proto musí býti církve v úzkém spojení s ozbrojenou mocí vojenskou.

Byly i jsou. Ve středověku měl Svatý své vlastní vojsko i svůj stát, dnes stojí v úzkém styku se dvory

a poskytuje za ochranu svých zájmů ochranu zájmů tříd vládnoucích.

U protestantů, pravoslavných, u galikánů nejvyšší hlava církve je spolu nejvyšším velitelem vojska. Je to zřízení modernější a dokonalejší — ono, o které římští papeži marně po celá staletí zápasili.

Obě základní moci jsou tak spojeny: moc porobující a zotročující těla: meč a střelná zbraň, i moc porobující rozum a ducha: náboženský citový úkoj bohem.

Chce někdo tvrdit, že je to něco „nepřirozeného"? — Chce se dovolávat někdo Krista, že pravil: „Království mé není z tohoto světa?" Ach, Kristus není církevní náboženství. Kristus moci ještě nepotřeboval, lidové, církevní náboženství moci potřebuje. A lidové církevní náboženství odvděčí se moci tím, že vše, čím se moc udržuje a posiluje, (pokoru, trpělivost, obětování se, poslušnost a poddajnost), že vše to vyhlásí za ctnost a za příkaz boží, jak jsme již mnohokráte na skutečných příkladech ukázali.

Tak i v nové době stojí na politickém zápasišti strana, jejíž podklad je náboženský.

Jako strana náboženská, jest neodvratně nucena toužiti po moci, aby jí podepřela i svoji methodu, i svou metafysiku i svůj kultus i své učení mravní. A nechť již její nauky politické a hospodářské jsou jakékoliv, nauky ty v očích jejich stoupenců nejsou obyčejným učením. Nauky ty jsou příkazem božím a proto nemůže býti jejich vyznavačům lhostejno, popíráte-li jim tyto nauky či nikoliv. Bůh, „jenž vše řídí a všemu dobře rozumí", ukázal těmto lidem cestu, po které mají kráčeti, i j e s t t o p r o n ě p ř í k a z b o ž í, a b y u č e n í s v é z a v š e c h o k o l n o s t í š í ř i l i, h á j i l i a u p l a t ň o v a l i.*)

*) Hrabě Schönborn pravil 22. června 1902 na schůzi katolické politické jednoty v Janovicích: „Jednota naše je sdružení v ě ř í c í c h k a t o l í k ů, kteří dle sil svých k tomu přispěti chtějí, aby náboženské a mravní nauky naší katolické víry v í c e n e ž d o s u d, nejen v soukromém, ale i v politickém životě skutečně prováděny byly, a věru jest si toho přáti, neboť Bůh, Stvořitel náš, jemuž děkujeme za všecko, co máme a čeho docíliti hodláme, výslovně od nás žádá, abychom Jemu z celého srdce, s veškerou svojí mysli sloužili. Jak ale možno rozumně se domnívati, že se toto,

Náboženství identické s klerikalismem. Klerikalism, zdá se, je dítě liberalismu. Svobodomyslní oddálili se již na tolik náboženskému životu, že každá náboženská praxe zdá se jim nečestnou a odpornou. Ježto však současně z důvodů citových i mocenských theorii starého náboženství drží, vypomáhají si z této nouze ideou klerikalismu.

Ve smyslu Hoensbroechovy definice je každá náboženská mravouka klerikalismem a tedy konec konců i každý skutečný projev náboženského cítění. Idea klerikalismu, jako něčeho od náboženství podstatně odlišného, má za úkol pojistiti spokojenost polovičních lidí. Těch totiž, kteří snaží se sklížiti vědu s vírou, cit s rozumem a zjevení se zkušeností. Těch, kteří jsou v rozporu s posavadní neudržitelnou křesťanskou praxí a kteří při tom nechtí vidět, že prakse jest jen výsledkem jisté theorie.

Kdybychom souhlasili s nimi, mohli bychom říci: K ř e s ť a n s k á p r a x e, t o ť k l e r i k a l i s m. Nebyli bychom pravdy daleko, ale bylo by to přece jen půl pravdy. I theorie křesťanská má na klerikalismu lví podíl.

Theorie křesťanská, tak jako i jiné soustavy náboženské k životu svému násilí potřebují a proto považovati dlužno klerikalism (t. j. násilnictví z důvodů náboženských) za podstatnou součást náboženství vůbec. Žádnému náboženství nic není tak odporné jako myšlenková svoboda a neodvislost báďací.

Následkem své rozumové a vědecké nedostatečnosti všecka náboženství potřebují a vždy budou potřebovati podpory mocenské. Musí se tedy úzce spřahovati s ozbrojenou mocí a musí — dle hesla: ruka ruku myje — za podporu, kterou samy dostávají, odměňovati se opět podporou t é t o moci. Tak dostaneme s p o j e n í c í r k v e a s t á t u, jak je dnes ve většině evropských říší provedeno.

Lidé, kteří budou útočiti na vědecké slabiny methodické, věroučné, kultové i mravoučné různých náboženství

---

tak jasně vyznačené Božské přikázání nevztahuje též na naše p o l i t i c k é j e d n á n í, které nejen pro každého z nás, ale vždycky pro celé množství lidí tak veledůležité jest?" (Čas, 25. června 1902.)

ství, — tito lidé vždy budou tupeni a pronásledováni, ježto jejich idee nelze srovnávati s ideami zbožných.

Idee zbožných (a tím spíše, jsou-li to majetní a panující) nejsou obyčejné idee lidské, nýbrž jsou to idee schválené aneb i diktované samým bohem, a proto nemůže býti nikdy majetným, mocným a zbožným lhostejno, zda ostatní lidé idee ty zavrhují, čili nic. — Naopak! Násilné uplatňování, a násilné vnucování pravé nauky boží bude se vždy a u všech náboženství jeviti jako nejvyšší dobro, jako ctnost a jako skutek bohulibý.

Žádati na náboženství, aby nebylo klerikálním, to jest, aby neužívalo moci a násilí ku své podpoře, k svému šíření, udržování a uplatňování; žádati něco takového, jeví se nám žádáním velmi nevědeckým.

Chyba není ani ve zvrhnutí, ani v zneužívání ani ve spojení moci a náboženství. Chyba je v základech methodických.

Chyba je v tom, že se myšlenkově připouští, aby se tvořily nevědecké idee sloužící potřebám c i t u a ukazující, že všecko zlo je dobré, mající smysl a dokonalé. A je chyba druhá v tom, že se připouští, aby buď jediný člověk, nejčastěji velitel armády, anebo jen několik lidí, nejčastěji velmi bohatých, aby několik těchto lidí rozmlouvalo s bohem a p ř e d k l á d a l o l i d u j e h o v ů l i.

Člověk, chce-li se vymknouti duševnímu a tělesnému znásilňování, musí si odvyknouti tvoření představ a idejí nevědeckých a konečně, což je stejně důležito, musí sám sobě býti i velitelem i knězem i bohem.

* * *

Pokoušeli jsme se v této kapitole zdůvodniti, že klerikalism, to jest užívání násilí ve věcech duchových dle jedněch) i využívání náboženství k mocenskému porobování lidí (dle druhých), jest ne neduhem, nebo vředem na tělech lidových církevních náboženství, nýbrž že je to nutný, neodmyslitelný a podstatný důsledek učení, které jest nevědecké, které slouží citu a které pro svoji útěšnou hodnotu stává se nejvděčnějším a

ničím nenahraditelným nástrojem poroby duchové, tak jako je meč nástrojem porobování tělesného.

Nic by neprospělo novodobému, vědecky založenému člověku, násilí náboženské odvrhovati, anebo je zatracovati, nesáhl-li by současně také na kořeny tohoto násilí.

IV. Náboženského názoru světového definice a kritika.

Obvyklá jednostrannost ve zkoumání problému náboženství. Snažili jsme se stopovati náboženství s několika hlavních hledisk. Pokusíme se odvoditi na základě tom vědeckou definici náboženství, abychom později přiblížili se k otázce: „Prospívá lidstvu, či škodí ‚pravá' zbožnost?"

Ukazovali jsme již, jak je náboženství jev z míry složitý, a proto pochopujeme, že spory v náboženství mohou býti nevyčerpatelny. Stačí k tomu, aby strany na jev pohlížející dívaly se jen každá s jiného hlediska.

Jest ostatně velmi zajímavo stopovati, jak velká část náboženských badatelů vidí v náboženství jen jednu jeho stránku.

Jedni vidí jen k u l t a praví: „Náboženství je ctění (obřadné) bytostí nadpřirozených."

Druzí vidí jen m e t a f y s i k u a tvrdí: „Náboženství jest smysl života nebo tvůrčí princip jeho." Nebo: „Náboženství jest instinktivní vědou ohromné většiny lidstva."

Třetí vidí jen m r a v o u k u a praví: „Náboženství je jistý poměr, který člověk stanovil mezi sebou a věčným a nekonečným světem čili původem a prapříčinou jeho." Nebo: „Náboženství je věcí ne rozumu, ale vůle, je síla, jež jediná podněcuje člověka k jednání nesobeckému, sociálnímu."

Čtvrtí vidí v náboženství jen ú t ě c h u a definují dle toho.

Pátí vidí jen porobující morálku, šestí jen pověrečnost a tak další opět jen jednu stránku. — Odtud ovšem pramení úžasná snadnost a nutnost nekonečných sporů.*)

*) Jsou konečně i školy, které definují náboženství tak, aby tomu žádný prostý člověk nerozuměl. Prostému člověku zůstává mínění, že náboženství je něco vskutku velmi tajem-

Již v tom, že tu jsou celé školy, z nichž každá zdůrazňuje jen jistou stránku náboženství, hledati sluší důvod pro naše mínění, že je nutno vyzvednouti jeho stránky všecky.

Tak jsme již byli postupovali a odvodili jsme: methodiku, metafysiku, kultus, mravouku, úkoj citový (rázu uměleckého, vědního, mocenského a dokonalostního), církevnictví i důvodné násilnictví náboženské.

Látku jsme tím obsáhli, zbývá podati definici.

Bude nutno stanoviti, která z těchto stránek jest pro náboženství prvotní, které jsou typické a které rázu jen druhotního.

Náboženství definice. Položme otázku tak: Pro kterou součást náboženskou prostý náš člověk váží si a oceňuje náboženství? Snad pro methodu, o které ničeho neví? pro metafysiku, které nezná, nebo pro církevní násilnictví? — On a s ním i lidé ostatní hodnotí náboženství především dle toho, co jim dává: dle míry jeho úkoje citového.

V poskytování úkoje niterných potřeb citových hledati sluší prvotní a základní element náboženský.

Prostudovali jsme tento úkoj a ukázali jsme, že je rázu uměleckého, vědního, mocenského a dokonalostního. Abstrahujeme-li ještě od uměleckosti náboženské, zbývá nám úkol náboženský takový: Úkolem náboženství je poskytnouti každému (i nejposlednějšímu) člověku uspokojivou znalost o všem, co jemu neznámo;*) umožniti mu (i při vší jeho slabosti a bezmocnosti) ovládnutí všeho, co neovládá, a potvrditi mu, co i při vší své nerozumnosti, při svém zlu a života svého bezsmyslnosti touží slyšeti, že vše, co je, je dobré a dokonalé... že jeho život má smysl.

Toto vše náboženství vskutku dává.

Ono dává znalost o neznámém. Ovšem znalost jen umělecky nebo mocensky (t. j. nevědecky)

---

ného a podivuhodného, něco, co nelze pochopiti, a že je tedy dobře, nestará-li se o to a klidně a spokojeně věří, co se mu k věření předkládá. — Učených takových definic jsou již celé stohy. Neobíráme se jimi.

*) A nikoliv tedy jen o tom, co je mu „nepoznatelno" — jak tvrdí Spencer.

odvozenou, ale přece: znalost. Ono praví, jak bůh vrhá blesky (člověku, jenž toho vědecky nezná), ono praví, že je bůh (jsoucno, které ku štěstí člověk potřebuje, ale nezná).

Ono umožňuje ovládnutí všeho, co člověk neovládá. Několika slovy Lutherovy modlitby, nepatrnými úkony kultu vše, co není v naší moci, jak jsme již uvedli, stává se možným.

Ono praví a dotvrzuje, že je vše dobré, anebo že vše k dobrému povede, a tím učí smyslu všeho bezsmyslného, spravedlnosti všeho nespravedlivého, dokonalosti všeho nedokonalého, účelnosti i pravidelnosti všeho bezúčelného a náhodného.

Normální člověk více ke štěstí nepotřebuje.

Má-li člověk znalost o všem, čeho věděti si přeje a čeho vůbec nezná, ovládá-li vše, po čem touží, anebo co mu zlo působí a čeho skutečně neovládá, a je-li ujištěn, že všecko a tedy i zlo, kterým trpí, je dobrem a dokonalostí — po ničem více netouží.

Náboženství je myšlenková soustava, která za pomoci nevědecké, jí typicky příznačné methody ukojuje citové touhy člověka: po znalosti neznámého, po ovládnutí neovládaného a touhu po dokonalosti všeho, co je nedokonalým.

Stopovali jsme náboženství nejhrubší. Poskytuje jednoduché umělecky a symbolicky odvozené znalosti o životě, o světě i přírodě — o všem, po čem duše primitivního člověka touží a čeho myslí, že potřebuje; poskytuje za dary, za úctu nebo za poslušnost k bytostem vyšším přízeň jejich, která projevuje se — tak se učí — náklonností Jejich a účinnou Jejich pomocí (neovládané stalo se ovládatelným); učí, že vyšší bytosti svět řídí a že je ještě jeden život, kde všecka nedokonalost života tohoto bude napravena.

Náboženství pramení v nevědomosti, v bezmoci a v nedokonalosti člověka.*) Pozorujeme proto typický a všeobecně známý zjev, že náboženství bývá zatlačováno rovněž tak

*) Četní pozorovatelé svorně potvrzují tuto zkušenost. Nejzbožnějšími jsou lidé nejnevzdělanější, nejslabší, nejchudší a oni, jichž život je nejnesmyslnější a nejnemravnější.

vědou, jako hospodářským a mocenským sílením jedinců a jako zdokonalováním života.

Viděli jsme, jak u lidí vědecky vzdělaných stalo se náboženství již jen jakýmsi trojjediným extraktem: Jest bůh a duše (neznámé); modlitbou a mravním životem lze nakloniti si boha (ovládnouti neovládané); je život posmrtný... (Ten a bůh jsou zárukami dokonalosti.) Vše ostatní považují vzdělanci za blud, nesmysl a lze jim to klidně činiti: Ponechali si z náboženství, co je jeho podstatou.

Jestliže jiní zavrhli i to, vytvořili si své zajímavé vědecké theorie o pravidelné zákonitosti života.

Náboženský názor světový s hlediska umění, vědy a ovládání. Náboženský úkoj rázu uměleckého považovati sluší — tak se domníváme — za druhotný a nepodstatný přípojek náboženství; za přípojek, který byl nutný a neodvratitelný v dobách, ve kterých náboženství tvořilo synthetickou kulturu a kdy musilo se snažiti obsáhnouti a ukojiti všecky touhy člověka.

Náboženský úkoj rázu vědního. Uvedli jsme, že člověk i nejprimitivnější touží po vědění. Náboženství mu je dává. Dává mu ovšem vědění nepravdivé (metafysické), ale tím, že vědění to primitivní city uspokojuje, touha po vědění je ukojena a člověk zůstává šťasten a spokojen i tehda, když nic neví a když je nevzdělán.

Ale náboženství jest také mocensky organisováno. Osoby držící moc církevní pozorují časem — a není možno, aby toho nepozorovali — že šířením se skutečného poznávání moc jejich upadá. Na něčem takovém nemohou zajisté míti interessu. Metafysická učení jejich mohou potřebovati jen nevědomí a nevzdělaní. Vědomému a vzdělanému není potřebí učení, že bůh sídlí na obvodě nebes a že pohybuje hvězdami; nabyl vědeckých znalostí o těchto záhadách. Ale vzdělaný nepotřebuje také učení, že bůh řídí bouřku, že honí mračna, že dává déšť, sucho, teplo a úrodu. Jenom naši nevzdělaní venkované po učení takovém ještě touží. Ba, hlouběji vzdělaní nepotřebují již ani učení, že bůh sesílá na lidi hlad, válku, mor anebo zlé vlády, aby je zkoušel, k sobě přiváděl, anebo trestal. Ale nevzdě-

laný potřebuje toho učení ku štěstí, neboť jsou mu všecky ty záhady vědecky neznámy.

Jak postupuje znalost skutečná, jak roste skutečné vědecké poznávání neznámého, tak krok za krokem neodvratně a nutně zatlačováno je poznávání života náboženské.*)

A poněvadž náboženství jsou dnes učeními mocenskými, postihujeme důležitý jev, že držitelé moci budou se snažiti zadržovati šíření skutečného poznání mezi lid. (Oni jsou nejvyššími představiteli církevních náboženství a udržují pomocí nich svoji moc.) O pronásledování a ubíjení každého nového poznatku vědeckého nebudeme tu již mluviti. Ukážeme čísla.

V absolutistickém Rusku připadá jedna škola na 2196 obyvatelů, v polokonstitučním a katolickém Rakousku na 1350 obyvatelů, v Německu (kde je všeobecné hlasovací právo již 50 let) na 826 obyvatelů, a v republikách: ve Francii na 473, ve Spojených státech na 210 obyvatelů.

Čím více škol, tím více skutečných znalostí, tím menší potřeba náboženství. Snaha despocie a vlády, šlechty a kněžstva po umenšení lidového vzdělání je opodstatněna a pochopitelna.

Náboženství ukojuje citovou touhu člověka po vědění. Má to za následek: Spokojenost a nasycení tohoto člověka a snahu církví vzdělání skutečného mu neposkytnouti.

Náboženský úkoj touhy vědní pomáhá udržovati neuvědomělost a nevzdělanost nejširších mass.

Náboženský úkoj rázu mocenského. Vysvětlovali jsme již, jak z uvědomělé slabosti nebo z bezmoci vzniká touha po ovládnutí toho, co není v našich rukou (nemoci, hladu, války...). Náboženství ovládnutí takové umožňuje. Lidé koupí svíčku,

*) Spencer dal se zjevem tím svésti a prohlašuje za náboženství učení o posledním — o absolutním neznámém — o „nepoznatelném". Není to vědecké. Vše, co již z oboru náboženského přešlo do vědy, nebylo nepoznatelné a bývalo to přece, pokud to bylo neznámo, součástí náboženství.

obětují několik haléřů, přeříkají několik slov a stali se silnými. Ona bolest niterná a zoufanlivá, která by je jinak byla dlouho znepokojovala a která by je pravděpodobně byla dovedla k tomu, že by byli přemýšleli, bádali, zkoušeli a podnikali něco tak dlouho, až by neovládané skutečně ovládli — tato bolest jest ukojena a přestává působit. Bezmocný, slabý a ubohý je spokojen a zůstává bezmocným, slabým a ubohým; tak působí na člověka náboženská možnost ovládati zlo zevnějšnostními úkony kultu nebo nekritickou poslušností náboženské mravouky.

Kult a morálka neposkytují pomoci; poskytují jen útěchu. Ony neovládají neovládané skutečně a realně (obrazy caru nepomohou, modlení soptění Vesuvu nezastaví, ale ani židovské posty nezastaví pogromy, jako nezastaví hlad, mor anebo válku život sebe ctnostnější), vše to jest jen fikce; jenom sen, jen výmysl ubohé, utýrané, bezmocné lidské duše. — Ovšem sen, kterého bylo hrůzným způsobem zneužito.

Pohleďte, jak náš čarovný a útěšný sen působí! — Prvý hrůzný dojem, který slabost a bezmocnost uvědoměná v člověku působí, dojem ten modlitbou, kultem anebo důvěrou v boha se zmírnil. Ano často zcela zapadl. A člověk už ničeho nepotřebuje. Člověk už není nucen bolestí svou k tomu, aby o svém zlu přemýšlel, aby je léčil, aby je odstraňoval — on je již ovládl.

„Máte špatnou vládu?... Modlete se — dle Luthera — za jinou."

„Stůně vám syn?... I je-li v tom vůle boží, však on se uzdraví."

„Mohli byste se nakaziti?... Oh, doufejte, že vám bůh zvláštní své milosti neodepře." A tak dále a vždy dále a ve všech možných variacích:

„Vložte na hospodina cestu svou, ont zajisté všecko spraví."

To je jen druhá stránka téže věci: **Jste v rukou božích — nemusíte nic dělat.**

Náboženství bezmocnost, slabost a neovládatelnost člověka neléčí; náboženství jen bolesti v nitru jimi způsobené uklidňuje, a tím skutečnému léčení a odstraňování lidské slabosti zabraňuje.

Náboženství svým kultem a svojí mravoukou bezmocnost, slabost a ubohost lidskou podporuje a udržuje.*)

Náboženský názor světový s hlediska učení o dokonalosti. Jak působí náboženský, všemi tolik vychvalovaný úkoj lidské touhy po dokonalosti.**) Nebude snad třeba dokazovati, že všecky způsoby, jimiž náboženství ukojuje touhu mass po dokonalosti, jsou nevědecké a již v podstatě své nepravdivé. Vše, co je vskutku dobré, rozumné a dokonalé, pojímáme již jako dokonalé. Po dokonalosti však touží me pro zlo, pro nesmyslnost a pro nespravedlnost.

Náboženství hoví této touze. Může tím dáti sice útěchu, ale nemůže dáti pravdivost anebo vědeckost světového názoru.

Učením, které ze zásady dělá z nouze ctnost a prohlašuje šmahem všecko zlo za dobro a žádostivo — učením takovým pro jeho zřejmou nesmyslnost není třeba déle se obírati.

Za to velmi oblíbeným jest u našich lidí onen výklad zla přírodního i socialního, který praví, že bůh užívá zel těch jako prostředků k trestání a napravování národů.

Tak se praví: válka jest trest boží, hlad jest trest boží...

Vzpomeňme na takový ruský hlad. Rok po roku, již hezkou řadu let vystupuje v Rusku hlad, který zbožný mužík ruský krotí úže staženým opaskem a přespáváním zimy na peci — ne nepodobně, jako mnohá zvěř. Stopujme tato čísla: Tři čtvrtiny ruské půdy jest v rukou šlechticů a carské rodiny. Také moc všecku držel do nedávna car a s ním spřežená, úplatná a nikým nekontrolovaná šlechtická byrokracie. A tak co v Prusku připadlo na hlavu ročně půldruhé koruny na školské vydání, připadalo v Rusku na týž účel na

*) To vše jsme ostatně již na křesťanství historickými fakty dokumentovali: Křesťanství zastavilo pokrok vzdělanostní na dobrých patnáct, šestnáct set let a bezmoc věřících nevyléčilo, nýbrž rozšířilo a upevnilo...

**) Wundt: Náboženské city a představy jsou ty, jež vztahují se k ideálnímu životu, odpovídajícímu všem přáním a požadavkům!

hlavu 15 haléřů. Nesouvisí s tím také nijak zvláštní onen zjev, že v Prusku nese 1 hektar ročně 1600 kg. úrody, kdežto v Rusku ani ne třetinu z toho? (500 kg.)

Bude tedy asi velmi pochopitelno, proč popové učí lid, že hlad je trestem božím. — Car je v nejbližším styku s bohem (jako nejvyšší hlava ruské církve) a popové jsou jeho služebníci. Lid, aby netrpěl hladem, bude se alespoň vroucněji modliti a bude tím oddaněji, tím pokorněji a poslušněji sloužiti bohu i caru.

Je pravda, ubohý, nevědomý a bezmocný náš prostý člověk velmi těžko by snesl (tak, jak je dnes uzpůsoben) pravdivý vědecký názor o životě. Pravdivý názor, jehož smysl by asi byl: Není vše dobré, také smyslu není žádného v životě (nevytvoříme-li si smysluost svého života sami) — a o spravedlnosti v životě? — ach, kdo o té by mohl vědecky mluviti? — Jedno je jisto: s i l n ě j š í v í t ě z í. V tom je smysl, zákon i pravidelnost života. A proto ty, náš nevědomý, musíš býti zašlápnut vědoucími; ty, náš slabý, bezprávný a neozbrojený, musíš býti vykořistěn silnými, oprávněnými a ozbrojenými; ty, chudobný a pokorný a po oběti toužící, posloužíš bohatým a nadutcům, nebo takový jest děj života... tak bylo, tak jest a tak bude... Silnější vítězí. Zdali by snesli pravdy slaboši?

A proto, vykládají nám někteří velmi učeně,*) potřebí je lidu náboženství, aby si nezoufal, ale aby žil a dále se obětoval, dále trpěl, poddával se a dále byl pokorným.

Jiní jsou docela tak dětinskými,**) že se nám snaží dokázati, že si dnešní evropskou kulturu bez náboženského učení o obětování se zájmům bližních nelze vůbec ani představiti. Není jistě potřebí nic takového dokazovati. Kulturu, ve které majetek mají nepracující, zbraň jen výjimeční a radost ze života jen cizopasní, kulturu, ve které nejposlednějšímu nuzáku odebírá se poloviční výtěžek jeho práce, t a k o v o u k u l t u r u, b e z u č e n í, ž e j e t o t a k d o b ř e, sotva lze si představiti.

*) Na př. A. S a b a t i e r.
**) Za příklad poslouž: B. K i d d, Socialní vývoj.

Úkojné náboženské učení: Vše je dobré, bůh vše řídí, zlo trestá a dobro odměňuje, učení takové je prostředkem poroby.

Také staří bývali porobeni. Tvořili otrocké legie a měli mezi sebou své otrocké myslitele.

Z nich vysoko čněl pohan a otrok: Epiktet.

Poslyšte, jak tento Epiktet soudil! (Problém je: Co souditi o utrpení a bolesti? — Matka vám zemřela? milenku vám zabili? spoutali vás a hanebně zmrskali?...)

Nuže, co praví Epiktet? — Jde vskutku o nejzásadnější problémy života. Epiktet prožil utrpení otroka. A hle: Epiktet nebyl takový bídák, aby byl utrpení prohlásil za ctnost a bolest za dobro. Epiktet dával též útěchu, ale jeho útěcha byla učením mužné, statečné ctnosti.

„Jsou věci, které ovládáme", učil Epiktet, „a věci, které neleží v našich rukou. Setkáme-li se se zlem, které bylo v naší moci, nu, to jsme sami vinni, jestliže jsme se mu nebránili. Ale přijde-li zlo odtud, kam ovládání naše nesáhá, pak není rozumného člověka důstojno, aby se proto rozčiloval. — Nebylo to v naší moci... Matka zemřela? Hrnec se rozbil? — Rozbil se, zemřela. Ni to, ni ono nebylo v naší moci, není třeba se proto rozčilovat. Moudrý nermoutí se pro něco, co není v jeho moci."

Srovnejte, co v případě takovém praví křesťanství: Vypukla válka, hlad nastal, štěstí jednotlivce a rodin leží v ssutinách! Co praví křesťanství?

Křesťanství praví: Jsi v rukou božích, všecko je dobré, utrpení je nejlepší cesta k bohu. Utrpení je dobro. Bůh vše řídí a nedopustí, aby někdo trpěl bez příčiny anebo nespravedlivě. Vše se jednou k dobrému obrátí.

Jest při takovém učení možným nějaký elementární odboj proti zlu? Jest možná touha po netrpění a snaha po odstraňování příčin zla anebo po jeho léčení?...

Také Epiktetovo učení jest jen jakýmsi druhem rozumového přechodu od nouze k ctnosti, ale Epiktet praví: „Jsou věci, které neovládáme; rmoutiti se nad tím, čeho neovládáme, je nerozumno."

Ale zdaž z učení toho není jen jediný a to zcela samozřejmý krok k učení vědeckému: Snažme se tedy, — abychom netrpěli — ovládnouti vše, co neovládáme? Bylo však možno učiniti tento krok z křesťanství, které utrpení zbožnilo a sectnostnilo?*)

A tak stále a vždy znovu vidíme, kterak náboženský úkoj touhy po dokonalosti, zlo, bídu, nespravedlivost a nedokonalost, ne že léčí, ale udržuje a podporuje.

Vyhlídky myšlení nenáboženského. Domnívám se, že se nemýlíme, líčíme-li takto současnou evropskou situaci: Je tu zbraň a jsou bezbranní; je tu majetek a jsou bezmajetní; je tu právo a jsou bezprávní; je vědění a jsou nevzdělaní. A v tomto všem zřízení silnější vítězí.

Ale naši ubozí, naši bezbranní i bezprávní, naši nevzdělaní a chudobní vyznávají učení dokonalosti: Všecko je dobré.

Ne, že bychom neuznávali význam a potřebu náboženské útěchy pro člověka porobeného, naopak: dobře ji oceňujeme. Náboženství dává našim trpícím klid i spokojenost, ale ono dává jim štěstí a spokojenost; tak cele a v takové míře, že náš porobený se neosvobozuje, náš utlačený nebrání, nevzdělaný nevzdělává, chudobný neobohacuje, bezbranný po zbrani netouží, bezprávný nechce práva.

Učení z nouze, učení z otroctví stalo se náboženským přesvědčením.

Veškera niterná bolest základních citových tuh je náboženstvím ukojena a tak člověk, zbožný, opravdový člověk, nemá podnětu a ani ne příčiny, aby něco proti zlu nevědomosti, bezmoci a nedokonalosti podnikal.

Celková kulturní, hospodářská a mocenská situace, kterou učení takové po staletém působení svém v Evropě vytvořilo, je taková, že dnes většina badatelů je toho názoru, že by evropský nuzák bez útě-

*) Kristus-Bůh — tak se věřilo, — také trpěl, a tak zajisté dal i příklad nám, abychom i my trpěli.

chy existujícího náboženského myšlení vůbec nežil a že by raději končil sebevraždou.*)

Je mnoho vážných důvodů s míněním tím souhlasiti. Žíti a věděti, že utrpení života našeho je prostou a bezsmyslnou nespravedlností — tak žíti lze sotva bez těžkých niterních a vnějších otřesů.

Ale stejně vážně soudí druzí, kteří praví, že jen slabí a neschopní řešili by rozpor takový sebevraždou, ježto sebevražda je až nejposlednější prostředek ku zbavování se zla života. Silní a energičtí řešili by prý rozpor jinak. Revoltovali by prý proti životu a proti řádům, jež jsou výsledkem nadpráví větší moci; sílili by, zdělávali se, obohacovali, dobývali by práv. Snažili by se vyvrátiti řád, který by chápali jako bezsmyslný, nedokonalý a nespravedlivý.**)

Ale názory oba nezdají se dost vědeckými. Prostě proto, že k eventualitě, kterou předpokládají, sotva dojde.

Prostý náš ubohý evropský člověk váží si příliš své spokojenosti a svého štěstí, aby je vydal v šanc nějaké bolestné a hrozné pravdě, která by byla tak pochopitelnou, tak prostou a tak pro něho hrůznou. Pravdě, která by mu pravila: „Ty trpíš a tážeš se, je-li v tom jaký smysl? Oh, jak by nebyl v životě tvém smysl? Je takový smysl: Trpíš, že jsi sláb, že jsi nevzdělán, že jsi bezmajetný, bezprávný a neozbrojený. Netrpěti — aspoň největšími těmi zly, jimiž dnes trpíš — netrpěti mohl bys jen tehdy, kdyby toho všeho nebylo ... Ale tvá slabost je ... A proto, jako slabý musíš býti a v ž d y budeš podnoží silného.“ — Tak mluvila by pravda, a náš člověk netouží po pravdě bolesti. On žádá „pravdy“, která by ho upokojila, a která by mu dotvrdila, že všecka nesmyslná utrpení života jeho mají smysl.

Učení otroků zažralo se již velmi hluboko do kostí. Není už učením. Je součástí, povahou a kulturním činitelem porobeného novodobého člověka.

---

*) Masaryk: Na něčem člověk musí „viseti“ — není-li to Bůh — — bude to provaz!

**) Uvádějí se pro to již i historické doklady. Je též zajímavo stopovati, jak mínění to sbíhá se s názorem, který vychází od d r u h é strany a který praví, že náboženství je potřebno, má-li dnešní nezištné obětování se člověka darebáku dále potrvati ...

Lidé slabí, chudí a trpící nedovedou se více zbaviti názoru, který stal se jim chlebem denním a který dává smysl jejich bezúčelnému trpění. Žádati, aby stavěli pravdu nad své štěstí, anebo zápas nad svou zvířecky křesťanskou spokojenost, žádati něco podobného bylo by zcela marno.

Jest ovšem pravda, že by stačilo zatím, kdyby slabí a porobení uvědomili si aspoň, že existují lidé, kteří trpíce raději, než by sebe přelhávali, snaží se položiti základy novodobého života a kteří nežádají od nich zatím nic jiného, nežli svobody pro sebe a pro své myšlenky.

Ale i taková žádost byla by illusorní. Porobení nevzdají se učení poroby, porobení neodloučí se od svého útěšného náboženství. A neexistuje lidové náboženství, které by mohlo býti tolerantní a které by přálo myšlenkové svobodě jednotlivců.

A proto v boji osvobozenském není možno spoléhati na nuzáky. Lze očekávati spíše další krutý a tuhý zápas mezi lidmi věřícími, s porobou spokojenými a otročícími ze zásady — a mezi těmi, kteří jsouce hluboce rozerváni a nespokojeni, snaží se osvobozovat.

Boj, který již před staletími započal a který už dnes může se vykázati nejblahodárnějšími výsledky.

Je to vážný a hluboký zápas dvou světů: zápas hniloby se životem, spokojenosti s revoltou, zápas srdce s rozumem, nebe se zemí, boha s člověkem.

Nepochybujeme, že v zápase tom člověk zvítězí.

Část čtvrtá.

Osvobození.

I. Historické základy osvobozenství.

Pochod renesance. Ukázali jsme, kterak podařilo se křesťanství již za dob středověku dokončiti své kulturní a historické poslání: porobiti, ochuditi, odzbrojiti a duševně i tělesně zotročiti obyvatele Evropy.

Úkol křesťanství je vykonán. Nastal úkol nový; osvoboditi lidstvo. Osvoboditi je od moci římského boha, který všecko řídí; osvoboditi je od několika lidí, kteří přisvojili si majetek, a osvoboditi je od nepatrného počtu jiných, kteří přisvojili si právo trestati, souditi a užívati zbraně ve svůj prospěch. Úkol, který není dokonán, a který může vyplniti ještě několik století.

Počátky osvobozenství padají do dob největšího rozkvětu církve. V dobách, kdy prostý obecný lid počal toužiti po reformě církve v hlavě i v údech a kdy volal po návratu ku „skutečnému, původnímu křesťanství" — v těchto dobách vzniklo u tříd vyšších, ve vrstvách mocných a majetných, hnutí nové, neodvrátitelné, hnutí hlásající návrat k životu.

Působením křesťanské mravouky byli se již před časem dostali sluhové církve Kristovy, kněžstvo, biskupstvo i šlechta světská do postavení nemile dvojakého. Měli bohatství a učení chudoby, měli moc a učení poníženosti, měli radost i slávu a chválu světa,

a ztrpčovali si ji učením askese. Kdyby vystoupilo učení, které by je dvojakosti té zbavilo, ach, s jakým jásotem by je uvítali!

Také lid cítil tuto dvojakost a — dík reformaci — odstranil ji a zavedl aspoň pro sebe novou harmonii. Měl na dále již ne jen učení, ale i skutečnost křesťanské poroby.

Hnutí mocných a majetných nemohlo jíti touto cestou. A rozpor byl přece tady, hryzl nejlepší duše a žádal své řešení. — Hnutí majetných odvrhlo učení a docílilo jednoty. K síle a kráse přijalo také učení krásy a síly. To ovšem křesťanství býti nemohlo.

Proto je hnutí majetných tak odlišno od hnutí lidu: Lid chtěl obnovu křesťanství a provedl ji (reformací). Aristokracie chtěla učení radosti a provedla obnovu myšlení předkřesťanského — renesanci.

Středověká renesance (tak zveme obnovu myšlení a umění pohanského) počala již ve století XII. studiem starých pohanských spisovatelů latinských. Hnutí šířilo se znenáhla a doplněno bylo po pádu Cařihradu (r. 1453), kdy velká část učenců a umělců řeckých přestěhovala se do Říma, také studiem starých umělců a spisovatelů řeckých.

Je zajímavo stopovati, kterak hnutí to s počátku mělo zcela neviňoučký ráz: Obnovovalo zálibu pro bujnou, nevázanou a ničím neomezenou smyslnou krásu pohanských umělců, jak ji byli tito vytvořili ve svých dílech literárních, sochařských a stavitelských.

Starý antický říz, jas, vtip, popěvek, styl, linie, nahota — vše to našlo vděčné nové obdivovatele u křesťanské šlechty, v klášteřích i na dvorech papežských.

Více jak deset set let učilo tu křesťanství potlačovati radost, krásu, veselí, rozkoš, majetek, moc i právo. A najednou, hleďte, je tu zase učení, že krása je krásná, radost radostná a že i zdraví i majetek i právo a moc mohou býti člověku velmi radostnými.

Jak by takové učení nenašlo opětně obliby? Vyvěralo z potřeby, vyvěralo z dlouho cítěné dvojaké neujasněnosti, z touhy po životě uceleném a jednotném. A jenom tak hluboko niterně založené učení

bylo schopno vytvořiti novou kulturní sílu, která by se mohla pustiti v úspěšný zápas s křesťanstvím.

Renesance sílu tu dodala. Renesance svým na pohled neviňoučkým studiem literatury a výtvarného umění starých Řeků a Římanů provedla prvou část myšlenkové osvobozenské revoluce — (jíž dodnes všecko lidstvo evropské neprošlo): Vybojovala člověku právo dívati se, je-li před očima něco hezkého.

Po staletém hlásání umrtvování a potlačování pudů, náklonností i života ovládlo ve vrstvách vyšších opět bývalé pohanské učení, že je moudré a dobré dívati se, je-li tu krásno; milovati, je-li koho; radovati se, je-li z čeho; žíti a vyžívati se, je-li to možno.

Takovým způsobem vydobyto bylo právo také lidskému rozumu.

Vznik racionalismu a věd přírodních. Pamatujeme se, kterak církev učila, že vše, čeho člověku potřebí je věděti, uloženo je Bohem v bibli, že všecko bádání i zkoumání lidské má se bibli podříditi a jen na její výklad omeziti. Všecko, což by kromě toho rozum podnikl, jest hříšné, kacířské a trestné...

Je nutno klásti otázku, kterak že se to stalo, že se rozum z područí bible vymanil.

Vymanění prvotní nebylo nijak dokonalé. Učenci a umělci, studujíce pohanskou literaturu, studovali také pohanskou filosofii. Láska k uměleckým formám pohanským — po umělecky chudé a neplodné době křesťanského asketismu v hotový obdiv a v hluboké nadšení vzrostlá — přenášela se znenáhla i v lásku, v obdiv a nadšení k antické filosofii. Tak se stalo, že co umělci a literáti začali (osvobozenství od bible), vědci, filosofové a učenci dokonávali.

Obnova studia antických spisů přeměňovala se v přijímání antického myšlení. Methoda jeho byla taková: Proti knize křesťanské kladeny knihy pohanů. Přeměna taková spolupodporovala majetným potřebnou a jimi touženou životní volnost a nevázanost, a projevovala se stejně jako obnova smyslu pro krásno, obnovením lásky k životu.

Jenom tak bylo možno, že proti všeovládající moci církve, rostla u samotných kořenů jejich moc

nová, která chystala se vejíti s ní v zápas na život nebo na smrt. A moc tato vskutku vyrostla. Duch vědeckého bádání, odpoutaný jednou od bible, nezůstal jen na této metě.

Právo renesance: Dívati se, je-li tu něco krásného, přeměnilo se znenáhla v právo racionalismu: Dívati se, je-li tu vůbec něco. Taková byla druhá fase myšlenkové revoluce středověku: Zkoumati! Opustit bibli i Aristotela, opustit papír i autority a dívati se opět jednou — ach, po jaké je to době! — dívati se opět jednou vlastníma očima.

Rostla novodobá vědecká methoda. Nikdo nemohl tušiti tehda, kam to spěje.

Racionalism měl své předchůdce již v dobách ranného středověku. Jan Scotus Erigena již ve století IX. hlásá a učí, že ne jen bibli, ale také přírodu že je třeba zkoumati. Ale je se svým učením osamocen.*) Ve století XII. Jan ze Salisbury a Abelard touží po bádání a tvrdí, že rozum má své právo i proti duchovým autoritám. — Ve století XIII. přichází matematik, fysik a astronom: Roger Bacon, jenž chce zkoumati přírodu počtem a experimentem, ale dochází odměny v pálení svých knih a ve smrti ve vězení. A přicházejí i jiní, kteří svorně a důsledně žádají práva rozumu.

Vzniká věda.

Revoluční, zpupní duchové počínají učiti, že není v bibli všecko, co je člověku potřebno věděti, že je potřebí zkoumati přírodu, abychom ji poznali; a poznáme-li ji, že ji ovládneme.

Je přirozeno, že zkoumání to bylo zprvu jen papírové i že obracelo se jen ku věcem zvlášť nápadným (hledalo se zlato a zkoumala se nebesa).

Ale již dosti záhy vykázati se mohl nový směr bádací velkolepými úspěchy: Strhl člověka a naší zemi ze středu všehomíra a zasadil prvou rozumovou ránu bibli, která jménem božím opak přímo tvrdila.

Obeplutí země, které do té doby poprvé připadá a práce Kopernikovy (1473—1541), Keple-

*) Mniši jej jali a usmrtili. Byl jedním z nejlepších duchů své doby. Bystrý a vzdělaný, vyvracející ostře bludy tehdejší křesťanství.

rovy (1571—1630), Giordano Brunovy (1548—1600) a Galileo Galileiovy (1564—1641) podvrátily definitivně základní nauky filosofie sv. Tomáše a staly se základem novodobého učení: Názoru, že svět a život v přírodě není libovolnou hříčkou v rukou vybájeného všemohoucího despoty, nýbrž že dění přírody má jistou pravidelnost, že je zákonité.

Kepler podrobil nebe, kterým až dosud sám Bůh pohyboval, pod zákony svých čísel. A bůh přestal točiti oblohou.

Giordano Bruno šířil jeho nauky a rozvracel náboženskou soběstačnost středověkého člověka — až byl jat, sedm let vězněn a vposled upálen.

Galileo Galilei vynalezl dalekohled a podíval se bohu do nebes. Vzbudilo to zděšení, a nástroj, který vyvracel filosofy, prohlášen za nástroj ďábelský. Kleče odpřísáhnouti musil Galileo před soudem inkvisičním, že není pravdou, co objevil. Bádal dále a pod dohledem inkvisice položil základy vědy tehda nejrevolučnější — nauky o přírodě: fysiky.

Galileo jeden z prvých jasně pochopil rozdíl mezi vědou a náboženstvím, hlásaje, že filosofie nemá býti výplodem fantasie. Za to žádal, aby se měřilo a vážilo. Hle: nová methoda vzniká! Jsme u podstaty revoluce.*)

Po nich následovali ještě další (Huygheus, Newton a j.), ale ti měli již cesty připraveny.

Náboženský názor středověku učil: Bůh ví vše, čeho člověk potřebuje, příroda i život lidský jsou v rukou Jeho. Proto, chcete-li vy, lidé trpící, nevědomí a strádající, věděti a ovládati, poslouchejte nás a nakloňujte si boha úctou, dary a poslušností — tak, jak vás tomu učíme.

A tu viděli jsme vystupovati muže, kteří počali učit: Máme-li odstraniti zlo přírody, musíme přírodu ovládnouti. Máme-li ovládnouti přírodu, musíme ji poznati. Má-

*) Galileo učil zákonům pohybu, zákonu setrvačnosti, pádu těles, zrychlení a zavedl pojem přírodní síly. Všemu tomu učí se i na našich školách, ale o Galileovi — psanci — se při tom mnoho nemluví.

me-li poznati přírodu, musíme studovati přírodu (a ne knihy).

Tři tyto na pohled dnes primitivní idee provedly myšlenkovou revoluci středověku; revoluci, která, dík stále ještě trvající moci církve, není dodnes řádně oceněna a uznána.

Ujasníme-li si podrobněji, jak dalekosáhlý význam nové idee přírodovědeckého racionalismu měly a jak ostře nebezpečnými byly existujícímu názoru náboženskému, pochopíme, proč lidé nová hesla hlásající končívali ve vězení anebo na popravišti.

Nové učení žádalo, aby v oboru poznávání přírody opustila se dosavadní náboženská methoda důvěřivého a fantastického studia několika knih, jež prý obsahují všecko, a obracela pozornost myslících k přírodě samotné — ku přírodě, jako k studnici, z níž čerpati jest — ne jako dosud citem a fantasií, nýbrž smysly a rozumem.

Nové učení hlásalo, že novými poznatky posílený a ozbrojený člověk zmocní se sil přírody bez kněze i bez boha — sám, jen na základě znalosti její pravidelnosti.

A naposledy ukazovalo nové učení, že bůh není všemocný, že dění přírodní neovládá . . .

A proto není pochyby, že zápas mezi starým a novým, mezi náboženským a vědeckým byl neodvratný a že musil býti velmi tuhý.

A v zápase tom přírodovědecký racionalismus zvítězil.

Vše, co nové učení slibovalo, toho všeho nejen že bylo dosaženo, ale naděje původní, v novou methodu poznávací kladené, byly i předstiženy.

Tak se stalo, že dnes u vzdělaných lidí methoda náboženská (pokud jde o poznávání přírody), t. j. methoda fantasie, víry a autority zatlačena je zúplna a nahražena je methodou vědeckou, methodou zkušenosti, smyslů a výpočtů.

To je vážný krok k pádu náboženství. Náboženské metafysiky, pokud úkolem jejich bylo podávati znalosti o přírodě, ustoupiti musily novým naukám a ustoupily jim vskutku i se jim podřídily. Vědy přírodní (astronomie, fysika, chemie, mineralogie, botanika, zoologie, biologie i geologie) na-

hradily metafysiku, pokud tato podávala fantasie o přírodě.

Přírodní racionalism přírodu v s k u t k u poznal a v s k u t k u ji ovládl. Tím osvobozena byla p ř í r o d a z područí b o h a, a r o z u m (aspoň pokud jde o přírodu) pro vždy a na všecky již časy osvobozen byl o d a u t o r i t y.*)

Přírodní vědy splnily naděje v ně kladené. Každý strojník, montér i tovární dělník novodobý zná základní poučky nauk přírodovědeckých a ví, že lze z l o p ř í r o d n í ovládati bez boha i bez kněze jen prostou rozumovou, světskou činností.

Slova kdysi posvátná a tajemná, průvody a pohyby, zvony, kadidlo, svíčky, anebo oběti, vše to, má-li to sloužiti k uzdravení nemocného, k odvrácení povodně anebo k zabránění úderu blesku, stalo se pro moderního člověka bezcenným.

P ř í r o d n í v ě d y odstranivše náboženskou methodu z oboru poznávání přírody, odstranily z přírody i libovůli boha a učinily tak illusorním i náboženský kult i mravouku, má-li se jimi příznivě ve prospěch člověka působiti na dění přírody.

Osvobození umění, filosofie a mravouky. Renesance a racionalism i svým duchem, i svojí methodou byly nekřesťanskými a nenáboženskými.

Proto nemůže překvapiti zjev, že mocně zapůsobily v ony obory lidského myšlení, cítění a jednání, kde staré náboženství nejtypičtěji se projevovalo: v umění, ve filosofii a v mravouce.

Tak jako náboženství ve své pravé svobodné formě jest jen nejvyšším plodem uměleckého tvo-

*) Dnes jistě nikomu ani nepřipadne, že by se mohli sejít někdy biskupové a o d h l a s o v a t jakékoliv učení o přírodě (na př. o radiu, slunci, lokomotivě) a že by mohli bez posměchu předložiti učení to lidu, jako učení duchem svatým zjevené a jim vnuknuté, ačkoliv nepopíratelné právo k tomu mají. — Rovněž sotva podaří se dnes nalézti ještě kněze, jenž by se před vzdělaným posluchačstvem odvážil tvrditi, že „pohyb hvězd", slunce, pád těles anebo činnost telefonu, ručnic a rychlopalných děl řídí bůh. Jen nevzdělancům (na zapadlých vesnicích) odvažuje se církev předkládati ještě učení, že bůh pohybuje mračny, že dává déšť, sníh, úrodu, anebo že trestá lidi krupobitím, zemětřesením a přívaly.

ření, tak náboženství zdogmatisované a zcírkevněné stává se uměleckému tvoření největším nepřítelem. Svobodné náboženství žádá, vybízí a inspiruje, náboženství zdogmatisované uniformuje, omezuje a nivellisuje umělce.*)

V křesťanství ke zdogmatisování přistoupila také umělecká askese. S takovým podivuhodným zjevem se v něm setkáváme: Křesťanství vyhubilo a zúmyslně zašlapalo umění pohanů (jakožto dílo ďábla a hříchu), ale tam, kde umělecky potřebovalo tvořiti, napodobilo antické vzory.

I kult i obřady, slavnosti, svaté i Marii převzalo od pohanů a nově natřelo. A když dobylo moci, nebylo už svobody umění. Nebylo ani práva krásy. Tělo považováno za největší zlo, krása za ďábelské pokušení. Idealem stala se ohyzdnost, vyprahlost, askese. Umění sloužiti musilo této bohoslužbě a opuštěna ležela krása.**)

Renesance vyvrátila umělecké barbarství. Postavila nejprve k r á s u do služeb náboženství (milenky umělců staly se Madonnami), obnovila lásku k tělu a k nahotě, vykopala a obrodila vše, co zůstalo nezničeno z umění pohanů a v posled osvobodila umění naprosto.

Umění počalo sloužiti opět jedinému, čemu povinno jest sloužiti a vypovědělo služby askesi, křesťanství i bohu. Počalo sloužiti kráse.***)

Tím dána jest ovšem cesta také pro další jeho vývoj, třebaže duch křesťanské askese, metafysiky a

---

*) Umění ř e c k é vedeno bylo svobodným náboženstvím přírodním; umění E g y p ť a n ů ztrnulým a předepsaným náboženstvím egyptské kastovní církve.

**) V názoru shodovali se filosofové, světci i kacíři. Plotinus, filosof nechce se dáti malovati, stydě se za své tělo; svatí honosí se, že léta těla svého neviděli; Cyril Alexander učí, že „Kristus byl nejohyzdnější ze všech synů lidských"; andělé pomáhají mnichům a jeptiškám, mají-li se broditi, a přenášejí je raději sami přes řeku, aby neupadli ve hřích vysvlečením těla. (Lecky: Dějiny racionalismu.)

***) Spory o „úkol umění" trvají sice podnes a z nejnovějších najmě Tolstoj snaží se opět sešněrovati umění a sníženi je za děvče své „vůle boží", ale ve velkém celku myslitelů uznává se skoro všeobecně, ž e u m ě n í m á b ý t s v o b o d n o, a ž e n e m á, n e ž ú k o l j e d i n ý: t v o ř i t i k r á s n o, ať si o tom křesťanští moralisté říkají, co chtějí.

dogmatické nesvobodnosti stále ještě zabraňuje mnohým cestu tu nalézti.

Osvěštění a osvobození filosofického myšlení vyžádalo si přece staletí. Tak, jak postupovala pochybovačnost a nevíra, stejně s ní postupovalo i vymaňování se věd z oboru theologie, ač pochod ten není dodnes plně dokonán. Základní změny jsou již všecky provedeny a nikde není možnosti, aby byly, ať reakcí anebo mocí jakoukoliv ze světa vyhlazeny. Přírodní vědy pevně existují a s nimi existuje také nový duch, starému náboženskému velmi odporný.

Duch náboženský potřebuje jsoucna, jemuž „nic není nemožného". Křesťanství mělo celé legie takových bytostí: Boha, Krista, Ducha, svaté, Marii, ďábly i čarodějnice. Bytosti tyto mohly všecko a znaly všecko — hle, tak si toho duch bezmocný a nevědomý žádá. Činnost bytostí dobrých bude tedy dobrá a svatá, činnost zlých hříšná a zločinná.

Po 15 set let učilo křesťanství, že bible dokazuje nezvratně čarodějství, a ve službách tohoto náboženského důkazu stalo se čarodějství skutečností. Každý krok, všecek život ubohého křesťana provázen byl ďábly, kteří usilovali o jeho zničení. Ďáblové se na zemi ženili i vdávali, ďáblové uzavírali s lidmi smlouvy, ďáblové brali na sebe různé podoby, „ďáblové mohli všecko". Ale běda těm, kteří jsou s nimi spolčeni! Není-li to zločin, spojovati se s ďáblem?*) — Budeme je tedy udávat, stopovat, pozorovat, chytat a mučit i popravovat, aby dílo boží nevzalo újmy. A tak jsme vesele popravili: 7000 v Trevíru, 600 jediným biskupem v Bamberku, 900 za rok ve Würzburku, 400 najednou v Toulouse, 1000 v provincii Como za jediný rok, 500 v Ženevě za 3 měsíce... Jen žádné milosrdenství. Ďábel všechno může; chce býti pánem světa, chce vyvrátiti spasení. — A tak ubozí, podezřelí, vzdělaní, nemocní, šílení i nepohodlní, tak všichni stejně po stech a tisících vlečeni jsou k popravišti a hynou po hrozných mukách pro víru, že existuje — kdosi — jenž všecko může.

*) „Neměl bych smilování s těmito čarodějnicemi, upálil bych je všecky." (Luther.)

Racionalism zasadil hroznou ránu tomuto šílenství, nad něž nebylo v středověku nic pravdivějšího.*) R. 1596. skeptik Montaigne postavil se ostře proti tomuto náboženskému učení, a rozumářské století sedmnácté vymýtilo je na tolik, že Voltaire před revolucí dělal si už jen z ďáblů blázny.**)

To je ovšem úpadek náboženského myšlení veliký, zatlačíme-li bytosti s mocí neomezenou. Uvidíme, jak stejný osud stihl i svaté i samotného Nejvyššího.

Neomezená moc svatých a nejvyšších projevovala se děláním zázraků. Středověk a doba prvého křesťanství je plna zázračného. Co u kacířů, zločinců a nevěrců činil ďábel, to u pravověrných a zbožných měl v moci bůh. Světci chodili na poušť a ptáci je krmili a lvové pochovávali. Obrazy svatých se skláněly, usmívaly a promlouvaly, ryby pospíchaly poslouchat sv. Antonína, dřevěné hlavě Kristově každý měsíc narůstaly nové vlasy. Svatá vidění, znamení a předpovídání byla všeobecna. (Bylo něco kol 25.000 pravých světců a všichni dělali zázraky.)

Zázraky poprvé zarazil protestantism; nemohl je připustiti u těch, které vyhlašoval za hříšné. Podržel jen zázraky sv. Otců. Ale Middleton a Locke ukázali na lehkověrnost a svaté pobožné podvody Otců. Protestantism opustil Otce a dokazoval jistotu zázraků Kristových. Před bádáním vědeckým ovšem ani ty nemohly obstáti. — Dnes je situace taková: Zázraky přestaly skoro naprosto. Věda jich neuznává, protestantism má své zázraky evangelické, a jen katolicism podržel zázraky všecky. Ale

*) Učilo se, jak čarodějnice létají na slet na košťatech zcela v duchu vší methody náboženské: Satan, praví sv. Tomáš Akvinský, nesl Krista vzduchem a postavil ho na vrch chrámu, učinil-li tak tělu jednomu, může tak učiniti i druhému. Habakuk byl přenesen z Judee do Babylona, sv. Pavel rovněž byl nesen s tělem — do třetího nebe... tak i čarodějnice létají na slet ďáblův. A sta ubohých, bezbranných žen jdou pro tuto účast na sletech na smrt plamennou. (Lecky: Dějiny racionalismu, 88.)

**) Poslední popravy čarodějnic byly: Ve Francii kolem r. 1650, v Anglii r. 1712, ve Skotsku r. 1722. (Ve Skotsku upalovali i ty stařeny, které léčily.)

náboženství obě doplniti se ještě musila učením, p r o č zázraky přestaly. (Není jich prý už potřebí.)

Fakt je tedy takový: Činnost vše vědoucích a vše mohoucích (ďábla i boha, jak jich náboženství lidová tolik potřebují) ustala.

Ustala ne proto, že by byla kdy vůbec existovala, nýbrž proto, že duch nového myšlení opustil dráhy methody náboženské a přestal sloužiti primitivním potřebám slabých a nevzdělaných.

Zločinnost čarodějného a svatost zázračného vyznačovala typicky směr středověkého myšlení. Není-li dnes čarodějníků ani zázraků, je to svědectvím, že se myšlení od náboženského z části osvobodilo. A není to osvobození v části málo podstatné. K čemu, řekněte, bude bůh nuzáku, nemůže-li mu pomoci? A všecko novodobé a vědecké praví, že — nemůže...

Blahodárnost úpadku církevního křesťanství pozorujeme ještě význačněji: v osvobození cítění m r a v n í h o od dogmatického učení.

Stopujme, co v té věci bylo racionalisty vykonáno.

Mravní cítění orthodoxního křesťanství vyznačuje jeho péče o chudé, hříšné a zločinné. Mnoho se tím křesťanství honosí. Ale divná věc: téměř vše, co křesťanství typického v oboru péče o chudé, hříšné a zločinné vytvořilo, téměř vše to bylo racionalismem vyvráceno.

Nejobsáhlejší byla v křesťanství úprava péče o hříšníky. Křesťanství pravé, nerozdvojené, bylo učení od boha. Pravilo, že jediný úkol života jest býti spasenu. A býti spasenu lze toliko v jedné pravé křesťanské církvi.*) Všichni, kteří jsou mimo ni, nenajdou milosti u boha a dojdou věčného zatracení. Proto jest jeden základní a největší hřích života: nebýti členem samospasitelné církve. Je to hřích veliký a nelze ho ničím odčiniti. A bůh přikazuje pečovati o duševní blaho bližního. Proto hubení nekřesťanů v dobách rozvoje křesťanství a náboženské vraždění, válčení a odsuzování v dobách jeho rozvoje jest pro křesťanskou periodu dějin tak příznačné. Je to základní úprava

*) „Nikdo", praví sv. Augustin, „nedojde spásy a života věčného, vyjmouc toho, kdo má Krista za svou hlavu; ale nikdo nemůže míti Krista za svou hlavu, vyjmouc toho, kdo jest v Jeho těle: církvi."

křesťanské péče o hříšného: upalte, upalte ho! Doba počátků myšlení racionalistického vykládala ji zvrácením, zvrhnutím, brutalitou představitelů církve. Ale úprava ta byla niterným důsledkem božského učení. Je-li úkolem života spasení a dosahuje-li se spasení prostřednictvím církve, nezbývá opravdu zbožným, t. j. těm, kteří opravdu chtějí pečovati o duševní blaho bližního, úkol jiný, než vybíjeti nepravověrné.*) Ostatně situace nebyla tak jednoduchá. Komplikovalo ji učení o věčném zatracení. Kristovo vyhlášení zla za dobro, přeměněné křesťany v morálku askese, povýšilo člověka nad utrpení. Existoval-li tedy velký hřích, třeba jest proti němu trestů a bolestí, které by ani křesťan nemohl pokládati za nepatrné. A tak vymyslili jsme své „t r e s t y v ě č n é“. Učení barbarské a hnusné, ale učení odůvodněné.**)

Že soustavné a ústřední učení druhu takového zhoubně zapůsobí na morální smysl lidstva — kdož by o tom pochyboval? Proto nepřekvapí, že náboženské sesurovění křesťanů dostoupilo míry, jíž marně hledali bychom příkladů v životě pohanském. Stali jsme se opět zbožnými barbary. „Eh, všecko lidstvo smaží se právě v pekle — a jak se smaží! — a největší jeho část bude se smažiti věčně, jak bůh ustanovil... tak je to dobře a je v tom nejvyšší dokonalost“, učí nás theologové. A co že to praví sv. Tomáš Akvinský? („Aby blaženost svatých tím více se jim

*) L o r e n t e uvádí, že jedině španělským tribunálem inkvisičním odsouzeno k trestu upálení 31.000 a k jiným trestům 290.000 osob. V Nizozemí jedině za vlády Karla V. obnáší počet popravených (z důvodů náboženských) 50.000, za vlády jeho syna asi polovici.

**) Učení muk posmrtných je původem pohanské (Pythagoras, Platon), pohané měli je pro nejvyšší zločiny. Křesťanství učinilo je základem a osou svého učení do té míry, že pekelná muka po století dvanáctém stala se hlavním náboženským činitelem Evropy. Umění, řečnictví, filosofie i fantasie předstihovaly se v líčení a ve vymýšlení nových nejhroznějších muk, jimiž bůh na věky a věky potrestá všecky, kteří k němu cestou jediné církve nespějí. Naposledy (vynalezením očistce) podařilo se zbloudilému duchu pod muka posmrtného ohně dostati lidstvo v š e c k o. Tu nebylo již člověka, jenž by klidně mohl umříti; buď peklo, nebo očistec, t. j. muka buď časná, buď věčná, taková byla vyhlídka, která otevírala se ubohé duši křesťana, stejně jako duši nekřesťana.

líbila a by pro ni tím větší díky Bohu vzdávali, dáno jim dokonale zříti trest bezbožných.") Hle, jaká to radost nejsvětějších: Radují se z muk bezbožných! Je to jedna ze zvláštních odměn. Nuže, učiníme-li takové názory ústředím svého myšlení, kam asi dospějeme? — Ach, dospěli jsme: k tyranidě a sesurovění, jaké neznaly posavadní dějiny. A vše jménem lásky a z důvodů lásky. Zatím jsme si tedy učení svoje usoustavnili: Válčíme s kacíři, věznime, mučíme a pálíme všecky, kdož jsou nepravověrní.

Ach, vy pravíte, že to tak není dobře? Toť právě důkazem, že nejste pravověrní, racionalism vámi již prolezl.

Racionalism otřásl samospasitelností církve a vyvrátil z velké části i křesťanskou naději v posmrtné smažení. Není snadno jmenovati jednotlivé vědce. Je tu celý směr, zjemňující a zušlechťující, který snaží se z náboženského mravouku osvoboditi. Směr, který praví, že stejně jako rozum má svoje neomezitelné právo neodvisle bádat, že stejně tak má i náš individuelní cit právo žádat, aby směl se uplatniti bez ohledu na učení i zřízení jakákoliv.*)

Ale racionalism sáhl i na základní učení sv. Augustina, na učení spásy, a tím, zdá se, připravil přeměnu mravního myšlení nejzákladnější. V náboženství jest mravouka součástí kultu, v křesťanství je s podstatou učení nesouvisejícím přílepkem. Podstata metafysického učení křesťanského jest v učení o pádu prvého člověka a v učení o prostředcích, jimiž může se člověk od následků pádu toho osvoboditi. Za prostředky ty označuje katolicism přijímání svátostí, protestantism víru. Není tedy třeba, dle učení těch, k dosažení smyslu života snažení mravního. Jest potřebí, dle jedněch: po hříchu dle předpisů litovati, dle druhých: věřiti — a úkolu života bylo dosaženo. Proto také křesťanství skutečné, lidu prospěšné mravouky nemělo, a co ve zjemnění mravního citu evropského v poslední řadě století bylo vykonáno, stalo se často ne za souhlasu, nýbrž proti křesťanství a v zápase s ním.

*) „Právo říditi se svým vlastním svědomím" definují někteří základní rys tohoto mravního snažení.

Nejvážnější přeměna, která tu byla na duchu křesťanském vybojována, jest vyvrácení idee samospasitelnosti související s otřesením náboženského myšlení vůbec. Praktickými důsledky přeměny té žijeme a dýcháme. Racionalism vybojoval „svobodu svědomí", t. j. onu alespoň zdánlivou snášenlivost a rovnost náboženství ve státech evropských, již se dnes těšíme.**) Není pochyby, že novodobá rovnoprávnost a snášelivost náboženská je typickým dokladem úpadku křesťanské mravouky.

Mravouka křesťanská, jak jsme viděli, jménem boha přikazovala nenávist, vraždu a válku všem, kteří nebyli v církvi. A hle: již po dvě stě let nebylo náboženské války! Metafysika křesťanská učila zatracení všech nekřtěných, a náboženská novověká snášelivost aspoň prakticky připouští, že i nekřesťané mohou docházeti smyslu života.*) Tím ovšem idea spasení značně je otřesena. Sama čísla tu mluví. Statistiky udávají dnes ve světě katolíků, to jest oněch, z nichž někteří dosahují „spasení", na 245 milionů, a oněch, kteří jdou bezvinně najisto k zatracení, na 1245 milionů (z nich budhistů 460 m., mohamedánů 220, brahmanů 210, evangelíků 135, fetišistů a j. 110 a pravoslavných 110 milionů).

Svoboda náboženská je vskutku úpadkem náboženského myšlení. Znamená prvý krok osvobozující se lidské mravouky; k dalšímu osvobození ponechává cestu otevřenu. Po morálce boží přichází morálka lidská. To ve svém důsledku znamená: Po učeních, která vyhlašují za ctnostné a za mravné to, co jest prospěš-

---

**) Katolicism ne neprávem prohlašuje tuto toleranci za úpadek mravnosti! „Katolíci považují svobodu náboženskou za nejzřejmější příznak mravního úpadku." (Profesor Moulard ve spise „Církev a stát", str. 378. Mohuč, 1881, s biskupskou approbací.) Svoboda náboženská zavedena v Rakousku Josefem II. r. 1781., v Rusku teprve minulý rok (1906.).

*) Křesťanství učilo do důsledků, že všichni nekatolíci přijdou k věčnému pálení do pekla, kde „nekřtěné děti, sotva na píď velké, plazí se po dlažbě pekelné", a připouští učení to s jistou opatrností dodnes. Ovšem myšlení lidu jsou názory ty již cizí. O tolik zjemnil se mravní cit, že nechceme připustiti, že to, co dle katolicismu sám bůh ustanovil: zavržení nemluvňat a milionů bezvinných, bylo by spravedlivé.

no silným, ozbrojeným a bohatým (kteří jménem boha k lidu mluví), přichází učení, které praví, že je dobrým a mravným také to, co je prospěšno nuzáku. (Ježto většinu lidstva tvoří nuzáci.)

A tak pozorujeme, co racionalistické myšlení již při svých počátcích podniká: Staví nemocnice, chorobince, nalezince, blázince a staví — školy, aby bolest (která dle křesťanství k bohu vede) léčilo a nevědomost, kterou křesťanství blahoslavilo, odstraňovalo.*)

Idea humanity (lidství) jest idea, která od dvou posledních století ovládá v ohledu mravním evropské myšlení a která postavila se v cestu i křesťanskému vraždění. Na místě středověké náboženské samospasitelnosti, která praví, že jenom katolíci dojdou věčného spasení a všichni ostatní že budou zatraceni, stojí idea lidství. Praví: „Všichni jsme si rovni, všichni máme právo na život a na radost, a máme toto právo i proti vašemu bohu."

Křesťanství mělo usoustavněnu také svoji péči o zločince. Nemůže nás nic překvapiti: Pohané dovolovali mučiti jen velezrádce (v Řecku) anebo jen otroky (v Římě). Obyčejný zločinec pohan nesměl býti mučen. Ale což je pro křesťana mučení? (Většinu lidstva má na věčné časy v mukách pekelných.) — Křesťanství zavedlo mučení nejkrutější, usoustavněné, promyšlené a sezvířečtělé pro všechny a učinilo je zjevem zcela obvyklým. Skřipec a kříž staly se typickými nářadími křesťanského vězení. Je v tom jen další příznak mravního sesurovění, které idea askese a učení, že zlo jest dobrem, nevyhnutelně s sebou nesly.**) Nebylo bestiality a nejhroznější i nejkrutější surovosti, jíž by bylo křesťanství jako právo nebo jako zvláštní příkaz boží do života evropských národů soustavně nezaneslo. Proto s obnovením rozumového myšlení nutně následuje i pád bestiality.***) Francie vy-

*) Ústavy humanitní vznikají v době revoluční a školství, jehož církevní křesťanství dodnes jest nepřítelem, teprve po revoluci.

**) Podrobnosti a prameny: H. Lecky: Dějiny racionalismu v Evropě, 332—340.

***) Byli to opět filosofové, pochybovači a nevěrci (Montaigne, Voltaire, Montesquieu), kteří se rázně proti právu mučení stavěli.

metla křesťanskou péči o zločince svým revolučním koštětem. V Rusku a v Prusku odstranili je panovníci „osvícení". Současně s hnutím proti věčnému trestu a s hnutím proti mučení šlo i hnutí proti nemírnosti soudních trestů. A vskutku podařilo se hnutí tomu odstraniti alespoň čtvrcení, vypalování znamení železem, pranýř (a někde i trest smrti), a zavedeny „okolnosti polehčující". (Vše v prvé polovici století revolučního.) Doba současná jedná o odsouzení podmíněném.

Tak racionalismem základní ráz cítění křesťanského — hrubá, asketická, pohanům neznámá brutalita — vyvrácen byl téměř naprosto.

Existují ovšem vrstvy, které toho hluboce litují. Pro nás rozhodným a důležitým zůstává fakt, který jsme již uvedli: Křesťanství — jménem boha — tyranisovalo, renesance a racionalism — jménem rozumu a citu — osvobozovaly.

Počátky osvobozenství politického: osvícenství, demokratism, nacionalism. Křesťanství povrhujíc zbraní, soudnictvím a mocí, a odkazujíc lidi na onen svět, předalo vládu tohoto světa do rukou několika rodin. Ve století osmnáctém ze všech národů Evropy jen jediný jest svoboden — Anglie. Ostatní národové i se všemi svými jedinci, s jejich životy, myšlením i cítěním i se vším svým snažením, zápasením a strádáním jsou hříčkou v rukou několika panovníků, jejichž moc jest všeobsáhlá a ničím neomezená.

Moc panovnická není úřadem ani správou, jest rodinným vlastnictvím, kterého nabývá se ženěním, vdáváním anebo děděním. Královské sňatky, rozmary a nápady rozhodují o osudech Evropy. Králové velí vojsku, vybírají daně (považují se za jejich soukromý majetek), předpisují libovolné zákony a soudí i spravují lid svými úředníky. Lidu není třeba o nic se starati. Má svého hospodáře, jenž je mu bohem určen, a ten se o vše postará. Jen škoda, že to někdy tak ošklivě skřípá! Škoda, že hospodáři sedí vedle sebe, že se nad sebe navzájem vyvyšují a že co chvíli brzo ten, brzo onen sebéře své lidi, žene je proti lidem druhého a dá se jim napolo vybíti: Válka za tohoto křesťanského zřízení je

pravidelným stavem Evropy. Je to nové zajímavé řemeslo, válka a diplomatické podvody. Naučili se mu panovníci a krátí si jím dlouhou chvíli. Národové s radostí běhají do válek, vraždí se a vybíjejí v tisících a milionech, snášejí všecky útrapy s tím spojené (z nichž hlad a nemoci nepatří mezi nejlepší) a jsou hrdi a pyšni, že mají tak slavné krále.

Tam jsme právě došli se svým křesťanským učením o povrhování životem. A co že se to tedy stalo nového? — Rozum se osvobodil a vědy osvobodily přírodu. Bůh už nevládne přírodou, a umění není služkou boha, a lidé už nevěří tolik v zázraky a někteří věří sotva, že je očistec a peklo — nu, ale to vše? Jaký to může míti vztah k politice? —

Rozum se osvobodil. Rozum je bytost velmi nebezpečná, což aby tak počal místo přírody pozorovat také mravy, život, zřízení a utrpení národů? — A shledá-li je nerozumnými? — A přestane-li věřiti, že je všecko dobré a že to všecko řídí bůh? — A počne-li boj s nerozumem? — Ach, rozum je bytost velmi revoluční. Rozum je absolutní, nechápe souvislosti, on chce smysl, on chce netrpět, on nerozumí „historické tradici". Nu, Bůh buď s námi!...

„Což vskutku — a je to možno? — nastane přeměna života? Což přestane být vládnutí vyražením a národové a země vymaní se z našeho vlastnictví? A budou se chtít sami spravovati? Kam poděje se naše politika rodin, nastane-li politika národů?..."

Nuže, Francie, zazvoň na poplach, probuď z lethargie, zalej krví kolébky národů! Nové racionalistické myšlení otřáslo starou autoritou. Rozum, reklamující právo autority pro sebe, stavěl se proti autoritám božím a světským. Nebezpečí pro starý řád stoupalo, když věda, opouštějíc přírodu, počala ohledávati také základy zřízení společenského: práva, moci a státu. Nalézala v nich mnoho nedokonalého a žádala nápravy. Tím autoritativní, dějinami donesené názory náboženské i právní mocně byly vyviklány. Filosofové*)

*) Jako: Spinozza († 1677), Locke († 1704), Voltaire († 1778), Diderot († 1784), d'Alembert († 1783), Montesquieu († 1755), Rousseau († 1778), Holbach († 1789), Helvetius († 1771).

opouštěli znenáhla staré náboženské myšlení na dobro a jali se budovati nové soustavy myšlení.

Snahy nových myslitelů (lze je povšechně zváti filosofy přírodovědeckými) nezdály se na počátku nijak nebezpečny. Svědectvím toho je fakt, že filosofové byli oblíbeni a vítáni stejně u šlechty jako v sídlech králů a knížat, a že působením jejich zvláštní jakési „osvícené nevěrectví" stalo se modou a ozdobou tříd majetných.

Shledáváme se tu se zajímavým zjevem — jedinečným v životě lidstva — s typickou zvláštní snahou využiti absolutismu (zůstatku středověku a náboženství) ve prospěch národů (objevu novověku). Osvíceným absolutismem nazývají dějiny toto příznačné přechodní hnutí, jemuž holdovali v Evropě skoro současně tři panovníci (Bedřich v Německu, Kateřina v Rusku a Josef II. u nás).

Zjev byl podivuhodný a nebezpečný: spřežení věků, řádů a idei, které nemají nic společného, vyjímaje toliko vespolný odpor a potřebu vzájemného zápasu.

Nemohlo tomu býti jinak, než že postupující stále rozvrat starého myšlení zasáhl i ve třídy nižší, měšťanské a dělnické, a že třídy ty, stejně jako přírodovědci o přírodě a filosofové o životě, počaly nezávisle přemýšleti také o samých sobě a o vlastních svých potřebách.

Hoj! To je zřízení autoritativnímu velmi nebezpečné. Zřízení autoritativní spočívá na důvěře, kterou mají slabí a trpící, že někdo jiný (a nikoliv oni sami) nejlépe se o ně postará. — A bylo vskutku dobře postaráno o všecek lid: Neměl majetku, neměl práva, neměl zbraně a neměl už ani co jísti. To byla kalamita velmi nežádoucí.

Což, probudí-li se lid po tisícileté své nečinnosti... probudí-li se a přestane věřit autoritě? A počne-li jednat, a bude-li chtít opět jednou pečovat sám o sebe?

To by byl vážný úkaz upadajícího křesťanství. Což neučili jsme lid po tisíciletí a stále úsilovněji, že nemá se starati sám o sebe, ale že se má obětovat prospěchu bližního? Byl by takový obrat možným? —

A obrat takový — buďtež za to díky hladu a rozumu — nastal. Politický absolutism, dílo staletí a válčení nesčetného, během posledního století po vší Evropě byl povalen.

Třída za třídou, národ po národě zvedali se, aby nepovrhovali více ani mocí, ani zbraní, ani majetkem, ale aby hlásili se k novému životu. Hnutí šlo za hnutím, revoluce za revolucí tak dlouho, až Evropa z vlastnictví rodin byla vyrvána.

Dnes veta je v Evropě po bohabojném, neomezeném vládnutí. Politické dílo křesťanství — porobení evropských národů — revolucemi a racionalismem bylo vyvráceno.

Ano, vskutku, národové poznali účinky učení o povrhování mocí a netouží se k němu na novo vrátiti. Vše, co dnes Evropou v oboru života politického a veřejného hýbe, sestřeďuje se k ideám, jež jsou dílem racionalismu a revoluce: k ideám nacionalismu a demokracie.

Ani nacionalism, ani demokracie nemají s křesťanstvím mnoho společného. Křesťanství se svojí ideou jediného boha, jediného Otce, jediného Říma, jediného jazyka, jediného náboženství bylo jen duchovou přeměnou caesarské idee vševládného Říma a nečinilo by nesnází v dějinách stopovati, jak nejednou a ne náhodně křesťanství o vládu nad světem (i politickou) se pokoušelo. — — —

Nezapomínejme na rozdíl mezi vědeckým učením a politickou praxí. Učení vědecké hájí lidství, mezinárodnost, společnost všech národů. Praxe je patriotická, nacionalistická a buduje státy národní. Praxe nemohla býti jiná: Stavěla proti moci jedinců moc národa a jeho tříd, tak, jak se to kdy dalo. Vytvořila nové theorie, které jako hesla vyznačující směr: „Všecka moc pochází z národa.“ „Národ buď samostatný, nedělitelný, svobodný a vládni sám sobě!“

Ve století osmnáctém měli jsme jen jeden svobodný národ, ku konci století devatenáctého máme jich plnou Evropu. Zrodili se. Ovšem. Ani Francie neosvobodila se zúplna. Z ostatních prvé Řecko domohlo se národního života. Belgie odtrhla se od Holandska, Německé země odňaty byly králi dán-

skému, Uhry staly se samostatnými v Rakousku, Německo a Rakousko staly se státy národů, Rumunsko, Srbsko, Černá Hora vyvstaly, ale i Bulharsko a Rumelie jsou svými státy. Slované neosvobodili se sice zúplna politicky, ale jsou, probudili se alespoň literárně.*)

Takový je tu nový princip: Evropu nevedou už jen panovníci a jejich nevěsty, Evropu snaží se vésti její národové.**)

Ovšem ani toto dílo národního osvobození není dokonáno. Evropa má stále dále svoji otázku irskou, polskou, českou, elsaskou i řadu otázek jiných, které teprve vyvstanou.

Soudíme-li prakticky a dějinně, domníváme se v souhlase s mnohými jinými, že otázky ty musí býti dořešeny — abychom mohli jíti opět dále...

Také formu, kterou se dnes národové Evropy spravují, rozšířila po Evropě francouzská revoluce. Její prohlášení „práv lidských" přeletělo daleko francouzské hranice. Nezapomínejme: až do té doby nebylo žádných „práv lidských". Nebo neměli snad lidé svého nejvyššího, jenž se o ně co nejmoudřeji staral? A nač — řekněte — bylo by jim třeba práv? Křesťanství znalo jenom povinnosti: Poslušnosti, pokory, trpělivosti, poddanství. Právo příslušelo šlechtě, králi a bohu.

A teď, taková divná práva! Není-li to v odporu s křesťanstvím?

„Zákony buďtež výrazem vůle lidu."

„Všickni občané mějtež právo spolupůsobiti při sdělávání zákonův."

---

*) Srovnej: E. Laviss: Přehled politických dějin Evropy, 53. Současné hnutí v Rusku jest součástí tohoto evropského „probouzení se národů".

**) Podstatný tento rozdíl třeba vážně zdůrazňovati. Středověké sňatky králů znamenaly zkrvavené hlavy evropských národů. Pro rodinné zájmy několika lidí padaly tisíce a miliony, a hynuly v bolestech a utrpeních válečných. Dnes se panovníci také ženi, ale není již na jejich sňatku závislo tolik štěstí národů. Je to jen obyčejné kastovní rozplemeňování. (Tak Dánsko a Německo opatřuje dnes panovnickými odborníky Evropu, ale ženiši nedostávají více s nevěstou země. To je podstatná změna: Válka přestala být normalným stavem Evropy.

„Moc soudcovskou nad sebou samými vykonávejte občané sami."

„Úředníci buďtež na ústřední moci nezávislí a lidu zodpovědni."

„Lidu nechť přísluší i nejvyšší moc disponování zbraní."

„Služba diplomatická buď veřejná a lidem kontrolována."

Ach, kam že jsme to se svou demokratičností dospěli? Není-liž to všecko proti bohu, a neučí-li církev dále se sv. Pavlem: „Každá duše vrchnostem vyšším poddána buď, neboť není vrchnosti leč od boha, a protož poddánu býti sluší netoliko pro strach, ale i pro svědomí"?

Ano, církve všemu tomu dále učí. Ale evropské lidstvo ve všech svých národních představitelích nedbá více učení církve. Evropské lidstvo chce býti šťastno a svobodno a ví už, že nelze dosíci štěstí sloužením jinému. — Proto žijeme v době demokratické. Nemusíme míti při tom oči zavřeny: Ani právo demokratické (právo většiny) není v souhlase s ideálem humanitním, ale je velikým pokrokem proti právu rodin. — — —

Myslíme-li přesně vědecky, tož musíme opustiti pojmy: „národ" i „lid". Není nic takového. Jsou jenom jedinci a jsou jisté jich skupiny. Pravíme-li „právo národa", to vědecky znamená toliko právo několika v národě nejsilnějších a tak je i s „právy lidu".

Slabý, nemajetný a neozbrojený vždycky zůstane prakticky bezpráv (nebude-li pečovati sám o sebe).

A přece ani pro nejslabšího nezůstalo politické demokratické osvobozenství bez účinků. Také za sebe vylévali krev rolníci a dělníci francouzští na ulicích Paříže. Jejich revoluce přinesla zrušení otroctví a vyvrácení křesťanského typu cizopasného zřízení společnosti: selského poddanství. Letopočty jsou tu poučné...*)

*) R. 1789. znamená rok prvé racionalisticky založené revoluce. Otroctví zrušeno bylo: ve Francii r. 1790., v Anglii r. 1820., v anglických osadách r. 1834., v osadách francouzských r. 1848., ve Spojených státech severoamerických r. 1862. a v katoli-

Tak ve velikých rysech a schematickém třídění stopovali jsme jevy osvobození:

Renesance vybojovala nám právo radovat se a užívat.

Racionalism vybojoval právo bádat a rozumově studovat.

Filosofie racionalistická uvolnila zjemňující se mravní evropské cítění z pout božských předpisů.

Revoluce a racionalism osvobodily Evropu od libovůle panujících rodin.

Demokratism vynalezl práva člověka a učinil na dále nemožnou i antickou i křesťanskou formu poroby pracujících: otroctví i poddanství.

Dílo doby osvobozenské není tím ovšem dokonáno: Směr osvobozenství nejnovějšího a v pravdě nejvážnějšího (socialism) nemůže se vykázati ještě žádnými výsledky.

II. Bludy racionalismu přírodovědeckého.

Neodvratnost a potřeba bludů přírodovědeckých. Nechť jakkoliv blahodárnými jsou účinky, které směr přírodovědeckého rozumářství v životě evropském vyvolal, nejsme oprávněni nestavěti se k němu kriticky. Není sice možno, abychom obírali se obšírněji všemi důležitými problémy, jež by v obor naší kapitoly spadaly, ale chceme nechati vystoupiti alespoň základním směrům přírodovědeckého myšlení.

Domníváme se, že základní nedostatky přírodovědeckého racionalismu mají své hluboké příčiny stejně tak v oboru filosofie, jako v poměrech hospodářských a mocenských.

Patnáct set let vládla methoda fantasie a náboženského dogmatismu Evropou. — Bylo by možno, aby na ráz byla vyvrácena? — Od chvíle, kdy vstoupil člověk do dějin, dálo se porobování člověka člověkem... již dobrých pět tisíc let volá porobený

---

cké Brasilii r. 1888. Poddanství sedláků zrušeno bylo: ve Francii za revoluce, v Rakousku r. 1848., v Rusku r. 1861. Nějak dlouho (déle jak tisíc let) rozmýšlelo se křesťanství, které si někdy zásluhu o zrušení otroctví a poddanství přisuzuje, než se odhodlalo k dílu. —

stejně jako porobující po učení, které by pravilo, že vše je dokonalé. — Stane se učení toto na ráz nepotřebným?

A zdaž nenahradil přírodovědecký racionalism vládu rodin vládou majetných? Nenahradil-li porobení mocenské novou porobou hospodářskou?

A tak co na jedné straně racionalism starý svět bořil a Evropu (silnější její příslušníky) osvobozoval, byl na straně druhé nucen také stavěti a řády své myšlenkově podporovati.

Staví-li se doba nová — opět dále pokročilá — proti těmto řádům (proti kapitalismu a měšťácké republice nebo konstituční monarchii), je přirozeno, že je oprávněna sáhnouti také na filosofické jich podpory z doby racionalistické, nejsou-li tyto vědeckými.*)

Přírodovědecký racionalism ovládl a poznal přírodu. Tím z l o p ř í r o d n í stalo se léčitelným a nebylo již potřebí ovládati je kultem, dary, úctou nebo poslušností. Ale vedle zla přírodního existuje pro valnou část společnosti i nadále z l o s p o l e č e n s k é, zlo čistě lidské (zlo jen poměry a řády lidskými vyvolávané) a není jiného než dvojí možné: Buď budeme zlo toto náboženský maskovati, anebo je budeme vědecky poznávati a odstraňovati. Přírodovědecký racionalism stál ve službách nových řádů a tak, chtěj nechtěj, dostal za úkol zlo dále trvající maskovati.

Zjev, který tu stopujeme, nebyl náhodný. Nejlepší duchové přírodovědeckých století vrhli se na studium přírody. Mezitím silnější a obratnější ze společenských tříd (šlechta a měšťané) vymanili se z poroby náboženství, z poroby ducha, a počali se osvobozovati také politicky. Nabyvše pak jmění, vytvářeli nový, sobě příznivý řád hospodářský. Myšlení a filosofie postavily se do služeb těchto nových poměrů, ale methoda knihy, citu, vůle a moci, která po 15 set let vládla Evropou, nedala se na ráz odstraniti. A tak setkáváme se v oboru nauky o lidské společnosti na novo

*) U prostého lidu zůstalo ovšem nazírání náboženské dobrou podporou i pro hospodářské a mocenské řády přírodovědecké. Ale řády ty potřebovaly podpory také v hlavách vzdělaných a osvícených, a podpory tyto poskytovala jim nová nevědecká filosofie.

s naukami typickými pro středověk: se sociálními metafysikami.

Přírodní racionalism opustil tak svůj pravý úkol: poznati a ovládnouti vědecky přírodu, a maje dobrou vůli posloužiti a udržeti ty mocenské a hospodářské poměry, které spoluvytvářel (kapitalistický způsob moci a výroby), opustil současně i svoji novou methodu a jal se methodou autority a fantasie budovati také nové nauky filosofické, které mají sice ráz nevědecky mocenský, ale které jsou schopny nahraditi u tříd majetných staré názory náboženské, pokud se tyto vztahují na lidskou společnost.

Proto všecka hlavní učení o životě lidské společnosti, která přírodovědecký racionalism vytvořil a která jsou tak příznačná pro období života kapitalistická, mají dva společné znaky. Prvý: jsou vybudována nevědeckou methodou (nejčastěji pustým a naivním přirovnáváním); druhý: jsou schopny podati trpícím a neklidným útěchu a spokojenost (na základě často dosti se různících tvrzení o dokonalosti a smyslnosti všeho, co existuje)... Mají tedy ráz zřejmě náboženský. — Jsou to vskutku modernisované kapitalistické náboženské surrogaty.

Deism. O náboženské stránce deismu, jenž vznikal dlouho před revolucí, nebude jistě pochyby. Methoda, se kterou je budován, jest nevědecká. Praví: Všecka náboženství jsou bludna a nesmyslna... Máme-li najít pravé — přirozené, universalní — náboženství, odvrhněme všechno, čím se různá náboženství vespolek odlišují, a ponechejme si jako pravdu jen to, co je všem společno: Boha, nesmrtelnou duši a vyšší tajemnou záměrnost.*)

Přihlížíme-li k positivní stránce deismu, k idei boha, k připouštění jeho přímých styků s člověkem, k jeho vše řídící dokonalosti a k víře v život posmrtný, můžeme říci, že deism jest nejpromyšlenějším pokusem odvrhnouti z náboženství všecko, co zastaralo

*) Táž methoda by byla: Děla a ručnice všech národů nejsou dokonalé. Dokonalá děla obdržíme, odstraníme-li z nich vše, čím se jednotlivá děla od sebe liší, a ponecháme-li jen to, co je všem společno: náboj, díru a vymršťující sílu... Má to vše nějaký smysl?...

a co není nutně citově potřebno, a podržeti jen to, co se vůbec na jistých stupních myšlenkového vývoje držeti ještě dá. Učením, které deism podává, vyhovuje se všem potřebám citu: i touze po vědění, i touze po ovládání, i touze po dokonalosti. Proto všecka nebezpečí a všecka zla, která náboženství způsobují, doprovázejí deism.

Deism praví: „Člověk nechť dopomáhá bohu v budování jeho díla...“ Položme otázku: Kdy a komu oznámil bůh, co jest jeho dílem a co dílem jeho není?... Prakticky: Kdo v životě lidí mluví jménem boha? A kdo tedy smí mluviti jménem boha universálního?...

Odpověď je stále táž. Nejsilnější, nejbohatší a nejozbrojenější mluví jménem boha, a proto bylo a vždy bude za „dílo boží“ vydáváno věřícímu lidstvu ono dílo, které sílu silných, majetek majetných a moc mocných podporuje a posiluje, tedy „dílo“ poroby lidu.

K témuž důsledku dovede nás ostatně i optimistické, útěšné a uspokojující učení, že jest vše záměrné, že vše k dobrému a dokonalému směřuje, jak deism tomu učí.

Deism posuzovati dlužno, jako prvý ústupek myšlení náboženského nové poznávací methodě. Deism důsledně zkritisoval, povrhl, ano i posměchu vystavil nevědeckosti a nesmyslnosti různých kultů, metafysik i věrouk náboženských — ale dále se neodvážil. Ocenil význam, který náboženství pro ovládání lidu má, a proto vybral to, což bylo nejdůležitějším, aby tím sebevědoměji a spokojenější vrhnouti se mohl na posměch hlouposti náboženských názorů lidu.*)

Atheism byl dalším krokem v myšlenkovém osvobozování se od náboženství. Deism svojí methodickou chytristikou zachraňoval všecko podstatné z náboženství a odvrhl vše nepodstatné; atheism odvrhl nejvyšší bytost vůbec, ale všecko podstatné z náboženství přijal za své a přehodnotil. Atheism pře-

*) Prvý s názory deistickými vystoupil r. 1624. Herbert z Cherbury. Od té doby byl deism často a nejlepšími lidmi formulován a přijímán. (Locke † 1704, David Hume † 1776.)

hodnotil ideu boha i ideu: „vše jest dobré.“ Methoda, se kterou při tom pracoval, nebyla ovšem vědecká.

Viděli jsme již a stopovali neobyčejné úspěchy, které doprovázely zbádání dějů přírodních. Objevilo se, že příroda není v rukou „vůle boží“, nýbrž že dění přírodní jest pravidelné a zákonité. Dokázalo se, že pohyb hvězd řídí se zákonem gravitace a stejně tak pád těles; podařilo se uvésti pod zákon sílu, páru, teplo, světlo, ano i zvuk; nalezly se pravidelnosti i ve vytváření a v stavbě těl rostlinných i živočišných...

Všude v přírodě objevena pravidelnost.

Od objevů těch stačil malý krůček k — atheismu. Krůček byl sice náboženský — ale víme již — jak náboženské krůčky jsou citově žádoucny.

A myslitelé předrevoluční učinili ten krůček: „Jako příroda není v rukou božích, nýbrž jest zákonitá, stejně tak i dění lidské společnosti neovládá bůh, nýbrž příroda... život jest zákonitý.“

Tak bůh nahražen byl přírodou a člověk uveden byl pod zákony.*)

Od té doby, co krůček ten učiněn, nastává pravý rozkvět filosofie přírodovědecké. Přírodovědecký racionalism opustil tu nadobro své poslání a počal budovati vědy o společnosti. Je jich dnes veliká řada a většina jich (věd socialních) úpí dodnes pod tíhou náboženského úkolu, který jim připadl: pod tíhou úkolu, vyložiti, že vše jest dobré, záměrné, dokonalé a smyslné. Bylyť nově tvořící se vědy socialní podlehly téměř zúplna potřebám citu a vůle a učinivše smysly i rozum na novo služkami nových poměrů mocenských a hospodářských, přijaly zřejmě úkol, který dříve příslušel náboženství: podávati uspokojující (optimistický) obraz života, jenž v pravdě je neuspokojivý až nad míru.

A tak v důsledku základní takjakové naturalistické idee dožili jsme se podivných věcí: Dostali jsme „přirozené náboženství“, a brzo po tom i „přirozenou mravouku“, objevili jsme najednou po tolika tisíciletích „přirozeného člo-

*) Ovšem nestalo se to vědecky: „Jako — stejně tak“ — to není věda, nýbrž analogie, náboženství.

věka“ (Rousseau), dostali jsme „přirozené právo“, a aby vrchol všeho byl dosažen, byly objeveny i „přirozené zákony výroby“ (Marx, Engels). Ale i příroda sama podlehla nové, všeovládající analogii a musila přijmouti svůj nový „přirozený výběr“.

Tu všude vidíme, jak přírodověda opouštěla své určení a přestávala býti vědou, neboť stávala se pohádkou, básní, analogií.**)

Atheism nahradil jednu abstrakci (boha) abstrakcí druhou (přírodou) a jal se zcela klidně odvozovati pravidla pro život (mravouku, náboženství, právo) analogiemi z přírody.

Přírodní racionalism opakoval tak blud náboženský. Jestliže církve vyplnily bohem celou přírodu a vydaly mu i celou společnost, přírodní racionalism vyplnil člověka přírodou a učil ho žíti dle zákonů přírody.*)

Podstatou atheistického naturalismu je učení o zákonitosti života. Učení to společno je téměř všem dnešním vědám socialním. Podklad učení, že dění života člověka a lidské společnosti jest zákonité, jest i mocenský i náboženský. Mocenský podklad skrytě praví: „Vše, co jest, není ani náhodné, ale není to ani v rukou božích, ani v rukou lidských, vše to jest zákonité, pravidelné, nutné.“ Náboženský podklad ukazuje, že v zákonitosti a pravidelnosti dění společenského jest i výklad zla a utrpení. A kde jest výklad, jest i omluva, záměrnost a dokonalost. Možno tedy býti spokojeným!

Atheistický naturalism jest surrogát náboženství: dává spokojenost tam, kde je potřebí nespokojenosti,

---

**) Již slova sama ukazuji, že chyba je v methodě. Jde o zatažení náboženského anthropomorfismu do přírody. Člověk, papež, car má vůli; z toho v náboženství je anthropomorficky „vůle boží“; děvče, služka aneb kuchařka na trhu něco vybírají; z toho je anthropomorficky (ve vědě přírodní) „přirozený výběr“. Touž methodou dostaneme ovšem dále všecko, po čem jen duše zatouží.

*) Pantheism jest jen jiná forma tohoto metafysického učení. Ponechává základní jsoucno, přeměňuje jeho podstatu.

a slouží existujícímu zlu a zlořádu společenskému, tak, jako mu většina lidových náboženství sloužila.**)

Odvádělo by nás příliš daleko, dopodrobna vědecky zkoumati, jak a pokud jest v životě lidském jistá pravidelnost (pravidelnosti přírody zcela nepodobná), a jak a pokud ovládána jest společnost toliko „osudem", „náhodovostí", t. j. bezsmyslným a bezúčelným shlukem různých okolností; stačí, uvědomíme-li si, že úkol, který atheistickému naturalismu připadá, jest čistě mocenský: Říci těm, kteří jsou slábi a porobeni: „Nereptejte, vše, co jest, jest zákonité a tedy spravedlivé, a vše to není ani ve vašich rukou — je to nutné a neodvratné."

Vědecká skutečnost jest ovšem zcela jinačí: Vědecké nauky socialní snadno by ukázaly, že nejduchaplněji kombinované „zákony socialní" jsou jen bublinky z mýdel a jenom hříčky fantasie. Ukázaly by také, že za těch řádů, které existovaly a dodnes existují, za řádů práv, moci a majetku pro jedince, vystaveno jest lidstvo náhodným shlukům, rozmarům a pletichám těchto jedinců tak v šanc, že není vůbec možno, aby tím socialně netrpělo. A ukázaly by ještě, že i to, co zveme osudovostí nebo náhodovostí, není — alespoň v největším počtu případů — nic jiného, než naše osobní bezmocnost, naše nevědomost, slabost, nemajetnost, bezprávnost, anebo poroba a související s ní tělesná i mravní neschopnost osobní životní samosprávy.*)

**) Učení to je velmi prosté a dobře se osvědčuje: Stačí na příklad říci: „Úrok není nic libovolného, nýbrž něco zcela přirozeného; úrok není výsledkem zvláštního socialního zřízení, nýbrž všeobecných zákonů, jimž společnost jest podrobena. A proto jest spravedlivý." (Henry George.) A stejně tak v každém, jakémkoliv případě. Všude tam, kde se dříve pravilo: „Vy trpíte? Ale pohleďte: Bůh — jest spravedlivý... proto i vaše utrpení jest spravedlivé"; všude tam praví naturalistické vědy socialní: „Zřízení, jímž trpíte, je zákonité, a proto jest spravedlivé."

*) Tak Herkner na př. uvádí, jak osvobozovací hnutí rakouského sedláka bylo — smrtí Josefa II. — náhodně zastaveno. Praví: „Kdyby byl Josef II. žil o 20 let déle, bylo by se snad ani císaři, jakým byl František II., více nepodařilo zrušiti jeho zákony. Uvažme, jak (při zřízení absolutistickém!) budoucnost nesčíslných milionů vydána jest v šanc náhodě. Neboť není to nic jiného, leč náhoda, zemře-li nějaký

Víra v pokrok jest třetí základní formou přírodovědeckého náboženství. Theorie pokroku praví: „Není sice pravda, že bůh řídí svět, ani není pravda, že vše je dokonalé, spravedlivé a dobré, ale lidstvo se vyvíjí, svět pokračuje, všecko stává se (je to takový zákon) lepším, spravedlnějším a dokonalejším. Není příčiny, abychom se pro existující aneb upevňující se zlo jakkoliv vážněji znepokojovali... Není třeba nic dělat... lidstvo se zdokonaluje. Věřte v pokrok!" —

Také evolucionism jest nevědecký a také on podporuje trvání existující poroby.

Evolucionism není vědecký, neboť není žádných smyslových a rozumových důkazů pro tvrzení, že lidská společnost pokračuje k životu lepšímu. Naopak: dějiny souhlasně učí, jak jednotliví národové vznikali, rostli, vykvetli a na to často se strašlivým pádem zapadli. Upadla tak kultura Číny, Egypta, Babylonie, kultura Řeků a Římanů i kultura praobyvatel středoamerických. Či smíme v pokrok k lepšímu doufati na základě zkušenosti křesťanských, dle kterých — jak jsme ukázali — dál se pokrok od svobody k bezpráví, od majetku k chudobě, od samostatnosti k podmanění? Či snad čerpáme důvěru v lepší budoucno z osudu Polabanů, z osudu Poláků anebo nás Čechů?

Ale za to jest pravda: Evolucionism jest novým náboženstvím, nebo on nahradil nevědeckou dokonalost posmrtní v nebi, n e v ě d e c k o u d o k o n a l o s t í p o s m r t n í z d e n a z e m i.*) Evolucionism převzal útěšný úkol náboženský, aby uspával lidi na nový způsob... když se byl způsob starý (odkazující na boha) přežil. Evolucionism odkazuje stejně do budoucna: On praví: „Ach, nač se rozčilujete, zůstaňte klidni, vývoj je zákonitý, to vše samo sebou — toliko

---

Josef II. o 20 let dříve neb později." (Dělnická otázka, 345.) Tam, kde je správa státu v rukou lidu, není takové „náhody". A z těchto „náhod" konstruují naturalisté své „přirozené socialní zákony".

*) I ve své methodě je evolucionism náboženský. Odvodil ho P a s c a l analogií přeměn života s pokrokem mathematiky a v soustavu uvedl ho pomocí method atheistickonaturalistických A u g u s t C o m t e. (Sr. A. Comte: Sociologie, 339.) — Vědecky mluviti lze toliko „o p ř e m ě n ě forem života společenského", ale nikdy ne „o zákonité nutnosti pokroku", jak mnozí činí.

z vnitřní přirozené nutnosti socialního zákona — samo sebou vše v budoucnu nastane.“ A ihned kupí se tu lidé, veliké zástupy nejlepších nadšenců víry, jásají, bijí se v prsa a nadšeně vyvolávají: „Věříme v pokrok.“

Že je to učení třídní a mocenské, netřeba snad zvláště dokazovati. Ono praví, že se časem všecko změní, a že není tedy třeba úsilovného zápasení, těžkého obětování sebe i statků za dosažení a uskutečnění nových, porobeným prospěšných zřízení a řádů.

Ve skutečnosti neděje se v životě společenském nic nového, nýbrž lidé, jednotlivé osoby ve společnosti lidské nově myslí, touží, zápasí a nově budují. Ukázati, jak se to děje, bude kdysi úkolem vědecké sociologie, ale nemůže to býti úkolem jejím dnes, kdy má sloužiti mocným a bohatým.*)

Tak základní uspávací a uklidňující učení náboženské, jež pravilo, že bůh vše nejmoudřeji řídí a že je tedy hříšno něco proti jeho vůli podnikati, nahrazeno bylo v atheistickém naturalismu (pravícím, že dění přírodní je nutné a zákonité), učením, že není možno nic podnikati, a v evolucionismu učením, že není třeba nic podnikati. Konservování existujícího jest každým z těch učení plně dosaženo. Ale je i patrno, že žádné z těch učení nemůže býti životodárným učením nové společnosti, jejíž základní úkoly všecky směřují k osvobozenství, a tedy k činnosti ne konservující, ale k činnosti bořivé a tvořivé.

Nechť jakékoliv byly bludy přírodovědeckého racionalismu, on znamená epochu v osvobozenství lidstva. On osvobodil přírodu od boha a vyznavačům svým pojistil právo spravovati se i obohacovati. Ale

*) Vědecky skutečnými (pokud jde o dobu současnou a budoucnost) jsou jen ony pokroky, které jsme my sami provedli; jistým bude osvobozenství jen to a jen potud, pokud je sami vybojujeme... Důvěra v práci budoucích, v činnost jiných, v sílu nebo životaschopnost myšlenky, pokroku nebo národa, víra v konečné nutné zvítězení pravdy nebo dobra, víra v budoucí lepší příští... vše to jsou jen nevědecké utopie rázu náboženského...

Vědecky založený člověk na nikoho nespoléhá, od nikoho nic nečeká, nikomu nevěří, v nic nedoufá... Pracovat musí — on sám — a nikoliv někdo jiný!

ani pro lid, kterýž i na dále trval v slepém poddanství duchovém, nezůstalo osvobozenství majetných bez významu. Přineslo mu zrušení nejbrutálnějších forem poroby jeho: zrušení otroctví a poddanství, a otevřelo mu — ve většině států již — cestu k dalšímu osvobození, učinivši ho alespoň povrchově a právně rovnoprávným s třídami majetnými.

Přírodovědecký racionalism nemohl však dáti lidstvu, což nebylo jeho úkolem. Nemohl dáti pravdivou vědeckou nauku o společnosti, aniž mohl přinésti nemajetným (jichž učením nebyl) osvobození hospodářské.

III. Situace počátků dvacátého století.

Nemožnost jednotnosti a ucelenosti světového názoru novodobého. Věda a myšlení stojí již od věků ve službách majetku a moci. Staví-li se dnes věda z části také do služeb novodobého osvobozenství, je to svědectvím, že možnost přesunu majetku a moci na nové myšlení není více utopická.

Volná myšlenka, jakožto filosofická synthesa novodobého osvobozenství, má podati methodické, vědecké, mravní i filosofické podklady hnutí.

Zkoumejme, jaký je stav současného myšlení, abychom odvoditi mohli některé důsledky.

Křesťanství bylo uceleným názorem světovým. Učení, chtění, mrav i zřízení stála v souhlase. Učení a mrav žádalo obětování, zřízení je umožňovalo. (Člověk byl chud a bezpráv a pracoval pro jiné.) Také doba filosofie metafysické usilovala o myšlenkové ujednocení. Ale pokusy její — zdá se — nevejdou v život. Dílo dějin letí, a nejnověji zbohatlí nemají už ani času ani moci, aby svoje metafysiky učinili vlastnictvím lidu.

A o to právě jde. Světový názor stává se teprve tehdy života schopným a činorodým, byl-li přijat, schválen a uznán trpícím, pracujícím člověkem. Která z metafysické filosofie stala se již majetkem lidu? Ale i dále lze se ptáti: která z věd přírodních přešla v maso a v krev myšlení lidového? Fysika? Anatomie? Psychologie? Dějiny? Nebo sociologie? Přešel v my-

šlení lidové Locke? Spencer? Kant? Hegel anebo Schopenhauer?

Přírodověda připravovala a budovala nový řád světový, přírodovědecká filosofie snažila se dáti řádu tomu výklad a podporu — a lid? — zůstal němý.

Proč filosofie nikdy vážně o stránkách těch neuvažovala?

Kdyby uvažovala, dospěla by k přesvědčení, že řád přírodovědeckou filosofií a osvobozenstvím jen politickým vytvořený*) není trvalý, ježto myšlenkové jeho sankce nestaly se součástí myšlení lidového. Lid zůstal ve své většině náboženským, jakým býval za dob nejtužší své poroby, a jen v menšině své se odnáboženštil, aby počal pracovati o vytvoření řádu nového, řádu kapitalistickému zcela protivného.

Proto přítomná doba není dobou klidu a spokojenosti, ježto je dobou zápasu, rozvratu, chaosu a nejistoty na všech stranách.

Pozorujeme-li pečlivě, vystihujeme v ní stále t ř i proudy. P r v ý: Proud náboženský a křesťanský, který spoléhaje na náboženské potřeby lidu hledí nadějně v budoucnost. Očekává pád éry svobody a připravuje novou restauraci křesťanství: éru autority, samovlády a lidového poddanství, pod heslem nejvyšší vůle boha.**)

P r o u d d r u h ý, proud přírodovědy a liberalismu, proud ukojených a spokojených, proud těch, kdož drží moc a majetek, a který usiluje pojistit, ucelit, zdůvodnit a usoustavnit existující řád kapitalismu, jakožto dílo osvobozenství již d o k o n č e n é.

A proud t ř e t í, který spěje rovněž s nadějemi v budoucno, který nepovažuje osvobozenství za ukončené a který proto snaží se potříť a dobít netoliko řád společnosti náboženský (zbytky poroby a bezpráví lidu duchového a politického), nýbrž potříť a vyvrátit i budující se a usoustavňující řád filosofie přírodovědecké; řád liberalismu a kapitalismu.

*) To jest kapitalistické republiky a kapitalistické monarchie.

**) Naděje proudu toho nejsou tak zcela vědecky bezpodstatny, jak má za to optimistická filosofie přírodovědecká.

Ovšem podstatu roztřídění toho hledati dlužno také ve výchově, které se dnešní společnosti dostává. Značná část nemajetných Evropy vychovávána jest dodnes v křesťansko-náboženském učení pokory, poslušnosti a povrhování tímto životem. Přírodní vědu nahrazuje jim povšechná náboženská metafysika, skutečné ovládání zla přírody a společnosti, útěcha učení nebo kultu náboženského. Školství obecné u většiny národů i nedělní cvičení náboženská, skoro v každé vsi pořádaná, pečují o tuto porobující výchovu.

Evropské třídy majetné jsou sice na oko vychovávány v týchž náboženských zásadách, ale mají již od sta let svoji zvláštní liberalistickou tradici*) a vedle ní zvláštní podivuhodnou výchovu tří věků. Katecheta, klasický filolog a přírodovědec, jeden po druhém — jakoby nic — preparují duše většiny majetných v ideích středověku, antiky i novověku, aniž se i jen sebe méně starají o to, jak to dopadne se spoustou, chaosem a konglomerátem myšlenkovým, který v hlavách mladých lidí způsobí.

A tak dík této neusoustavněné výchově nejsou ani třídy majetné dosti myšlenkově a mravně moderně ujednoceny, aby byly schopny plně na svůj prospěch využiti postavení, které přidělil jim řád kapitalistický.

Ale srovnáme-li vzdělání jejich se vzděláním mass lidových, pochopíme ihned, že oni alespoň na tolik jsou před nimi ve výhodě, že vedle vzdělání náboženského dostávají také vzdělání pohanské a přírodovědecké, a že je jim tedy vždy snáze možno (než nemajetným) dokonale nábožensky se osvoboditi, k čemuž ovšem stará tradice dobře spolu přispívá.

Třídy majetné prošedše, dík klassicismu, nanovo životem předkřesťanským, učí se v něm radosti ze života, lásce k majetku, k moci, ku zbrani i k rozumu, i zavrhují záhy asketický ideal křesťanský, ve kterém byly v mládí vychovány, a nabývají majetku, moci i dalšího vzdělání ve vědách přírodních. Tím docházejí ku štěstí a k vnitřní spokojenosti tím spíše, že přírodovědecká filosofie je

*) „Eh, to nic — to náboženské — to je jen pro chudé, aby pro nás pracovali“ — tak zní v pravdě ona tradice.

[illegible] — není [illegible]

[illegible] středověkým [illegible] křesťanstvím [illegible] ideal tlumení [illegible] pozemský. [illegible] zbraní i věděním a tak [illegible] zlům přírodním i [illegible] léčiti je jinak [illegible]

[illegible] a majetkově. [illegible] nutně a [illegible] — jak jsme [illegible] — [illegible]

[illegible] vespolné [illegible] vání při[illegible] ve a takhle [illegible] vžijí běřete [illegible] světový, a co mu [illegible] — [illegible] světový?

[illegible] světového. [illegible]

V [illegible] mocenském [illegible] a válkou a zbraní [illegible] naše. [illegible] množství [illegible] lidé [illegible] v [illegible] za staré [illegible] nový [illegible] názor světový.

[illegible] ještě větší slepoty a naivnosti třeba jest k domnění, že světový názor jest [illegible] problémem filosofickým.

Ve společnosti, v níž [illegible] mají k disposici majetek a zbraň, [illegible] všech [illegible] k této zbrani [illegible] většina lidu, nemá ani majetku ani práva zbraně užívati, v takové společnosti jest a musí býti jen filosofie mocenská, [illegible] jest jen taková filosofie, [illegible] také pro sebe [illegible], aby se udržela.

Proto je samozřejmo, že v dnešním mocenském a společenském zápolení světovém vystupovati musí tři názory světové.

Názor chudých, nevzdělaných a trpících, který vyvolán je citem a potřebou útěchy, a který praví, že přírodní i společenské zlo jest dobrem (protože jím trpíme... tak si toho žádá cit), že vše

jest dobré, a najmě i poroba i vyssávání a vykořisťování a ovládání jest dobré, protože to bůh vše řídí, a bůh jest dobrý, spravedlivý a všemocný, a nedopustí, aby zlo neb nespravedlivost zvítězila. (Zvítězí-li na zemi — bůh to po smrti všecko vynahradí.)

Názor majetných, osvícených a lidí držících moc, názor přírodovědecký, který praví, že je pošetilostí věřiti, že bůh všecko sám řídí, protože příroda i společnost řídí se sama svými vlastními zákony. Tak jako kámen k zemi padá, nutně a neodvratně, a není v tom ani dobro ani zlo, tak nutně, neodvratně a zákonitě žije také lidstvo, a proto není v jeho životě vlastně žádného zla, ani dobra. A je-li kde jaké zlo, to všecko se časem — podle zákona o pokroku — samo sebou spraví.

A konečně názor třetí, názor lidí nespokojených, názor osvobozujících se — názor, který místo aby bolest zla utěšoval, maskoval anebo popíral, snaží se využiti bolesti k touze po nápravě. K tomu ovšem nedostačí názoru třetímu jen trocha svobody, kterou mu liberalism vybojoval, nýbrž k tomu nutně a neodvratně potřebuje také vzdělání, moci, majetku a zbraně (aneb aspoň práva disponování) pro všecky, kdož jsou dnes beze vzdělání, bezprávni, bezmajetni a beze zbraně.

Hle, co žádají dekadentní fňukálkové: Žádají ucelený názor světový — připravenou mísu kaše — a hrozně se durdí, když pozorují, jak jim současná doba nabízí jen práci, jen zápasení, jen hledání a jen spoluvytváření. Durdí se tolik, že nenalézajíce pohodlného ukojení, opouští raději i pravdu i život a chytají se náboženství nebo metafysiky — jen aby už měli se dobře a nemusili nic dělat.

Tolik snad lze na vzdělaných lidech dnes již žádati, aby věděli, že vědecká filosofie jest dnes problém nejen theorie a studia, nýbrž především také zkušenosti, prakse, majetku a moci. Že světový názor novodobý nebude se cucat z papírů nebo z knih, že ani z přírody nebude se konstruovati a nábožensky abstrahovati, nýbrž že všecky jeho nejdůležitější části (t. j. ony, které mají vztah k člověku) bude nutno čerpati přímo ze života: z praktické politiky, z praktické

správy, z hospodářství, z výroby, z konsumu... ze společenských experimentů.

Vědecká methoda je zkušenost. Proto vědecký názor světový žádá především vědeckou moderní praksi. A dokud té není, nemůže býti ani vědeckého moderního názoru.

Moderní názor světový jest problém především politický a hospodářský, ale jistě také mravní a vědecký (ale nikoliv jen vědecký a tím spíše ne jen přírodovědecký, jak se různí novodobí myslitelé domnívají).

Co již dnes může volná myšlenka poskytnouti, není a nemůže ani býti ucelené. Jen hlavní prvky a hlavní problémy jsou vypracovány a známy. A bylo by nevědecké i to, co posud je budováno, prohlašovati za hotové, naprosté a neměnitelné. Co jediné asi z nových prvků potrvá, jest: nová methoda, nový plán a nová látka stavby.

Poroba a osvobozenství. Ovoce, které křesťanství pracujícímu lidstvu Evropy doneslo, nebylo zrušeno. Část práv někde sice revolucemi dobyta, ale majetek a právo zbraně nebyly získány.

Křesťanství ochudilo pracující lid, a lid ten podnes je chudým. Většinu majetku dodnes ovládají ruce těch, kteří místo k výrobě anebo ku spotřebě užívají ho k těžení a kořistění z práce ochuzených. I tam, kde není majetek přímo v rukou jedinců, jest v rukou jejich nepřímo — jedincům připadá základní výtěžek vší práce.

Základ života — půda — v Anglii, v Rakousku, v Rusku i v Prusku jest z velké části — místo dobrodiním — bičem a prostředkem poroby nemajetnému člověku.*)

---

*) V Rakousku jest 1/3 půdy v rukou velkostatkářů. (V Čechách 214 osobám přísluší skoro čtvrtina vší země, na Moravě 100 osobám čtvrtina země, v Haliči, v Uhrách několika osobám celá polovina.) V Německu západním mají velkostatkáři 12.51% půdy, v Německu východním 49·89% (opět celou polovici). V Rusku bylo r. 1887. v rukou selských 130,000.000 děsjatin, v rukou rodiny carské 151,000.000 děs., v rukou šlechty 98,000.000. V celku v rukou nepracujících ¾ vší země. V Anglii a Irsku na počátku minulého století byla všecka země v rukou šlechty. (Ukazovali jsme — jak se to za reformace vyvíjelo —

Ale i tam, kde pracující jest sám vlastníkem půdy, jest to vlastnictví jen zdánlivé a podvodné. Nebo skutečným vlastníkem jest ten, kdo může nemajetného kdykoliv z půdy vyhnati (nedostojí-li svým závazkům). Proto jsou skutečnými vlastníky jen jedinci. Jedinci, jimž všichni bezmajetní i všichni zadlužení konají starověký úkol svobodných otroků.

Poslední změna poddanství v dnešní stav kapitalistický provedena byla duchaplným způsobem. Sedlák dostal půdu a svobodu, ale byl za to nucen 50 let se vypláceti... Sedlák neměl peněz, i zřídili majetní a šlechta banky, které by mu je půjčovaly. A tak, dík novému řádu, jsou dnes $^2/_3$ vší země „prodluženy", t. j. výtěžek z nich nepatří těm, kdož zemi obdělávají a kdož pracují, nýbrž připadá těm, kteří zřídili banky.

Poddanství sedláka spočívalo jednak v tom, že pracoval na panském, jednak v tom, že odváděl své vlastní výrobky (slepice, len, vejce a p.) milostivé vrchnosti.

Dnešní člověk je buď dělník a pracuje stejně, jako dříve na panském, anebo je zadluženým sedlákem, který pracuje „na svém", zasévá, okopává, sváží a mlátí, výrobky odprodá a stržené peníze posílá do bank, do ústavů a záložen. Šlechtici a kapitalisté posílají si služky anebo lokaje, aby jim je přinesli domů.

Takovým způsobem dostávají kapitalisté bez práce výtěžek ze dvou třetin vší půdy (i když není tato jejich). Rok co rok a stále pravidelně. A co tu praveno o zadluženém rolníku, platí také o nemajetném dělníku, jehož výtěžek, jak jsme již s počátku uvedli, přisvojují si z dobré polovice.

A nemusíme zapomínati: nemajetní tvoří $^5/_6$ všeho obyvatelstva.

Proto můžeme říci: Pět šestin všeho obyvatelstva, valná část obyvatel Evropy je stále horlivě křesťanskou: pečuje místo o sebe, o blaho svého bližního, o blaho několika, kteří uchvátili svět.

---

stejně jako u nás a v Pruském Německu.) Dnes je v Anglii v rukou nepracujících 87·65%, t. j. skoro $^7/_8$ vší půdy. Ve Francii jsou poměry daleko příznivější. (Šlechta za revoluce uprchla ze země a zákonodárná shromáždění revolucionářů skonfiskovala a rozprodala velkou část jejich majetku.)

Ale nebylo ještě ani osvobozenství duchovního. Převážná většina lidí stále ještě pod nadvládou metody církevní autority a nemá schopnosti vymaniti se k samostatnému a svobodnému myšlení. Že osvobozenství politické nebylo dovedeno k svému cíli, že [illegible] ještě libým nacionalismu není v Evropě [illegible] místa, ukazovali jsme též na svém místě.

Proto však [illegible] jako dobu [illegible] osvobozenství. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

má moc přisvojovati si jej a držeti, anebo stručně: Silnějšímu přísluší výhradné právo majetkové. (Monopol vlastnictví.)

Podstata poroby duševní (vynález křesťanský) vyvěrá z učení, že všecky základní vědomosti o životě čerpati dlužno z jediné knihy (jejíž původ jest božský) a že právo právoplatně je tam odtud čerpati mají jen někteří majetní lidé (biskupové), které bůh k účelu tomu zvláště vyvolil, a že vše, co tito lidé k věření národům předloží, je pravdivé a od boha pochází.

S hlediska vědeckého jeví se tedy poroba pracujícího lidu jako výsledek tří monopolů: Monopolu zbraně, vlastnictví a myšlení.*) Každé omezování i roztříšťování těchto monopolů jeví se jako „osvobozenství".

Tak bylo stupněm politického osvobození omezení moci králů, které provedla již šlechta středověká, bylo osvobozenstvím vybojování práv měst, byl a je posud stupněm osvobozenství anglický a americký konstitucionalism, jest osvobozenstvím každé omezování politické moci a každé její tříštění: I nacionalism i federalism i demokratism i autonomisace a ovšem i formy, které teprve přijdou, a které nejsou dnes ještě známy. Posledním cílem osvobozenství politického zdá se vědomá a promyšlená účast všech na moci i výkonné i zákonodárné i soudcovské i správní a vojenské — v rozsahu takovém, aby nebylo lze mluviti již o vládě (t. j. o ovládání jednoho člověka člověkem druhým), nýbrž aby se mluvilo toliko o správě.

Jest osvobozenstvím tříštění monopolu zbraně: uchvacování práva bezprávnými, ale není osvobozenstvím povrhování mocí a zbraní, ježto moc a zbraň

---

*) Nejtypičtěji vyvinuta jest poroba v křesťanských státech absolutistických. (Tak car ruský má ještě i dnes spolu s několika šlechtici výhradní právo užívati dle své vůle vší ruské zbraně, přísluší mu a jeho blízkým ¾ vší země a má nejvyšší právo mluviti k lidu jménem božím. Rok co rok opakující se hlad bývá pravidelným výsledkem takového dobrodiní.)

nelze jinak ovládati (tedy ani odstraňovati anebo zmírňovati ne), leč zmocníme-li se jí.*)

Za osvobozenství hospodářské považovati dlužno každé, ať jakékoliv tříštění monopolu vlastnictví. Každé nabývání polí, lesů, budov anebo statků jakýchkoliv slabými a nemajetnými — užívají-li jich tito k výrobě anebo ke konsumu — jest osvobozenstvím majetkovým. Jak dnes poměry stojí, zdá se, že na tomto poli místo osvobozenství stále víc a více porobujeme. Zdá se — a někteří to velmi určitě tvrdí, že malý člověk místo bohatnutí upadá, malý majetník se proletarisuje a majetek jeho jako monopol přechází stále snáz a snadněji, tedy způsobem zcela již automatickým v ruce těch, kteří nepracují. Že tento postup nemůže jíti tak věčně dále, toť je snad jasno jako den. Úkolem osvobozenství hospodářského nejzazším jest zničení monopolu majetku, to jest zničení zvyklosti a práva přisvojovati si výtěžek pracujících a jest tím úkolem poskytnutí pracujícím k disposici všech statků a prostředků výrobních a pojištění jejich práva na nezkrácený výtěžek jejich práce.

(Že osvobozenství hospodářského nelze dosáhnouti křesťanským učením pokory a chudoby nebo zavrhováním vlastnictví vůbec, nýbrž že naopak učením takovým se poroba majetková jen stále víc a více zmnožuje, ukázali jsme již při kritice křesťanské mravouky.)

I jest dále osvobozenstvím myšlenkovým každé a jakékoliv rozbíjení monopolu myšlení, t. j. vyvracení autority jedné knihy, jednoho člověka, jedné třídy, jednoho národa... i omezování jakéhokoliv práva na mocenské nebo hospodářské pronásledování učence, umělce nebo propagatora. V mezi nejzazší žádá se naprostá a ničím neporušitelná svoboda myšlení, propagace, umění i věd: Nezávislost myšlenky i na moci hospodářské i na moci politické —

*) Moc a zbraň existuje. Po každém hypothetickém odstranění lze obé vždy opět znovu vytvořiti. Proto je vědecké říci: moc a zbraň nelze odstraniti. Co je v nich škodlivého, není v nich, nýbrž je v monopolisaci jich. Proto třeba moc a zbraň ne odstraňovati, jak myslí anarchism a křesťanství, nýbrž **sevšeobecňovati.**

uskutečnitelná ovšem jen zničením monopolu k užívání zbraně a přisvojování si výtěžku cizí práce.

Žádá se tu pro každého jedince právo samostatně bádati, nezávisle se projevovati a svobodně říditi se svým vlastním svědomím. Právo postaviti poznatky rozumu nad každou moc, nad každou autoritu i nad každý majetek.

Tak jeví se nám moderní osvobozenství jako snaha po *tříštění* a *sevšeobecňování* moci, majetku a rozumové autority... jako pravý opak původního křesťanství, které hlásajíc *potlačování* moci (ethický anarchism), *potlačování* vlastnictví (klášterní komunism) a *potlačování* rozumu (nadsmyslnou autoritativnost), majetek, moc a autoritativnost neodstraňovalo, nýbrž soustřeďovalo do rukou jedinců.

Vykládali jsme již v úvodní části této své práce, že osvobozenství, jako směr, tvoří uzavřený nedělitelný celek, a že není myslitelno osvobození politické, socialní nebo myšlenkové bez současného osvobození druhých dvou. Tak jako i poroba jedna s druhou stojí a jedna s druhou padá, stejně i každé dobyté právo politické podporuje vydobytí práv majetkových a další osvobození myšlenkové i naopak.

Proto nestačí dnes — a ani myslitelno není — vydobývání jen volnosti myšlení anebo „svobody věd".

Demokratism, socialism i volná myšlenka tvoří vzájemný podporující se i navzájem se strhující celek a jest nutno znovu zdůrazňovati tvrzení, že „novodobý názor světový" jest otázkou stejně tak politickou a hospodářskou, jako jest otázkou myšlení.

A na něco třeba zde ještě ukázati: Demokratism, revoluce, osvobozenství před sto lety byly jen hnutím *národů* (tak jako předcházející je renesance dokonce jest jen hnutím jistých *tříd*); dnešní osvobozenství, jehož ráz jest převážně hospodářský, jest již hnutím *světovým*. Proto také řešení, postup i organisace musí býti světová. Patrno: K idei humanity jsme tím opět o něco blíže...

IV. Hledání základů osvobozenského myšlení.

Nová reformace? Třídy majetné, osvobodivše se renesancí a racionalismem od idealu křesťanského, dosáhly také osvobození politického a socialního, když byly prve pomocí epochální své revoluce myšlenkové vyvrátily autoritu církevní v oboru poznávání i ovládání života a přírody.

Zkoumejme otázku, který z historicky daných směrů myšlení byl by schopen podporovati myšlenkově osvobození tříd nemajetných.

Ukazovali jsme již napřed, že reforma katolicismu je na ten čas vědecky nemyslitelna. I kdyby se prováděla, dála by se cestou již známou, novou cestou reformace. Doprovázelo by ji zlidovění a znárodnění církve a vyvrácení největší části kultu a dogmat, jak to vše vidíme na protestantismu.*)

Mnohem možnější, ba téměř neodvratitelnou, zdá se další reformace protestantismu a nová reformace křesťansko mravoučná.

U nás již Masaryk učinil pokus**) navázati moderní naše hnutí osvobozenské na reformaci. Pokus promyšlený a ne osamocený. Jsou celé školy historické a sociologické, které vychvalují do nebes blahodárné působení reformace. Věcný podklad škol těch je takový: V Anglii a ve Francii jest moc v rukou reformovaných a není tam stálého a rozkladného dualismu zemí katolických, ve kterých jest stále věda dvojí: světská a církevní. Proto anglická a německá věda, slouží moci, slouží jen jednomu pánu; je světská a církevní zároveň. Ukázali jsme již, jak teprve za reformace vyhlazen byl z Evropy starověký majetný a plnoprávný občan, aby byl nahrazen člověkem křesťanským: nuzákem, nevolníkem a poddaným. A nemůžeme rovněž zavříti oči nad tím, že protestantism zmocniv se moci, stal se stejným odpůrcem roz-

*) Biskupové a kněží byli by volitelni, odstranila by se latina a dosadil by se jakýsi národní bůh, který by pomáhal, kdykoliv by byl národ v nebezpečí. (Tak je tomu skutečně již u mnohých národů. — Pokus Iškův v Čechách.)

**) T. G. Masaryk: Česká otázka.

umu, jako jím byl katolicism.**) Ukazuje-li se na hospodářský a politický rozmach Anglie a Německa, přičítati dlužno vědě příčinu jeho spíše duchu antickému (dobrému a četnému loďstvu a vojsku), než vlivu křesťanské reformace. (Anglii kromě toho podporovaly také včasné domácí revoluce a nenahraditelná námořská poloha, jež je přístavem i opevněním zároveň.)

Je tedy pravda, že officielní protestantská věda jest jednotna, církevněstátní, ale v tom není ještě důvodu přenášeti ji nekriticky (jen z citové potřeby) na naši půdu.

Tolik však nicméně nesmíme popírati, že protestantism — dík jeho liberálnímu církevnímu zřízení — vyvíjel se, přizpůsoboval a mnoho reformoval, zatím co katolicism toliko dogmatisoval.

Tak, jak situace dnes v protestantismu stojí, protestantism u s t r n u l. Dostal se ve svých vědeckých představitelích až k mezím, které nemůže a nesmí překročiti, nemá-li svoji základní půdu opustiti na dobro. Ostatně u jeho věřících nálada ku změnám není veliká, naopak: spíše učitelstvo mělo by sklon k reformám než protestantský lid.

Ale ani v tom nebylo by ještě třeba hledati příznak úpadku protestantismu. Jeho základní nedostatek společný je všem učením tradičním: N e m á m r a v n í h o m ě ř í t k a p r o n o v o d o b ý ž i v o t. Je v otázkách, které hýbou dnešním životem, v otázkách socialních a politických stejně jako katolicism zcela bezradným. Je metafysickým učením bohatých i chudých a v soutěskách sporů socialních kloní se brzo na pravo, brzo na levo, stejně jako křesťanství vůbec), ježto je sice zcela dobrým učením pro lidi porobené, ale nehodí se naprosto pro lidi, kteří se osvobozují.*)

**) „Protestantism, jenž sprvu kritické principy šířil, opustil je po svém vítězství. Když sloučil se se světskou vládou pod Lutherskou formou, stal se duch jeho nepřítelem všeho osvobození neméně než katolicism.“ — „Jakékoliv uvolnění rozumu bylo pak officiálnímu protestantismu ještě více proti mysli, než samému katolicismu.“ (A. Comte: Sociologie, 280.)

*) Srovnej: H e r k n e r, Dělnická otázka, 366—382.)

Protestantism, stejně jako katolicism zastaral, upadl a stal se kulturně bezmocným. Jest proto možno, že za příležitosti porodních hnutí, jež Evropu ještě očekávají, stane se jasno o tom i v hlavách jej vedoucích, a že provedena bude další jeho reformace částečným akceptováním směrů volným myšlením hlásaných. V tom případě protestantism mohl by se státi dobrým konservujícím činitelem budoucích dějin Evropy. —

Druhý způsob náboženské reformace — který je nejen možným, ale který se i připravuje — jest novodobá obroda asketických ideálů křesťanských. Bude to jedna z hroznych pohrom, jež Evropu ještě čeká a nikdo nemůže dnes předvídati, jak to skončí. Bude ji vedle různých metafysik a fantasií doprovázet najmě mohutné citové a náboženské hnutí akceptující základní prvky mravouky křesťanské: nenávist k moci a majetku (ethický anarchism a klášterní komunism) a obnovené učení povinnosti lásky k druhému (fanatická péče o bližního). Není pochyby, že nebezpečí takovéto mravní obrody náboženské je velmi značné.

Hnutí to má i bude míti i svoji metafysiku, i svůj program politický i program hospodářský a — což je především důležito: Programy tyto budovány budou mravním křesťanským absolutnem.*)

Křesťanskou absolutní mravouku tvoří nepatrná řada utopií, jež v celku praví, že existuje jakési naprosté, nejdokonalejší mravní učení, kterým, kdyby všickni lidé žili (!) došli by k velikému štěstí a k veliké dokonalosti. Ale žíti dle učení toho není snadno; třeba se obětovati, třeba se zapírati. Jen nejlepší jedinci mohou jím žíti. Jiní, nemravní nebo méně ctnostní nechtí, anebo nedovedou jím žíti. Tak se ovšem touženého štěstí a dokonalosti všech nedociluje. To uvě-

*) Novou metafysiku nesou okkultisté, magisté a spiritisté, absolutní program politický anarchisté (Tolstoj, Duchoborci, Nazaréni), program hospodářský (nábožensko-mravní) kommunisté. Význam absolutní mravouky spočívá v tom, že podléhají jí nejsnáz lidé nejlepší, lidé, kteří nejen touží, ale kteří jsou i schopni žíti životem nejlepším.

domují si nejctnostnější a cítíce, že za těch okolností všecko jejich niterné zápasení a obětování se jest zcela bezsmyslné, touží nutně po tom, aby už konečně v š i c k n i žili tímto jejich životem — aby už konečně toužené ono a b s o l u t n í d o b r o uskutečnilo se na zemi. A tak jejich ctnost a obětování se přeměňuje se ve fanatism, v barbarství a tyranství, jakého marně hledali bychom v životě méně ctnostných.

Společenská nebezpečnost a zhoubnost absolutních učení mravních jest odtud patrna. Vespolné zápasení tříd stává se tím zbytečně krutým a zbytečně šíleným, čehož by nebylo, kdyby lidé nevěřili, že jest možno nějaké absolutní všeobecné křesťanské dobro.*)

Bude potřebí ještě mnoho úsilí a mnoho antického ducha, nežli křesťanská mravnostní absolutní dokonalost bude z myšlení evropského člověka vymýcena.

Náboženství budoucnosti? Ani v reformaci, ani v nové obrodě mravnostních ideálů křesťanských nemůže hledati evropský nuzák oporu pro své snažení osvobozenské. Je mnoho těch, kteří to již uznávají. Někteří z nich odkazují jej — úplně ve shodě s dogmatem o pokroku — na „n á b o ž e n s t v í b u d o u c n o s t i". Škoda, že z tohoto náboženství budoucnosti je jen velmi málo známo. Nicméně přece nebude nesnadno stanoviti alespoň základní směr methodický, metafysický, mravnostní a útěšný.

Jeho methodika nemůže býti dnes jiná, než jaká byla před sty léty. Učení o zvláštní, jiné pravdě. Učení to již k a t o l i c i s m vytvořil (bylo to tehdy pokrokem), když připustil, že vedle pravdy boží a zjevené jest také pravda jiná, světská, která objevuje se rozumem a která není s prvou v odporu proto, že je to pravda „jiného druhu". D e i s m, aby náboženství

*) Není vůbec absolutního dobra. Každý, i skutek nejdokonalejší, má některé stránky škodlivé, některé prospěšné. Za jiných okolností skutek dříve dobrý stává se zlým a t. p. d. Absolutní mravouka je důsledkem její náboženské sankce. Je příkazem „vůle boží", Bůh jest nejdokonalejši, proto i jeho příkazy jsou nejvýš dobré. F a n a t i s m je p r a k t i c k ý výsledek tohoto učení, jak jsme stopovali v dějinách. P r o t o j e n o v á d o b a s n á š e n l i v a i k o d p ů r c i, ž e n e u z n á v á m r a v n í h o a b s o l u t n í h o i d e a l u.

udržel, zavedl svou známou pravdu přirozenou (pravdu extraktu), která, zdá se, dodnes straší v myslích.*) Kant za týmž účelem (aby mohl hájiti dvě odporující si pravdy) vymyslil dokonce také dva rozumy (čistý a praktický) a náboženství budoucnosti krom těchto uvedených již chytristik buduje pro udržení dvoji pravdy chytristiku novou: „Věda", tak se dnes počíná učiti, „slouží potřebám rozumu a dává nám pravdu. Náboženství však, slouží potřebám citu a zajišťuje lidské štěstí, je stejně oprávněno."

Methoda náboženská musí být stále stejna. Proto ani v náboženství budoucnosti nebude pravdy, nýbrž jen víry v pravdivost.

Metafysiky budou se opět soustřeďovati k jistému nadsmyslnému Nejvyššímu Jsoucnu (tak se praví). „Ať již jsoucno to bude osobní, jako v deismu, nebo přírodní, jako v atheismu, anebo kosmické, jako v pantheismu, anebo čistě imaginární — vždy bude stvořeno k obrazu lidskému. Bude míti takové vlastnosti, jak si to právě cit slabých bude přáti. Jsoucno toto bude především dokonalé (rozumí se, že jen v tom smyslu, v jakém osoby v jsoucno toto věřící budou dokonalost pojímati), a bude tak současně i oporou pro mravní snahy věřících (jakousi předlohou nebo modelem). A bude — a to jsme u hlavní stránky — poskytovat člověku nešťastnému štěstí. Je obtížno vymysliti pro náboženství budoucnosti nějakou novou formu útěchy... Představujeme si člověka, jehož v nějaké nové „válce budoucnosti" s mnohými ještě jinými naloďují právě na loď a vezou do bitvy, kde jistě zahyne. — Co praví duch antický k jeho útěše? — (Jsou věci, které ovládáme, a jiné, které nejsou v našich rukách. Rozčilovati se pro tyto, není moudré.) — Co praví křesťanství? — (Jsi v rukou božích, on je

*) Nalezl jsem kdesi pasus: „Náboženství budoucnosti vyvine se z dnešního... Dnešní náboženství mají v sobě řadu hlubokých idei, které v jádře jsou podnes moderní." Jedno zjevení říká o druhém, že je podvodné, volné myšlení říká to o všech, náboženství budoucnosti řekne, že jsou všecka pravá v podstatě. Je to jen zdánlivě nový druh pravdy (pravda podstaty), ve skutečnosti je to známá nám již deistická pravda extraktu.

moudrý a dokonalý — tvoje utrpení má smysl.) — Co praví přírodovědy? — (Všecko je zákonité — nemůže to být jinak, musíš trpěti, ale doufej: jednou se to všecko spraví.) — Co nového může říci ještě náboženství budoucnosti, aby člověk zůstal šťasten a spokojen, i když trpí, a aby proti společenskému zlu nerevoltoval?...

Náboženství budoucnosti nemůže pro štěstí člověka vymysliti opět nic jiného, než nějaké nové útěšné učení poroby.*)

Pro člověka, jenž se chce osvoboditi, existuje jen jedno učení, které je schopno opatřiti mu štěstí: „Trpíš? — Nu, jak bys netrpěl, když jsi sláb? V z d ě l á v e j s e, o b o h a c u j, p r á v d o b ý v e j a přestaneš většinou ze společenských zel trpěti..."

Obnovení ducha antického? Vyskytuje se vážná otázka, nemá-li novodobá společnost provésti nějakou novou, všeobecnou a hlubší obnovu života pohanského. Nechť myšlenka taková nezdá se výstřední. Uvedli jsme již, jak aristokratický středověk se vším svým kněžstvem i se svými filosofy, králi, šlechtou i papeži cestou tou již prošel a jak zasadil si tím ránu, ze které — jak doufáme — nikdy více se nevyléčí. Pohanskou silou, přirozeností, radostí, barvou, krásou i nahotou obrodilo se již jednou evropské lidstvo.

Domníváme se, že se nemýlíme, když tvrdíme, že tou cestou, kterou se už prošlo (renesancí literárně filosofickou), dnešní lidové hnutí nemůže jíti. Ale není také pochyby, že jakési novodobé navazování k antice a nové vyzvedování některých antických ideálů stává se v Evropě skutkem. Je to úkol obtížný a jednotlivec sotva jej provede. Směr, kterým se navazování toto nese, jest pro osvobozenství blahodárný. Hlásá se znovu láska k životu a touha po nejširším rozvití všech lidských schopností. (Opak mravouky křesťanské, která přikazuje život tlumiti.) Probouzí se opět smysl pro krásu (jsou směry, které snaží se šířiti umění i mezi lid); pečuje se opět uvědoměleji a soustavněji o z d r a v í, o s í l u a o k r á s u l i d s k é h o

*) Někteří uvádějí, že Bůh je zárukou, že „d o b r o k o n e č n ě p ř e c e z v í t ě z í".

těla: rozmáhá se antické sportovnictví; v popředí života stojí problémy sociální, jejichž úkolem jest pojistiti i nejpovrženějším důstojné ukojení všech potřeb lidských a rozvíti a vypěstění všech jeho vloh (i vůle i citu i obraznosti i rozumu).

Problém ve svém celku jest velmi těžký, ale je fakt, že není už jen theorií. Celá Evropa již k antice vskutku navazuje.* Toto navazování na antiku a tím i odkřesťanšťování Evropy jest součástí hnutí osvobozenského. Provésti je systematicky a filosoficky mohlo by býti vděčným úkolem vědců, praktiků anebo umělců volné myšlenky.

Ale stojí tu u cesty také ošklivý přízrak: Nebezpečí antického ducha výbojného. S přijímáním mravních idealů antických (a také z důvodů vědeckých) přijímá se také láska k moci a ku zbrani. A tu netřeba zapomínat na ducha antického militarního šovinismu, se kterým statečný občan athénský a římský podroboval si vesele svět.

Či existuje něco v životě evropském, co by bylo tomuto duchu na překážku? — Není mu nic na překážku. Dnes stejně jako v Athénách a stejně jako za revoluce vystoupiti může silný člověk, jedinec, jenž zfanatisuje zástupy, aby jimi vraždil a poroboval opět na nejprimitivnější způsob. — Ani důvěra náboženská, (že bůh nedá zvítěziti zlu), ani dogma přírodovědecké (že se lidstvo vyvíjí) nemohou býti takovému vojenskému geniu na překážku.

Paralysovati anebo dokonce i umrtviti antického výbojného ducha, nic takového nepodařilo se posud duchům Evropy.

Proto je protimilitarism součástí hnutí volnomyslitelského, ježto žádá toho ideal humanitní a touha po svobodě jedinců, tříd a národů.**)

---

*) Srovnej: F. Drtina, „Myšlenkový vývoj evropského lidstva“, 346 a d.

**) Demokratické právo „disponování zbraní“, jak ho hájíme, jest jen jinou taktikou hnutí protimilitaristického, a ani „láska ku zbrani“, kterou bychom z důvodů věděckých byli sklonni propagovati, není v odporu s ideou „odzbrojení“. Války až dosud vedli vždycky jedinci. Proto třeba jest odzbrojiti tyto jedince (vlády), aniž je třeba odzbrojovati také národy.

Náboženství přírodovědeckého racionalismu? Na přírodovědu vedly se dlouho a četně sestředěné útoky, že je neživotna a že není schopna nahraditi náboženství. Přírodověda útokům těmto z části podlehla a zavedla elementy jen náboženství vyznačující i do své filosofie i do svých věd odborných — ačkoliv není pochyby, že úkoly přírodovědy byly jiné, než úkoly náboženské.

Přírodní vědy chtěly se tím přiblížiti lidu a dostáti úkolům, jež společnost, znenáhla se odnáboženšťující, na nich žádala.

Zkoumejme, v jaké formě bylo toto ponáboženštění vědy provedeno, a zda takto provedená přeměna uzpůsobila přírodovědu, aby se stala novým náboženskomravním lidovým činitelem.

O filosofii přírodovědecké jsme již mluvili a ukázali jsme, že má svůj zvláštní třídní a mocenský ráz (že slouží majetným), ale budou přece mnozí, kteří to budou popírati.

Nuže, připusťme, že tomu tak není.

Některé z jejich soustav jsou zde již přes jedno století. Staly se snad za dlouhou tu dobu některé z nich majetkem porobených? Šířily je, anebo i jen přijaly osoby z lidu?... Proč se o otázkách těchto neuvažuje?

Kdyby se vážně uvažovalo, došlo by se k názoru, že učení filosofie přírodovědecké schopno je sice uspokojovat lidi majetné, ale že nevyhovuje dosti potřebám lidovým, třebaže k účelu tomu bylo upravováno již několikráte. —

Filosofie přírodovědecká jest konstrukcí, analogiemi odvozenou nepravdou, pokusem podati uspokojivý výklad života neuspokojivého pod maskou vědeckou, a nechť jakékoliv staly se již pokusy o přizpůsobení filosofie té potřebám lidu (historickým materialismem a evolucionismem), pokusy ty jsou sice životaschopnější, ale nejsou přece ještě lidově činorodými.

Zdůrazňujeme tvrzení, že přírodovědecká filosofie jest nevědecká.

Přírodovědci učili: Poznejme zákony přírody a ovládneme ji. — Měli pravdu. Šli dále a hlásali: Poznejme zákony společnosti a budeme šťastni. — Možná,

že i tu měli pravdu... Ale pozorujme cestu, kterou se vydali.

Náboženství, opírající se jen o bibli a boha, a jen o bibli a boha, tvrdilo: „Pravé učení o životě čerpati jest jen z bible: od boha."

Přírodovědci, obírající se jen a jen studiem a bádáním přírody, vyhlásili: „Pravé učení o životě čerpati jest jen z přírody."

A ve zvrácenosti této methody pramení všecek jejich blud: Přírodovědci berou jeden přírodní jev po druhém, berou přírodní zákon po zákonu a přenášejí je pustou a hrůzně nevědeckou methodou náboženské analogie z přírody na člověka a na společnost... Věru, zrovna tak, jak křesťanství poznávalo přírodu z bible anebo z Aristotela, tak chce filosofie přírodovědecká poznati člověka z přírody.

Nová tato methoda dospěla dnes tak daleko, že přírodovědecký filosof, chce-li se dověděti, je-li potřebí reformy společnosti, anebo činí-li Anka dobře, že nechala Pepíka, moderní filosof vezme nejprve mikroskop a zkoumá buňky a atomy; vezme dalekohled a dívá se na hvězdy; vezme nůž a rozřezává žáby, ryby a ustřice, aby za pomoci nejsvětější analogie odvodil odtud základní zákony evolucionismu, boje o život anebo theorie selekční. A když takto odvodí nejdůležitější „zákony života", zabstrahuje je na novo, několikrát je sem a tam přehodí a naposledy za pomoci dobré své vůle a několika nových analogií odvodí, co chce, a po čem duše jeho touží: učení, že to sice není všecko nejlepší, ale že je to nutné, zákonité a proto přece dobré... anebo že se to samo sebou všecko napraví...*)

Netvrdíme tím ovšem nic nového, když pravíme, že je to vskutku nikoli věda, ale jen nové **náboženství.** I methodou i úkolem i učením filosofie přírodovědecká jest náboženskou. Aby rekkord tohoto pseudo-

---

*) Hegel: „Vše, co jest, jest rozumné."

Leroy-Beaulieu: „Zákony, jež řídí kapitál, mzdu a rozdělení statků (!), zákony ty jsou rovněž tak dobré, jako nevyhnutelné."

Engels: „Společensky působivé síly působí stejně, jako síly přírodní: slepě a násilně. Jakmile však jsme je poznali..."

vědeckého náboženství byl dosažen, pustili se přírodovědci i do mravouky: Rozřezali mozek, dali ho do mikroskopu a hledali „přirozené zákony mravní". — Kdo chceš, pojď poslouchat... Oni tě z buněk a od žab naučí moudrému životu.*)

Ale i v ě d y o d b o r n é upadly do pokušení vyhovovati úkolům náboženským: Podávati znalosti o neznámém a vysvětlovati uspokojivě život společenský. Že se to neobešlo bez metafysik a bez dogmatismu, toť patrno.**)

Náboženskost různých novodobých učení vědeckých vystupuje zvlášť ostře u věd socialních (v historii, politice, sociologii a v národním hospodářství). Základní tendence většiny těchto věd jest snaha po výkladu života optimistickém. Nechť dálo se v životě lidském, co dálo; nechť bylo tu brutality, poroby, zotročení a utrpení jedinců i národů sebe více — mocenské vědy socialní ukazují, jak to tak bylo všecko harmonické, dokonalé a ucelené, a jak v době současné je to tak právě nejdokonalejší.

Methoda, se kterou je možno vědy takto budovati, není vždycky nevědecká. Často stačí k tomu jen prostá a jednoduchá j e d n o s t r a n n o s t: jíti prostě jen jedním směrem; sbírati a pořádati fakta jen jednoho druhu a druhých pomíjeti. Takovým způsobem postupovalo se najmě v politických dějinách (obrat nastává teprve v poslední době), kde stotožňoval se stát s králem a ve prospěchu nebo škodě krále ukazoval se prospěch anebo škoda národa.***)

---

*) Jevů a dění přírodních je co do počtu nesčetně; jaká to vzácná příležitost pro methodu citů a vůle, vybrati si dle libosti k t e r ý k o l i z n i c h a applikovati jej na život! Na příklad: „Tělo životů má zvláštní své orgány se zvláštními úkoly; má žaludek, cevy, svaly, mozek. Také lidská společnost buď takovou: Jedni pracujte, druzí vládněte, čtvrtí jezte, pátí myslete." Atd., atd.... naše methoda ovládá opět v š e c k o! —

**) Na dráhu náboženskou vede vědce specialisty netoliko jich vlastní citová potřeba náboženská, ale i jejich hospodářská závislost na majetných. Ostatně úlohu z míry důležitou hraje tu také moc individualistického, kapitalistického státu, jenž pomocí své praxe konfiskační nepřipouští svobodného bádání.

***) Král život státu vedl, a tím osudy jeho staly se příčinné.

Stejnou cestou ubírala se i sociologie (přihlížejíc jen k prospěchu nepatrné třídy a vyhlašujíc jej za prospěch všeobecný) i politika a národní hospodářství, které nepohrdaly — jakmile se to jen trochu hodilo — ani pomocí method metafysických, i oku laika zřejmě podvodných.

Vědy přírodní, aby učinily zadost otázkám náboženským a podaly poznatky o neznámém, uchýlily se k novému jakémusi vědeckému dogmatismu:*) Vybudovaly své vědecké theorie.

Theorie samy mohly by býti neškodnými pomůckami anebo dobrými hříčkami myšlení. Ale novodobé vědy, tlakem ducha náboženského jsouce puzeny, ne jednou upadly ve sklonnost vyhlašovati své theorie za skutečné novověké pravdy a skoro všeobecně přijaly za přípustno pomocí theorií nové vědecké pravdy abstraktně budovati.

Methoda taková najmě ve vědách socialních uvítána byla ovšem s jásotem. Poskytla (krom methody jednostrannosti) vítanou pomůcku vyhověti opět na novo všem potřebám opuštěného srdce. Tím sdogmatisování theorií stalo se jaksi neodvratným. Přírodovědci sami neměli tolik zájmu na tom, aby jejich domněnky předloženy byly lidu, jako skutečné pravdy, ale sociologové, jakmile jen jedenkráte, pomocí přírodovědeckých domněnek a bez kontroly smyslové, pustili se do práce budování nových vědeckých poznatků, nutně a neodvratně donuceni byli k tomu, aby domněnky ty vyhlásili za pravdivé.

Tak dostala nová doba, ale především její třídy polovzdělané, celou serii vědeckých dogmat, jimž posléze dostalo se i usoustavnění filosofického.**)

---

*) Dogmatem nazýváme domněnku autoritativně za pravdu vyhlášenou.

**) Srovnej za příklad: B. Vetter: Světový názor moderního člověka. Taková synthesa přírodovědecká počíná theorií atomovou, přichází ku theorii gravitační, touto k theorii, že všecky jevy dějí se pohybem a touto k theorií o stálosti hmoty a energie. Hned na to následuje Darwinova theorie o vývoji druhů a theorie přirozeného výběru. Pak následuje theorie o zákonitosti života, a známá nám již theorie o pokroku uzavírá tuto nejnovější pyramidu theorií. Její všecka moudrost skryta je v nejlacinější a nepříliš duchaplné nábo-

Bylo by velmi nesprávno, domnívati se, že nejnovější tyto koncepce a pokusy o synthetické myšlení přírodovědecké jsou jen významu podřadného. Pokusy o synthetičnost vždycky jsou důležité, neboť ony jsou schopny dávati směr myšlení celým generacím.

Nejsme pravdy daleko, tvrdíme-li, že tento nový přírodovědecký materialism jest opět jen novým jakýmsi pokusem náboženským a že vskutku na směr života i myšlení zhoubně zapůsobí.

I jeho methoda i jeho učení i jeho optimistický výklad života jsou náboženskými. Jeho působení na směr myšlení ukazujeme na sklonnosti jeho k metafysickému, neužitečnému bádání. Problémy, které nám toto učení stále před oči staví, jsou: Jak vznikly druhy? Jaký je původ světa? Odkud jsou tu prvé bytosti? Co je to myšlení? Je lidská vůle svobodna? Co je podstatou života? Existuje duše, anebo jen jistá síla? A tak stále dále a dále vyvolává materialism celé legie otázek, k jichž řešení (a ony vůbec nebudou nikdy rozřešeny) strhne nejlepší duchy a oddálí je tak od problémů skutečně praktických a vědeckých.*)

Ve vyzvedování a řešení nevědeckých takých otázek spatřovati třeba zvláště nemodernost a náboženskost materialismu. Nevyvlékl se ještě ze sukýnek středověké metafysiky, nahradiv metafysické otázky theologické toliko metafysickými otázkami rázu přírodovědeckého.**)

ženské mumii: „Všecko to, co se jednou do určité míry rozšířilo, jest již právě tím důkazem, že jest to na ten čas skutečně dobré, pravdivé a správné, že jest nejlépe přiměřeno právě daným životním podmínkám.“

*) Takové — od života odvracející — byly i otázky scholastické: Vstoupil Kristus na nebesa obřezán? Je peklo nad zemí anebo pod zemí? Byl Kristus Bůh, anebo Bohočlověk? Jak ho Panna Maria porodila? (Někteří učili, že uchem.) Proč jsou stvořeny myši, žáby, štěnice a červi? Je ve svátosti oltářní Kristus celý, anebo jen pomyslný? Který jest pravý onen den, kdy slaviti třeba velikonoce? — Všecky tyto a podobné otázky řešeny a diskutovány s divokostí a vážností ne příliš dalekou od šílenosti, zatím co šlechta a králové vesele podmaňovali lid.

**) Vědecká odpověď na všecky ty otázky je velmi prostá: Pravá věda nezkoumá otázek, jichž řešení nedostává se jí zkušenostních poznatků smyslových. Řešení otázek těch ponechává se fantasii a tudíž přísluší novodobému umělci, ale nikdy ne vědci. —

Před moderní vědou stojí otázky řešitelné, všelidské a významem dalekosáhlé:

1. Jak pojistiti a vydobýti právo na svéprávnost národností?

2. Kterak dále vyřešiti a vybojovati problém lidové vlády, lidové správy, lidového zákonodárství a lidového soudnictví?

3. Jak pojistiti pracujícím plnost výtěžku jejich práce?...

Nacionalism, demokratism a socialism spolu s problémy svobody myšlení, takové jsou úkoly, které jako nezbádané země leží před zrakoma moderní vědy. A není proto bez významu, jestliže i duch myšlení křesťanského i duch myšlení přírodovědeckého chová se k problémům těmto velmi macešsky...

Přistupujeme-li se všech hledisek k několika uvedeným základním směrům přírodovědeckého racionalismu, zbývá nám odpověděti na otázku, zdali (anebo čím ze svého ducha) může racionalism podpořiti osvobozenské lidové novověké myšlení.

Dle toho, co jsme uvedli, zdá se náš problém dosti neutěšeným. Přírodní vědy ve svém celku umožnily sice vědecké i rozumové poznání i ovládání přírody a pomocí své filosofie osvobodily dnešní měšťáky a přivedly je k moci, ale co má z toho, řekněte, evropský nuzák? — Jemu, dík existujícímu řádu hospodářskému, ani vědecké poznání ani ovládání přírody není mnoho platno. Stroje, lokomotivy, telegrafy, zdravotnictví, továrny i hromosvody, vše to není z velké části v jeho rukou, ano mnohde stalo se to i dobrou pomůckou k jeho novodobému ochuzení. Proto ne bezdůvodně má on dále svůj metafysický názor na svět i své kultové ovládání přírody.

Ale přírodní vědy jsou také příliš podrobny, příliš těžky a nesou výpomoc jen těm, kteří mají moc a majetek. Pro nemajetné jsou neživotny.

Přírodní vědy nemohou býti socialním hybatelem novodobého osvobozenství.

Filosofie přírodovědecká (deism, atheism, materialism a evolucionism) sotva mohou úkol podobný převzíti. Jsou jednak vědecky neudržitelnými, jednak jsou ruce jejich již zadány. Slouží těm, kteří jsou nuzáka nepřáteli.

Ale i svým rázem i svojí přírodovědeckou oporou, domníváme se, že filosofie přírodovědecká schopna jest myšlenkově ukojiti jen duchy vědecky již vyškolené a netrpící. Sotva může býti hnutím mass. Duchu pracujícího a trpícího člověka jest cizím učení, že vše, co jest, jest nutné a zákonité, že to není ani dobré, ani zlé, a že nelze na tom ničeho měniti. Přístupnějším jest lidu učení o pokroku, v í r a, že se to jednou všecko samo co nejlépe spraví. To by tak bylo přece něco! Ale, může-li býti učení takové socialním h y b a t e l e m, může-li podnítiti lid ku práci? k činům? k péči o sama sebe? — Pochybujeme o tom velice vážně.

Domníváme se vskutku, že tak, jako bylo církevní křesťanství mocenským učením šlechty a krále, tak že i filosofie přírodovědecká jest jen učením mocenským — novodobého kapitalismu.*)

A přece duch racionalismu přírodovědeckého donesl nám něco na podporu: Donesl nám svoji novou methodu, způsob zkoumání a bádání, kterým lze pravdivě poznávati a kterým na základě pravdivého poznání lze také skutečně ovládati. A donesl nám i své odborné vědy přírodní, které ne sice ještě dnes, ale najisto ve společnosti osvobozené stanou se blahodárnými i nuzákům.

Methoda náboženská anebo vědecká? Přiblížili jsme se až k základům všech sporů o nové myšlení. Domníváme se, že základy náboženško-vědeckých sporů leží v methodě, a že se vskutku také na tomto poli mají vyřešovat.

Novodobý, osvobozující se člověk má si jasně a určitě vyřešiti otázku: Budu pokládat za pravdu poznatky odvozené r o z u m e m, či poznatky odvozené f a n t a s i í?

Budu pokládat za pravdu učení sloužící citu a umožňující mi štěstí na základě these, že vše jest dobré, anebo budu pojímati život tak, jak jest — oči

*) Tvrzení našemu nemusí odporovati fakt, že staly se již pokusy užiti filosofie přírodovědecké za myšlenkový podklad l i d o v é h o osvobozenství. Vždyť jiní užívali a dodnes užívají za týž podklad i původního i církevního křesťanství, a jiní dokonce i jen idee nacionalismu.

maje otevřeny pro vše, co je v něm bezsmyslně hrubé, zlé a nedokonalé? Budu ovládati zlo přírody i života metafysicky kulturně anebo skutečně? Budu se utěšovati klamem, anebo odvrhnu klam i tehda, způsobí-li mi to bolest? —

Hle, otázky, na něž poctivě je si třeba odpověděti: „Buď, anebo?“ Mozek, anebo srdce?

O bolestech, které vážné niterné řešení otázek těchto v každém jedinci způsobí, netřeba nikomu pochybovati.

Náboženství jsouc citově a volně fantasií odvozeno, podávalo ucelený názor světový, který ukojoval za všech okolností všecky základní touhy citové člověka, i touhu po vědění, i touhu po ovládání, i touhu po dokonalosti. Zhostiti se takového názoru nelze bez velikých otřesů — nelze učiniti tak bez bolestí.

Vědy, je pravda, podávají jen ony poznatky, které jsouce odvozeny smyslově a zkušenostně, jsou pravdivy, bez ohledu na to, je-li to komu citově libo anebo nelibo a umožňují na základě tohoto pravdivého poznání také skutečné ovládání zla života a tím i skutečné léčení většiny našich bolestí, ale žel: Společnost je mocensky a hospodářsky organisována na podkladě ideí náboženských a tím je dáno, že vskutku a prakticky jest dodnes evropskému člověku nemožno život vědecky poznávati a vědecky ovládati.

Tím stává se situace složitější, třebaže je stejně složitější, než jak ji líčí liberalističtí filosofové. Situace není jen: dogma anebo vědecká pravda; situace není: rozum anebo fantasie, situace pro evropského nuzáka jest: Chceš se zhostit fantastických učení a fiktivního ovládání a nenabýt při tom možnosti osvojiti si učení vědecké a ovládání skutečné?*)

Domníváme se, že je správno — z otázky takto vědecky položené — odvozovati, že hnutí osvobozenství myšlenkového může býti jen hnutím silných jedinců. Může býti hnutím toliko těch, kteří dovedou

*) Jak dnes mocenské poměry Evropy stojí, nedostává se nemajetným (t. j. většině lidstva) vzdělání vědeckého, a ovládání skutečné (zla přírodního i společného) předpokládá skutečnou moc, a té (majetku a práva) rovněž se Evropě nedostává.

trpěti, kteří dovedou se dívati bolesti přímo ve tvář a kteří jsou schopni postaviti p r a v d u n a d š t ě s t í.

A stejně důvodno odvozovati jest tvrzení, že hnutí to doprovázeno bude zápasem o moc a o majetek...

Ale netvoříme žádné fantasie: Hnutí o svobodu myšlení (volná myšlenka) existuje od dob renesance. Vedli je vždycky jen silní a často i jen nejsilnější (některá jména jsme uváděli — ostatně renesance sama byla jen aristokratická, racionalism s počátku jen absolutisticky osvícenský), a teprve tehdy, když v důsledku politického zápasu o moc, kterou před sto lety hnutí vyvolalo a v důsledku vítězícího nacionalismu a demokratismu vystoupily nové třídy mocných a majetných (kapitalisté), teprve tehdy nabylo nové šíře a nového rozlití. Dnes je ovšem situace složitější. Dnes třídy moc držící znají význam svobodného myšlení a proto stojí proti němu z důvodů zcela jiných než citových anebo náboženských.

Proto je boj o s v o b o d u m y š l e n í i v nové době stále úporný a proto veden je, anebo současně doprovázen, stále rovnocenným bojem m o c e n s k ý m: nacionalismem, demokratismem a socialismem.

Tak, jak silní krok za krůčkem vybojovávají pro slabšího právo, moc, vzdělání a majetek, tak ustupuje stejně po krocích myšlení a učení slabých: myšlení učení fantastických a ovládání fiktivních.

Proto domníváme se, není vědecké, očekávati v nové době nějaké jiné, spontanní odnáboženštění Evropy. Člověk se jen tak a jen do té míry odnáboženšťuje, jak a do které míry roste jeho vědecké vzdělání a jeho faktické, mocenské a majetkové ovládání.*)

---

*) Tak lze pozorovati, že národové nacionalismem ještě dokonale neosvobození (Rusové, Turci, Poláci) jsou z míry fanaticky pravověrní. Naproti tomu národové svobodní: Francouzi, Němci, Angličané jsou už skoro všeobecně voltairovsky liberalistickými. (Uváděli jsme již, že v Paříži z 1000 osob chodí jich jen 23 a to většinou jen nuceně [děti] do kostela. V Berlíně r. 1893. bylo již 12% všech novorozeňat nekřtěno a 30% sňatků a 68% pohřbů bylo nenáboženských. Osvobozování to dále pokračuje: Francie přestala platit kněze a také v Anglii vzniká již vážné hnutí za sesvětštění školy.) Stejně známým je fakt, že vrstvy m é n ě v z d ě-

Ale na druhé straně nesmíme zapomínati na fakt rovněž známý, že vědecké myšlení neodvratně také posiluje, ano často i vyvolává zápasy osvobozenské rázu mocenského. Nemůže tomu jinak býti; volné myšlení je součástí evropského hnutí osvobozenského.

Nechť jen máme stále základní rozdíl mezi náboženstvím a vědou na paměti: Náboženství život nikoli poznává, nýbrž vysvětluje tak, aby i trpící byl spokojen. Věda však ukazuje život takým, jakým je: zlo ukazuje zlem, dobro dobrem. Proto náboženství otupuje elementární, proti zlu revoltující schopnost člověka, věda schopnost tuto posiluje.

Po útěše náboženské zlo trvá a my jsme spokojeni. Věda nechává nás trpět, a utrpení zla stojí před námi v plné nahotě.*) Utrpení budí v nás sílu a touhu po revoltě a po zápasu (se zlem) a k tomuto zápasu podává nám věda prostředků. Proto náboženství zlo podporuje a udržuje. Věda je vyvrací.**)

Takový je základní problém dnešního náboženství: **Utěšovati se lží, anebo se neutěšovat?** A všichni slabí, porobení a malomocní volají: utěšovat! — Stejně tak volají i silní a porobující, ježto znají úkol, který náboženské útěše v porobování připadá.

---

lané (ženy) jsou náboženštějšími mužů, a stesky nemajetných na majetné, že tito jsou nábožensky laxnějšími a nic na náboženské potřeby nechtějí platit, jsou ve všech náboženstvích rozšířeny.

*) Odtud je plno oněch nářků na vědu, že nepodává útěchu ve strastech. — „Dejme tomu, že mají nevěrci pravdu. Dejme tomu, pravím, že celá idea božstva vyrostla z mozkové činnosti lidí; proč máme lid a sebe zbavovat této idee? Zdaž nečinila nás myšlenka ta šťastnými, zda nesílila nás důvěra v Boha tak, že nemožné stávalo se možným, zdaž nebyla ona majákem a stěžněm všech tonoucích? A co se nám dává náhradou za tuto ideu? Pusté vědomí naší nicoty, slabosti a bídy, které ponechává nás ve strastech bez pomoci a seslabuje ještě tu poslední kapku síly těla i duše a ponořuje nás do hnusu smyslnosti, znemravnělosti a surovosti.“ (Z řeči klerikálního agitátora.)

**) Bolest a utrpení jest reakcí proti zlu. Náboženství léčí a odstraňuje tuto reakci. Volní myslitelé chtějí léčit a odstraňovat nikoli bolest — reakci, nýbrž příčinu bolesti, samo zlo. — Tím stojí úkol volného myšlení proti úkolu náboženskému mnohem výše, a nemůže být pochyby o tom, že za těchto okolností schopna je volná myšlenka vytvářeti nový, od starého podstatně rozdílný, řád politický a socialní.

Lidé, kteří se chtějí vážně osvobozovat, musí si však ujasniti nedostatečnost a zhoubnost útěšnosti náboženské a chtějí-li vyvrátiti porobu, musí vyvraceti i její podstatu: náboženskou myšlenkovou methodu — umění, přirovnávání, věření, hlasování nebo donucování — ve vědě všude tam, kde se má sloužiti jimi vůli anebo citu.

Co především třeba jest osvojiti si z renesance a z doby racionalismu, tím jest láska ku pravdě, ku pravdě za každou cenu, ano i za cenu vlastního utrpení.

Člověk, jenž naučí se milovati pravdu, odvrhne rád a snadno podvodná útěšná učení, která praví, že vše jest dobré, anebo že vše se dobrým stane, a bude — citovou nevolností své niterné touhy po dokonalosti jsa puzen — pracovati k tomu, aby se vše dokonalým s t a l o.

Proto opětujeme ne bezdůvodně, že myšlení vědecké a svobodné odstraňování společenského i přírodního zla, novodobé hnutí osvobozenské, podporuje.

* * *

Stopovali jsme v základních hrubých konturách myšlenkové a kulturní dějinné epochy evropského lidstva. Hledali jsme místa, kde by bylo možno novému člověku spočinout, a kde by bylo možno moderní život navázat. Nalézali jsme úskalí, nalézali jsme četná nebezpečí — ale našli jsme také místa oddechu.

V cestě novodobého osvobozenského myšlení jako nebezpečí druhu velmi vážného stojí nová náboženskо-mravní křesťanská reformace, která, zdá se, že bude neodvratitelnou a která s sebou ponese i obnovu utopistických ideálů křesťanského mravního absolutismu, šílenství nenávisti k moci (ethický anarchism) a nelásky k majetku (obnovu ideálů kommunistických). Ne tak nebezpečné a významu dokonce jen podřadného mohou býti ušlechtilé liberalistické pokusy o vytvoření náboženství budoucnosti, aneb o vyhlášení dogmatismu věd. Většina těchto pokusů — tak se domníváme — skončí nezdarem, ježto

nenajde pro svá neživotná učení otevřených srdcí trpících jedinců. Také nebezpečí obnovy šovinistického ducha nacionálního militarismu stojí u cesty.

A proti všem těmto úskalím a nebezpečím staví volný, osvobozující se člověk toliko obnovu antického ideálu lásky ku pravdě, k moci a k majetku, nalézaje jedinou ještě podporu v obnově vědeckého racionalistického ducha přírodních věd.

V. Základní prvky osvobozenského názoru světového.

Podstata myšlenkové revoluce novodobé. Utopie křesťanské mravouky, učící absolutní ctnosti, připravila středověký rozvrat společnosti: Nespokojenost s rozporem mezi křesťanským učením a křesťanským životem. K spokojenosti vedly dvě cesty: cesta reformace, kterou se vydal lid a která k učení přidala i život askese (porobu, závislost, bezprávnost a chudobu skutečnou) a cesta renesance, kterou vydali se bohatí, a které ku slávě, moci, nádheře a majetku jejich dodala jim i učení o radosti života. Renesance osvobodila poprvé majetné od autority církve, přivodila návrat a navázání na život antický a připravovala tak cestu přírodovědě.

Renesance jest počátkem osvobození duchového i tělesného. Třeba na ni dále navazovati. Hlásala lásku k životu. Této lásce třeba učiti i dnešní náš ochuzený a porobený evropský lid. Třeba učiti ho lásce a touze po kráse, po majetku, po zbrani i po moci; není příčiny, pro kterou by učení takové lid nepřijal.

Ale k životu touha a láska nestačí...

Za renesancí následovalo hnutí myšlenkové další. Hlásalo druhou myšlenkovou revoluci osvobozujících se: Učení, že je třeba poznati přírodu, učení, které praví: Chcete-li poznati a ovládnouti přírodu, opusťte autority — bibli i Aristotela — opusťte papír a studujte přírodu, učení, které ve svých důsledcích, ano i se svými chybami doneslo politické i majetkové osvobození dnešních tříd měšťanských.

Doba nová doplnila revoluci renesance (nauku o lásce k životu) a revoluci přírodovědy (studujte

vědecky přírodu, abyste poznali přírodu) revolucí novou: studujte vědecky člověka, abyste poznali člověka — revolucí, která vymítá methodu náboženskou už nejen z přírody, ale také ze života.

Methoda nového studia života je racionalistická, úkolem jeho jest poznati vědecky společnost a člověka, proto možno je směr tohoto myšlení zváti racionalismem socialním.

Jaké jsou úkoly socialního racionalismu? Socialní racionalism má osvoboditi myšlení lidu od autority církve i od učení měšťácké filosofie (od bible i od přírody); má dáti lidu vědecký, činorodý názor o životě; má umožniti a myšlenkově spolupodporovati politické a hospodářské osvobozenství evropské společnosti.

Socialní racionalism má pro lid týž úkol, jaký měl pro třídy majetné racionalism přírodovědecký.

Jeho prvý úkol je kritický a bořivý: Je třeba vyvrátiti důvěru lidu v názor, že jest možno nalézti pravdivé nauky o životě studiem bible, vírou nebo poslušností! Ale i názor, že by bylo lze vyhledati ji v přírodě. U lidí majetných je veliká část práce té hotova.*)

Že filosofie, politika, národní hospodářství nebo sociologie nesmějí býti založeny na přírodovědě, nýbrž jedině a jen na vědeckém studiu života, to je názor, o který třeba i u intelligence stále ještě bojovati. Ani „moc", ani „majetek", ani „dobro" nemají se žabami, s atomy nebo s buňkami — (ale ani ne s theorií vývojovou) — co činiti.

Tím nutnějším a dalekosáhlejším bude boj o názor, že i základní nauka o životě: mravouka odvozena má býti ne studiem knihy nebo přírody, nýbrž jedině studiem života.

---

*) Není znám dnes politik, ani vědec, nebo národohospodář, kterému by připadlo hledati vědecké, politické nebo národohospodářské poučky v písmě. Tomu ovšem není tak u lidu. U lidu převládá stále ještě názor, že záležitosti politické, mocenské i hospodářské J když se to kolem a kolem vezme — přece jen nejlépe obstarává bůh. (Na učení tom basiruje také vzrůst dnešního politického klerikalismu, který dá nám ještě dosti příležitosti ustrnout, jakou moc idee tyto dovedou ještě vyvinouti.)

Takový je nejpodstatnější úkol socialního racionalismu a tím i novodobé volné myšlenky. Sociální racionalism má odpoutat mravouku od přírody i od bible a vědy sociální od věd přírodních.

Teprve tehda, až toto rozvratné a kritické dílo ve všech lepších hlavách Evropy bude provedeno, teprve pak vrhnou se myslitelé všech národů na skutečné studium člověka. Pak začnou vycházeti díla: O člověku v rodině, na ulici, v krámě, v úřadě; o člověku knězi, dělníku, vojáku, umělci, vědci; o člověku nemajetném a porobeném; o člověku bez energie neb o člověku opatřeném mocí a majetkem. Takový je úkol novodobého myšlení: Poznati vědecky člověka jedince — jakožto jednotky společnosti. Je to jediná cesta k vědeckému názoru na život a všude vynořují se zjevy, které neomylně dosvědčují, že cesta ta již byla nastoupena.

Takové studium života podá nám — až bude možno pronésti synthesu — skutečnou, praktickou, věcnou a životnou nauku o životě — nauku takovou, po které náš udřený a ustaraný nemajetný člověk touží.

Vědecká methoda, kterou nové myšlení z přírodních věd akceptuje, vykonala již základní převrat evropského myšlení: Objevila člověka. Studoval-li duch myšlení antického místo člověka jen vojenské vojevůdce anebo krále, studoval duch myšlení křesťanského také duševní vůdce vojsk zbožných a po spáse toužících.

Duch myšlení metafysického se svojí ideou humanity objevil abstrakce „národů“ a studoval pod jejich vignetou člověka — pána.

Teprve methoda racionalismu socialního postoupila ještě dále, a studujíc vědecky člověka, objevila — že je to porobený evropský nuzák...

Tím se směr myšlení a bádání socialního změnil v podstatě. Dnes — pro vědecké pracovníky — neexistuje více možnost slučovati zájmy společnosti nebo národa se zájmy králů, šlechty nebo majetných... Devět je více... Nemajetní tvoří převážnou většinu, proto, studujíce člověka, musíme studovati

nemajetné a mluvíce o národu neb o společnosti, myslíme na nuzáky.

Novodobé socialní racionalistické vědy studují život těchto nemajetných, nevzdělaných a porobených bez dogmat, bez metafysik a bez přírodovědeckých theorií... Dostali jsme se socialismem k člověku i není více třeba podváděti.

Podstata myšlenkové revoluce novodobé spočívá jednak v nové bádací methodě, jednak v nové látce bádané. Taková byla i změna revoluce racionalismu přírodovědeckého. (Místo metafysického zkoumání bible, Otců a Aristotela nastalo vědecké zkoumání mušlí, těl a kamínků.*)

Základní práce je stále ničivá: Nevěřte, nevěřte, nevěřte. Nevěřte, že jest osud lidský v rukou božích, nevěřte, že jest v rukou nezměnitelných zákonů — mohl by být v rukou vašich, kdybyste chtěli. Nevěřte, že se lidstvo automaticky vyvíjí, nevěřte, že bůh nedá zajíti dobru, pravdě a spravedlnosti!... Silnější vítězí... to, zdá se, jest jediný zákon společnosti, jenž je vědecky jistý.

Silnější vítězil v minulosti, silnější i v budoucnu zvítězí. Ale silnější, to není totéž, jak by vám přírodověda a theologie rády namluvily, jako lepší, spravedlnější nebo dokonalejší... silnější je silnější. — A proto vše, co jest, i vše, co bude, není a ani nebude ani dobré, ani zlé, ani nutné, ani nezměnitelné, vše bylo i bude **ve prospěch silnějších.**

Proto, chcete-li vy, slabí, nemajetní, porobení a bezprávní, býti také šťastnými, chcete-li žíti také někdy lepším, dokonalejším a vyšším životem, musíte býti především silni, musíte býti nábožensky osvobozeni, musíte býti vědecky vzděláni, musíte dobývat politické moci, musíte uměti vládnouti majetkem.

Studujeme-li vědecky člověka, myslíme na jeho štěstí, studujeme-li lidskou společnost, musíme mysliti na lidi pracující. Tak donuceni jsme hledati nauku, která by dala a pojistila štěstí lidí pracujících.

---

*) A tak i nová doba: od mušlí, buněk, morků a společenských theorií obrací pozornost člověka k nezdravosti vzduchu v továrně, k významu alkoholismu nebo prostituce, anebo k výši mzdy velkostatkářského nádeníka. Přeměna směru je tedy úplná...

To konkretně znamená: Nauku, která by nejen uschopnila pracujícího k osvobození, ale která by byla také schopna zabrániti i každé budoucí porobě.

Ale to vše jsou stále otázky nejen myšlení a bádání, nýbrž především také otázky žití a zápasení; otázky životní prakse, životní zkušenosti, ale nikdy ne otázky nějakých aprioristických programů, dogmat anebo theorií.

Naši myslící praktikové: dělníci, politikové, hospodáři, rolníci, učitelé, obchodníci, umělci, úředníci a průmyslníci, hle, to jsou lidé, kteří jsou oprávněni vědecky zpracovávati novodobou vědeckou nauku o životě.

Kdo pozoruje život, každý vidí, jak se to už všecko připravuje.

Proto nemůže býti nějaké novodobé synthesy, nemůže býti novodobého uceleného názoru světového, ježto novodobý život jest hledání, socialní a politické bádání, zápasení a osvobozování.

Osvobozenské myšlení ukojuje na nový způsob citovou touhu mass po zkrášlení života. Ukazovali jsme již, jak náboženství umění zjednostranilo a upoutalo a jak renesance je osvobodila... Nová doba v osvobozování umění dále pokročila: Vytvořila novou laickou architekturu, světskou, na církevní nezávislou, hudbu, nové svobodné sochařství a malířství; odpoutala i zpěv i effekty světelné i vůně i řečnění a umění gest a spontanních pohybů od jednostranné moci monotheistického chrámu; vybudovala divadla, pomníky a sály koncertní; pořádá výstavy, přednášky, průvody, cvičení a slavnosti rázu výlučně světského, ale požitkům nejširších vrstev přístupného. Umění osvobozené a zmnožené vždy šíř a šíře vniká v lid, konkurujíc tak s uměním jen kostelním a náboženským. Jedincům tanou již na mysli nádherné veřejné parky, sady a stromořadí, propletené sochami, hřišti, fontánami a budovami veřejnými jedině umění určenými: divadly, sály koncertními, musei, obrazárnami nebo knihovnami veřejnými a čítárnami.*) A se stoupající mocí stoupá i zúrodňování svobodného umění.

*) Amerika již kráčí napřed.

Volné myšlení nemůže a nesmí ochuzovati člověka o umělecko-náboženské představy dnešní doby. Volné myšlení usilujíc o svobodu umělce, chce mu vydati tvůrčí jeho disposici také náboženství všech dob a všech národů. Náboženství má býti opět svobodno. I kult i symboly i liturgiky i metafysiky i mravouky a dogmatiky mají sloužiti opět za umělecký material svobodnému umělci. — Úkol osvobozeného umělce nebude snadný. Bude na základě myšlenkového, náboženského i uměleckého tvoření všech dob a všech národů tvořiti svobodně nová individuelní náboženství, nové metafysiky, nové svaté, bohy, obřady i slavnosti — bez obavy před jakýmkoliv ustrnutím. Jeho fantasie a výmysly stanou se opětně svobodným uměleckým zkrášlením, zmnožením a obohacením života, ale nestanou se více církevními dogmaty, aby umělce i lidstvo na nově spoutaly.

Svoboda a historická i náboženská a národní umělecká všestrannost, zdaž nejsou to pro umělecký úkol citový podstatně nové přívlastky?

Myšlení osvobozenské ukojuje také lidovou touhu rázu vědního. Náboženství ukojovalo citovou touhu po vědění způsobem primitivním: důvěrou, že existuje bytost, která vše ví, a která nepřipustí, abychom pro svoji nevědomost trpěli. Důvěra tato spolu s mocensky organisovanou církví způsobily, že skutečná nevědomost lidu nejen nebyla odstraňována, ona byla i uměle udržována.

Co náboženství v oboru vědění lidu soustavně ve svých kostelích podalo, mělo ráz umělecký a fantastický: náboženské metafysiky, které sloužily sice různým potřebám citu, ale které jsou zdogmatisovány, staly se i závorou před jakýmkoliv vskutku pravdivým poznáním přírody a společnosti.

Hnutí osvobozenské vyrvalo však již nadobro přírodu methodě fantasie a počíná bráti jí i život společenský... To je převrat v myšlení velmi dalekosáhlý.

Přestávají se vymýšleti metafysiky a přestávají se tvořiti dogmata. Základní směr nese se stále k methodě přísně vědecké... Nové poznatky zkoumají se smyslově a odvažují zkušenostně prve, nežli vydají se

na pouť životem, aby jako nové positivní vědění vytlačovaly opět dále vědění náboženské, zdogmatisované, důvěřivé nebo slepě poslušné.

Na této cestě vybudoval racionalism vědy přírodní a počínají se na cestě té budovati i vědy socialní. Na této cestě zbudováno již také veliké a obsáhlé novodobé evropské školství i obecné i odborné, střední a vysoké, které stojí tu v městech a na vsích „vedle kostela" anebo i „proti kostelu".

A na cestě této se pokračuje. Patrna je stálá tendence pěstovati, nikoliv bezduché massy, anebo poslušná stáda, nýbrž vzdělané, kritické a přesvědčené jedince... Vědění novodobé nešíří se ani příkazy, ani fanatismem, ani mečem, popravami nebo žaláři. Ono zpracovává mozky, vyvolává souhlas smyslů; přesvědčuje rozumy. Jest nedůvěřivé a přece nepotřebuje pro sebe násilí. Jen svobody si žádá.

Na místo staré a lehkomyslné důvěřivosti, na místo věření a poslušnosti nastupuje kritická láska k pravdě, láska k pravdě za všech okolností.

Tím nejen vědecky, ale i citově a mravně roste odpor ke každému znásilňování i ke všem zastaralým dogmatům.

Vědy přírodní, jak nám je přírodovědecký racionalism donesl, obsahují sice v posledních svých závěrech něco dogmaticky metafysického, ale doba nová přestává věřiti těmto dogmatům. Završuje se i dogmatism theoreticko-vědecký.

Nová doba chce stále kontrolovat, stále hledat, bádat, zkoušet a pochybovat, a proto nemůže vyhlašovati za pravdu různé ustrnulé a vědecky dostatečně nezdůvodnělé domněnky, učení nebo theorie.

Nezamítá se sice metafysika a methoda fantasie, ale odkazuje se důvodně a důsledně jinam. Fantasie tvoří pohádky a básně... fantasie i s metafysikou patří do umění. Věda žádá si jich býti prosta.

Usiluje se poskytnouti i lidu, na místo posavadního učení nepraktického a fantastického, učení životní a vědecké: vědecká znalost přírody a vědecká znalost života společenského; pořádají se přednášky, vydávají populární díla, zřizují učebné kursy, buduje se nové školství... Věda vždy intensivněji a intensivněji vniká v lid. —

Novodobá věda socialní osvobozuje se již i od moci králů a šlechty i od nečestného úkolu, který jí byl mocnými uložen, od úkolu: učiti, že je všecko dobré. Věda socialní počíná zkoumati život bez brýlí mocensky předepsaného optimismu a stává se tak cenným a nepostrádatelným podkladem pro osvobozenství, které chce Evropa dále ještě podniknouti.

Ovšem, všude je mnoho práce. Bude třeba důsledného dobudování a filosofického usoustavnění. A bude potřebí svobodných všeobecných škol lidových (pro dospělé), v nichž dostávalo by se pracujícímu člověku všech základních poznatků novodobého myšlení osvobozenského. Najmě vzdělání kulturně historického, právního, politického a hospodářského.

I methoda i směr i podstata nového učení jest od učení náboženského (pokud toto hoví úkoji touhy po vědění) v základech rozdílna. Učení není hotovo, ale buduje se a krok za krokem vtiskuje se i myslem vrstev nejširších... —

Osvobozenské myšlení ukojuje i citovou touhu rázu mocenského. Náboženství učilo, že vše, co není v naší moci, je v moci bytostí nadsmyslných, a oni že nám pomohou, budeme-li je jen dosti ctíti, obdarovávati a poslouchati... Tak zbožností, vykonáváním úkonů kultových a zachováváním mocenské porobující morálky stávali jsme se niterně silnějšími, t. j. zůstávajíce ve skutečnosti slabými, domnívali jsme se, že jimi nejsme. Bolest slabosti, bezmoci a ubohosti naší docházela úkoje a my jsme byli spokojeni i přes to, že jsme byli bezmocni, slábi a ubozi. Byli jsme v rukou božích, nepotřebovali jsme nic dělat...

Myšlení osvobozenské již od mnoha a mnoha století, část po části, vyvrací toto bláhové učení. A přece nenechává potřebu touhy po ovládání bez úkoje.

Lidé ovšem trpí tím, pozorují-li, že příčiny a okolnosti, které jim zlo působí, nejsou v jejich rukou — ale kdežto náboženství zlo toto ovládalo jen fiktivně, myšlení osvobozenské ovládá je skutečně.

Dík racionalismu a vědám přírodním, jest dnes již většina zla přírodního v rukou lidských. Však ne málo vzpěčovala se církev obratu tomuto, pozoru-

jíc, jak s upadající „mocí boží“ upadá i moc její vlastní.

Čím, věru, stane se kult, zbožnost a náboženská mravouka, když lidé, místo hromniček a modliteb při bouři, zavádějí hromosvody? Když, místo aby v nemocech obraceli se k bohu, obracejí se k světským lékařům? Když, místo aby se modlili při požáru, přivážejí své parní stříkačky? Když, místo aby se oddávali důvěře nebo službě bohu, ve smrti, ve stáří anebo při krupobití — lidé se pojišťují?...

Tak vskutku kult z ovládání zla přírodního krok za krokem vytlačován byl ovládáním zla skutečným.

Ale zbývalo stále — jako bolest neodvratitelná — zlo s o c i a l n í.

A tu stále bylo třeba věřiti: Jest někdo, jenž vše to má v rukou, jest někdo, jenž v š e m ů ž e.

Moderní věda socialní, osvobozena jsouc úsilím politickým, jala se zkoumati i tuto moc, v naději, že poznáme-li v ě d e c k y, budeme moci ovládat s k u t e č n ě.

To byla přeměna myšlení velmi důležitá: Místo otázek o všemoci boží počaly se studovati otázky týkající se m o c i l i d s k é. A, div divoucí! objevilo se, že téměř všecko to, o čem učení náboženské pravilo, že je to v rukou božích (jako: dobrá vláda, hlad, úmrtnost dětí, nakažlivé nemoci nebo válka), že všeto jest, anebo mohlo by býti v rukou l i d s k ý c h, jen kdyby lidé chtěli. —

A n a š l i s e v s k u t k u l i d é, k t e ř í c h t ě l i. A lidé ti pochopili, že máme-li býti v pravdě šťastni, nesmíme nikdy spoléhati na pomoc „s hůry“, nýbrž že musíme býti sami tak silni a mocni, abychom si sami dovedli pomoci. Že my sami musíme míti ve svých rukou: moc a právo dávati si zákony, moc a právo souditi sebe, moc a právo rozhodovati o užívání zbraně, moc a právo spravovati sebe a vládnouti sami sebou! A d e m o k r a c i e se zrodila.

A přišli jiní, kteří objevili ještě, čeho posud nikdo nevěděl — učení, že člověk, má-li býti šťasten, nesmí s rukama založenýma spoléhati na jiné, nesmí jen kohosi ctíti, jen kohosi obdarovávati nebo poslouchati — že musí míti moc a právo: v l á d n o u t i m a j e t k e m. A tu se narodil s o c i a l i s m.

A tak vědecké vzdělání spolu se snahami demokratickými a socialistickými nutně a niterně souvisí s hnutím myšlenkově osvobozenským, ježto nahrazuje ovládání zla náboženské ovládáním vědecky skutečným.

Tu patrny jsou změny myšlenkově revoluční... Nebo je podstatný rozdíl mezi člověkem, jenž se modli za dobrou vládu, a člověkem, jenž snaží se ji sám zříditi; mezi člověkem, jenž žebrá pokorně a skrčeně u dveří chrámových, a mezi člověkem, jenž si uvědomuje, že svého práva na život musí si umět vydobýti.

Proto nepřekvapuje směr, který jsme uvedli a který jsme nazvali racionalismem socialním, přesunutí pozornosti evropských myslitelů od záhad přírodovědeckých a metafysických k záhadám života praktického: k otázkám správy, práva, moci, výroby a dělby — k otázkám socialním, jak jim v celku říkáme...

Úkol tohoto bádání není dokonán; ale bádání to je zde a má týž výsledek, jaký mělo bádání přírodovědecké: vylučuje náboženství ze života... Lidé, na základě vědeckých znalostí, moci, majetku a zřízení, kterých si vydobyli, počínají spravovati sami sebe, počínají ovládati sami své zlo přírodní i společenské a nepotřebují k tomu již představ metafysických, ani úkonů kultových, chtějí-li se cítiti šťastnými.

Tak věda a spolu s ní demokratisace a socialisace společnosti zatlačují — ať vědomě, ať nevědomě — náboženské ukojování citové touhy po moci.

Nechť je s tím kdo spokojen anebo není: Děje se tak a není už možno, aby se tak i na dále nedělo...

Volné myšlení nejenom negativně, jak mu vytýkají, ale především také svojí positivní činností, svým úsilím politickým a socialním zmnožuje vědomostní, právní a majetkové síly jedince a zatlačuje potřebu sil náboženských.

Vystupují celé skupiny novodobého socialního ovládání. Jim vévodí hospodářská vzájemnost, někde jen posud třídní, někde národní, někde státní. Idea svobodného sdružování připravuje nové společenské formace, starým neznámé; idea pojišťování objevuje se jako forma ovládání zla přírodního i socialního zcela vědecká. Už není potřebí

úcty, darů nebo modliteb... Trpím-li, také jiní trpí. I oni touží netrpěti. Stojíme-li tedy všichni za jednoho, bude jednomu trpícímu pomoženo ostatními, netrpícími, a tak vždy důsledně. A zlo je ovládnuto.

Nic takového nebylo možno, pokud utrpením vládnul bůh. Moc jeho musila padnouti dříve, než mohli se lidé ujati vlády života sami. Není bezdůvodno, že s mocí Jeho upadla také moc samovládce světského...

Pozorujeme v celku, kterak volné myšlení snaží se vytvořiti člověka silného, samostatného a energického; člověka, jenž by sám sobě byl i učitelem i zákonodárcem i soudcem i pánem a správcem; člověka, jenž by zlo sám ovládal a sám je léčil.

Člověk osvobozenský přestává býti bezmocnou hříčkou v rukou božích; ale nechce býti ani hříčkou přírody, ani hříčkou vládců, kapitalistů nebo zákonů přírodních. Novodobý člověk chce býti vládcem sám sobě, chce sám tvořiti dějiny.

Osvobozenství jako důsledek novodobého úkoje citové touhy po dokonalosti. Náboženství bolest, vyplývající z uvědomění bezsmyslného a nespravedlivého utrpení, léčilo povšechným nábožným učením, že je vše dobré. Nebo bůh, jenž vše řídí — tak pravilo — jest nejvýš dokonalým. Přírodověda léčila bolest tuto tvrzením, že je vše zákonité a tudíž i nutné i dokonalé, a že to ostatně tak jako tak spěje všecko samo od sebe k lepšímu.

Bolest nespravedlnosti, bezsmyslnosti a zla nebyla tím ovšem vskutku léčena, nýbrž jen přelhávána, utěšována a zatlačována. Tím nespravedlnost a zlo trvalo dále a ježto nenalézalo citového odboje, bylo vlastně soustavně udržováno a posilováno.

Myšlení osvobozenské považuje učení ta i za nevědecká i za škodlivá.

Nábožný člověk, uvědomí-li si nedokonalost svého života, ukryje se za dokonalost svého vysokého fantomu — a nedokonalost života jeho trvá dále.

Člověk vědecky založený nemá takové schovávačky; on trpí svojí nedokonalostí, trpí jí plně a neumenšeně a musí, chce-li netrpěti, něco počíti: musí sám — on sám, osobně — s nedokonalostí zápasiti.

A tak, zveme-li po starém způsobu činnost k odstraňování zla směřující dobrou nebo mravnou, a činnost zlo pášící neb udržující hříšnou nebo nemravnou, můžeme říci, že myšlení náboženské na základě svého dokonalostního úkoje, kterým vedlo lid k passivitě, trpělivosti, poslušnosti a k tupé otrocké spokojenosti, zlo a nemorálnost soustavně a důsledně i udržovalo i posilovalo, kdežto myšlení svobodné, ať již chtělo, či nechtělo, schopno bylo ukojiti touhu po dokonalosti jenom učením mravním a osvobozenským: Toužíš-li po dokonalosti, a trpíš-li vědomím své bezsmyslnosti a nedokonalosti, musíš — ty sám a nikdo jiný — k nápravě a k dokonalosti pracovati; t y s á m musíš zlo, bezsmyslnost a bezpráví odstraňovat. Jinak nemůže ti podat věda žádného touhy tvé pravdivého ukojení.

Proto není bezdůvodno, že již prvé období osvobozenského myšlení, období racionalismu přírodovědecké, zazářilo po Evropě svojí typickou a pro vždy památně blahodárnou č i n n o s t í: svým hnutím národnostně demokratickým, kterým po velikých bojích sice a po velikých utrpeních osvobodilo v posled přece alespoň částečně Evropu ode jha a b s o l u t i s m u a despocie.

Byla-li stále stoupající p o r o b a důležitým příznakem dokonalostního úkoje náboženského, jest o s v o b o z e n s t v í neodvratným příznakem dokonalostního úkoje vědeckého.

Proto byly a vždy i dále budou: nacionalism, demokratism a socialism neodvratitelnými součástkami novodobého myšlení, ježto bez nich (bez činnosti a bez skutečného úsilí k dokonalosti směřujícího) novodobé myšlení nemá jiného, k úkoji touhy po dokonalosti směřujícího, léku.

Učila-li mravouka náboženská, mravouka boží a mocenská, zlo trpělivě snášeti, učí mravouka vědecká, mravouka lidská a osvobozenská, se zlem zápasiti.

Stopovali jsme, jak již renesance dovedla odvrhnouti mravouku křesťanské askese, a ukazovali jsme také, jak je důležito, aby i novodobé hnutí lidové neslo se tímto směrem: Pryč s idealem obětování se, pryč s nenávistí ku kráse, k radosti, k majetku, právu, pravdě a spravedlnosti! Chceme vše to milovati!...

Mravouka náboženská byla pro řešení novodobých problémů, najmě ovšem problémů výroby, majetku a moci, tedy problémů nejdůležitějších, zcela bezradná.

Mravouka osvobozenství (ježto osvobozenské vědy socialní jsou součástí této „mravouky") problémy těmi neustále se obírá, je jich plna a stále je konkretněji a konkretněji vyřešuje.

Proto je příčinno, že mravouka boží a utopická zapadá, mravouka socialní a vědecká stále víc a víc se uplatňuje.

(Vyskytují se sice také ještě pokusy o navázání mravouky socialní na utopie křesťanské nebo vědy přírodní, ale pokusy tyto sotva dojdou v lidu přijetí.)

Spějeme i od theologie i od věd přírodních k vědám socialním.

Nechť jsme si jen stále jasně toho vědomi, že myšlení novodobé a tím i mravouka vědecká všecka základní učení nacionalistická, demokratická a socialistická niterně spojuje a akceptuje, že usiluje státi se jejich synthesou, a odíti konečně, s jejich pomocí, bývalou utopii lásky k bližnímu i sny přírodovědecké humanity v roucho moderní a konkretné: v roucho veřejného a soukromého práva!

Má-li tak vážný úkol, morálka vědecká nemůže býti konstruována na bývalé křesťanské absolutní utopii („kdyby takto všichni žili..."), aniž může býti zakládána na studiu atomů nebo buněk (přírodovědecky)*) — morálka novodobá založena může býti toliko na podrobném a vědeckém studiu otázky: **kterak** lidé žijí? Takto vědy socialní, podávající skutečné poznání lidského života, stávají se součástkami novodobé vědecké mravouky a opatřují ji schopnostmi, ovládati zlo socialní skutečně, tak jako kdysi vědy přírodní umožnily skutečné ovládnutí zla přírodního.

Tím k osvobození a ku skutečnému štěstí evropského člověka jsme opět o něco blíže...

*) Jediná součast morálky vědecké založena jest na přírodovědě: zdravotnictví; ale nikdy nemohou se o ni opírat problémy dobra, výroby, práva, majetku nebo spravedlnosti.

Myšlení osvobozenské má ráz citový a je proto schopno státi se hnutím lidovým a tvořiti dějiny. Svobodné myšlení snaží se poskytnouti osvobozujícímu se člověku vědeckou synthesu, která by mu dala vědecké poznání přírody a společnosti a která by jej uschopnila (za pomoci racionelní síly v z á j e m n o s t i) zlo, jímž člověk trpí, ovládnouti skutečně.

Viděli jsme, co v tomto úkolu vykonalo křesťanství. Křesťanství odňalo evropskému člověku i majetek i svobodu i právo i užitek zbraně i radost ze samostatného myšlení i možnost skutečného poznávání a skutečného léčení zla. A za to jej učilo: Trpělivému snášení všech křivd a protivenství, obětovné péči o blaho zahalečů, chudobě, tlumení života, pokoře, poslušnosti a spokojenosti s každou porobou.

Volná myšlenka, demokratism a socialism mají za úkol vyvrátiti tyto plody církevního křesťanství. Volná myšlenka na cestě theoretické v oborech vědy, umění a náboženství; demokratism na cestě politické v oborech společenské moci a správy; socialism na cestě hospodářské v oborech majetku, práce a výroby.

Teprve všecka tato hnutí v celku tvoří novověkou osvobozenskou synthesu, která — na rozdíl od myšlení křesťanského — chce život každého jedince ne tlumit, ale rozvinout a schopnosti i potřeby života jeho vypěstiti a rozmnožiti.

Osvobozenské myšlení pečuje o štěstí jedince na nový způsob... Avšak pečovati o š t ě s t í, zdaž nebývalo to vždy úkolem náboženským? Proto myšlení osvobozenské jest vskutku schopno za jistých okolností všecko posavadní náboženské ukojování potřeb citových nahraditi ukojováním jich vědeckým.

Osvobozenské myšlení zavádí všestrannou a svobodnou tvorbu uměleckou, podává novou vědeckou znalost přírody i společnosti, poskytuje člověku v bolestech jeho bezmoci sílu a pomoc skutečnou, ano umožňuje mu i v jeho touhách po dokonalosti ukojovati se činností osvobozenskou na nový vědecký způsob...

Tak myšlení vědecké vytlačuje myšlení náboženské a metafysické ve v š e c h oborech lidského myšlení, cítění i jednání neodvratitelně.

Massy, tak, jak nám je dějiny podaly, massy vždy dávaly se vésti spíše citem než rozumem. Myšlení osvobozenské jest ve své pravé skutečnosti jen hlubším, širším a rafinovanějším sloužením citovým potřebám člověka — touze umělecké, vědecké, mocenské a dokonalostní — neboť ono místo laciného, fantastického a povšechného úkoje potřeb těchto podává ukojení podrobné, vědecké a skutečné.

Proto myšlení osvobozenské bude schopno státi se hnutím mass lidových a bude schopno vytvářeti nový typ kultury: nový typ vědy, umění, správy společenské i řádu hospodářského.

Odpovídá-li v hrubých konturách myšlení polytheistickému starověký stát kastovní a hospodářské vykořisťování cizince otrocké, odpovídá myšlení křesťanskému stát absolutistický a vyssávání všech feudalní a poddanské; a stejně odpovídají myšlení racionalisticko-přírodovědeckému státy monarchisticko-konstituční a vykořisťování nemajetných kapitalistické... Existence podstatně nového směru myšlení svádí k důvěře v příští podstatně nová učlenění společnosti mocenské i hospodářské.

Novodobé myšlení se svým socialně racionalistickým rázem obrací se přímo k člověku jako takovému (křesťanství znalo člověka jen jako služebníka božího a přírodověda studovala ho jen jako součást přírody nebo národa) a pečujíc o jeho individuelní štěstí, schopno jest nabýti pro sebe porozumění také v massách lidových.

Bolest a utrpení je reakce proti zlu. Náboženství a z části i filosofie přírodovědecká — jakožto primitivní typy lidského myšlení — léčily r e a k c i místo zla.

Myšlení novodobé neléčí reakci, ale využívajíc bolesti k silnému odporu, sahá na kořeny zlu samotnému. Tím poskytuje se člověku jedinci skutečné štěstí druhu vyššího.

Novodobé myšlení nejen že plně a dokonale přejímá úkoly dříve náboženské, ono má i podstatně novou schopnost dějinotvornou. Aby však strhovalo k sobě massy v zástupech, k tomu nedostává se mu stále ještě jednoho působivého přívlastku. I antika i křesťanství i racionalism a demokratism měly své

heroe, své svaté, mučenníky nebo trpitele, kteří myšlení své svlažovali také teplotou své krve. Krev lidská jest látka podivuhodná. Tekla vždycky, kdykoliv přeměňovaly se podstatně myšlení, cítění nebo řády. Prolévali ji udržovatelé řádů starých stejně, jako budovatelé řádů nových. Často však velmi podstatně se lišili: Obhájci řádu stávajícího byli ovšem kdykoliv a za všech okolností odhodláni pro udržení existujícího prolévati krev c i z í v jakémkoli množství, heroové řádu nového prolévali krev svou v l a s t n í.

Idee jejich nabývaly tím v očích lidu vážnosti, opravdovosti a neodvratitelnosti životaschopné. Existovali lidé, kteří nemohouce uplatňovati své nové myšlení, nechtěli raději žíti. Tak i d e e h e r o ů stávaly se skutečnými i d e a m i ž i v o t a.

Posvěcení takového nedostalo se posud myšlení novodobému. A přece není pochyby, že ho bude nevyhnutelně potřebí. Buď směřujeme vskutku k vyšší, nové a pravdivé dokonalosti (a pak stojí za to, za myšlením svým státi celým svým životem), anebo nesměřujeme k nové, vyšší a pravdivé dokonalosti, a potom pryč s učením, které není pravdivo.

Domníváme se, že směřujeme vskutku k vyšší, nové a pravdivé dokonalosti. A nestojí s námi jen jedinci ani ne jen jediný národ. Všecka Evropa prosycena jest a hýbe se novým tímto duchem.

Avšak má-li duch novodobého evropského myšlení vytvářeti také dějiny, k tomu úkolu nesmí býti ponechán sám sobě.

Úkoly takové leží v rukou n a š i c h.

M á - l i s e E v r o p a d á l e m y š l e n k o v ě, p o l i t i c k y a h o s p o d á ř s k y o s v o b o z o v a t, m á - l i s e d á l e r a c i o n a l i s o v a t, d á l e d e m o k r a t i s o v a t a s o c i a l i s o v a t, m u s í m e p ř e d e v š í m m y s a m i — j e d i n c i — t o m u c h t í t i a p r a c o v a t i k t o m u n e ú n a v n ě a ú s i l o v n ě p o c e l ý s v ů j ž i v o t.

Část pátá.

Volné myšlenky organisace a definice.

Aby svobodné novodobé myšlení mohlo se rozvíjeti a uplatňovati nejen ve vědách, nýbrž i v umění, ve veřejném mínění, v hospodaření a v politice, organisováno je mezinárodně.

Na mezinárodním sjezdu v Bruselu, 29. srpna r. 1880. ustavena byla tato organisace.*) Skládá se z jednotlivých sekcí národnostních, jež v oborech vlastního svého působení jsou úplně svéprávny. (Také v Čechách v dubnu r. 1906. ustavena byla „Česká sekce volné myšlenky".)

Příslušnost k novodobému hnutí volnomyslitelskému posuzovati dlužno dle základních programů a definic, jež některými jednotlivci velmi vystižně byly v poslední době stanoveny. Uvádíme tři z těchto programů, jež pro vždy zůstanou památnými...

* * *

Ideal volné myšlenky, mezinárodního svazu pro hájení práva na projevení každé myšlenky v oboru

*) Výtah z pravidel: Čl. 1. Volní myslitelé, shromáždění na mezinárodním sjezdu brusselském, založili dne 29. srpna roku 1880 světové sdružení racionalistické.

Čl. 2. Účelem sdružení jest: 1. podporovati propagandu rozumových myšlenek dorozumíváním mezi těmi, kdož pokládají

náboženském, socialním a politickém, jest přibližně tento stav společenský:

I. V ě d a, jakožto snaha po absolutní pravdě, nechť upravuje a řídí poměry jednotlivce ke společnosti a k celému kosmu, nechť vede lidstvo ku práci, k idealům, k radostnému životu.

II. Jejím výsledkem m r a v n í m bude morálka, souhlasná s poznáním vědeckým, a se socialním svědomím, projevená v humanitě a lidské solidaritě s každým člověkem, a učící rozumné omezení individuelní svobody ve prospěch celku.

III. Tato ethika s o c i o l o g i c k y se projeví ve společnosti, spravované vůlí lidu bez násilí nebo privilejí stavů nebo tříd, a to v útvarech co možná drobných a federativních, pro hybnější a spravedlivější socialní organisaci.

Prostředky a methody k docílení tohoto i d e a l u Volná Myšlenka nepřikazuje, nechtíc býti dogmatickou; bude se snažiti o synthesu snah, k němu vedoucích, ponechává však každému stoupenci, aby pracoval k němu dle svého vědomí a svědomí; jest mimo strany a žádá od nich pouze svobodu mínění, jsouc přesvědčena, že toliko volnými myšlenkami naleznou se fakta a závěry, na nichž možno budovati lepší lidskou budoucnost.

(Program „Volné Myšlenky", časopisu volných myslitelů českých r. I., str. 1.)

* *
*

K návrhu F. B u i s s o n a na kongressu Volné Myšlenky v Římě (r. 1904.) přijata tato definice:

I. V š e o b e c n á d e f i n i c e V o l n é M y š l e n k y.

Volná Myšlenka není doktrinou (naukou), nýbrž methodou, t. j. způsobem, jak vésti své myšlení, a tím

---

dají za nutno zbaviti Humanitu náboženských předsudků a pojistiti svobodu svědomí. — 2. Vypěstovati pocit solidarity mezi volnými mysliteli.

Čl. 9. Všichni členové světového sdružení jsou mravně zavázáni propůjčiti se navzájem k pomoci a ochraně.

i jednání, ve všech oborech života společenského i jednotlivcova.

Methoda tato nevyznačuje se tvrzením určitých jednotlivých pravd, nýbrž všeobecným závazkem vyhledávati pravdu v jakémkoli řádu jedině přirozenými prameny ducha lidského: světlv rozumu a zkušenosti.

Volná Myšlenka může býti posuzována buď theoreticky v řádu intelektuelním, buď prakticky v řádu společenském.

V obou případech se určuje těmito dvěma pravidly.

II. Dvě pravidla Volné Myšlenky v řádu theoretickém či intelektuelním.

Pravidlo první. Volná Myšlenka nemůže přiznati žádné autoritě právo, aby se stavěla proti lidskému rozumu nebo dokonce nad něj, a vyžaduje tudíž, aby její přívrženci výslovně zavrhli nejen každou vnucenou věrouku, ale i každou autoritu, jež si osobuje právo vnucovati věrouky (nechať tato autorita založena je na zjevení božím, na zázracích, na tradici, neomylnosti jednoho člověka nebo na jedné knize; nechať nařizuje skláněti se před dogmaty, neb aprioristickými principy náboženskými nebo filosofickými, před rozhodnutím veřejné moci nebo hlasy většiny; nechať obrací se k jakékoli formě nátlaku činěného zevně na jednotlivce, aby ho pohnula k tomu, by na svou osobní zodpovědnost neužíval normálně svých schopností).

Pravidlo druhé. Volná Myšlenka nemohouc se spokojiti vzhledem ke každému dogmatu a každému kredu s tímto negativním projevem, vyžaduje od svých stoupenců činné úsilí při uskutečňování humanitního ideálu humanitními prostředky.

Zpěčuje se však tomu, aby jejímu vlastnímu pojetí tohoto ideálu dával se absolutní a nezměnitelný ráz, jaký ideálu svému neprávem dávají náboženství, ač ho neuznává ani věda ani lidské svědomí, jež obojí podrobeny jsou poměrnému pohybu a zákonu pokroku.

Daleka jsouc toho, by podlehla pokušení sestrojiti konečný systém, navrhuje Volná Myšlenka lid-

stvu, aby, jak tomu chce přirozená povaha věci, — domáhalo se pravdy vědou, dobra morálkou, krásy uměním. A je-li v každou dobu svého vývoje ochotna podati zprávu o přítomném výsledku svého bádání, je též vždy ochotna jej doplniti a opraviti, připojujíc k objevům dnešním objevy zítřejší.

III. Dvě pravidla Volné Myšlenky v řádu praktickém či socialním.

Pravidlo první. Volná Myšlenka nemůže se spokojiti se zásadami čistě spekulativními, jež by se týkaly pouze individuelní myšlenky; jí náleží poskytnouti životní pravidlo právě tak pro společnosti, jako pro jednotlivce.

Upotřebena ve společnostech, je methodou, jež spočívá v tom, že chce podrobiti rozumovým zákonům organisaci společenskou.

Společnost, prodchnutá touto methodou, má za první úkol odstraniti ze všech oborů (správy, spravedlnosti, vyučování, dobročinnosti atd.) veškeren konfesionelní ráz, čímž třeba rozuměti, že musí učiniti je nejen nestranné ku všem náboženským vyznáním, nýbrž i znepřízněné a odporné každému náboženskému vlivu, a vyloučiti z nich přísně každý zjevný i tajný dogmatism.

Úplná světskost státu je prosté a jednoduché uzpůsobení kolektivnímu životu společnosti. Spočívá v odloučení církví od státu, nikoli ve formě rozdělení pravomoci mezi dvě moci stavěné na roveň, ale tak, že by se každému náboženskému mínění zajistila táž svoboda, jako všem míněním, a že by se jim odepřelo všeliké právo zasahovati do veřejných záležitostí.

Pravidlo druhé. Poněvadž Volná Myšlenka jest dokonalá teprve tehdy, když počíná uskutečňovati společenský ideal humanitní, musí usilovati o zřízení takové vlády, pod níž žádná lidská bytost nebude moci býti obětována ani nedbána od společnosti a následkem toho přímo nebo nepřímo uvedena nebo ponechána v praktické nemožnosti přivésti k platnosti všecka svá lidská práva a vyplniti své lidské úkoly.

Volná Myšlenka je tudíž logicky tvůrkyní společenské vědy, společenské morálky a společenské esthetiky, kteréž, zdokonalujíce se právě pokroky společenského svědomí, ustaví vládu spravedlnosti: společenská spravedlnost jest jen rozumem využitým od lidstva na jeho vlastní vládu.

Jinými slovy: Volná Myšlenka je světská, lidová a společenská, to jest, ona jménem důstojenství lidské osobnosti zavrhuje toto trojí jho: škodnou moc autority v oboru náboženském, škodnou moc privileje v oboru politickém a škodnou moc kapitálu v oboru hospodářském.

* *
*

Marcelin Berthelot psal kongressu volných myslitelů, konanému v Paříži v září r. 1905:

... Svoboda mínění a svoboda myšlení, potlačovaná a pronásledovaná ve středověku, zvítězila již u nejcivilisovanějších národů; jest plně uznávána a respektována mezi námi, a za toto vítězství nemá co děkovati síle, ale hlubokému přesvědčení o své oprávněnosti, vtisknuté dnes do svědomí každého vzdělaného člověka. Nalézá podporu a posilu zjišťováním moci světských poznatků v řádu hmotném a průmyslovém, moci uznávané všemi v poměru k zřejmosti její praktické užitečnosti.

To jsou naše prvá vítězství, předzvěsti a naděje vítězství vědy a rozumu ve všeobecném řízení společnosti.

Nuže, tyto pokroky jsou ještě nedávné. Byvše oznámeny našimi předchůdci v osmnáctém století, jsou uskutečněny až ve století devatenáctém. Jde o to, abychom ještě dále postoupili a přivodili postupné zmizení každé vlády, založené na dogmatech o zjevení, na sobeckých zájmech feudalní třídy, na libovolných krádežích despoty, odvolávajícího se na božský zákon.

Chceme — opakujeme to hlasitě — předně, aby myšlenka a věda byly volny, to jest, aby žádné mínění, žádné učení, žádné dogma nebylo vnucováno, jako dosud, veřejnou mocí. Chceme, aby každý občan

byl neodvislý, to jest, osvobozený od třídního a majetkového otroctví; aby, jsa zaopatřován od svého dětství prostředky k rozvití svých osobních schopností, požíval ovoce své práce v té míře, jak přispěje k dobytí bohatství. Chceme, aby sociální organisace byla demokratická, to jest, aby založena byla na spolupůsobení všech při svobodné demokratické vládě. Přejeme si, aby státy byly ustaveny dle svobodného souhlasu národností, aby žádná národnost nebyla mocí nucena zůstati podmaněna cizímu útisku.

A doufáme, že národové, takto postavení na základech svobody, čím dále tím více budou chápati, že jejich nepřetržité zájmy nemohou býti uspokojeny jiným neklamným způsobem, než jejich vzájemnou shodou a sympatií; že musejí se snažiti založiti zásady a pravidla všeobecného a konečného souladu, a to jak hmotného, tak mravního, a všeobecného míru, podobajících se souladu a míru, jež vznikly během historie mezi rodinami, obývajícími jednu místnost, mezi kmeny, obývajícími jednu provincii, mezi provinciemi, tvořícími jeden stát, jednu vlast: nejdokonalejší to organism, jenž posud byl uskutečněn v tomto postupném seskupování individualit.

Toto přání, tyto tužby, tyto naděje — toť svobodné přesvědčení duchů, od nichž očekáváme příští útvar. Rovněž tak, jako všeobecný soulad inteligencí zdokonaloval se každého dne svobodným přesvědčením o vědeckých pravdách — rovněž tak povstane v budoucnosti všeobecná vláda rozumu a vědy."

OBSAH.

Část prvá:

Volná myšlenka součástí novodobého života. Strana

I. Úkoly moderní společnosti 11
II. Potřeba a oprávněnost hnutí volné myšlenky 21

Část druhá:

Křesťanský názor světový.

I. Náboženství lidové 41
II. Náboženství katolické 49
III. Jest možná reforma katolicismu? 62
IV. Křesťanství a jeho dějinné poslání 72
V. Pravé křesťanství 89

Část třetí:

Součásti náboženského myšlení s hlediska vědeckého.

I. Náboženství methodou, metafysikou, kultem, mravoukou a církevnictvím 110
II. O podstatě náboženství 130
III. Náboženství a klerikalism 150
IV. Náboženského názoru světového definice a kritika 161

Část čtvrtá:

Osvobození.

I. Historické základy osvobozenství 173
II. Bludy racionalismu přírodovědeckého 194
III. Situace počátků dvacátého století 203
IV. Hledání základů osvobozenského myšlení 214
V. Základní prvky osvobozenského názoru světového 232

Část pátá:
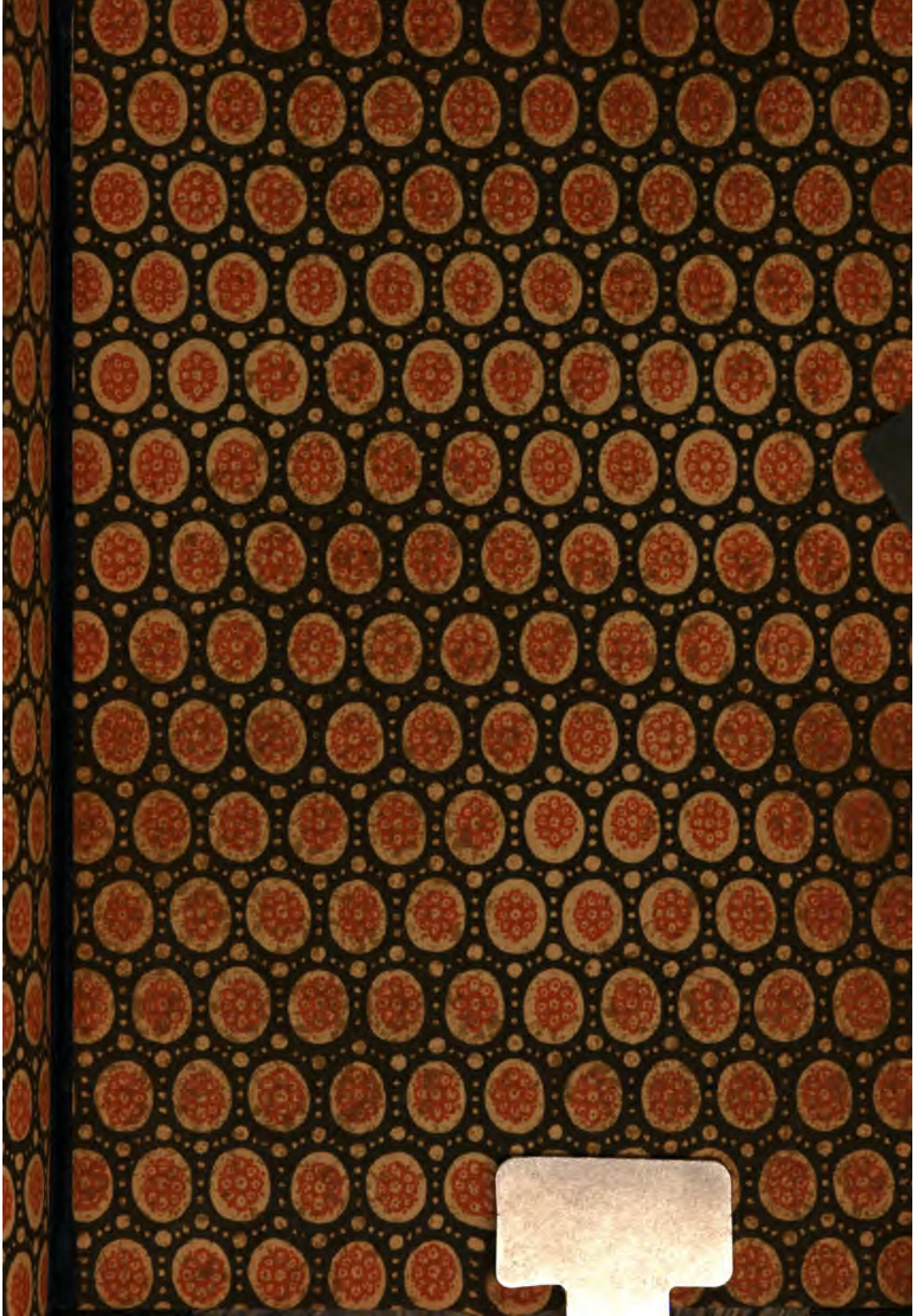
Volné myšlenky organisace a definice . . 248